

وہلام بو میٹوو

بپرہ و ہر پہ کانی شای نپران

دہقی تہواو

منتدی اقرأ الثقافیہ

www.igra.ahlamontada.com

نوسپنی:

محمد رہزا شا پہلہوی

وہر گپرائی: سہ عہد سہ ہدی

منتدى اقرأ الثقافى

www.iqra.ahlamontada.com

ولام بو ميٽروو

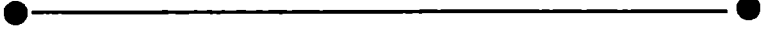
بيره وهريه كاني

محمد رهزا شا په هله وي

وهرگيټراني: سعيد سيدي

چاپي يه كه م

۲۰۱۳

- پیناسی کتیب
- ناوی کتیب: وهلام بو میژوو
- نوسەر: محمد رهزا شا
- وهر گیرانی: سعید سیدی
- پیتچن: شاناز موحه مه د
- دیزاین: فازیل کهولۆسی
- سالی چاپ: چاپی به کهم ۲۰۱۳
- شوینی چاپ: چاپخانه ی روژ هه لات
- نرخ: ۷۰۰۰ دینار
- تیراژ: ۱۰۰۰ دانه

له بهر یوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان ژماره ی سپاردنی (۱۸۵۱) سالی ۲۰۱۳ پندراوه.

ناوهندر چاپ و بلاوکردنوهه سایه

هه ر کتیبیکه. ده رفه نیکه بو ژبانیکه نوئی

ناوینیشان: سلیماننی- پشت پاسه کانی توکی مه لیک
ته لاری وشیار قهفتان- نهومی ژیر زه مینی - بازاری کتیب

[!#https://www.facebook.com/XanaySaya/](https://www.facebook.com/XanaySaya/)

Eml: nawandy.sava@yahoo.com

پیرست

۷ پینشەکی وەرگپیر.....

۱۰ پینشەکی.....

 ۱ فەسلئى

۱۵ وانەگەلىك لەرابردوو.....

 ۲ فەسلئى

۲۴ لە بالادەستى تا ژێردەستى.....

 ۳ فەسلئى

۳۱ رىڭكايەك بەرەو هیند ونەوت.....

۳۹ بەشى دووھ.....

۳۹ بنەمالەى پەهلەوى.....

۴۱ ۴ فەسلئى.....

۴۱ باوكم، رەزاشاى مەزن.....

۵۹ ۵ فەسلئى.....

۵۹ رۆلەكەم! لەھىچ شتىك مەترسە.....

۷۴ ۶ فەسلئى.....

۷۴ موسەدىق، نەزان خلەتینىك لەلووتكەى دەسەلاتدا.....

۹۳ ۷ فەسلئى.....

۹۳ لەسەردەمى نەوت تا سەردەمى ئەتۆم.....

۱۱۱ بەشى سینیەم.....

۱۱۱ شۆرشى سپی.....

١١٣	فہسنلی ٨
١١٣	بنہ ماکانی شوږشی سپی
١١٩	فہسنلی ٩
١١٩	تہقسیم ئہ رازی
١٣٤	فہسنلی ١٠
١٣٤	کاری سویاکانی زانست و
١٣٤	تہندروستی و برہو پیندان وئاوہدانی
١٤١	فہسنلی ١١
١٤١	شوږشی سپی وکریکاران
١٥٣	فہسنلی ١٢
١٥٣	دادگا
١٥٩	فہسنلی ١٣
١٥٩	شوږشی سپی لہ پەرہردہو فیکرکرنندا
١٥٩	داکوکی لہ شارستانیہتی ئیرانی
١٧٤	فہسنلی ١٥
١٧٤	ئازادی ژنان
١٨٠	فہسنلی ١٦
١٨٠	بہرہنگاری لہ گہل ئاوسان و قازانچ پەرستی و گہندہلی
١٨٨	فہسنلی ١٧
١٨٨	بونیدادی پہلهوی و سامانی من
١٩٢	فہسنلی ١٨
١٩٢	بہرہو شارستانیہتی مہزن
٢٠٠	فہسنلی ١٩

٢٠٠ بارودوخي سوپامان
٢٠٧ فه سئى ٢٠
٢٠٧ سياسه تى دهره كى ناشتيخوازانه
٢٠٧ هاويه يوه ندى ولاتانى كه نداوى فارس و زهرياي هيند
٢١٩ فه سئى ٢١
٢١٩ گه وره پياوانى جيهان
٢٣٥ فه سئى ٢٣
٢٣٥ سه ركه وتن و شكسته كانمان
٢٤٩ به شى چوارهم
٢٤٩ ويران كردن
٢٤٩ يه كگرتنى شووم
٢٥١ فه سئى ٢٤
٢٥١ يه كگرتنى ده زگاكانى راگه يانندن
٢٥٨ فه سئى ٢٥
٢٥٨ قوتابيه كانى سيحرباز
٢٦٢ فه سئى ٢٦
٢٦٢ له "تاكتيكه كانى تازيه بارى"
٢٦٢ تاكاره ساتى ئابادان
٢٧٠ فه سئى ٢٧
٢٧٠ چهند راستييك سه بارهت به ساواك
٢٧٦ فه سئى ٢٨
٢٧٦ يه كگرتنى شووم
٢٨٤ فه سئى ٢٩

۲۸۴ بهختیار، سهړوکی وه زیران
۲۸۴ ئهړکی سهیر و سه مہری ژه نرال هایزیر
۲۹۳ فہسل۱ ۳۰
۲۹۳ دوورخستنه وه
۲۹۸ فہسل۱ ۳۱
۲۹۸ ترس
۳۱۳ فہسل۱ ۳۲
۳۱۳ نه شیاوی، فریو و نیفلاس
۳۲۵ نه انجام
۳۲۸ " خوای گه وره خه لکه که مان رزگاریکه "
۳۳۰ فہسل۱ پاشکو
۳۳۰ دریزه ی دوورخستنه وه

پېشەكى ۋەرگېر

موھەممەد پەزا پەھلەۋى لەرۇژى ۲۶ى ئۇكتۇبرى سالى ۱۹۱۹ لە داىك دەبىت، سالى ۱۹۳۶ خويندىنى خۇى لە سويسرا تەۋاۋ دەكات و بۇماۋەى دووسالېش لەكۆلىژى ئەفسەرى لە ئىران درىژە بە خويندىن دەدات، سى جار ژيانى ھاۋبەش پىكىدىنىت و ھاۋسەرى يەكەمى خوشكى مەلىك فارۇق پاشاى مىسر دەبىت. دووجار ناچار دەبىت ۋلات بەجىبىلېت.

جارى يەكەم پاش پووخانى دەسەلاتى موسەدىق بەھۇى كوودەتايەكەۋە كەلە لايەن ئەمريكاۋە پىشتىۋانى لىكرا تاج و تەختەكەى بەدەست دىنىتەۋە، جارى دوۋەم لەئاكامى شۇپشى سالى ۱۹۷۹ى گەلانى ئىراندا ، رۇژى ۱۶ى جەنىۋەرى سالى ۱۹۷۹ ئىران بەجى دىلېت و پاش ۳۶ سال ھەر لەو رۇژو مانگەى كە باۋكى لە ئەفرىقاي باشۋور كۆچى دۋاى دەكات ، ئەۋىش بەھۇى ئەخۇشى شىرپەنجەۋە لە تەمەنى ۶۱ سالىدا و لە رۇژى ۲۷ى جوۋلاى ۱۹۸۰ دەمرىت و لەمىسر داۋ لەتەنىشت باۋكى بەخاك دەسپىردىت.

شا پەرتوۋكى ۋەلەم بۇ مېژۋى پاش پووخانى دەسەلاتەكەى نوسىۋە. ئەم پەرتوۋكە يەكەمجار لە سالى ۱۹۷۹دا بەزمانى فەرەنسى بلاۋ كراۋتەۋە.

شا ئەم پەرتوۋكەى بە يارمەتى نوسەرىكى فەرەنسى نوسىۋە كە ناۋى كرېستيان مى يار- ە و تەنيا ئەۋ پووداۋانەى تىدايە كە تا مانگى سىپتەمبىرى ۱۹۷۹ بۇ شا پىش ھاتوۋە . بەلەم بۇچى شاى ئىران ئەم پەرتوۋكەى بەزمانى

فەرەنسى نوسى؟

ماوەیەك دواتر لە ساڵی ١٩٨٠ وەرگیراوی زمانی ئینگلیزی ئەم پەرتووکه بەهۆی نووسەری بریتانی (Teresa Waugh) لە ئەندەندا بە ناوی بەسەرھاتی شا و لە نیویورکدا بەناوی وەلام بۆ میژوو بلاودەکریتەوہ . لەم دوو پەرتووکهدا فەسلی پاشکۆیش بەرچاو دەکەوێت و بەسەرھاتەکانی شای تا سێ مانگ پیش مردنی تێدایە.

ئەم پەرتووکهی کە لە بەر دەست دایە لە وەرگیراوی ئەو پەرتووکهوہیە کە لە ئەندەندا بلاوکراوہتەوہ . چونکە ولام بۆ میژوو لە زمانی فەردنسیشەوہ وەرگیردراوہتە سەر زمانی فارسی ، بەلام لەم وەرگیراوہدا وەرگیرشتی لێ زیادوکه کردوہ . ھەربۆیە خاوەن رایان بەسەرچاوەیەکی جێی متمانە بۆ لیکۆلینەوہی نازانن .

بۆنموونە لەو شوێنەیدا کە شا باسی ئیمامی عەلی و ئیمامی زەمان دەکات ، وەرگیرێی یەكەم خۆی لە وەرگیرانی بابەتەکە بواردوہ .

ئەگەر ھەموویە لگە نامەکان و نووسراوہکان و بیرەوہرییەکانی سەر دەمی دەسەلاتداریتی موحەممەد رەزاشا و کار بە دەستانی رژیمەکە کۆبکریتەوہ ، ھەمووی ئەمانە بەبێ بوونی وتراو نووسراوہکانی شا نا تەواوہ و ھەرگیز بەو جوړە کە پێویستە نەوہی دواروژ سوودی لێنا بینیت . لە بەر ئەوہی کە زۆرکەس شابەسەرچاوەی ھەمووئەو شتانە دەزانیت کە پیشھات و دەلێن ئەگەر ئەو بەو جوړە کە وتی و نووسی و ئیشی کرد نە دەبوو ، بێگومان میژووی ھاوچەرخێ ئێران بە جوړیکی تر دەنووسرا . ھەلبەت شا جوړیکی دیکە بێر دەکاتەوہ و لە دوو تۆی ئەم پەرتووکهدا کۆمەلێک لە سیفاتە تاییەتیەکانی دەکەوێتەروو . لە ھەرکۆی باسی دەسکەوت و سەرکەوتن و شانازی دەکات ئەو خۆی بەھۆکاری سەرکەوتن دەزانیت ، بەلام لە ھەر کۆی باسی گرفت و شکست و پیشیلکاری دەکریت ھۆکاری سەرکەوتن لە دەروہو دەور و بەرە کەیدایە . بۆشا گرنگە ئەوانی دیکە ستایشی بکەن ، لەگەڵ گەورە پیاوان و سیاسەتمەدارانی جیھان و تووێژیکات و ولاتانی روژئاوا پشتیوانی لێبکەن و خۆیشی بەپەسەندی خوا بزانی .

گرنگى ئەم پەرتووگە لەوەدايە كە شا پاش سى وحەوت سال دەسەلاتدارى و رووخانى پزىمەكەى نووسىويەتى و دەتوانىت بەرىنايى پرونگەكانى ئەو سەبارەت بە پرسىن ناوخۆيى و دەرەكى دەرېخات. لەم نووسىنەدا لەھەندى لەئىشەكانى خۆى رەخنەى گرتوو و پىئى لە ھەندى لە ھەلەكانى خۆى ناو.

لە وهلام بۆ ميژوودا جگەلەوھى كە ھەندى ھەلەبەم ھىمايە (...-و.) لەلایەن وەرگىرەوھ راستكراوھتەوھ، ھەندى جارىش راستىيەكان وەك خۆى باسەنەكراوھ، يان رووداوھەكان پىش و پاش خراوھ بەئەنقەست بوويىت يان نا ، شا خۆى دەزانىت. ميژوو بەشا ناووسرىت و ئەويش ميوانى ميژوو بوو. بۆنموونە، سەبارەت بەچاپكردنى پارە لەسەردەمى كابىنەى قەوام دا، پەرلەمان سى جار ريگا بە دەولەت دەدات كە بۆ پىداويستى مالى ھاوپەيمانان پارە چاپ و بلاوبكاتەوھ و ھەرسى جارىش شا بپارەكانى پەرلەمان پەسەند دەكات ، كەچى شا جورىكى تر دەينووسىت. يان كاتىك دەيھەويىت باسى كوردستان و ئازەربايجان بكات ، خودموختارى ئەو ناوچانە بە پىشنيارى ئەمريكا و برىتانيا بۆستالين دەزانىت. بەلام سىر رىديربولارد ، بالويزى ئەوكاتى برىتانيا لە ئىران كە بۆخۆى ئامادەى دانىشتنەكەبووھ لە بىرەوھرىيەكانىدا دەنووسىت: " بە رەزامەندى ئىران، كومىسيونىكى ھاوبەش لە ئەمريكا و برىتانيا و سوڤىيەت پىكبيىت بۆئەوھى لە پىكھىنانى ئەنجومەنى ويلايەتەكاندا كە لە ياساى بنەرەتى دا ھاتووھ ، يارمەتى ئىران بدات ". شا نەيدەويست دەنگى گەلانى ئىران ببىسىت و ئەوكاتەيش و يىستى زۆر دەرەنگ بوو.

دۇنيام ئەم پەرتووگە بەسوود دەبىت بە تايبەت بۆ ئەوانەى كە لە ميژوو دەكۆلنەوھ و دەيانەويىت قوولتر لە پرسەكان و گۆرانكارىيەكان بپروان.

وەرگىر

"سەعيد سەيدى"

پېشە کی

ئىستا زياتر لەسالىك بەسەر بلاوبوونەوہى دوايىن كتىم دا لەتاران تىدەپەرئىت. كتیبىك لیوان لیو لەھیوا، كەلەودا بېراو بوچوون ونامانجەكانى خۇم دەربارەى داھاتووی خەلكى ئىران دەرپرې بوو. داھاتوویك كە هیوادار بووم تائەو جىگای كەدەكرى بەختەوہرو دواروژ روون و پرشنگداربىت و شیاوی ولاتىك بىت كەبە رابردووی چەند ھەزارسالەیەوہ، بەردەوام یەكك كە لەبنیاتنەرانى سەرەكى شارستانىەتى جیھانى بووہ.

پىم خوشبوو لەبەرەبەرى چوونەناو ھەزارەى سىیەمدا ئىران بىت بەولاتىكى بەتەواوہتى مۆدپن، بەمىللەتىكى پىشكەوتوو وکۆمەلگایەكى گۆراوہوہ. خەلكەكەى لەئاستىكى پىشكەوتوو خویندن بەھرەمەند بن، ئابووریان پەر رەونەق بىت و بنەماى دەسەلاتدارىەتیان لە سەردىمۆكراسىيىكى راستەقىنەو پایەداربىت.

ھیواداربووم ئەوہكانى داھاتووی گەلى ئىران بەسەر بەرزىیەوہ بتوانن ئەو شوپن و جىگای كەلەناو بنەمالەى مەزنى مرؤییدا شیاوی ئەوانە بەدەستى بىنن و بتوانن بەشانازىیەوہ ئەرك و بەرپرسایەتیهكانى خویان جىبەجى بكن.

ھیواداربووم ئەوسىبەرانی سەدەكانى ناوہراست كەنىوسەدە پىش لەئاسمانى ئىران وەلانرابوو، بوہەمىشە لەولات دوور بزن و رووناكىيىك لەئىران بدات كەلەشارستانىەت و فەرھەنگى ئىرانىیەوہ سەرچاوہى گرتبىت.

لەتەواوی ماوہى پاشایەتیم دا، بەردەوام بوگەيشتن بەم هیوايە ژیاوم و، دەبىت بلیم كەئەم هیوايەش لەكۆتایىەكانى دەسەلاتدارىمدا بەرەو بەدى ھاتن دەچوو.

بۆگەیشتن بەم ئامانجە، ھەولێ زۆرم داو لەگەڵ کۆسپ و گرفتێ زۆر بەرەو روو بوومەوہ. ناچار بووم لەگەڵ پیلانگێرێ جۆراوجۆردا - چ لەناوخۆوچ لەدەرەوہی ولات - بەرەو روو ببمەوہ. لەگەڵ کومپانیا زەبەلاحە نیونەتەرەوہیەکاندا لەکاتیگدا بەرەو روو دەبوومەوہ کە زۆرێک لە راویژکارانم دەیانگوت ئەم کارە نەکەم.

ھەلبەت پێدەچیت لەم ماوەیەدا ھەلە گەلێکم کردبیت، بەلام دانیام کەخەباتی دوورو درێژی من ھەرگیز لەریزی ھەلەکانم دا نەبووہ.

لەم پەرتووگەدا دەمەوێت ئەوہ نیشان بەدەم کە بۆچی لەپریگای گەیشتن بەئامانجەکاندا پێداگری دەکردو، بۆچی دەمویست کۆمەلگایەک لەسەرینەمای دادپەرەوہی کۆمەلایەتی، نەخەبات و مەملانیی چینیایەتی، بنیات بنیم. کۆمەلگایەک، کەھەمووان لەودا یەگەرتوو ویەکانگیر بن. پێویستە بوتری کە لەبەرئەوہی لەگەڵ ھەموو ولاتانی جیھاندا - چ دونیای رۆژئاوا وچ ولاتانی بلوکی رۆژھەلات و چ جیھانی سییەمیش - ریکەوتن و باش لیک گەیشتنم ھەبوو، ئەو دەرڤەتەم بۆ رەخسا کەبتوانم لەکەش و ھەوایەکی پرلەناشتی و پیکەوہ ژياندا، ھەولێ خۆم بۆگەیانندی ئێران بە "شارستانیەتی مەزن" درێژە پێبەم. لەکۆتاییدا، بەئەرکی خۆم دەزانێ کە ئەوہی بخەمەروو کەچۆن میللەتیک دەتوانیت بەرەو نشیوی نەمان بپروات و چۆن ئەوہی کە بەلوتفی خواوەندو بەھیمەت و ھەول و زەحمەتی زۆری میللەتیک بەدی ھاتبوو، فەوتاو لەناو چوو، بۆئەوہی شایەتیک بیت لەھەمبەر میژوودا.

به شی یه که م
له پیرشیا تا ئیران

فہسلی ۱

وانہ گہلیک لہ رابردوو

بۆنہوہی میژوو بہدروستی داوہری بکات پیوستہ سہرہ تا میژووی ولاتہکمان
بناسین و بہتہواوہتی لیئی تییکہین.

ئیران کہ ولاتیکی دیرینہ بہرابدووی سی ہزارسال حکومتی پاشاہ تہیوہ،
لہ ماوہی میژووی خویدا ہورازو نشیوی زوری ہہبوہ و گہلیک رووداوی خوش و
ناخوشی دیوہ. وک بلئیت کہ بہرہو روو بوونہوہ لہ گہل مہترسیہ گہورہکاندا
بہردہوام بہ شیک لہ ژیانی ئەم میللہ تہبوہ.

ہیچ گہلیک ناتوانیت تہنیا لہ بہر رابردووی خوی بژیت و ہرہوہا ئەگہر گہلیک
پہیوہندی لہ گہل رابردووی خویدا نہ بیئت بی گومان لہ بہریہک ہلڈہوہ شیت. ئیران
کہ لہ سہردہمی دہسہلاتی پہلہویدا ناوہکھی لہ "پیرشیا" وہ گۆرا بۆ ئیران،
میژوویہکی کہیل لہ شانازی و شیواوی و ترس و ہیواہی ہہیہ. ئەم بارودوخہ -
ئہگہر خوابیہویت - دہتوانیت وانہ گہلی بہنرخ بیئت بۆ نہوہکانی دوارؤژ، تابہکەئک
وہرگرتن لہ رابردوو، باشترین ری نیشاندہریان لہ بہردہستدا بیئت. ہہنوکہمن
دہمہوہیئت پیئش ہہموو شتیک ناوریئک لہ رابردووی ئیران - کہ کەس ناتوانیت
خہتی راست و چہپی بہ سہردابکیشیت - بدہمہوہ.

لاوازی و بەھیزی پىڭگەى جۇگرافىيى ئىمە:

ئىران ۋلاتىكى دىرىنە كەمىژوۋىكى دور ودرىژى ھەيە. ئەم ۋلاتە لەناوچەيەكى رۇژھەلاتى ناوھراستدا ھەلكەوتوۋە كە لانكى شارستانىيەتە مەزنىەكانى رۇژئاوا بوۋە، ۋەك چوارىيىانى بوۋە كەرىنگاكانى پەيوەندى نىوان ئاسيا و ئەوروپا و ھەرۋەھا نىمچە وشكارپۇى ھىندو ئەفرىقاي پىدا تىپەربوۋە.

ئىران لەگەل سى دەريادا ھاوسنورە: دەرياي خەزەر لەباكور، كەنداوى فارس لەباشوورى رۇژئاوا، كەنداوى عەمان لەباشوور. ھەرۋەھا لە دەرياي ناوھراستىش كەبۇ ماوھى چەندىن سەدە ناوھندى دونىاي خاۋەن شارستانىيەت بوۋە تەنيا بەپانى دوو ۋلاتى ئىراق و سوريا دورە.

ھەرلەبەر ئەم پىڭگە جۇگرافىيىيە تايبەتەيەكە ئىران تۋانى بوۋى لەقۇناغ گەلىك لەمىژوۋىدا بەشىۋە دەسەلاتىكى مەزن دەرىكەۋىت و لەسەر دراوسى كانى خۇى لەروۋى فراوانكردىنى سنوورى ۋلات و گەشەى بازىرگانى و پەرەبەشارستانىيەت كارىگەرى دابنىت.

ھەرۋەھا لەبەر ھەلكەوتەى لەم شوپىنە جۇگرافىيىيە تايبەتەيەكە ئىران تۋوشى لاوازی بوۋە. لەبەرئەۋە لەدەشتىكى پان و بەرىندا ھەلكەوتوۋە كەلە بەشەكانى باكور و رۇژئاوا و باشوور و رۇژھەلاتەۋە بەدەشتى پان و بەرىن و دەشتى خويىش داپۇشراۋە. ھەرۋەھا دەشتەكانى لەھەموولايەكەۋە بەزىنجىرەيەك لەكىۋەگەرەكان دەور دراۋە: چىياكانى ئەلبورز باكورى ۋلاتى داپۇشىۋە، چىياكانى زاگرۇس رۇژئاواى ۋلات و چىياكانى بەلووچستان لەباشوورى رۇژھەلاتدا درىژ بوۋەتەۋە.

جگەلە چەند شارى گەرەى (ۋەك ئىسفەھان و كرمان)، ناوچەكانى ناوھراستى ئىران دانىشتۋانى كەمە و چۆلە. زۇربەى دانىشتۋان و چالاكى و سامان و فەرھەنگ لەناوچە كەنارىيەكانى ۋلاتدا چىرپوۋەتەۋە. ھەرپۇيە، بەدرىژىيى سەدەكان پايتەختەكانى ئىران بەزۇرى لەوشارانەى دا بوۋە كەلەناوچەكەنارىيەكانى ۋلاتدا

هه لکه وتوون. پيش له تاران، پايتهختی پاشايهتی ئيران له ناوچه جوراوجوره کانی وهک : شووش، نه کباتان، تهختی جهمشيد، ئيسفهان و نه رده بيل (سهردهمی دهسه لاتی سه فهويه له نازهر يايجان) دابووه.

ئيران هه تانیستا چهند جاريك له لایه ن دراوسيانیه وه په لامار دراوه و، هه ركام - به ناو دهسه لاتی خویانه وه - بؤ ماوه يهك و لا تيان داگیر کردووه. به لام له و کاتانه يدا که سه رده می شکؤ و گه وره یی ئيران بووه، يه کيه تی نه ته وه یی به رده وام له په نای توانایی و تیگه يشتوویی و ئيراده ی قايم و - هه ندی جار - ژیری ربه ريکدا دابین بووه. له وسه رده مانه شدا که ولات لاواز بووه هه ميشه هيرشی به رده وامی دهره کی به هاوکاری ئاشکراو نهینی دهستانیک له ناوخوای ئيراندا روي داوه، تا قميک له روي زانين و نه زانينه وه و ريکخراو هاوکاری هيزه په لامار دهره کانيان کردووه.

تيروانينيکی خيرابه سه ر ئه م رووداوانه دا - که ره نگه ئه مړؤ وهک، ئه فسانه ی ليها تبيت - ده توانييت به تيگه يشتنی مانای قوناغه جياوازه کانی ميژوو و ره نگدانه وهی له سه رده می ئيستادا، که به زؤری به نه ناسراوی ماوه ته وه، يارمه تی بدات .

پاشايانی به ناو بانگ: له هه ستانه وهی سه رده می ساسانييه وه تا هيرشی عه رب:

به هوی غيره تی ماده کان و پارسه کانه وه - که دووقه ومی هيندونه وروپايی بوون - ئيرانيه کان توانييان دواي دووه زار سال شهرو تيکووشان، به سه رئه و قه ومانه دا سه ربکه ون که له سه ر ده ست به سه راگرتنی ناوچه ی بين النهرين ده جه نگان و، له وه وه بنه مآله ی هه خامه نشی (۵۵۹ تا ۳۳۰ پيش زايين) سه ری هه لدا، که گه وره ترين ئيمپراتوريه تی دونيايان تائه و سه رده مه له نيوان ده ريای رهش تا ناسيای ناوه راست و هندستان تا ليبيا دامه زراند.

ئىمپىراتۆرىيەتى ھەخامەنشى يەكەمىن ئىمپىراتۆرىيەتى راستەقىنە بوو لەجىھاندا كە لەودا تاكىك بەسەر قەومەكان ونەتەو جىاوازەكاندا حكومەتى دەكرد. ھەخامەنشىيەكان بۆئەوھى دەسەلاتى فەرمانرەوايى خۆيان دابىن بىيىت، بۆھەربەشىك لە ولات.

كەسىكىيان لە ژىرناوى " سا تراپ " دا دانا بوو كە دەسەلاتى پارىزگارى ويلايەتى ھەبوو. ھەروھە لەشىوازي نويش بۆپەيوەندى گرتن كەلكيان وەر دەگرت كە جۆرى تەلگرافى رووناكى بوو كە پەيامەكانى لە ويستگەكانەو دەگەيانندو لەودا بەھۆى ھەلكردنى ئاگر لەسەر دوندى كىوھەكان نىشانە تەلگرافىيە كانيان دەگواستەو بۆ يەكترو پەيامەكانيان بەخىرايى لەم سەر بۆئەو سەرى ولات بەرى دەكرد.

ئەوان ھەروھە سىستەمىكى دراويى رىك و پىك يان دانا ولەكاروبارى ژمىريارى و سىستەمى كىش و پىئوھەكاندا نمونە و پىئوھرى نەگۆپو جىگىريان پىكھىنا. بەمجۆرە بوو كە ئىرانىيەكان شانشىنەكانى سەردەمى دىرىنيان فىر كرد كە چۆن ولاتىكى بەرىن بەرىئە بىەن . رۆمىيەكان كەسانىكن كە بەشى ھەرزۆرى شىوازي حكومەت كردنيان لە ئىمپىراتۆرىيەتى خۆياندا لەئىرانىيەكانەو ھەرگرت و لەزۆر بواردا شىوازي ئىمە يان پەيرەو كرد.

كورش دامەزرىنەرى ئىمپىراتۆرىيەتى ھەخامەنشىيە، كەبەھق نازناوى "كبير" يان لىناوھ. چونكە كورش بنەپەتى ئىمپىراتۆرىيەتى خۆى لەسەردادپەرەرى و تەحەمولى بىرو باورى خەلكانىتر دانا. گەرچى ئەو بەداگىر كردنى ولاتانىتر سنوورى ولاتەكەى خۆى فراوان دەكرد، بەلام دەتوانرىت وەك بناغەدانەرى پاراستنى مافى مرۆفە بناسرىت. چونكە كورش يەكەمىن فەرمانرەوايە لەسەردەمى دىرىندا كە جاپنامەى ئازادى مرۆفەكانى دانا و رايگەيانند. ئەو بووبە ھۆكارى ئەوھى كە دىلەكانى شەپ ئازاد بكرىن و بۆ نىشتمانى خۆيان بگەرىنەوھ، ھەرناوچە يەكى خستەژىر دەسەلاتى خۆى رىگای بەخەلكەكەى دا كەلەداب و نەرىتى خۆيان پەيرەوى بكەن و رىزى بۆ ماف و ياساكان و باورى مەزھەبى ئەوان دانا.

کوروش نہ تہ نیا لہ دوزمنانی خوئی خوش دہ بوو بہ لکو ہندی جاریش متمانہی پیمان دہ کردو کارہ ہستیارہکانی بہ وان دہ سپارد. بہ مجورہش دہ ردہ کہ ویت کہ بۆچی نازناوی "رزگارکری قہومہکان" یان بہ کورش بہ خشییوہ. ہہلبہت نہمہ شیوازیکہ کہ لہ گہل سیفہتی ئیرانییہکاندا گونجاوہو، ہہ موو پاشاکانی ئیران و ہہا سیاسیہ تیک یان ہہ بووہ. بہ تاییبہت لہ ہہل و مہرجی پیکیہینانی کہش و ہہوای ناشتی خوازاندہ دا. ہاوکات دہ بیت بوتریت کہ ئیران بہ ردہوام ولاتیک بووہ کہ و ہک "پہ ناگہ" ناسراوہ و، کہسانی ہہ لاتوو و داواکراو لہ ولاتانی ترہوہ پہ نایان بۆ دہینا.

کورشی کیرو داریوش و خہشایارشا لہ پاشا بہ ناوبانگہکانی میژووی ئیران، کہلہ ئہ دہب و ہونہری ولاتی ئیمہ دا پلہیہکی بہ رزیان ہہیہ. ئہ وروویپیہکان لہ پرتوو کہکانی خویندویانہ تہوہ کہ داریوش لہ "ماراتون" و خہشایارشا لہ "سالامیس" دا (سالی ۴۸۰ پ.ز) لہ لایہن یونانییہکانہوہ شکستیان خوارد. بہ لآم بہ دہست ہینانی ئہ مجورہ سہرکہ و تنہ کاتیانہ لہ لایہن ولاتیکی بچوو کہوہ لہ ہہ مہبہر دہسہ لاتیکی مہزن دا نابیت ببیتہ ہوی ئہوہی کہ ئہ وروویپیہکان لہ بیربکہن کہ ئیران لہ سالی ۳۹۴ ی پیش زایینہوہ تا سالانیکی دوورو دریز بہ سہر ناوچہی دہریای ئیزدہ دا فرمانرہوایی کردوہ.

لہ ناوچوونی ئیمپراتوریہتی ہہ خامہ نشی سہرئہ نجام بہ دیاردہیہکی سہرسورہینہر کوتایی ہاتو، ئہویش سہرہ لڈانی "ئہسکہندہری مہقدوونی" (لہ ۳۵۶ تا ۳۲۳ پ.ز) بوو کہ دہستیگرت بہ سہر تہوای ناوچہی ژیردہسہ لاتی داریوش دا (جگہ لہ رۆژہ لاتی ئاسیای بچووک و خوارہزم) و سنووری ناوچہی ژیردہسہ لاتی خوئی تانزیک روبراری سہیحون فراوان کرد. ئہسکہندہر جگہ لہ پیشیلکردنی ہندی ماف و ئہوکارانہی کہ بۆ دابین بوونی بہرژہوہندی یونان ئہنجامی دان، بہگشتی لہ شیوازی داریوش بۆ بہرژوہ بردنی ولات کہ لکی و ہرگرت و بہ دانیشتن لہ جیگای ئہو، دہستی بہ سہر ئیراندا گرت.

دوای مردنی ئەسكەندەر (۱۳ی جونی سالی ۳۲۳ پ.ز) ناوچەى ژێردەسەلاتى ئەو پارچە پارچە بوو، بەلام بەپێچەوانەى ئەوشتەى كە ئىمە لەزۆربەى پەرتووكە مێژووییەكانى رۆژئاوا دا دەخوینینەو، ئىران ھەرگیز لەرووى فەرھەنگیەو ھەرچەسەو ژیكرارىگەرى یۆنان. ھەلبەت ئەمە راستە كە ئىمە پەیکەرە سەرنجراكێشەكانى یۆنانمان لەمۆزەخانەكانى خۆماندا دیو، بەلام لەپراستیدا ئەو ئەسكەندەر بوو كە كەوتە ژێكرارىگەرى شارستانیەتى ئىرانەو .

ئەم دیاردەى گەلێك جار لەمێژووى ئىراندا دووپات بووئەو. زۆرجار كە كەسانى تر بەسەرماندا زال دەبوون و دەستیان بەسەرماندا دەگرت، ئەگەرچى ئىرانىیەكان پەپەرھى یان لێدەکردن، بەلام بەردەوام رەسەناىەتى فەرھەنگى خۆیان دەپاراست و لەرووى فەرھەنگیەو كاریگەرییان لەسەر ھێرشبەران دادەنا.

۲۵۰ سال پێش لەداىكبوونى مەسیح پارتەكان دەسەلاتى ئەشكانىیەكانیان دامەزراند، كەزىكەى پێنج سەدە بەردەوام بوون و سەرئەنجام بەسەرکەوتنى " ئەردەشێر " بەسەر " ئەردەوان " دا سەردەمى ئىمپراتۆریەتى ئەشكانىیەكان كۆتایى پێھات. دوای ئەو ئەردەشێر - كە لەخزمەتكارانى پەرسىگەى زەردەشت بوو- دەسەلاتى ساسانىیەكانى پێكھێنا (كە لەسالی ۲۲۴ تا ۶۵۱ ی زایینى بەردەوام بوو) و توانى رۆبەرى ئىمپراتۆریتەكەى خۆى لەكەنارەكانى رۆبەرى سێندو سەیحونەو تا كەنارەكانى باشوورى كەنداوى فارس بەرین بكاتەو. ئىمپراتۆریەتى ساسانىیەكان دوو رۆلى گرنگیان لەمێژووى جیھاندا نواندەو: یەكەمیان سیاسى و دووھەم فەرھەنگى.

بوونى ساسانىیەكان وەك پاسەوانانى ئارىایى لەسەر دەروازەى ئاسیا، یەكەمىن رێگر بوو كە نەیدەھێشت خێلە وەحشییەكان یان نىمچە وەحشییەكان لەدەشت و كوێستانەكانى ئاسیاو پەلامارى رۆژئاوا بەن، بەمجۆرە بۆماوھى چەندین سەدە ژيان و سەرۆمالى نەتەوە جۆراوجۆرەكانى وەك: سكاكان، ھوونەسپییەكان، سەلجوقییەكان و عوسمانییەكان بەھێزو خوینى ئىرانىیەكان پارێزرا. بەپێچەوانەى ئەم ھەلوێستە ھىچكام لەنەتەوە ھىندو ئەورووپییەكانى نىشتەجێى

قهله مېرھوى ئيمپراتوريه تى رۆژھەلاتى رۆم قەدرى بەھاي ئيرانيان نەزاني و تەنيا لەبيري ئەوھدا بوون لەگرفتەکانى نيوان ئيمە و ولاتانى رۆژھەلات - كەھەزاران سال بو لەنيوان ئيران و هيزەکانى رۆژھەلاتى دەرياي ناوھراستدا ھەبوو - سوود وەرگرن.

كاتيەكە كۆسپى ئيران ھەلگيرا، لەم ناوچەدا كەشوينى بەيەك گەيشتنى دووجيھان بوو بۆشاييەك دروستبوو كەسەرھتا لەلايەن عەرەبەكانەوھ پركرايەوھ و دوای ماوھيەك توركەكان و مەغولەكان دەستيان بەسەرداگرت. ئەمجۆرە رووداوانە ئاراستەى ميژوى رۆژھەلات و رۆژئاواى ئەوروپا، روسيا، باكورى ئەفريقا و ھيندى بەتەواوى گۆرى.

بەلام لەرووى فەرھەنگيەوھ دەبيت بوتريت كە رينيسانسى ئيران لەسەردەمى ساسانيەكاندا، راست وەك ئەو رينيسانسى كە ۱۲۰۰ سال دواتر لە ئەوروپا رووى دا، جۆريەك گريئدانى فەرھەنگى رۆژھەلات و رۆژئاوا بوو. چونكە بەپيى قسەى باو، شاپورى يەكەم (۲۴۱ تا ۲۷۲ زايينى) فەرمانيدا ئەو دقە مەزھەبى و فەلسەفى و پزىشكى و گەردوونناسيانەى كەلە ئيمپراتوريە تى بيزانس و ھيندا ھەبووھ، كۆبكرتەوھ و ھەرگيردريين. بەسەرنجدان بەوھى كە دواتر وەرگيرايوى عەرەبى ھەرئەم دەقەنەبوو كەلەسەدەى دوازەھەم بەدوا زانست و فەرھەنگى يونانى بە ئەوروپيەكان ناساند. بەدنياييەوھ دەتوانين بلين كە: ئەگەر وھا ھەنگاويەك لەئيراندا ھەلنەگيرائت و ئەو دەقەنە نەكرائين بە عەرەبى، رەنگە ھيچكات لەئەوروپادا رينيسانسى رووى نەدەدا يان ئەوھى كە رينيسانسى ئەوروپا بەشيۆھيەكى بەتەواوى جياواز رووى دەدا.

سەردەمى زيپرينى نووى لە ئيراندا:

لەسالى ۶۵۲ى زايينيدا ئيران لەلايەن عەرەبەكانەوھ داگيركراو لەدوای ئەوھەسەلاتى دەرەكى بەشيۆھى حكومەتكردنى خەليفەكانى بەغدا بەسەرئيراندا

بۆچەند سەدە يەك بەردەوام بوو. بەلام ئەمجارەش وەك سەردەمی فەرمانرەوایی یونانییەکان بەسەر ئێراندا، ھێزی سەرکەوتوو کەوتە ژێرکاریگەری ھێزی بەزیو و ئێرانییەکان توانییان عەرەبەکان بخەنە ژێر کاریگەری خۆیان.

یەكەم ھەنگاوی ئێرانییەکان ئەو بوو کە رەسەنایەتی و سەر بەخۆیی خۆیان لە عەرەبەکان بەشیوھەری رەتکردنەوھەری مەزھەبی "سوننە" و پەرەدان بە مەزھەبی "شیعە" نیشاندا. و ھاھەنگاویك لەرووی سیاسییەوھ ماناکە ی ئەو بوو کە ئێران نەیدەوێست. بەلادەستی بیروباوپی دەسەلاتی میراتی خەلیفەکانی بەغدا قەبوول بکات. یان بەواتایەکی باشتر، ئێرانییەکان نەیان دەوێست لەرووی ژبانی مەعنەویشەوھ تێکشکاو بێنە ئەژمار.

لەرووی سیاسییەوھ، ئەو شتە ی کە بەدەلنایاییەوھ بەھۆکاری سەرەکی بەدەستھێنانەوھە ی سەر بەخۆیی ئێران دیتە ئەژمار، راپەرینی سەرکەوتوانە ی یەكێك لە پیاوھەکانی بنەمالە ی عەباسی (کە ئەم بنەمالە یە خۆیان بە نەوھە ی عەباس مامی پیغەمبەری ئیسلام دەزانی) بوو بە ناوی "ئەبو موسلیمی خوراسانی".

ئەبو موسلیم لە ماوھە ی سالاھەکانی ۷۴۵ تا ۷۵۰ ی زایینی بە فەرماندە یی سوپایەك کە بە زۆری لە ئێرانییەکان پێکھاتبوو، توانی خوراسان رزگار بکات و دەست بەسەر ئەو ناوچە یە دا بگریت کە ئەمرو پینی دەلێن "ئێراق". بنەمالە ی عەباسی لە راستیدا بە کەلک وەرگرتن لە دەرئەنجامی سەرکەوتنی ئەبو موسلیمی خوراسانی بوو کە توانی لە جیگای "ئومەوییەکان" لە بەغدا لەسەر تەختی خەلیفایەتی دانیشیت.

لەوکاتەوھ بوو کە خوراسان وەك لانکی زانست و ھونەری ئێرانی لیھات و شکۆ و تواناییك لەو ی سەری ھەلدا کە پێشتر ھەرگیز نەناسراو بوو. نەیشاپور لە سەردەمی دەسەلاتی تاهیریەکان و سەمەرقەند و بوخارا لەکاتی دەسەلاتی سامانییەکاندا ببون بە ناوھەندە گەورەکانی دەرکەوتنی فەرھەنگی ئێرانی و ئیسلامی. ئەو سەردەمە دەکریت بە سەردەمی زێرینی ئەدەبی فارسیش ناو بیری و، لە ناو شاعیرە دیارو بەرچاوەکانیشدا بە: فردەوسی شاعیری ناو داری

پالەوانیەتیەکان (۹۳۵ تا ۱۰۲۰ زایینی)، سەنایی غەزەنەوی و جەلالەدین رۆمی (کۆچکردوی سالی ۱۲۷۳ زایینی) ناماژە بکریت. پزیشکی و فەلسەفەش بە ھیمەتی رازی و ئیبنی سینا لەگەشەکردنیکی تایبەت بە ھەرەمەندبوو.

قوناغەکانی بەرەو لاوازچوونی رۆژ لەدوای رۆژی ئێران لەوکاتەو دەستی پیکرد کەخولامەکان بەسەرولاتدا فەرمانرەواییان دەکرد. دواتریش دەسەلاتی مەغولەکانیش، گەرچی لەچەند قوناغیکدا بە شیوەی دەسەلاتدارییکی بەھیزی لیھات، بەلام لەبەر یەک ھەلۆەشانى ئێرانى گەیانده ئەوپەرى خۆی و ئێرانى تووشى لەت لەت بوون و شیواوییکی زۆر کرد.

تاناستییکە بەراستی ھیچ شتیکی نەیتوانی شوینەواری کاولکاری مەغولەکان و کردەوہی وەحشیانە و دژی مرویی ئەوان پاک بکاتەوہ. جەنگیزخان و ھۆلاکو بەشى زۆری شارەکانی ئێرانیان - بەتایبەت لەخوراسان دا- وێران کردو، ژمارەیکە زۆر لەخەلکی ئێرانیان سەرپەری. دەسەلاتی مەغولەکان بوو ھۆی لەناوچوونی زۆربەى داب و نەریتی فەرھەنگی ئێرانى و ئیسلامى و، لەجیاتى ئەوہشیوازی ژيانى خیلەکی لە ولادتاپەرەى ئەستاند، لەگەل رۆحى راستەقینەى ئێرانییەکان بەھیچ جووریەکی نەدەگرتەوہ. ئەوبەشە لەفەرھەنگی ئێرانییش کە لەشارە جۆراوجۆرەکاندا ما بوو ھە لەسالی ۱۳۸۳ زایینی بەدوا لەلایەن تەیمووری لەنگەوہ لەناوچوو. ناوبرا و چەند کەسیک لەھونەر مەندانى ئێرانیى کەھیشتبوو یانیەوہ لەگەل خۆی دەیبات بۆ سەمەرقەند بۆئەوہی لەبوونیان بۆ جوانکردنى ناوہندى حوکمرانى خۆی کەلک وەربگریت. ھاوکات میژوونووسان ناماژە بەبوونی منارەیک دەکەن لەبەغدا کەبەفەرمانى تەیمووری لەنگ لەکەللەى سەرى ۹۰ ھەزار لەکوژراوہکان دروستکرا بوو.

فەسلى ۲

لە بالادەستى تا ژىردەستى

رەنگە لە گىرەنەھەي كۆردەھە دېرەندانەكانى تەيمورى لەنگ دا زىدەرەھەي زۆر كرايىت، بەلام ھەرگىز ناكړى حاشاي لى بكرىت كە سەردەمى دەسەلاتى تەيمور پېرېو لە تۆقاندن وتېرور.

بەلام بەپېچەوانەي ئەم بارودۆخە، لەكاتىكدا كە شتىكى نەماپو ئىران بەتەواوى لەناوبچىت وبسپىردىت بەمىژوو، جارىكى تىر بەھاتنى بنەمالەي سەفەويەكان، ئىران سەرلەنوى لەدايك بسووه و ھەستانەويەكى دىكەي دەستپىكرد كە لەسالى ۱۵۰۱ تا ۱۷۳۶ زايىنى درىژەي كىشا.

شا ئىساعىل (۱۵۲۴_ ۱۴۸۷) يەكەم پاشاي سەفەويەكان توانى خەلكى ئىران لەدژى مەترسىيەكانى ئۆزبەكەكان لە پۆژھەلات و عوسمانىيەكان لە رۆژئاوادا رىكبخات و، بەراگەياندىنى مەزھەبى رەسمى ولات، لە راستىدا ھۆكەرى يەك پارچەيى مەعنەوي بۆ زۆرىنەي خەلك پىكھىنا. بەلام شا ئىساعىل نەيتوانى لەبەرامبەر ھىرشى پورتوگالىيەكاندا بەفەرماندەيى "ئالفوسونالبوكر" خوراكى بكات وھىزە پورتوگالىيەكان توانىيان دوورگەي ھورموز و دەوروبەرى داگىربەكن.

دوای روخانی ئيمراتوريه تي رۆم ئەمە يەكەم جار بوو كە رۆژئاواييەكان پەلاماری ئيران بەدن. وه ئەنجامەكەي، كەسەردەميكي نوئي ديارى كرد، بزاقينيكي دروست كردكە کوتايى به ئينتيمای ئيرانييهكان بەرەو رۆژھەلات هیناوا لا پەرەيەکی نویی لەگۆپینی ئاراستەي ئيرانييهكان بەرەو رۆژئاوا پیکهینا.

یەكێك لەنەرەكانی شائيسماعیل بەناوی "شاعەباسی كەبیر" (۱۵۸۷ تا ۱۶۲۹) ئيرانی كردهوه به ولاتیکی بههیز و، سەردەمی شكۆ وگەورەیی رابردوویی گێرایەوه. گەرچی ئەو نەیتوانی ناوچەي بین النهرین-كە لەسالی ۱۵۳۴ زایینی بەهۆی ئيمپراتوری عوسمانی لەئیران جیاكرا بووه وه- بگێریتەوه بۆمان، بەلام توانی لە ئيسفەهان-كە كردهووی به پایتەختی خوێ- بەكۆكردنەوهی ئەدیبان و هونەرماندان، شارێك كە دیمەنيكي سەرنجراکيشی هەبیت، و بەژمارەي دانیشتوانی نزیک ۶۰۰ ھزار كەسەوه به "نیوهی جیهان" ناوبانگ دەربكات و بەرھەمەكانی دەربەری سەردەمی زێرینی هونەری ئیرانی بییت لەوینەكیشان و مینعماری دا.

ھەر ئەم شاعەباسە بوو كە پێی كۆمپانیاكانی رۆژھەلاتی هیند وھۆلەندا و بریتانیای بۆ ئیران كردهوه و رینگای بەوان دا نووسینگەي بازرگانی بكەنەوه. ئەگەرچی كۆمپانیاي هیندی رۆژھەلات یارمەتی شاعەباسی دا بۆ ئەوهی بتوانییت پورتوگالییەكان لەدوورگەي ھورموز دەربكات (۱۶۲۲)، بەلام دەبییت دان بەوهیدا بنییت كە ئیران لەم مامەلەيەدا قازانجیكي ئەوتوی نەكرد.

لەسالی ۱۶۲۹ تا ۱۷۳۶ دەبییت بەسەدەيەك چاویلکیریت كە قۆناغیكي دیکەي بەرەو لاوازی چوون لە میژووی ئیران دانیشان دەدات ولەوماوەيەدا ئیران زۆر جار لە لایەن توركەكان و روسەكانەوه پەلاماردرا. لەسالی ۱۷۲۴ یشدا روسیا و عوسمانی پیکەوه، ویلايەكانی باشووری ئیرانیان لەنیوان خوێاندا دا بەش كرد، و ئەشەرەفي ئەفغان بەشی زوری ناوچەي رۆژھەلاتی ئیرانی داگیركرد و دەستی كرده تالان كردنی ئيسفەهان. بەمجۆرە ئیران جاريكي تر تووشی ليك ھەلۆەشان ھات و، ولات بەرەو مەرگ و نەمان برا.

من پیشتر لە پەرتوو کەکانی خۆمدا چارەنووسی دلتەزینی "شاسۆلتان حوسەین" دوایین پاشای سەفەویەکانم بەبیرھیناوتەو، کە لە چ بارو دووخیکی سەخت و ناخۆشدا لە پایتەختە کەمی خۆیدا لەلایەن چەتەکانەو گەمارۆ دراو، بوو بە پیکھینەری سەردەمیەک کە وایپدەچوو چارەنووسی ئێران بۆھەمیشە بە ھەمان شیوہ دەمینیتەو.

بارو دووخی ئێران بە ھەمان شیوہ بەردەوام بوو تا ئەوێ کە "نادرشا" ھات، و لە سەردەمی ئەودا کە میژوونووسان نازناوی "ناپیلئونی ئێران" یان لێ ناو، جاری تر سەردەمی شکۆ و بەھیزی ئێران گەرایەو.

نادرشا یاخی بووانی لە مەشھەد و ھەرات دا لەناو برد: ئە شەرھ فی ئە فغانی تیکشکان و ئیسفەھانی داگیرکرد (لە ساڵی ۱۷۲۹)، بە خیرایی پەلاماردەرائی عوسمانی لە ولات دەرکرد، سەرئەنجام پەلاماری رووسەکانی دا (کەتەنانەت لە بەرئەوێ ھەر رووسەکان وایان بەباش زانی کە لە گەل نادر دا بەرھو پوونەبنەو، ھەر بۆیە ناوچە داگیر کراوەکانیان چۆل کرد).

ھەنگاوی دوواتری نادرشا داگیرکردنی قەندەھار و کابول بوو، دوای ئەویش بە تێپەڕین لە ملەکی خەیبەر راستەوخۆ لە پشتی سوپای ھیندەو سەری دەرھینا و، توانی دوژمن تیک بەشکینیت، لە حالی کدا ھەموو دیلەکانیشی لە گەل دابوو، لە مانگی مارس ۱۷۳۹ داشاری دیھلی داگیرکرد. یەکیک لە میژوونووسانی ھیندی لەم بارەو و توویەتی: "سامانیکی زۆر زەبەند کە لە ماوہی ۳۴۸ سال دا بەھوی پاشاکانی ھیندەو کۆکرا بوو، و، لە چاوترکاندنیک دا کەوتە دەستی نادرشا."

نادرشا دوای ئەوێ کە کچیک لە نەوہکانی "ئورنگ زیب" ی لە کوپری دووہمی خوێ مارەبەری وتاج و تەختی ھیندستانی دووبارە دایەو دەست "موحەمەدشا گورگان"، گەرایەو بۆ ئێران. ئەو لەم لەشکرکێشیەدا توانی سنوورەکانی رۆژھەلاتی ئێران بگەینیتە کەناری رووباری سیند و ھەمان ئەو جینگای کە لە سەردەمی ئیمپراتۆریەتی ھەخامەنشی دا ھەیبوو.

دهرباره‌ی نادرشا چيروكى زور و تراوه، به لآم من له ناوياندا هوگريم بهم چيروكه‌يان زياتره:

روژيک له شه‌ر له گه‌ل سوپاي هينددا، نادرشا له ناو له شکره‌که‌ی خویدا پيره‌سه‌ربازيکي ريش سپي بيني که وهك شير شه‌ري ده‌کرد. نادر ئەم پياوه‌ی بانگ کرد و پرسياړي ليکرد: "باشه پيم بلي، ۱۳ سال پيش مه‌گه‌ر تو له ئيسفه‌هان دا نه‌بوويت که دوژمنان توانييان ئيسفه‌هان داگير بکه‌ن؟"

پيره‌پياو و لآم ده‌داته‌وه: "ئهو روژه من له ئيسفه‌هان دا بووم، به لآم تو نه‌بوويت." نادرشايان له به‌ر ئه‌وه له گه‌ل ناپيئلون به‌راورد کردوو که ئه‌ويش به‌رده‌وام سه‌رده‌کوت و چالاکی سه‌ربازي جبي شانازي ئه‌نجام ده‌دا. به لآم ده‌بيت بوتريت که: ناپيئلون به‌ده‌ستي هيزي يه‌گرتووي دوژمن تالوي شکستي چيشت، له خاليکدا که نادرشا هيچکات له‌گوره‌پاني شه‌ردا شکستي نه‌خوارد. خاليکي تر ئه‌وه‌ی که: ناپيئلون سياسه‌تمه‌دار و حوکمرانيکي دواروژبين بوو، به لآم نادر له‌م رووه وه له ئيمپراتوري فه‌ره‌نسا نه‌ده‌چوو و، به‌هوي رق ئه‌ستووري و داپره‌قي ته‌نانه‌ت جاريک برياري دامنداله‌که‌ی خوي کوير بکه‌ن.

فه‌تعه‌لی شا و ناپيئلون:

بنه‌ماله‌ی ئه‌فشارييه‌کان که به‌هوي نادرشاهه بنيا‌ت نرابوو، دواي ماوه‌يه‌ک به هوي بنه‌ماله‌ی زهنديه‌کانه‌وه (که له ۱۷۵۷ تا ۱۷۹۴ زاييني فه‌رمانره‌واي ئيران بوون) له ناوچوو. به‌ناوبانگ ترين پاشاي زهنديه، که‌ريم خان بوو (له ۱۷۵۷ تا ۱۷۷۹) که خوي به "وکیل الرعايا" ناوده‌برد. ده‌سه‌لات داريه‌تي بنه‌ماله‌ی زهنديه‌کانيش له‌ناکامی شه‌ريکي ناخويي ديکه‌دا کوتايي پيه‌ات که نه‌نجامه‌که‌ی به ده‌سه‌لات گه‌يشتني بنه‌ماله‌ی قاجاره‌کان بوو له ئيراندا (له ۱۷۹۴ تا ۱۹۲۵).

دواتر سەردەمى شىۋاۋى و ناسە قامگىرى وليك ھەلۋەشانى ئىران لەكاتىكدا دەستى پىكىرد كەبە پىشكەوتنى ولاتانى رۇژئاۋا بەرەو سەردەمى پىشەسازى ۋەلەكشانى ئابوورى، زەمىنەى سەرھەلدانى سەردەمى داگىركارى فەراھەم دەبوو.

ھەرلەوكاتەدا كە زەلھىزەكانى رۇژئاۋا ھىرشى سىياسى و ئابوورى و نىزامى خۇيان لە چوارگۆشەى جىھاندا پەرەپىدەدا، ئىرانىش يەك لەدۋاى يەك وىلايەتەكانى خۇى لەدەست دەدا: وىلايەتى قەفقاز بەرىكەوتننامەى گولستان (لەسالى ۱۸۱۳) و توركمانچاى (لەسالى ۱۸۲۸دا) كەوتە دەستى روسەكان. وىلايەتى ھەرات لەژىر كارىگەرى ئىمپىراتۆرىيەتى برىتانىادا لەدۋاى رىكەوتن نامەى پاریس (لەسالى ۱۸۵۷دا) كەوتە ناو خاكى ئەفغانىستان. وىلايەتى مەرۋە لەباكوورى رۇژھەلاتى ئىراندا بەھۆى روسەكانەۋە داگىركرا و، سەرئەنجام لەسالى ۱۸۲۷دا وىلايەتى سىستان لەنىوان ئىران و ئەفغانىستان دا دابەش بوو.

فەتھەلى شای قاچار كە سالى ۱۷۹۷ تا ۱۸۳۴ فەرمانرەۋاى ئىران بوو، ھەولیدا سەر لەنۆى جۇرجيا داگىركاتەۋە ، ھەر بۆيە بىرى لە يارمەتى ۋەرگرتن لەفەرنسا كەردەۋە. فەتھەلى شا كەيەكىك لە ستايشكارانى ناپىلئۇن بوو، پىشوازيىكى گەرمى لە جەنرال "گاردان" ۋەفدى سىياسى-نىزامى ھاوپىي كەلە سالى ۱۸۰۷ دا لەلايەن ئىمپىراتۆرى فەرەنساۋە رەۋانەى ئىران كرابوون. ئەم ۋەقدە راسپىردرابوون بۇ ئەۋەى كە لىكۆلىنەۋە لەرىگاكانى گواستەۋە ۋ ھاتوۋچۆى ئىران بكن ھەتا زەمىنەى لەشكركىشى ناپىلئۇن بۇ ھىندىستان فەراھەم بكن.

ناپىلئۇن پىشتر لە مىسردا لىكۆلىنەۋەى لە چۆنىەتى لەشكركىشى سەرکەوتوۋانەى سالى ۱۷۳۹ ى نادىشا بۇ ھىندىستان كەردبوو. پلانى ئەۋ گەرچى ئەمپۇ زىاتر ۋەك ئامانجىكى دوور لە راستى دىتە بەرچاۋ، بەلام بە سەرنجدان لەۋ بەلگەنامانەى كەلە نىۋان فەتھەلى شا و "عەباس مىرزا" ى كوپى و جەنەرال گاردان لەگەل ناپىلئۇن و "شامپانى" (ۋەزىرى دەرەۋى فەرەنسا) دا، بەروونى دەرى دەخات كە ناپىلئۇن بەراستى چ ئامانجىكى ھەبوۋە.

ناپیلئۆن پئی و ابوو کہ ئیران قہ لای سروشتیی نیوان رۆژہ لآت و رۆژئاوایہ .
 لە پوانگہی ئەوہ و ئیران بایہ خی ستراتییجی پلہی یە کەمی ھەبووہ، باوپی و ابوو
 کەئەم ولاتہ دەتوانیئت ھەم بۆ ھیرش بردن و ھەم بۆ بەرگری کردن کە لکی لی
 وەر بگیریئت . ناپیلئۆن بە تایبەتی ئیرانی بە ناوچە یەکی گرنگ دەزانی بۆ دەست
 بە سەرداگرتنی رووسەکان و دە یگۆت: " ئە گەر ئیرانییەکان ۲۰ ھەزار چەک
 و سیستەمیکی تۆپخانە ی باشیان ھەبیئت، بە باشی دەتوانن لە دەست درییژی
 پووسەکان رێگری بکەن. " ھەر و ھا باوپی و ابووکە: " پیویستە لە ئیراندا پڕۆژہ ی
 پراھینانی ۱۴۴ ھەزار سەربازی سوارە بە شینوہ یەکی جیدی لە بەرچا و بگیریئت و، ئەم
 سوپایە کە ھیزکی لیھاتوو و پیشەنگە، بۆ لە شکرکیشتی بۆ ھیندستان کە لکی لی
 وەر بگیریئت. " جەنرال گاردانیش لە راپۆرتی بە رواری ۲۶ جەنیوہری ۱۸۰۸ ی
 خۆیدا نووسیویەتی: " پلانی لە شکرکیشتی بۆ ھیندستان، بیری ھەموو کەسی
 لە تاران بۆ لای خۆی راکیشا. "

بە پئی نووسینەکانی گاردان:

بارە گاکانی فەرەنسا لە تاران و ئیسفەھان و شیراز لە ھەلسەنگاندنەکانی خۆیاندا
 بەو ئاکامە گەیشتبوون کە: " شەر لە دەورووبەری رووباری سیند دا لە نیوان ۵ بۆ ۷
 مانگ زیاتر ناخایەنیئت و، ھەلبەت ئەم ماوہش پەییوہندی بەوہوہ ھە یە کە سوپای
 مەزنی فەرەنسا لە رینگای وشکایەوہ بە تێپەرین لە شارەکانی حەلەب، بەغدا،
 بەسەر، شیراز و یەزد پەلاماری ھیند بدات، یان لە رینگای دەریای رەش و تێپەرین
 لە شاری ترابوزان و دواتر دابەش بوون بۆ دووبەش (یە کە میان لە رینگای: ئەرزروم
 ، ھەمەدان، یەزد، ھەرات. و ئەوی تریان لە رینگای: تەرەیز، تاران، خوراسان،
 ھەرات)..."

ژەنرال گاردان لە درییژہ ی راپۆرتە کە ی خۆیدا نووسیوی: " ھەردوو سەرباز
 و ئەسپیکیان پیویستە... دە کری لە ئیراندا تۆپ و گوللە و بارروت دروست بکریئت.
 باشترین جۆری نیتراتی پوتاسیوم لە ئیراندا پەیدا دەبیئت... سیکەکانی ویلا یەتی

سیند که له گه‌ل بریتانیا بییه کان دا دوزمنایه تیان هه یه، ده توانن نزیکه ی ۵۰ هزار سهربازی سواره مان پی بدن ..."

به داخوه فتحه‌لی شاه له یه کگرتنی له گه‌ل فه‌رنسا به و نه‌جامه ی که ده یویست نه‌گه‌یشت. چونکه له وکاته‌یدا که پروسه کان په لاماری باکووری ئیرانیان دا، ناپیلئون له ئیسپانیا سه‌رقالی شهر له گه‌ل بریتانیا بییه کاندا بو و ده یویست " جوزف " ی برای له سه‌ر کورسی پاشایه‌تی دابنیت. هه‌رله و کاته‌دا جه‌نرال گاردان له‌راپورتیکیدا بو ناپیلئون ده‌نوسیت: " بریتانیا بییه کان شان‌دیکیان به سه‌رؤکایه‌تی به‌ریز هارفورد جونز له‌پینگای که‌نداوی فارسه‌وه په‌وانه‌ی تاران کرده، گه‌رچی ناوبراو که‌سیکی به‌دغه‌رو زمان پیسه، به‌لام هه‌مبانی پره له‌زیر... " سه‌رئه‌نجام ناپیلئون له کاتیکدا پلانی هیرش کردن بو سه‌ر هیندی له‌پینگای ئیرانه‌وه به‌لاوه‌نا که‌هیزه‌کانی تووشی شهری سالی ۱۸۰۹ له ناوچه‌ی " دانوب " هاتن و، سی سال دواتریش په‌لاماری مسکویان دا.

فہسلی ۳

ريگايه ك به ره و هيند ونهوت

له سه رده مي جين شينه كاني فه تحه لي شادا (موحه مه دشا، ناسره دين شا، موزه فهره دين شا) بيته زي ولاوازي ئيران بووبه هو ي پهريشاني وبى لايه ني ئيرانييه كان.

له سه رده تاي ده سه لاتي موحه مه دشا دا نه گهرچي ئيران هيشتا له حالي شه ردا بوو بو گرتنه وه ي هرات - كه به مي خو مان ده زاني -، به لام زوري پينه چوو كه سه رنه نجام ناچار بووين ده ست له هرات هه لگرين وله ژيره ستان وه ره شه ي بریتانیيه كاندا ناچار كراين دان به فه رمانه وايي نه فغانستان به سه ر ويلايه تي هرات دابنين. له بهر نه وه ي به پيي وته ي بریتانیيه كان: "ده سه لاتي بریتانيا، داگير كردني هرات به هو ي ئيرانييه كانه وه به كرده وه يه كي دوژمنكارانه له دژي خو ي ده زانيت"... هه لبه ت نه له بهر نه وه ي كه ئيمه ي ئيراني مه ترسيي كمان بو سه ر هندستان هه بووه، به لكو له بهر نه وه ي كه رو سه كان به نياز بوون له هرات دا كونسولخانه بكه نه وه.

له سه رده مي به ستنی په يمانی پاريسه وه له سالی ۱۸۵۷ تا ۱۹۲۱ له ئيران داهيچ ده وله تيک نه هاته سه ركار كه بو يري ت سه ربازيك بجوولي ني ت، ياسايه ك تي په ري ني ت

يان مۇلتى كاركدنك بدات، مەگەر ئەۋەى كە رەزامەندى بالۆئزەكانى روسيا يان برىتانيا يان ھەردوولايان بەدەست ھىنايىت يان لانىكەم ئەوان لارييان لەشتەكە نەبوويىت.

سياسەتى ولاتى ئىمە- ئەگەر بکرىت ناوى سياسەتى لى بىرىت- لە بالۆئزخانەكانى روسيا وبرىتانيا دادەرىژرا و، ئەم دوو ولاتەش ھىچكات نكۆلييان لەۋە نەدەكرد كە ئىران بەچاۋى نۆكەر وخولامى گوپرايەل سەيردەكەن. نووسىنە سياسىيەكانيان ەك پىيار وفەرمان وابوو و، بىنگومان گورج لەلايەن ئىمەيشەۋە جىبەجى دەكرا. بە لام ئەگەر لەبەجى گەياندىنى فەرمانەكاندا تۆزى بيانومان بگرتايت ئەۋا خىرا نووسىنەسياسىيەكانيان دەگۆرا بۆ ھەرەشە وگۆرەشە و، دواترىش بۆ وىنە چەند سەد سەربازى برىتانيايى بەرەۋ كەنارەكانى كەنداۋى فارس دەكەوتنەرى.

لەرەھا بارودۇخىكدا خىرا ھەمووشتىك بەۋجۆرەى لىدەھات كەبرىتانيايىيەكان پىيان خۆش بوو، مەگەر ئەۋەى كەھەندى لە ويلايەتەكانى ەك "چاكوتامى" يا "تەنگستاتى" بەدەسپىشخەرى خۇيان لە ھەمبەر برىتانيايىيەكاندا رادەۋەستان و ھىزەكانى پەلاماردەريان ناچار بەپاشەكشى دەكرد. بە لام بەھەرچال برىتانيايىيەكان ھەموو كاريكىيان دەكرد بۆئەۋەى رىگاي خۇيان بەرەۋ ھندستان ھەمىشە ئاۋەلايىت.

نەوت:

ھەرلەۋ سەردەمەدابوو كە دوو زاناي فەرەنسى، يەكيان زەۋى ناس و بەناۋى " كۆت " وئەۋى تىران شوئىنەۋارناس و بەناۋى " ژاك دوومورگان " لەمىانەى لىكۆلىنەۋەكانى خۇياندا نىشانەگەلىكىيان لە ھەبوونى سەرچاۋەى نەوت لەئىراندا بەدەست ھىنا، كە ھەلبەت ئەم ماددەيە لەرابردودا لەئىراندا ناسرابوو ولەسالانى

پيشتريشه وه هه مووكهس دهيزانى كه ئيران - به تايبهت له ناوچهى باشوورى رۆژه لاتدا - له رووى سهراچاوه كانى نهوتى ژيرزه وييه وه زور دهوله مهنده.

له سالى ۱۸۷۲ داخانه دانىكى برىتانىايى به ناوى " جولوس فون رويتير " مؤلهتى دهرهينانى نهوتى له سهرتاسهري ئيراندا وهرگرت. به لام له بهر ئه وه ههوله كانى بؤ سوود وهرگرتن له م مؤلهته سهري نهگرت، ناچار بوو بهر له وهى كه هه موو سهروهت و سامانه كهى خوى بؤ دوزينه وهى نهوت له ئيراندا له دهست بچيت، واز له م مافهى كار كردن بهينيت. (رويتير دواتر ئازانسىكى هه والنىرى دامه زاندا و، ئه م ئازانسه زورى پينه چوو ناوبانگىكى زورى به دهست هينا و ناوبانگى " رويتير "ى تا به ئه مرؤ بهرز راگرتوه).

سهركه وتنى سهركهى له بوارى سوود وهرگرتن له نهوتى ئيران به نسيوى هه مان ئه و دوو فهره نسييه بوو كه نهوتى ئيرانىان دوزيه وه و دواتريش دهوله مندىكيان پهيدا كرد كه ئاماده يى هه بوو سهروهت و سامانه كهى خوى بؤ سوود وهرگرتن له وشتهى كه دوزى بوويانه وه، وه گه پخات. ئه م كه سهى كه له لايه ن سيهرهينى درؤمؤندولف - ه وه (بالويزى برىتانىا له ئيران) به فهرنسييه كان ناسرا، خاون بانكىكى به ره گه ز ئوستراىيى دانىشتووى له ندهن بوو به ناوى " ويليام ناكسى دارسى " .

دارسى كه سهروه تىكى زورى له كانه زييرىكى سهر به ويلايه تى " كوئينزله ند "ى ئوستراىيا به دهست هينا بوو، له بهر ئه وهى كه چه زى له ريسكردن و به دهست هينانى داها تى زياتر بوو، به و هيوايهى كه له گه ل ئه وه شدا سهروهت و سامانه كهى خوى دووهينده بكات، به ره وه راكيشرا كه سامانه كهى خوى له بوارى دهرهينانى نهوتى ئيراندا وه گه پخات.

سه ره نهجام له رۆژى ۲۸ى مای ۱۹۰۱ دواى زنجيره يه ك و توويزى دور و دريژ (كه به هوى ريگرى كردن له نهجامى كاره كه و داواكارى تيكه ل به هه ره شهى رووسه كان، زورىش ئالوژبوو) شا مافى " دوزينه وه و دهرهينان و گواستنه وه و فرؤشتنى نهوت و گاز و قير و به ره مه نهوتيه كانى ديكهى له سهرتاسهري ئيراندا "

(جگە لە ناوچەكانى نزيك لە سنوورى روسىيائى تزارى) بۇ ماوهى ۶۰ سال بە تايبەتى بەخشى بە ويلىام ناكسى دارسى.

بەلام دارسى لەبەرامبەر قەبوول كردنى مۆلەتى كاركردنهكە گەش بينينيكى يەكجار زۆرى نيشاندابوو، لەبەر ئەوه دواى ماوهيهك تيگەيشت كەپرى پارەى پتيويست بۇ سەرمايهگوزارى لە تواناي ئەو بەدەرە. هەر بۇيه كاتى نەيتوانى كارەكە دريژە پييدا، مۆلەتى كاركردنهكەى خۆى دابە "كومپانيائى نەوتى برىتانيا وئيران"،.

دواى ئەوه زۆرى نەخاياند كەلە رۆژى ۲۶ ماى ۱۹۰۸ دا بۇ يەكەمىن جار لە چاليك لە مەسجد سەليمان نەوت ھەلقولا، لەو پۆژە بەدوا ناوى "ناكس دارسى" تىكەن بەميژووى نەوت بوو. لە حالىكدا كە ئەو ھەرگيز نە پىنى نايە ئيران ونەپيئەچىت لەتەواوى ماوهى ژيانيشى دا بەرميليك نەوتى خاوى ديبيت.

پيش لە ھەلقولانى نەوت لە ئيراندا، رۆژى ۳۱ ى ئاگوستى ۱۹۰۷ "نيكل سون" و "ئيزوولسكى" ريكەوتننامەيەكيان واژوكردبوو كەبە پىنى ئەو ريكەوتننامەيە ولاتى ئيران لە نيوان دوو ھىزى روسيا وبرىتانيا دا دابەش دەبوو.

رۆژيك ھەروا بۇ گەپان بەناو فەرھەنگى "برىتانيكا" لەژيروشەى "ئيران" دا بابەتيك بەرچاوكەوت كە بە ھۆى بەريز "لارنس لاكھارت" ە وە دەريارەى ميژووى ئيران نووسرابوو، راقەكەى ئەو سەبارەت بە ريكەوتنى ۱۹۰۷ ى روس وبرىتانيا - كە پىكەنيئاوى بوو- بەم جۆرە نووسرابوو:

"...لەم گريئەستەدا، دوو ولاتى روسيا وبرىتانيا جەختيان لە سەر ئەوه كردبوو كەبۇ سەر بەخۆيى ويەكپارچەيى ئيران ريزيان ھەيە و، لە نيوان خوياندا ريكەوتبوون كە ھەركاميان لەھولدان بۇ بەدەست ھينانى مافى كاركردن لەناوچەى نزيك بەسنوورى ئەوى تردوورى بكات.... بەستنى وھا گريئەستىك بۇ ئيرانييەكان زۆر جيگاي دلناخۆشى بوو، بە تايبەت دواى ئاشكرابوونى نيوھرۆكەكەى، وا ھەست كرا كە دەولەتى برىتانيا دواى ئەو ھەموو لايەنگرى كردنەى لە مەشرووتەخوازى، ئىستا رىگەى خەيانەتى ھەلبىژاردوو. بەلام ئيرانييەكان لەو راستييە بى ئاگابوون كەبرىتانيا وروسيا تەنيا لەبەر ترسى

هاوبه شيان له هېڅ ودهسه لاتی پرو له گه شهی ئەلمانیا، چوونه ته ژیر باری وها
 پیکه وتنیځ. هەر بۆیه راگه یسه نراوی هاوبه شسی بریتانیا و روسیا و روون
 کردنه و هیان له م باره وه که ئامانجی ئەوان بهرگری کردنه له دهستیوه درانی دهره کی
 - نه هاندان بۆ دهستیوه دران -، نهیتوانی هیچ کاریگه رییځ له سه ر دامرکاندنه وهی
 گومانی ئەوان دابنیت... "

به لام ئەوهی که چۆن ده بوو هم ریز بۆ یه کپارچه یی و سه ره خۆیی ئیران دابنریت
 وه م خاکه که ی له نیوان خۆتا دابه ش بکه ییت؟ وه لامی ئەم پرسیا ره له فره هنگی
 بریتانیکا بهرچاونه که وت.

ئیران، ولاتی مۆته که:

دوا به دوا ی راپه رینی شو ر شگێرانه ی سالی ۱۹۰۵ ی رووسیا و ده ره نه نجامه کانی ئەو
 راپه رینه له هاندانی خه لکی تفلیس و باکو، بزوتنه وه یه کی سیاسی - مه زه به ی له
 تارانیشدا سه ری هه لدا که له لایه ن بریتانییه کانه وه پشتیوانی لیکرا و،
 موزه فره دین شای ناچار کرد یاسایه کی بنه په تی قه بوول بکات که پوه له تیکی
 فریوه درانه ی هه بوو (۳۰ دیسامبری ۱۹۰۶) که هه لبه ت چه ندرۆژ دوا ی واژۆکرنی
 ئەم یاسایه، کۆچی دوا یی کرد.

ده سه لاتی مه شروه ی ئیران جگه له پارلمانیک ی یاسادانان - که ئەو ییش به ته واوی
 له ژیر ده سه لاتی دهره به گی خاوه ن مۆلکدابوو - چاکسازیکی بنه په تی ئەوتوی بۆ
 ولات نه نجام نه دا.

له و سه رده مه دا که ش وه وا ی سیاسی و کۆمه لایه تی ئیران زیاتر له مۆته که یه کی
 ترسناک ده چوو. ده سه لاتی ناوه ندی ئەوه نده لاواز بوو که ته نانه ت نه یده وتوانی
 بالاده ستی خۆی به سه ر پایته ختی ولاتا بسه پینیت و سوپا و ئاسایشیک له گۆریدا
 نه بوو، ژماره یه کی که م سه ر یاز هه بوو که له بهر ئەوه ی وه ک پیویست وله کاتی
 خۆیدا مووچه یان پینه ده درا و یان هندی جار مووچه یان نه ده گرت، ناچار بوون

بۆيەرى كۆردنى ژيان پوو لەكاری دیکه بنین. پيويسته بزاین که سهرياره كانی ئيران له باكووردا له ئەفسهراى پوووسى وله باشوورى و لاتدا له ئەفسهراى بریتانیایى فهريمانيان وه دهگرت.

له و لاتدا ته نيا " زور " حكومهتى ده كرد و، " زور " يش ته نيا له دهستى مولكدارى گه وه و سه روک و يلايه ته كاندا بوو. كه ئەم تا قمه - له ناوچهى ژيروه سه لاتی بریتانیایيه كاندا - پاراستنى ئاسايشى كاروبارى تايبهت به كهندى چاله نه وتييه كانيشيان له ئەستودا بوو. له زۆربهى شاروگونده كاندا ده سه لاتی راسته قينه به لای دز و چه ته كانه وه بوو.

له سه ره ده مه دا ئيران يه كيك له و لاته هه ره هه ژاره كانی جيهان بوو، هه ژار تا نه و ئاسته ی که ده و له ت به زۆرى ده بوو بۆ نمونه له بازرگانىك پاره قه رزبكات هه تا بتوانيت تيجوى پيشوازی له ميوانىكى دهره كى بدات. له ناو خه لكى ئاساىى دا ته نيا كه سانىك ده يانتوانى خو ش بزويون كه خه ريكى مامه له و بازرگانى له گه ل و لاته دهره كيبه كاندا بوون.

بيانييه كان مافى كار كردن و سوود بردن له زۆربهى سه رچا وه نه ته وه ييه كان و كاره خزمه تگوزاريه كانيان بۆ خويان هيشته بو وه. بۆ نمونه: نه وت، را وه ماسى، ته له گراف، گومريك وه تدد. كشت و كاله و پيشه سازى و بازرگانى ئيران له هه ل و مه رچى سه ده كانی نا وه راستدا بوو و، بارودوخى كۆيلايه تى هيشته له ناو ره عيه ته كاندا به رچا وه ده كه وت.

بارودوخى ته ندروستى و لات ترسناك بوو. نه ته نيا ئامارى " هيوابه ژيان " كه يشتبو وه ته مه نى سى سال، به لكو ريژه ی مردنى مندالانى ئيران يه كيك له هه لكشاوترين ئاماره كانی دونيا بوو. به دخوراكى وه هه ل و مه رچى ناته ندروستى ژيان وای كړدبوو كه ئيران ييه كان - كه به ره ده وام به نمونه ی خه لكىكى ته ندروست و به هيز ده هاتنه ئەژمار - ببن به خه لكىكى چاره ره ش وه ژار. نه بوونى هه ل و مه رچى ته ندروستى، ببو وه هوى زۆر بوونى كاره ساتاوى زۆرىك له نه خو ش ييه كانی وه ك كه فته یى و مه لاریا و نه خو ش ييه كانی چا وه هه ل به ت هاوكات

بلاۋبونەۋەى نەخۇشېيە گىشت گىرەكانى ۋەك تاعون ۋكۆلېرا شتېكى ئاناسايى نەبۇ، ھەزرا كەسەرھەلدانى قات ۋقېرى لە ئەنجامى ۋشكە سالى دا بۇ خەلك شتېكى ئاسايى بوو.

نەزانىن ۋدواكەۋتوۋىي لەگەل ھەزاري ۋنەخۇشى دا سەرانسەرى ۋلاتى داگرتبوو. كەمتر لە سەدا يەكى خەلك لە نىعمەتى خويندەۋارى سوودمەند بوون ۋ، لەتاران تەنيا قوتابخانەيەكى دواناۋەندى ھەبوو. ژنان نەدەچوون بۇ قوتابخانە ۋ لە تەۋاۋى مافە كۆمەلەيەتەكان بېبەش بوون.

لە ھەموو ماف ۋنىعمەتېكى شارستانىەتى رۇژئاۋا، كە ۋلاتەكانى ۋەك ئىمپراتورىيەتى عوسمانى ۋهندستان ۋباقى دراوسى كانمان بەجورى لىيى سوودمەندبوون، ئىرانىەكان لىيى بېبەش بوون ۋكەسېك شتېكى دەريارەيان نەدەزانى. لە ئىراندا نەرىگاي شەمەندەفەر ھەبوو، نەجادەيەكى گونجاۋ، نەئۆتۆمبىل، نەكارەبا ۋنە تەلەفوون. ئەگەر بە رېكەۋتېش يەكېك لەو دياردانە پەيدا بېۋايت، ئەۋا ھەمووكەس ۋەك شتېك لە بۇ رازاندنەۋە ۋجوانكارى سەيرىيان دەكرد.

ھەزاري ماددى ۋمەعنەۋى خەلك، شان بەشانى گەندەلى ۋدوۋروۋىي ۋگىرودەبوون بە ماددەى ھۆشبەر ۋباۋر بەشتى بېھودە ۋپروپوچ، دەچۋوۋ پېش. ۋەھا دابەزىنېك گەرچى تا ئاستېك رەگى لەلاۋازى ۋنەزانىن ۋدواكەۋتوۋىي جەماۋەرى خەلكدا ھەبوو، بەلام حاشا لەۋەى ناكرىت كە: نەشياۋى ۋبى توانايى بەرپرسانى ھكۈومەتى، خۇپەرستى خانەدان ۋدەرەبەگەكان ۋ، ھەرۋەھا ئەۋ كارانەى كە ھىزە دەرەككېيەكان بۇبندەست كردن ۋداگىركارى ئەنجاميان دەدا، لەۋدا كارىگەرېنكى بەرچاۋى ھەبوو.

زۆرىك لەبرىتانىايىيەكان كەداگىركارىيەكانى نادرشايان لەھندستاندابه بىردەھىنا يەۋە ۋلە ئىرانىيەكان دەترسان، لەھەۋلى ئەۋەدا بوون كەسىاسەتى " ناۋچەى مردوۋ " لە ماۋەى نىۋان رووسيا ۋھىندستان دا جى بە جى بگەن.

ئىرانىش وەك تاوانبارىكى سزادراو بەمەرگ- كە ئىتر هىچ هىوايه كى بو مانە وەى
خۆى نىيه- چاوەرىى دەكرد تا دوايىن تىسرەواندنى بەركە وىت و بوھەمىشه
لەمەيدان دەركرىت. ئەم تىسرەواندنىش جىاوازى نەبوو كە لە باكوورەو
ئاراستەى بكرىت يان لەباشوورەو.... بەلام هەر لەو سەردەمەدا بوو كە پىاوئىك
پىى نايە مەيدان و دەرکوت: باوكم رەزا شای مەزن.

به‌شی دووهم
بنه‌ماله‌ی په‌هله‌وی

فه سلی ٤

باوكم، رهزاشای مهزن

له سالی ١٩٠٧، له کاتی کدا که ریکه وتننامه ی بریتانیا و روسیا واژده کرا، باجم نزیکه ی سی سال ته مه نی بووو فه مانده ی گروویک له قه زاقه ئیرانییه کان بوو. نه و پیاویکی که له گهت بوو که که سانی ژیرده سستی تاناستی په رستن ئوگری بوون. هه لبهت نه وچه تانه ی که به زوری خزمه تیان به بنه ماله ی دهره به گه کان ده کرد و به سه ر ولات دا زال بوون، لیی ده ترسان.

دیمه نیک له باوكم که به هوی نووسه ران و وینه کیشان و په یکه ر سازانه وه کیشراوه وه ولی وینه گران و فیلم سازان ورژنامه نووسان له ماوه ی زیاتر له نیوسه ده دا بو نیشان دانیان به خه لک، به گشتی سیما یه کی ناسراویان له باوكم دروست کردوه. له سه ره تای شه ری یه که می جیهانیدا باوكم یان به "ره زماکزیم" ناوده برد، له به رنه وه ی که ناوبراو به ره شاشیکی "ماکزیم" کاری ده کرد. وینه یه که له باجم هیه که نه و له پیشتی ره شاشیکی ماکزیمدا له حالی تیرهاویشتندا نیشانده دات. له وسه رده مه دا زیاتر له ٥ یا ٦ ره شاشی ماکزیم له ئیراندا نه بوو وله م رووه شه وه باجم له رووی کارامه یی له تیرهاویژی دا له گه ل ماکزیم ناوبانگی تیکه ل بوو. به لآم

هاوکات ناوبراو لە ماوەی ساڵی ١٩١٥ دا بە توورەیی و نینگەرانیکی زۆرەوێ چاودیری ئەو بارودۆخە دەکرد کە ئێرانی پێدا تێپەردەبوو و دەیدیت کە ولات لە هەموو لایە کەوێ پەلاماردراوە و بوو بە شوینی تەراتیلێ هێزە سەربازییەکانی بیانی: تورکەکان و ئەلمانییەکان لە لایە کەوێ و روسەکان و بریتانیییەکانیش لە لایە کە تێرەوێ.

لە پاش پەیماننامە " قەرسی " لە ساڵی ١٩١٩ دا ئێران کەم و زۆر وەک ولاتیکی لیھات کە لە لایەن بریتانیاییەکانەوێ پشتیوانی لێدەکرا. بەلام هەر لەو کاتەدا، لە هەندیک لە پارێزگاکانی باکووری ولاتدا ئاگری شۆرشێ کۆمونیستی بلیسەیی دەکیشا و هەمووکات پێدەچوو کە لە بەشێک لە باکووری ئێراندا کۆمارێکی بەستراوە بەسۆقیەت رابگەیهێرێت.

من لەو هەما سەردەمیکی شیواو دا بوو کە رۆژی ٢٦ ی ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩١٩ لە تاراندا چاوم بە جیھان پشکووت. بابم کە لە شەڕێکی سەرکەوتووێ لە باکووری ولاتدا گەرابووێ وە تاران، لەوێ کە بوو بە خاوەن کۆرێک و میراتگریک، زۆرخوشحال بوو.

رەزاخانێ میرپینچ، دەبیئت بەشا:

باوکم بە زۆری لە کاتی گێرانیەوێ بارودۆخی ئەو کاتی ولاتدا، ناماژەیی بە بارودۆخی شیواو و دلساردکەرەوێ ئێران دەکرد و دەیگوت: دەتگوت دەسەلاتی ناوەندی هەرنییە، ملهوران و چەتەبەناوبانگەکان سەرانیسەر ئێرانیان لەنیوان خویاندا دا بەش کردبوو.

نە یاسایە کە هەبوو، نە رێکوپێکی و تەکووزییک، نە سۆپایە کە و نە پۆلیسیک. کاروباری دادوهری بەهۆی مامۆستایانیکی ئایینیەوێ چارەسەر دەکرا کە زۆریەیان نەزان و هەندیکیان لایەنگر بوون. خراپەکارانی چە کدار دادگای سەرپینیی تایبەت بە خویان هەبوو و دادپەرەرییان بەمەیلی خویان جیبەجی دەکرد. لەبەر رێکەوتنی

کاپیتولاسیون لہ نیوان دہولت وزلہیزہ کاند، نہ دہ بو ہا وولاتیانی بیانی کہ تاوانیکیان نہ نجام دہا بدرینہ دادگاگانی ناو خو. تہ نانہت لہ شاری تارانیش دا شہوانہ کس لہ مال نہ دہ چووہ دہرہ وہ، مہ گہر زور پیویستی بگردایہت، وہ ک پیویستی خیرا بہ پزیشک (کہ ہلہ بہت نہ گہر کاری واش بکرایت، جیاوازیکی نہ بو)، نہ گہری نہ وہ ہہ بو کہ لہ ہر شوینیکی شاردا دز وخراپہ کاران پہلاماری خہ لک بدہن. بارودوخی نہ من وئاسایشی ریگاگانی ہاتوچوئی ولات نہ وہ ندہ خراپ بو، کہلہ ترسی چہ تہ کان نہ گہر کہ سیک دہیویست لہ تارانہ وہ بروات بو مہ شہد دہ بو لہ ریگای خاکی روسیاوہ گہشت بکات. یان بو روشتن بو خورزستان دہ بو بہ خاکی عوسمانی و بین النہرین دا تیپہ ریٹ.

پیش لہ دایک بوونی من، باو کم کہ بہ گرفتہ زورہ و لہ گہل خراپہ کارانی چہ کدار دہ جہنگا، جاریک نہ وہ ندہ لہ وہ زعی خوئی و ہل و مہرجی ولات نارہحت بو و ہستی بہ بیزاری کرد کہ پریاری دا لہ کاتی شہریکدا بہ نہ نقہ ست خوئی بہ کوشت بدات.

دوابہ دوابی نہم پریارہ، باو کم نہ سپہ سپیہ کہی بہرہ و پیشہ وہ تاوداو دوابی تیپہ رین لہ کہسانی ریزی پیشہ وہی خوئی، خوئی گہیانندہ دورژمن. ہیزی دورژمن کہلہ سہرہ تادا لہم کارہی باو کم سہریان سوورما بو، بہ پہلہ دایانہ بہ زدہ سریژ. بہ لأم بہوپہری سہر سوورمانہ وہ ہرچی گوللہ یان بو ہاویشت بہری نہ کہوت و باو کم بو دریزہ دان بہ خزمہ تکردن وہ موعجیزہ یہ کہ لہ مہرگ رزگاری بو.

رہزاخان لہ کاتی شوپشی کوؤنیستی روسیادا، نہ وئفسرہ روسانہی دہر کرد کہ بہ زوری واخویان نیشان دہا کہ نہ یاری کوؤنیستہ کان، بہ لأم نہ دہ بو متمانہ یان پیبکہیت. بو خویشی فرماندہی قہزاقہ ئیرانییہ کان لہ نہ ستوگرت.

بہم جوہرہ زہزاخان پیبگہ یہ کی بہ دہستہینا ولہ شاری قہزوین دا (یہ کی لہ و شارہ ستراتيجیانہی کہلہ لایہن بریتانیایہ کانہ وہ داگیرکرا بو) بو بہ فرماندہی ہیزیکی سوارہی ۲۵۰۰ کہسی لہ قہزاقہ کان. ہر لہم پلہ وپایہ یہ دا بو کہلہ

ماوەی مانگی ئاگۆست ساڵی ١٩٢٠ دابۆی دەرکەوت کە کاتی مەرگ و ژيانی ولاتەکەیی گەیشتوو و بریاری دا بێتەمەیدان.

رەزاخان شەویک بە نەینی قەزوینی بەجی هینشت و هیژەکەیی بەرەو تاران برد. دواتر کە گەیشتە تاران شارەکەیی گەمارۆداو ئەحمەدشای ناچار کرد دەولەتەکەیی بگۆریت - ٢٣ ی فەبروواری ١٩٢١ - ئەم کوودتا بەپەلەییە بەکەمترین زیانەو بەئەنجام گەیشت. جەنرال ئایرونساید کەئەو سەردەمە فەرماندەیی هیژە بریتانییەکان بوو لە ئێراندا، سەبارەت بەکارەکەیی باوکم وتبوی: "رەزاخان تەنیا پیاویکە کە دەتوانیت ئێران رزگار بکات."

یەکیک لەو کەسانەیی کە لەم کوودتایەدا یارمەتی باوکمی دا، گەنجیک بوو بەناوی (سەید زیاالدینی تەباتەبایی) کە هەموو کەس ئەوێ وەک سیاسەتەمداریکی رۆژنامەنووسی لایەنگری بریتانیا دەناسی. هەر ئەویش بوو کە لەدوای کوودتاکە کرابە سەرۆکی وەزیران و ماوەی سی مانگی لەم پۆستەدا مایەو، تا سەرئەنجام باوکم - کە لە کابینەیکەیی ئەودا وەزارەتی جەنگی لەئەستۆدابوو - بوو بەهۆکاری ئەوێ کە سەید زیا واز لەپۆستەکەیی خۆی بەینیت وولات بە جی بیلیت (سەیدزیا، لەساڵی ١٩٤١ دا دواي ئەوێ کە باوکم ئێرانی بەجی هینشت، دووبارە گەرایەو و ئێران و حیزبێکی سیاسی دامەزراند کە زۆریش لەگەل من هاوڕا نەبوو. بەلام ئەم کارە دواتریش نەیتوانی پەيوەندی دۆستانەیی ئێوان من و سەیدزیا تیک بدات).

ئامانجی باوکم لە دوورخستەنەوێ سەیدزیا ئەو بوو کە ئازادی کارکردنێکی زیاتری هەبیت بۆئەوێ ئامانجەکانی خۆی جیبەجی بکات. کە یەکیک لەوانە پیکهینانی سەربەخۆیی ولات بوو لەبەرامبەر هیژەدەرکییەکاندا.

ئەحمەد شا بەم داوایەیی باوکم رازی بوو و لەدوای سەیدزیا، دەولەتێکی نوێی پیکهینا، کە لەودا دیسان وەزارەتی جەنگ لەئەستۆی باوکم دابوو. ئەحمەد شایش دواي پیکهینانی دەولەتە نوێکە - بەپێی نەخشەییەکی لەپیش دا داریژراو - بەرەو ئەوروپا سەفەری کرد.

لەوکاتەدا رەزاخان فەرماندەى گشتى هیزەچە کدارەکان بوو (سەردارى سوپا) بە لآم بەهێچ جۆر لەهەولئى ئەو دەئانەبوو کە ئەحمەد شا لەسەر تەختى پاشایەتى لاىبات. بە لکو راست بە پێچەوانە، زۆر جار داواى لە ئەحمەد شا کرد کە لە ئەوروپا بگەریتەو. بۆ ئێران. دواتریش کاتیکە ئەحمەد شا سەرئەنجام رازى بوو بگەریتەو. بۆ ئێران، رەزاخان بۆ پێشوازی لیکردنى رۆشت تابه نەدرى بوشیهر. بە لآم زۆرى پێى نەچوو کە ئەحمەد شا ديسان بەرەو فەرەنسا سەفەرى کرد و، بەمجۆرە رەزاخان هاتە سەر ئەو قەناعەتەى کە:

ئامادە نەبوونى سەرۆكى ولات و نەبوونى دەسەلاتیک بۆ بەرپۆه بردنى کارەکان ناتوانیت جینگای پەسەندبیت و، پێویستە هەول بۆ دامەزراندنى رژیمیكى نوێ بدریت.

لەوسەر دەمەدا چاوه کان هەموو برابوونە "مستەفا کەمال" کە دەویست تورکیا بکات بە ولاتیکى مودیرن. باوکیشم لەریزی ئەوکە سانەدا بوو کە ستایشى ئەویان دەکرد و واپێدەچوو کە سەرۆكى حکومەتى نوێى تورکیاش بەم هۆگرىەى باوکمى دەزانى و نرخی بۆ ئەو دادەنا. تائەو جینگای کە دەیگێرنەو: چەند سال دواتر کاتیکە باوکم وەک شای ئێران سەردانىكى رەسمى بۆ تورکیا کرد، مستەفا کەمال لەکاتى پێشوازی لیکردنى دا داوا لەئالاه لگى گاردى ریزلینان دەکات لە هەمبەر باوکمدا چۆک دابادات.

باوکم سەرەتا لەبیری ئەو دەدابوو کە رژیمیكى کۆمارى لە ئێراندا دروست بکات، دەقاودەق بەو شیوەى کە مستەفا کەمال لە تورکیا پێكى هینا. بە لآم پێشەوايانى ئایینى شیعه و زۆربەى سیاسەت وانان و بازارگانانى ئێران دژایەتى ئەم بیروکەیان کردبوو و پێیان وابوو کە: لەبەر ئەوەى ئێران - بە پێچەوانەى تورکیا - ولاتیکە پیکهاتوو لەچەند قەوم و ویلایهتیک بەزمانى جیاوازهو، هەربۆیه بۆ پاراستنى یەکیەتى و یەکگرتوویى ولات پێویستە دەسەلاتیکى پاشایەتى بەسەریا حکومەت بکات. هەرلەدریژەى ئەم جۆرە بیرکردنەو دەدابوو کە سەرئەنجام لەرۆژى ۳۱ ی

ئوکتۆبری سالی ١٩٢٥ دا بە دەنگی پەرمانی ئێران، بنەمالەیی قاجارەکان لە پاشایەتی کردن لادرا.

سەرئەنجام دواي پیکهینانی ئەنجومەنی بناغەدانان، هەموو ئەندامەکانی - جگە لە چوارکەس - بە هەلبژاردنی رەزاخان فەرماندەیی گشتی هیژەکان، بۆ پاشایەتی کردنی ئێران رەزامەندییان دەربەری.

رێپەرەسمی تاج لە سەرنانیس لەرۆژی ٢٥ ئاپریلی ١٩٢٦ دا بەرێوەچوو و هاوکات من لە حالیکدا کە تەمەنم لە حەوت سال زیاتر نەبوو، بە فەرمی وەك جیگرەووی شا دانرام.

باوکم یازدە مندالی هەبوو و گشتیانی لە ناخی دلەوێ خۆش دەویست. ئێمەش بە چاوی خۆشەویستی و ستایشەوێ سەیری باوکمان دەکرد. لە بەر ئەوێ کە پیمان وابوو پیناویکی بە توانا و بە تاقەتە. زۆر ریزمان لێ دەگرت.

من زوو تینگەیشتم کە لە پێشترەوێ روالەتی توند و توورەیی باوکم دا، پیناویکی مێهربان و دلپاک هەییە و، دۆژمنانیسی ئەم راستیەیان بۆ دەرکەوت کە: ئەو لەو کەسانەیی کە خواوەند لە ماوێ چەند سەدەدا جاروبار دەیان نیریت بۆ ئەوێ نەهیلن میللەتیک بەکوێتە ناو تاریکی و پیناگایی. لە راستیدا، ئەو شتەیی کە یارمەتی باوکمی دا بۆ ئەوێ بتوانیست بە سەرگیروگرفتی تاقەت پڕوکیینی سەردەمی پاشایەتیدا سەربکەوێت، کە سایەتی ئازا و نەترسی ئەو بوو. هەلبەت هەرئەم تاییبە، تەمەندیەش بوو بە هوکاری دەست لە کارکیشانەوێ دوورخستنەوێشی لە ولات.

باوکم لە شیوازی بەرێوەبردنی ولات و کاروبارەکاندا هیچ لیکچوونیکی لە گەل پاشاکانی دیکەیی رۆژەلات دا نەبوو. بەردەوام هەولێ دەدا ئەرکەکانی پاشایەتی خۆی وەك خزمەت و ئەرکی سەربازی ئەنجام بدات. ئەو شەوانە لە سەر دۆشە کەییەك دەنووست کە لە سەرزەوێ راخرا بوو. کاتر میتر پینجی بەیانی لە خەو هەلەسا. تەنیا رۆژیک دووجار خواردنیکی سادەیی دەخوارد و باقی رۆژە کەیی بە کاروچالاکی دەبردەسەر.

خەبات بۆ یەكگرتوویی و سەربەخۆیی ولات:

ماوەیەکی كەم پاش كوودەتاكە لە نیوان ئێران و روسیای سۆقیەتدا رێكەوتنیکی دۆستانەو دروری كردن لە دەسدریژی واژۆكرا كە هەموو مافەتایبەتیەكانی رابردوو و هەل و مەرجی نالەباری رێكەوتنەكانی پێشتری هەلەدەوێشان دەوێ. دواتریش رێكەوتنی ۱۹۱۹ی نیوان ئێران و بریتانیا - كە هەلبەت هیچكات لە لایەن پەرمانەوێ پەسەند نەكرا بوو - بە فەرمی هەلەوێشایەوێ.

یەكێك لە كارەكانی باوكم یەكخستەوێ ناوخۆیی ولات بوو. سەرۆکی هەندی لە خێلەكان بەوەرگرتنی بێك لە پشکی كۆمپانیای نەوتی ئێران و بریتانیا، پاراستنی ئاسایشی كێلگە نەوتیەكانیان لە ئەستۆگرتبوو، هەرئەم كارەش دەبوو هۆی ئەوێ كە بریتانییەكان ئەوانە بخەنە خزمەتی خۆیانەوێ. بەلام باوكم هەموو پشكەكانی ئێران وەرگرتەوێ و هەموو خێلەكانی ناوەرەست و باشوور و رۆژئاوای ئێرانی نیشتهجێ كرد و خستیانە ژێر پكێفی دەولەتەوێ.

دوای هیژش بۆ سەر تاران و كوودەتا، باوكم بە دەنگەوازیکی تێكەل بەسكالۆرە دەیگوت: "خۆزگە هەزار دانە چەکی یەكجۆرم لە بەردەستدا دەبوو." هەربۆیە هەر كە دەرفەتیکی دەسكەوت، هەولەكانی بۆ پێكەینانی هیژتیکی سەربازی گونجاو وەگەر خست و لە سەرەتادا سوپایەکی بەمجۆرە پێكەینا: لەشكرێکی پیادە، تیپێکی ئازاد و سەربەخۆ و چەند یەكەییەکی تاییبەت بۆ پاراستنی پەيوەندیەكان. هەر وەها لە شوێنەهەستیار و ستراتژیەكانی جادەكانی ولاتدا، پێگەگەلی سەربازی گچكە دانا و دواتریش هیژی هەوایی و هیژی دەریایی ئێرانی دامەزراند.

لە سەرەتادا بێرپەڕی پشتی فەرماندەكانی سوپای نوێی ئێران لە ئەفسەرانێ فەرەنسی پێك دەهات و ئەو ئەفسەرە ئێرانیانەش كە دەبوو لە داها تودا فەرماندەیی سوپا لە ئەستۆبگرن، بۆ درێژەدان بە خۆیندن رەوانەیی فەرەنساكران بۆ ئەوێ لە قوتابخانە سەربازییەكانی وەك "سین سیر"، "سومور" یان "سین میگزان" ی ئەو

ولآتەدا فیئری کارامەیی وھونەری سەربازی بێن. من بۆ خۆم دواتر لەلایەن ئەو ئەفسەرانەو ھەینێرام کەلە قوتابخانەیی " سین سیر " دا خویندنیان تەواوکردبوو.

ھەر لەو سەردەمەدا بوو کە کۆشش بۆ دروستکردنی بئەمایەک بۆ پیشەسازی لەئێراندا دەستی پێکرد، تا لەو بەدوا خەڵک بتوانیت، ئەگەر کرا بەگوریش بەرەو بەرھەمھێنانی ئەو شتومەکانەیی کە پێویستیانە ھەنگاوەئێگرن. لەگەڵ ئەوەشدا باوکم پێی خۆش بوو ھاوکات لەگەڵ کاروباری پیشەسازیدا، ھەنگاو بەرەو باشتربوونی بارودۆخی جووتیاران ھەئێگریت، بەلام لەم رێگادا سەرکەوتنی بەدەست نەھێنا و، من لەبەشەکانی داھاتووی ئەم پەرتووکەدا ئەو بارودۆخی پوون دەکەمەو کە شۆرشی سپی ئێمە سەبارەت بەجووتیارانی ئێران پێکی ھینا. یەکیکی تزلەکارەکانی باوکم ھەلۆھشاننەو ھەردەوام و ھەنگاوبەھەنگاوی تەواوی ئەومافەتایبەتیانەیی بوو کە بیانیبەکان لە ئێراندا ھەیانبوو. داھاتی گومرکەکانی ئێران کە بەکری درابوو بە بەلجیکاییەکان، بەگشتی تەرخان کرابوو بۆ دانسی بەشیک لە قەرزەدەرەکییەکانی ولات. ھیزی پۆلیس لەژێرفەرماندەیی ئەفسەرانە سویدی دا بوو. تەنیا ئەو بانکانەیی لە ولاتدا ھەبوون، بانکەکانی روسی و بریتانیایی و عوسمانی بوو. مافی چاپ و بلۆکردنەو ھەی پارە، تەلگراف و ھەندی شتی دیکەش لە دەستی بریتانیاییەکاندا بوو.

ھەمووی ئەمانە ھەلۆھشینرایەو ھەپال پشتی زێرۆ و گەوھەری پاشایەتی پارەییەکی نوێ کەوتە بەردەستی خەڵک. گەوھەرو بەردین گرانبەھا کە زۆربەیان نادارشا لە ھەندوھە ھینابوو.

پێدەچیت کۆشکی بریتانیا خاوەنی ئەلماسی " کیوی نوور " بیت. بەلام ئێمە لەئێراندا ئەلماسی " دەریای نوور " مان ھەییە کە پەنگە لەویش جواتریت. ئەم ئەلماسە بەنرخە لەگەڵ گەوھەرو جەواھیری پاشایەتی و گەنجینە نەتەوہییەکاندا لە خەزینەیی بانکی ناوھندی ئێراندا پارێزراو.

لە ژێرزەمینەیی بانکی ناوھندیدا خەزینەگەلێکی پەرلە جوڑەکانی مرواری و ئەلماس ھەییە. تەواوی ئەو بەردە بەنرخانەش کەلە ماوہی پاشایەتی ئێمەدا کریمان یان

۵۵ خەلات وەرمان گرت، ھەر لەم خەزینانەدايە. ئەمەش ئەو دەگەییە نیت کە ئیمە ھەمیشە وەھا گەنجینە یە کمان بەھی خەلکی ئییران زانیو.

ئەو تازە لاو ھاژاوە گێرانەیی کە لە تەمەنی ۱۵ و ۱۶ سالی دان و لەم دوایانەدا پەیکەرەکانی رەزاشایان لە شارەکانی ئییران داھینایە خواریو، بە دنیایەو ھەولەکانی ئەو بۆ بەرزکردنەو پەلە و پاپەیی ئییران بیناگا بوون و نەیان دەزانی کە باوکم چ زەحمەت و رەنجیکی کیشا تاتوانی ولات لەھیچەو دەروست بکات. ئەو ھەنگاوەکانی لەسەر لەنوئی دروستکردنەو شارەکانەو دەسپیکرد و، دواتریش بە دروستکردنی یە کەمین زانکۆ، قوتابخانەیی جۆراوجۆر، نەخۆشخانەکان، کارگەکان، رینگەکان، بەندەرەکان و یە کەمین ویزگەیی کارەبا درێژەیی بەکارەکانی دا. ھەموو ئەمانەشی لە بارودۆخی کەدا ئەنجامدا کە ولات هیچ جۆرە پاشەکەوت و پارەییەکی نەختی نەبوو.

لە سالی ۱۹۲۷دا باوکم دروستکردنی ھێلی شەمەندەفەری سەرانبەری ئییرانی دەسپیکرد و ئەم پرۆژەییە لە سالی ۱۹۲۹دا بە ئەنجام گەیاند. ئەم رینگەییە کە زیاتر لە ۱۵۰۰ کیلومەتر درێژیایی ھەبوو و ۴۱۰۰ پرد و ۲۴ تونیلی (بە کۆی درێژی ۸۶ کیلومەتر) لەخۆدەگرت، کە نارەکانی دەریای خەزەری دەگەیان دە کەنداوی فارس. باوکم ھەموو ھەولەکانی خۆی و ھەگەر خست بۆ ئەو ھەوێ سامانە سروشتیەکانی ولات ببن بە سامانی نەتەوھیی. ھەر لەم راستایەدا بوو لە دیسامبری ۱۹۲۳دا رینگە و تێننامەیی دانی مافی کارکردنی لەبواری نەوت دا - کە لە سالی ۱۹۰۱دا بە "داریسی" درابوو و دواتریش گویزرا بوو و ھەبۆ کومپانیای نەوتی بریتانیا و ئییران - ھەلوەشان دەو. چونکە بەرھەمی نەوت لە سالی ۱۹۲۳دا لە دوو ملیۆن و سیسەدوشەست و پینج ھەزار تەن تێپەری نەدەکرد. بە لَام دواي ھەلوەشان دەو ھەوێ رینگە و تێنەکە، بڕەکی لە سالی ۱۹۳۸دا لە دوو ملیۆن و سیسەدەھەزار تەن تێپەری. ھاوکات دەبیت ئەم خالەیی لێ زیادبکەین کە بەرھەمی نەوتی ئییران لە سالی ۱۹۷۷دا گەیشتە نزیکەیی سیسەد ملیۆن تەن و، بەرھەمی گازی سروشتییش لە چل ملیار مەتری سێجا تێپەری.

نامادەبوون لە سەدەمی بیستەمدا:

لە ماوەی ساڵەکانی ۱۹۲۶ و ۱۹۲۷ دا سیستەمی دادوهری ولات گۆراو سیستەمیکی نوێی کە لە سەریناغەیی نمونەکانی فەرەنسا دامەزراوو، وەک سیستەمی نوێی دادوهری ئێران کە وە بواری جیبەجی کردنەو. پێگەیانندی زۆرەملی بە مەبەستی فێرکردنی سەرەتایی بۆ نەخویندەواران - سەرەرای کەمی مامۆستای پێویست - چوو قوناغی جیبەجی کردنەو.

هەنگاوی لەم جۆرە بوو بە هۆی ئەوێ کە هیزو دەسەلاتی مامۆستایانی ئایینی تاناستیکی زۆر بەرتهسک ببیتەو. پێویستە بوتریت کە شان بە شانی پیشکەوتنی ئەم هەنگاوانە، نیشانەکانی لە ولاتانی رۆژەلاتی ناوهراستا دەرەکەوت.

سەقامگیرکردنی سیستەمیکی سیاسی نوێ لە لایەن باوکەو - کە تارادەیهکی زۆر لە نمونەکانی رۆژئاوا سەرچاوەی دەرگرت - و پەرەپێدان و قایم کردنی لە لایەن منەو بەشی زۆری ئەم مافانەیی کە پیشتر لە دەسەلاتی مامۆستایانی ئایینی دا بوو، لەوانی وەرگرت. هەر بۆیە هەندی لە مەلاشیعەکان دەستیان کرد بە دژایەتی کردنی و بەم کارەش گەڕانەو بۆ پروانگەیی سیاسی رابردووی خۆیان کە: هەرچە شەنە دەسەلاتیکی دونیاییان لە دەستی جگە لە کەسانی ئایینی دا، وەک کردەو هیهکی داگیرکەرانه دەناسی. لە کاتی کدا کە باشتر و ابو ئەوان لەو بارودۆخەیی کە هەبوو کە ئەک وەرگرن و بە پیشخستنی کاروباری ئایینی خۆیان، پەرە بە کاریگەری مەعنەوی و ئایینی خۆیان بەن.

مارکسیستەکانیش بە کە ئەک وەرگرتن لەو هەل و مەرجەیی کە پیش هاتبوو، رەوتیکیان لە ژێرناوی "مارکسیزمی ئیسلامی" دا داھینا. کە ناکری بە شتیکی جیا لە کۆکردنەوێ دژەکان دا بنریت.

دەبیت ئەو راستییە قبول بکەین کە ئەگەر باوکم لە دژی دەستیوهردانەکانی هەندی لە ئاخوندەکان لە کاروباری سیاسی دا رانەدەووستا، بی گومان لە بەجی گەیانندی

ئەو ئەرکانەي کە لە ئەستۆي گرتبوو لە گەل گيرگرفتي زۆر بەرەو روو دەبوو و، سالانیکي زۆري دەخاياند تائيران پرواتە ناو بازنەي ولاتانی پيشکەوتوو مۆديرن.

باوکم لە بەر ئەو هی تەنیا ریزی بو کۆلکە مەلایانی شیعیە دانەدەنا، بەهەلە لەبارەیسەو و تووانە کە پروایەکی بە مەزەب نەبوو. لە حائیکدا کە ئەو ئیمانداریکي راستەقینە بوو، هەرواکە منیش هەم. وە ئەمە ئیمانی باوکم بوو کە لەو پیاویکی ئازاو دەسپاکی دروستکرد. لە سەر دەمی باوکم دا زیانیك بە دەسەلاتی م'مۆستایانی ئایینی نەگەیشت و، ئەوان بەردەوام توانییان لەگرنگی و بایەخی مەلایی بەهرە مەندبن. بە لآم هاوکاتیش دەبوو ئیران شیایوی و هیژایی ولاتیکی سەدەي بیستەمی پەیدابکات. لە کاتی کدا ئەمرو هەول دەدریئ ئیران بە پیچەوانەي ئاراستەي، بەرەو رابردوو بیەن.

رەزاشا باوړی وابوو کە هیچ میللەتیک ناتوانیئت لە سەدەي بیستەمدا دریزە بەژانی خۆي بدات مەگەر ئەو هی کە لە تاریکی رزگاری بیئت. ئەو بە راستی دەیگوت: مەعەویەتی راستەقینە زۆر گرنگتر و سەرترە لە ئابووری و سیاسەت، هەر لەم روو وە بوو کە ئیمان و بی ریایی تائەوئاستە بوو کە تەنانەت خوای وەك چاودیریکی کاروباری هەلجێاردن یان ئەندازیاری سەرەکی چالە نەوتیک دەزانی.

رەزاشا بو هەموو کۆرەکانی ناوی ئیمام رەزای بە شیوہي لیکدراو لە گەل ناوہکانی تردا دەسنیشان کرد، وە ئەمە هیچ هۆکاریکی نەبوو جگە لەو هی کە باوکم بوئەم کۆرەي ئیمامی عەلی ریزیکی تاییبەتی دادەنا و زۆر جار سەردانی بارەگای ئەم ئیمامە پایە بەرزی لە مەشەددا دەکرد. کاتی کە رەزاشا گەیشت بە دەسەلات، دامەزراوہکانی تاییبەت بە بارەگای ئیمام رەزا لە بارودۆخیکی نالەباردا بوون، پارەیسەکی زۆر قەرزار بوون، بیناکانی وەك کە لاوەیان لیہاتبوو. بە لآم رەزاشا هەموو شتیکی سەرلەنوێ دروست کردەو و کردی بە شوینیکی شیاو.

لە سەردەمی پاشایەتی مندا دامەزراوہکانی بارەگای ئیمام رەزا بە ترۆپکی شکۆ و گەورەي گەیشت و بووبە یەکیک لە ناوہندە پربایەخەکانی دونیای ئیسلام. ئەم

بارودۇخە بە ھۆى بەخشىنى ئەوسامان و مائەۋە بوو كە لەلایەن ئۆكرانى ئىمام رەزاۋە - لەوانە خودى من - بۆبارەگای ئىمام رەزا تەرخانكرا و دامەزراۋەكانى والىكرد كەجگە لە دامەزراۋەى جۇراجۆرى مەزھەبى، بوو بەخاۋەن چەندىن يەكەى پىشەسازى و كارگە و كۆجى چاندن و پىشەو نەخوشخانە و دامەزراۋەى خىرخوازى دىكە. ھەرۋەھا پىۋىستە بوترىت كەمن بۆخۆم زۆرىك لە شوینە مەزھەبى و مزگەوتەكانم لەئىران و دەرەۋەى و لاتدا نوپژنكردوتەوہ.

ھەمووكەس دەزانىت ئەوپارە و يارمەتیانەى كە دەبەخشىن بەدامەزراۋە مەزھەبىەكان ناكرى بە ھىچ جۆر دەسكارى بكرىت، بەلام بابوترىت كەدەسەلاتى نوپى ئىران خۆسەرانە فەرمانى دەسبەسەرگرتنى ئەو يارمەتیانەى داوہ.

يەككە لە ھەنگاۋەكانى باوكم بەرگرى كردن بوو لە باورە مەزھەبىەكانى ئىمە لە بەرامبەر شالۆى راگەياندنى ئەو ماترىاليستانەى كە دەيان ويست مزگەوتەكان "

لەگەل خاكدا يەكسان كرىت " بەلام ئەم كارەى باوكم ھىچكات بەماناى قەبوولى بانگەشەى ئەو تاقمە مەزھەبىانە نەبوو كەبىرو بۆچوونى كۆنەپەرستانەيان ھەبوو. ھەر لەم بوارەدا بوو كەباوكم برىارىدا كەلك وەرگرتنى پىاوان لەجل و بەرگە سوننەتەكانى رۆژھەلات وەك پانتۆلى دەلپ و كەوا و مېزەرە قەدەغەبكات. ھەلبەت ئەم كارەى باوكم بوو بە ھۆى نارەزايەتى ھەندى كەس. بەتايبەت كاتىكە باوكم فەرمانى دا ژنان كەلك لە چارشىۋى رەش وەرنەگرن، كۆمەلىك لە ئاخوندەكان بۆ دژايەتى كردن لەگەل ئەم فەرمانە، ھەرۋەك بلىيت دەيان ويست لەيەكترى ببنەوہ، ھەستى گشتىيان بەتوندى وروژاند. بەلام من كە كەمتر لەبام پىداگرىبوم، دواتر لەماۋەى پاشايەتيم دا، كچان و ژنانم ئازادھىشتەوہ كە لە كەلك وەرگرتن يان وەرنەگرتنىان دا لە چارشىۋ سەربەست بن.

راستىيەكەى ئەوہبوو كەلە سالى ۱۹۲۶ بە دا، كۆمەلىك لە ئاخوندەكانى رىكخراۋى (روحانىت) بەئاشكرا دژايەتى خويان لەگەل چاكسازىبەكانى باوكم بۆ گۆپىنى ئىران بۆ گەلىكى مودىرن، دەسپىكرد. ئەم كۆمەلەيە ھەرئەوانەن كە دواتر لەكاتى راپەرىنى سالىەكانى ۱۹۲۵ و ۱۹۵۳، ۱۹۶۳ و ۱۹۷۸ تا ۱۹۷۹ خويان نىشاندا.

ليژهدا دهبييت دان بهوه دابنيتم كه به په پره وي كردن له باوكم، من هر له سهره تاي ژيانمه وه توانيم له بايه خي دوعا و پارانه وه تي بگه م. نه مه ته نانه ت به پيچه وانهي فير بوونه كاني سهرده مي منالي - كه زورتر به شيوه ي له بهر كردني سهر ي بابه ته كه يه - به شيوه يه كي قول و له ناخي دل وه بوو. هه روه ها كه ژماره يه ك له نووسهران دهر ياره ي هه ستي من له سهرده مي مندالي دا بابه تي كه م وزور هاوجي له گه ل راستبان نووسيوه .

ماوه يه كي كورت دواي تاج له سهرناني باوكم، من تووشي نه خووشي كه فته يي هاتم و روژ له دواي روژ حالم به ره و خراپي دهچوو، تا نه وه ي شهويك " علي " نيمامي يه كه مي خو مانم له خه ودا بييني. هر به زانياره يه كاني سهرده مي منداليم دا خيرا بوم دهر كه وت كه نه و كه سيكي جگه له " علي " نييه، له بهر نه وه به ده ستي راستيه وه شمشيزي زوالفقار - هه رنه وه ي كه له وينه كه دا ده بيينن - هه بوو. نه و به ده ستي ديكي له قاپي كدا شله يه كي پيمداو ، به ياني نه وشه وه تاي من دابه زي و به خيرا يي حالم به ره و باشي چوو .

ماوه يه ك دواي نه وه، له هاويندا، له كاتي كدا بو سهرداني " نيمام زاده داود " به كي ويدا. دهر و شتم، له بان نه سپه كه وه دا كه وتمه سهر ته خته بهر ديك و له سهر خوچووم. هامر اكانم پييان و ابو كه مردووم، به لام من ته نانه ت پروشان يكي شتم پيوه نه بوو. نه مه ش هيچ هو كاريكي نه بوو جگه له وه ي كه له كاتي بهر بوونه وه م له نه سپه كه ديم كه يه كي له كه سه پيروزه كاني نيمه به ناوي " عه باس " مبني گرت ه وه وله سهر زه وييه كه ي دانام .

ديتني نه وخه وه و نه ورو دواوه دواتر ديمه نيكي ديكه ته واوي كرد و، نه و يش به ره و پروبوونه وه له گه ل نيمامي نه ها توو دابوو له نزيك كو شكي هاوينه ي شه ميزان دا. نه م نيمامه به پني باوري مه زه بي نيمه ده بييت روژي ك سهره لبدات و دونيا رزگار بكات .

نه م جوړه خه ون و ده سكه وته روحيانه ته بو نه و كه سانه ي كه باوري مه زه بييان نييه دؤخيكي پرله نه يني هه يه و جيگاي تيگه يشتن نييه . به لام هه رنه م بارودوخه و نه و

چوار رووداوێی کە دواتر بۆم پێش هات، بەتەواوی بۆمنی سەلماند کە باویری قوولی مەزەبەیی گەرنگترین پشتیوانی من دەبن لەهەمبەر رووداوێ تالەکاندا. تائەو جینگای کە دووجار بەشیۆهێکی زۆرسەرینجراکێش لەمەترسی رووداوێکان بە سەلامەتی دەرنازبوومەو دووجاریش لەمەترسی نیازخراپی پزگارم بوو.

یەکەمین رووداوی هەوايیم لەکاتی کەدا ئەزمون کرد کە سەرقالی فرین بەفرۆکەیی " تايگيرمات " بووم لەنزیکي ئيسفەهان و بەسەرئاسمانی ناوچەيەکەدا کە دەیان ویست ئاراستەیی رووباریک بگۆین. جەنرالێک کە فەرماندەیی لەشکری ئیسفەهان بوو لەئەفسەرانی هیزی سوارەش دەهاتە ئەژمار لەم گەشتەدا هاویرم بوو. لەکاتی فرین دا، لەناکاو بزوینەری فرۆکەکە لەکار کەوت و دەستی کرد بە تەپەتەپ، بەسەرئەنجان بەم پێشەتە لەبەرئەوێ هێچ رینگە چارهیهکم جگە لەنیشتنەوێی فرۆکەکە نەبوو، خیراسەیرێکی سەرزەویم کرد تابهشک و شوینێکی گونجاو بۆ نیشتنەوێ پەیدا بکەم. لەو چرکەدا کە لەسەر ئاسمانی گوندیکیش بووین، لەلای راستەوێ کیۆیک هەبوو و لەلای چەپیشەوێ کیلگەیهکی شیف براو دەبینرا کە بە هێچ جۆرنەدەکرا لەویدا بنیشیتەوێ.

سەرئەنجام بریارم دا ئاراستەکەم بەلای راستدا بگۆرم و خیرایسی فرۆکەکەش لەئاستیکدا پارگرم تالە کەوتنەخوارەوێ رینگری بکەم. بەلام خیراشوینێک لە کیۆهکە سەرەنجی راکیشام کە دەچووێ وێ سەردۆلیکی پان و بەرین، هەرکەدیتم سۆکانەکەم بەرەو دۆلەکە سووراندا.

لە کاتی کەدا هیوام بەهێچ شوینێک نەما بوو، بریارمدا لەتەنیا شوینێکدا کە لەبیرمدا بوو، واتە دۆلەکە، فرۆکەکە بنیشینمەوێ. بۆ ئەم مەبەستە بەرەو زەوی پۆشتم، بەلام لەنزیکي رووی زەوی کاتی کە تاییە فرۆکەکە بەر زەوی کەوت، بەرەو رووی تەختەبەردیک بوومەوێ کە نەدەکرا فرۆکەکەیی لێ لابەدەیت و هەربۆیە بەهۆی پیکدادان لەگەڵ تەختەبەردەکەدا، تاییەکان لەبن هاتن و فرۆکەکە کەوتە سەرسک و بەسەرزەوییهکەدا خشا کە هەلبەت ئەنجامەکەیی -بەخۆشییهوێ- بوو بەهۆی کەم

بوونه وهی خیرایی فرۆکه که. تۆزی دواتر بآلی فرۆکه که بهر تهخته بهردیکی دیکه کهوت و بهو هوییه وه فرۆکه که وهرگه پراو له جووله کهوت.

من و جه نرآله کهی هامپام که سه ره و ژیرلی وه ستابووین، بی هیچ زهحه تیک پشتینه کانمان دامالی و له فرۆکه که هاتینه دهره وه. به لآم پوخساری جه نرآله که واده هاته بهرچاو که دهیویست تیک بچیت.

فرۆکه یه کی دیکه ش که به دوامانه وه بوو، به دیتنی دیمه نه که توانی بووی به بی هیچ گرفتیک له نزیک گوندیکدا بنیشیته وه. دواي ماوه یک ئه وکه سانه ش که به ئوتۆمبیل بهرینگه وه بوون تا له شوینی دیاری کراودا یه کبگرینه وه، خویان گه یانده شوینی روودا وه که. ئەم گرووپه زۆر نیگه ران و نارحەت بوون، به لآم من دلنیا یانم کردن که هیچ گرفتیکم نییه و وتم دهمه ویت ریگا کهم به فرۆکه یه کی دیکه درێژه پیبده م. به وتنی ئەم بابەته، له ناکاو به هوی ئه و جه نرآله وه دهره درام که به توندی له دژی بریاره کهی من هه لویستیان گرت.

دواتریش کاتیک دیتیان گوئی بو قسه کانیا ن ناگرم و سوورم له سه بریاره کهی خۆم، له کاتیکدا ویستم سواری فرۆکه که بېم، هه موویان له پیش فرۆکه که دا پال کهوتن و وتیان: " به هیچ شیوه یه که ریگا نادهین ئیوه به فرۆکه برون.. " به مجۆره له بهر ئه وهی چاره م نه بوو، باقی ریگا کهم به ئوتۆمبیل بری و سه ره ئه نجام له حالیکدا گه یشتمه نیسفه هان که خوشحال بووم توانیومه راست له کاتی خۆیدا ئاماده ی ری و ره سمه که بېم.

له رووداویکی هه وایی دیکه دا، پووداویکی وه که ئه مهی پیشووم بو پیش هات. له کاتیکدا فرۆکه یه کهم به تهنگه لانیکی نیوان دوو کیودا ده برد، له پرپۆم دهر کهوت که ناتوانم ئه وه نده فرۆکه کهم بېمه سه ره وه که بتوانم له سه ر کیوه که وه بپروم. هه ربۆیه بریارمدا بسوو ریمه وه و هه رله و ریگایه وه که هاتبووم بگه ریمه وه. به لآم له بهر ئه وهی گنچه کانی پیشه وهی فرۆکه که کهم بوونه وهی خیرایی نیشان دها، له کاتیکدا بآلی فرۆکه که ئه ستوون وه ستابوو و له چه ند مه تری پووی زه و ییه وه ده فریم، هیوا پراوانه هه ولّم دا به بی سه رنجدان به هه موویا ساکانی ئایرودینامیک و

كيشى زەوى، مانوقرى ئەنجام بىدەم كەدەمزانى ئەنجامى بى ئەملاو ئەولاي ئەوكارە شتىكى جيا لەمردن نىيە. بەلام تۆزى دواتر، فرۆكەوانىكى گەنج كەلەگەلم بوو، كاتىك دىتى فرۆكەكە بى زىان نىشتەوہ وئىمەش هېچمان بەسەرنەھات ئەوہندە تووشى سەرسوورمان ھاتبوو كەھەر لەویدا داواى لەمن كرد كە پىنگاي بىدەم تالىھاتووى و كارامەيى خۆى نىشان بدات.

منىش كەدەم ئەو نايەھوئە لەمن دوابكەوئەت و زۆرحەزەدەكات خۆى نىشان بدات، پىنگام پىدا. ئەم فرۆكەوانە گەنجە دەيوست لەھەوا سووربخوات، پىشتەوہروو لەنزىك زەوييەوہ بفرىت و بەرەزەوى خۆى بەرداتەوہ. ھەلبەت لەبەرئەوہى كەدەمزانى لەھەمووى ئەم كارانەدا بەتەواوى لىھاتووى و كارامەيى ھەيە و دەتوانىت بەچاكي ئەنجامى بدات، داواكارىكەى ئەوم قەبوول كرد. بەلام لەكاتىكدا دەيوست بەسەرا و بەرەو زەوى بىروت، بەداخەوہ نەيتوانى لەكاتى خۇيدا پىشەوہى فرۆكەكە بەرەو سەرەوہ بەرزىكاتەوہ ھەربەو خىرايىيە و لەپىش چاوى مندا بەر زەوى كەوت. دىتنى ئەودىمەنە كۆتايىيە بىرەھمانەيە كە چارەنووس بۆئەو فرۆكەوانە گەنجەى ديارى كردبوو، زياتر منى ناچار كرد كەئەم راستىيە قەبوول بكەم كەھىشتا ماومە بمرم. ماوہيەك دواترىش بەسەرنجدان بەھەولنىكى كوشتن كەلەدژى من لەرۆژى ٤ ى فېبرىوہرى ١٩٤٩د روى دا، ديسان ھاتمە سەرنەوہنەئەھى كەھىزىك پارىزگارى لەمن دەكات.

ئەورۆژە سەرەتاي دوانىوہرۆ بۆبەشدارىكردن لە رۆرەسى سائلرۆژى دامەزاندنى زانكۆى تاران، خۆم ئامادەكردبوو. لەكاتى چوونم بۆ ناو زانكۆ، جلو بەرگى سەربازىم لەبەردابوو و بىرارىبوو بىروانامە بەخويندكاران بەخشم. كاترئىر تۆزى لەسىيى دواى نىوہرۆ لاي دابوو كەگەيشتمە بەر شاندى پىشوازى كار. وئىنەگرەكان لە ھەموولايەكەوہ سەرقالبوون كەلەناكاو يەكىك لەوان لەپىزى وئىنەگرەكان ھاتەدەرەوہ و بەرەورووم ھات، ھەركە گەيشتمە سى مەترىم دەمانچەكەى لىم راكىشا.

سى تىرى يه كه م بهر كلآوه كه م كه وت و به بى ئەوهى كه برينىك دروست بكات تهنيا پىستى سهرى رووشان و دەرچوو. گوللهى چوارهم بهرگونای راستم كه وت و له ژىر لووتمه وه دەرچوو. من كه چاوم له سهر تا وانبار كه هه لئه ده گرت، چون دهمزانى بهر ده وامه له سهر هاويشتن، خىراسوورىكم خواردو خۆم چه مانده وه. ئەم كارهم بوو به هوى ئەوهى كه گوللهى پىنجهم كه به ره و دلم هاويژرابوو، بهر شانم بكه وىت. گوللهى شه شه مېش له ده مانچه كه يدا گىرى كرد.

تا وانبار، كه ناوى "فه خرئارايى" بوو ده سبه جى كه وت بهر ده سىرئى گولله و كوژا. گومان ده كه م رهنگه بهر ژه وه ندى كه سانىك وايدە كرد كه تا وانبار قسه يه كه نه كات و بكورئىت.

دواتر بو مان. دەر كه وت كه تا وانبار راسته وخۆ له ژىر كارى گه رى هه ندى له و تا قمه نيمچه مه زه بى مانه دابوو كه به ستر او بوون به بائى توندره وى خوپارىزه كان، به لآم ئەو به لگه نامانهى كه له شوئىنى ژيانى ناوبراو ده سكه وتن په يوه ندىيان به حيزبى توودهى ئىرانه وه هه بوو كه وهك "حيزبى كو مۇنىستى ئىران" وابوو. حيزبى تووده له وكاته دا هيشتا ناياسايى رانه گه يه نرابوو و سهر قالى بهر ئيه بردنى يه كىك له كو نگره كانى خۆى بوو.

رزگار بوونى سهر سوور هئىنه رانهى من له م هه ولەى كوشتن جارىكى دىكه ئەوهى سه لماند كه پارىزگاريم لىده كرئىت و، بهر ده وام باورم وابوو كه به سهر هه ركه سدا هه مان ئەو شتهى دئىت كه له چارهى نووسراوه.

چونكه بهر ده وام ئەوه ئيمان و باورى من بووه كه ئاراستهى ژيانمى وهك تا كىك و شىوازى كرده وه مى وهك سه روكى ولا تىك ديارى كردوو، هه ربويه بهر ده وام ئاگام له و خاله بووه كه پارىزگارى كردن له دىنى خۆم به يه كىك له گرنگترين ئه ركه كانم بزانم. بهر اى من، شارستانيه تىك كه بناغه كهى له سهر بيخوايى دامه زابئىت، شارستانيه تىكى راسته قينه نيه. هه روه ها بهر ده وام هه ولم داوه كه "شورشى سى" - هه مان ئەو شورشهى كه سالانىكى دوور ودرئى له سهر ده مى پاشايه تيم بو

بەدی ھاتنی تەرخانکرد — لەھەموو بوارەکاندا، لەگەڵ بڤنەماکانی ئیسلام لەناتەبایی
دا نەبیت.

دین وەك ساروجیك وایە كە بڤنەرەتی كۆمەلگا رادەگریت و، لەستوونیک دەچیت كە
بڤنەمای ژیاڤن خیزانی و ھەر وھا ژیاڤنی میللەتیکیش زەمانەت دەكات .

فہسلی ۵

رؤلہ کہم! لہ ہیچ شتیک مہ ترسہ

کاتیگ تہمہنم گہیشته شہش سال، خاتوونیکى فہرہنسى کہ ببوو بہاوسہرى يہکک لہ ہاونیشتمانانم و ناوى "ئەرفەح" بوو، وەك مامۆستای مائەوہى من دەسنیشان کرا. ناوبراو کہ پیم وایہ ناوى پیش لہ شووکردنى "بوژۆ" بوو، بەردەوام نیشانى دەدا کہ نہ فرہتیکى قوونى لہ ئەلمانىیہکان ہہیہ. ئەم کہسہ منى بہباشى فیرى زمانى فہرہنسى کرد، دواتر کہ لہ تہمہنى ۱۲ سالیدا رؤشتم بووسويس، ہیچ گرفتیکم لہ قسہ کردن بہ زمانى فہرہنسىدا نہ بوو. من تاسالى ۱۹۳۶ لہ سويسدا ماموہو و لہ تہراوى ئەوماوہدا ہہمیشہ لہسەر باورہ مەزہبىہکانى خۆم بەردەوام بووم.

لہ کاتى خویندندا ئۆگرييکى زۆرم بہ میژوى فہرہنسا پەيدا کرد. سن لويم ستایش دەکرد کہ ہہمیشہ لہ کاتى داوہرى کردندا لہ ژیر دار بہ پروویہکى دارستانى وینسان دا دادەنیشته. خویندەنہوہى ژياننامہى سن لويى (لويى نۆیہم) پاشای چاکہکارى خۆمان "نەوشیروانى عادل" ی دەخستہوہ يادم. کہ زہنگیکى لہسەر دەرگای کۆشکەکەى خۆى ہەلواسى بوو و ہەرکەس کہ بەدواى دادپەروریدا

دەھات زەنگەكەى دەزپان دەھە. تائەو جىڭاى كەتەنەتە وتويانە: رۇژىك گويۇرئىزى لە كاتى لەھەپىنى دا زنجىرى ئەم زەنگە رادەكىشى و، نەوشىروانىش بەبىستنى دەنگى زەنگەكە كەسىك دەنئىرئەت تالەگويۇدريژەكە پىرسىت چ داواكارىكى ھەيە؟ كەسانىك وەك ھانرى چوارەم، لويى چوارەيەم و ناپىلئۇن (پىاويك كەبەراى من كەسايەتئىكى جىاوازى ھەبوو)، لەو كەسانەبوون كەبەردەوام بىرى منيان بۇلاى خۇيان رادەكىشا. ھەروەھا بەتامەزرويىكى زۇرەو ژیاننامەى كاردينالە فەرەنسىەكانى وەك: رىش لىو، مازارن وتەنەتە دووبۇايشم دەخويۇدەو، ئەم سى كەسە گەرچى تووشى ھەلەگەئىك ھاتن، بەلام بەگشتى خزمەتئان بە ولاتەكەى خۇيان كرد.

لەناو كەسايەتئە گەورەكانى مئىژودا، بەردەوام لەپىزى ئەو كەسانەيدابووم كەستائىشى شارلى پىنچەم (ئىمپىراتۇرى ئازاو سىياسەت وانى زىرەك)، پىتتى مەزن، كاترىنى مەزن، ئەلىزابىتتى يەكەم و فردرىكى مەزن دەكەن. ئۆگىرى من بۇمئىژو بەگشتى ھۆكارىكى نەبوو جگەلەوھى كە جىگرەوھى شابووم وبەھەرھال دەبوو رۇژىك لەسەر تەختى پاشايەتتى دابنىش، ھەربۇيە خويۇدەوھى ژىيانى پىاوانى مئىژو منى بۇلاى خۇي رادەكىشا.

ھەمىشە يەككىك لەباشترىن ئارەزەوھەكانى سەردەمى مندائىم ئەو بووھەكە گوندىشىنانى ئىران بەختەوھەربىن. ھەروەھا يەككىك لەخەونەكانم تىكۇشان بۇسەقامگىر كىردنى دادپەرەوھى و دەسەلاتى ياسابوو بۇھەمووخەئىك. لەدووتۇى لاپەرەكانى دواترى ئەم پەرتووكەدا ئەو باسدەكەم كەچۇن بۇگەيشتن بەو رۇژە و بەدىھاتنى ئەم خەونە تىكۇشام.

لەسالى ۱۹۳۱دا لەبەندەرى پەھلەويىەو –بەندەرىكى بچووك لەكەنارى دەرياي خەزەردا– پىزىشتم بۇياكوى روىسوا و سەرئەنجام بەشەمەندەفەر پۇشتم بۇسويس بۇئەوھى لەوئى بچمە قوتابخانە و بخويىم. كاتىك لەسالى ۱۹۳۶دا ھەرلەم پىنگايەوھە گەرامەوھە بۇئىران، بە ھىچ جۇر نەمتوانى بەندەرى پەھلەوھى بناسمەوھە، چونكە ببووبەشارىكى مۇدئىرنى ئەوروپى. تارانئىش كەبەفەرمانى باوكم شورەكۇنەكانى

رووخينرابوو، بهر بهر بهر وه وه وه ده چوو كه سيماي پايته ختيكي نه وروو پي له خو بگريت. به لآم له بهر نه وه وه كه ده سبه جي دواي گه پانه وهم روستمه كو لي جي نه فسه ري بو خو يندن، ده رفه تيكي نه وتوم نه بو وه تا بتوانم به ته واوي نه وشتانه ي ببينم كه بو نو ي كرد نه وه ي ئيران نه نجام ده دران.

ده سبه جي دواي نه وه ي كه له سالي ١٩٣٨ دا به پله ي ستوان دووم له كو لي جي سه ربازي خو يندنم ته واو كرد، وهك پشكي نه ري هي زي سه ربازي ده سبه كار بووم. هه موو روژنيك چه نداك ترمير له كاتي خو م له ته نيشتي باو كمدا - شا - ده برده سه رو به زوري له سه ردا نه كاني دا بو نا وچه جيا جيا كاني ولات له گه لي ده روستم. باو كم ده يو يست من له نزيكه وه له گه ل كاروباره كاني ولاتا ناشنا بيم و له م ريگايه وه شيوازي پاشايه تي كردنيش فير بيم. له وما وه دا، من ده رباره ي ده ور و نه قشي پاشا وهك فه رمانده يه كي سه ربازيش لي كو لي نه وه گه لي كم نه نجام دا.

له بهر نه وه ي كه باو كم له ما وه ي ساليه پر مه ترسييه كاني ١٩١٥ تا ١٩٢١ دا ژيا بوو و ته واوي نه و گرفتاري و مهينه تيانه ي له نزيكه وه دي بوو كه له گر ژبوونيكي جيهاني وشه ريكي نيونه ته وه ييه وه سه رچا وه ده گري، له م باره وه زور ده ترسا كه نه وهك بهر له وه ي كه ئيران ناماده يي بو بهر گري له سه ره خو يي و يه كپارچه يي خو ي له بهرام بهر په لاماردان دا په يدا بكات، ديسان ولات گرفتاري مه ترسي شه ريكي دي كه ي جيهاني ببيت.

به لآم هيشتا ساليك به سه رته واو بووني خو يندن و نه فسه ريما تينه په ري بوو كه جاريكي دي كه شه ر بهر وكي جيهاني گرت و له روژي ٣ ي سپته مبه ري ١٩٣٩ دا جهنگي جيهاني دووم ده ستي پي كرد.

بي لايه ني:

به پيچه وانه ي نه و شتانه ي كه ده رباره ي باو كم نوو سراون، نه وبه هيچ جور بهرام بهر به هيتله ر گومان يكي باشي نه بوو و بو چوونه سياسي - سه ربازيه كاني نه وه ي

بەنیشانەیی ملهوپییکی بی ئەقلانە و پەر لە مەترسی، ئەگەر نە ئیم کارەسات بار،
بۆدونیای پیشکەوتوو بە تاییبەت بۆ ئیرانی دەزانی.

لەو کاتەدا سەرەپای ئامادەبوونی ژمارەیهکی زۆر لە کارناسانی ئەلمانی لە ئیراندا
— کە بە زۆریش لە پەڕی ئاستی شارەزاییەوه لە پەلەیهکی بەرزدابوون — باوكم
دەسبەجی لەگەڵ دەسپییکی شەرەکەدا بی لایەنی ئیرانی راگەیاندا. دواي ئەوەش،
لە ماوهی یەكەمین قوناعی شەردا تا کاتی هێرشى هیزی سەرەکی بۆ ولاتانی بالکان
لە ئاپریلی ١٩٤١ دا، بەردەوام ئارەزوومان ئەوەبوو کە دیوهمەى شەر بەرۆکی
ئیران نەگرنیت. دواتریش کاتیكە سوپای ئەلمانی نازی لە رۆژی ٢٢ ی جوونی
١٩٤١ دا هێرشى بۆ سەر خاکی یەکیەتی سوقیەت دەسپینکرد، ئیران جاریکی دیکە
قورسو قایم رایگەیاندا کە خۆی لە شەردا بی لایەن دەزانیت.

پیشقەچوونە برووسکە ئاساکانی هیتلەر، سەرەتا لە رۆژئاوا و دواتر لە رۆژەلاتی
ئەورووپادا، یەکیەتی سوقیەتی لە بارودۆخیکی زۆرەستیاردا دانابوو. بە تاییبەتی
ئەم بابەتە، ئاشکراکرد کە یەکیەتی سوقیەت تەنیا بە مەرجیک دەتوانیت درێژە
بەژانی خۆی بدات کە هیزی هاوپهیمانان فریای بکەون. بەلام یارمەتی گەیاندن
بە سوقیەت بۆ خۆی کیشەیهکی زۆر ئالۆزبوو. چونکە نە دەبوو لە پرێگای باکوورو
بەندەری "مورمانسک" ە وه پیداو یستی و کەل و پەلی سەربازی بۆ بپروات و نە دەبوو
لە پرێگای دەریای ناوهراستەوه ئەم کارە بکرنیت. لە بەر ئەو توركیا پرێگای پۆشتن
بۆ دەریای رەشى لە تەنگەلانی کاندادا داخستبوو و سوپای ئەفریقی مارشال رومیل —
یش هەپەشەى لە بەندەری ئەسکەندەریە دەکرد و هیزەکانی نازی — ش بولگاریا و
یۆنانی داگرکردبوو. دواتریش لە هاوینی ١٩٤٢ دا هیزی موتۆریزەى ئەلمان
توانییان خۆیان بگەیهننە نزیکى ناوهندە نەوتییەکانی سوقیەت لە قەفقاز.

بەمجۆرە، هاوپهیمانان تەنیا لە پرێگایە کە وه دەیان توانی بەوپەرى ئاسایشەوه
یارمەتی سوقیەت بدەن و ئەم پرێگایەش جگە لە کەنداوی فارس و ولاتی ئیران
نەبوو. ئیران بەرەو ئەو دەچوو تا جاریکی دیکە گرنگی پەلەیه کەم بوونی خۆی
لەرووی ستراتییجیەوه — نەتەکتیکی — لە ناوچە کەدا نیشان بدات.

ہەرلہ وکاتہدا مہلیک فاروق کہ من لہ گہل خوشکہ کہی ژیا نی ھاوبہ شم پیکھینابوو، لہریگای بآلویزی میسرہوہ لہ تاران ناگاداری کردم کہ سوپای بریتانیا لہ ناوچہ کہدا دەستی کردووہ بہ جم و جۆل و پیدہ چیت ئەم مانوقرآنہ سەرہ تایہک بیٹ بۆھیرش کردنہ سەرئیران.

من باوکم لہم کیئشہیہ ناگادار کردووہ و ئەوہیش خیرا بہ نارڈنی بروسکہیہک بؤ "موقہ دەم" وەزیرموختاری ئیران لہلەندەندا، داوا ی لیکرد بہ پرس و جۆکردن لہ بہرپرسیانی بریتانیایی بزانیئت کہ نامانجی راستہ قینہی بریتانیاییہکان لہ دەسپیکردنی جم و جۆلی سہربازی لہ ناوچہ کہدا چیبہ. ہەرلہ وکاتہدا دەگوترا کہ کہشتییہ بازگانییہکانی ئەلمان لہ کہنداودا چہکیان پینہ و ہەرہا چہند فرۆکہیہکی ئیتالیا ش دووسی بۆمبیکیان لہ ناوچہی کہنداوی فارسدا خستوہتہ خواروہ.

بیگومان لہو قوناغەدا دەکرا ریگایہک بؤ ریکہوتن بدۆزینہوہ و یارمەتی ھاویہیمانان بدەین کہ پیداوستی و کەل و پەلەکانی خویان بۆسوقیہت بگوازنہوہ . بە لآم وەزیری موختاری ئیمہ لہلەندەن ہیچ ولامیکی لہ بہرپرسیانی بریتانیاییہوہ سہبارت بہ نامانجہکیان بە دەست نہینا. لہ تارانیش دا بالویزہکانی بریتانیا و روس پالہ پەستویان دەخستہ سەرمان کہ ہەرچی زوتر شارہزایانی ئەلمانی لہ ئیران دەرپکەین.

ئیمہ خەریکی ھەلگرتنی ھەنگاوہ سەرہ تاییہکانی دەرکردنی شارہزایانی ئەلمانی بووین کہ لہ ناکاو لہیہکەمین کاتژمیرہکانی بہرہبە یانی رۆژی ۲۳ ی ناگۆستی ۱۹۴۱دا (۲۵ ی ناگۆست دروستہ-و.) ھیزہکانی روس و بریتانیا بہبئ ہیچ ناگادار کردنہوہیہکی پیشتەر پەلاماری ئیرانیان دا.

لہ باکوورہوہ، یەکە بہ ھیزہکانی موٹوریزہی سوقیہت لہ سنوورہکانی نازہربایجان و، بەشیکی ترلہ سنوورہکانی رۆژہلاتہوہ بہ خوراساندا تیپہرین و ھاتنہ ناوخاکی ئیران. ہەرلہ وکاتہدا پینچ لہشکری بریتانی لہ سنوورہکانی رۆژئاوو باشوورو باشووری رۆژہلاتہوہ پەلاماری ئیرانیان دا و ھیزی ناسمانی

پاشایەتی بریتانیاش ھەندی ئامانجی سەربازییان لە ئەھوازو بەندەری شاھپوورو خۆرەمشەھردا بۆردمان کرد. بەلام وریابوون کە دامەزراوە نەوتیەکانی باشوور لەھێرشی ئاسمانی بەدوورییت.

لەلایەکی دیکە، لەبەرەبەیان ٢٥ ی ئاگۆستدا کەشتییکی جەنگی بریتانی بەناوی "شورھام" کەشتییکی بچوکی ئیمە لەکەناری ئابادان- دا نقوم کردو ھەرەھا فرۆکەکانی سوپای سوڤیەتیش شارەکانی تەوریزو قەزوین و بەندەری پەهلەوی و رەشت و رەزاییە بۆردمان کرد.

موحەمەدی ساعد بالۆیزی ئیمە لەمسکو سەبارەت بەم کارە سوڤیەت، ناپەزایەتی خۆی گەیانە مولۆتۆف و داوای لیکرد وەلامی ئەم پرسیارەبداتەوہ کە: بۆچی سوڤیەت کەوتوہ تە ژێرکاریگەری جم و جۆلەکانی بریتانیا و لەگەڵ ئەواندا بەشداری چالاک سەربازی لەدژی ئێران کردوہ؟

لەو کاتەدا مولۆتۆف و لامی ئەم پرسیارە نەدایەوہ. بەلام ئیستا ئیمە چاک دەزانین کەبیریاری ھێرش و کردنەوہی رینگاکانی ئێران بۆگەیاندن یارمەتی ھاوپیەمانان بۆسوڤیەت، پێشتر لەکاتی چاوپێکەوتنی چرچیل و رۆزفیلت دا لەسەر کەشتییکی ئەمریکی و لەکاتی واژۆکردنی پەیمانی ئەتلانتیک دا، درابوو.

رۆژی ٢٨ ی ئاگۆستی ١٩٤١ رەزاشا فەرمانی بەیەکەکانی سوپای ئێران کرد کە چەکەکانیان دابنێن. دواتریش ئاگادارکرا نەوہ کە: رۆژی ١٧ ی سێپتەمبەر ھیزەکانی ھاوپیەمانان دەیانەوێت پایتەخت داگیربکەن. کاتیکیش باوکم لەنزیک بوونەوہی ھیزەکانی بریتانیایی بۆتاران ئاگاداربوو، دەسبەجی منی بانگ کردو پێی گوتم: "پیت وایە بتوانم لەئەفسەریکی بی قیمەتی بریتانیایی فەرمان وەرگیرم؟" ودوابەداوای ئەوہش لە رۆژی ١٦ ی سێپتەمبەر داووکم بەرەسمی وازی لەدەسەلات ھینا. دەقی نامە دەست لەکارکیشانەوہکەئەو لەلایەن موحەمەدەلی فروغی، سەرۆک وەزیرانی ئێران، لەپەرلمان دا بەمجۆرە خویندرا یەوہ:

...من، شاي ئيران، كه له لايه ن خواوخه لكه وه پشتگيريم ليكراره، ئيستا له روي ناچار بيه وه ملم به م برياره گرنه گه داوه كه له به رژه وه ندى كورى خوشه ويستم موحه ممد رها په هله وهى دا واز له ده سه لات به ينم...

په رله مان به تيكراي دهنگ ده ست له كار كيشانه وهى باوكمى په سه ندى كرد. به لام كي شه كه نه وه بوو كه من چو ن ده متوانى بو گرتنه ده ستى پلهى پاشايه تى و سو ين د خوار دن، خو م بگه يه نمه بيناي په رله مان. له وكاته دا تازه هيژه كانى برى تانيا و روس ها تبوونه ناوتاران، رو شتى من بو په رله مان كار ئكى نه وه نده ئاسان نه بوو. به لام ئاماده بوونى به ريلوى خه لك منى دلنيا كرد كه ده توانم خو م به شيوه يه كى سه ركه وتوانه بگه يه نمه بيناي په رله مان. دواتر يش كه رى و په سمى په يوه ندى دار كو تا يى پنه ات، هه ستى خه لك نه وه نده ورو ژابوو كه ته نانه ت ده يان ويست ئو تو م بيلى هه لگرى من له سه رزه وى به رز بگه نه وه و له سه رشان بيبه ن. له وچر كه ساته هه ستيار و پر مه ترسيانه دا، ده ر بى رنى هه ست و ئو گرى خه لكى و نيشتمان په روه رانه بو بنه مالهى ئيمه، شتىك بوو كه به خه يالدا نه ده هات و روودا و يك بوو كه هه رگيز نا توانم له بى رى بگه م.

له رى و په سمى سو ين د خوار دنى مندا بالو يژه كانى برى تانيا و روس به شدار بى ان نه كرد. برى تانيا ييه كان هه زيان ده كرد پشتيوانى له شان زاده يه كى قاچار بگه ن بو له نه ستو گرتنى پاشايه تى ئيران كه وهك نه فسره له هيژى ده رى اى پاشايه تى برى تانيا خزمه تى ده كرد. بالو يژه كانى برى تانيا و روس و ده ول ته كانى ان سى رو ژدواتر برى اريان دا دان به فه رمان په و اى مندا بنين و، نه مه ش هه لبه ت هو كار ئكى نه بوو جگه له وهى كه خو پيشان دانى به ريلوى خه لك بو پشتيوانى له من به وانى نيشاندا كه به راس تى نا توانم كه سى كى دي كه له جي گاي من دا بنين.

هيژه دا گير كه ره كان چاو ه روان بوون من بيم به پاشايه كى گو يرايه ئى فه رمانه كانى نه وان. ته نانه ت خه يال ئيشيان هه ر نه مه بوو كه به ئاسانى ده توانم شايه كى گه نچ هه ر جو ر بى انه و يت ئاراس ته بگه ن. ئامانجى نه وان هه ميشه هه ر نه مه بووه. هه روا كه

له ساڵی ١٩٠٧ یشتدا هەولیان دا ئێران بکەن بە ناوچە یەکەکی بێ کەلک و بیکەن بە ولایتیک کە حکوومەتیکی بەهیزی تێدا نەبێت بەلام خاوەن ئابرووبێت.

باوکم کە بەر دەوام هەموو هەولێ خۆی بۆدایین کردنی سەر بە خۆیی و یەکیارچەیی ئێران و هگەرخستبوو، پەيامیکی بۆم نارد کە لە سەرگرافۆن تومارکراوو و لەودا ئاماژە بە من دەیکوت: "رۆلەکەم لەهیچ شتیک مەترسە". هەلبەت من هەرگیز دواي سەفەری باوکم ئیتر ئەوم نەبینیوه، تاسەرئەنجام لە ساڵی ١٩٤٤ دا هەوالی مردنی ئەوم لە ژوھانسبورگدا، بیست.

بەبیستنی هەوالی مردنی باوکم، خەمیکی قورس سەرتا پیمێ داگرت و هاوکات هەستم کرد کە بۆ ریزلینان لەیادویرەوهری ئەو پێویستە پێگا و ئامانجی ئەو تائەو ئاستەي بۆم دەلویت درێژەپێبەم. هەر وها لام روون بوو کە جارێکی تر مەسەلەي مردن و ژیانی ئێران لەگۆرێدایە و ئیمەلە کاتی کدا لەگەل بارودۆخی وەک ١٩٢٠ دەستەویەخەین کە لە ساڵی ١٩٤١ دا این و منیش تەمەنم ٢٢ سال زیاتر نییە.

ناسینی دەسەلاتداریتی و سەر بە خۆیی ئێران:

بەر لە هەموو شتیک دەبوو بۆ کێشە ئالۆزەکانی بەر دەمان پێگە چارە یەکی گونجاو بدۆزینەوه و، ئەم کێشە نەش بەگشتی لە داگیرکردنی ئێران بەهۆی هیزی سەربازی دوو دەولەتی دەرەکییەوه سەرچاوهی دەگرت.

لەجەنێوهی ١٩٤٢ دا توانیمان پەیمانیکێ یەکیەتی سی لایەنە لەگەل بریتانیا و سوڤیەتدا واژۆ بکەین، کە بە پێی ئەو پەیمانە: هاوپەیمانان بە فەرمی دانیان بە حکوومەت و سەر بە خۆیی سیاسی ئێراندا نا. هیزی هاوپەیمانان دەبوو ئەوپەری لە ماوهی شەش مانگ پاش کوتایی هاتنی شەری ئەوان لەگەل ئەلمان و شەریکەکانیدا، خاکی ئێران چۆل بکەن (بە پێی فەسلێ پینجەمی پەیمانە کە). هەر وها لە فەسلێ شەشەمی پەیمانە کەدا، هاوپەیمانان دەر وەست بسون

كەلەپەيوەندى خۇيان لەگەل ۋىلاتانى دىكەدا رىگاۋشىۋاۋىزىك ھەلنەبژىرن كەزىيانى بۇ يەكپارچەيى خاك و دەسەلاتدارىتى يان سەربەخۇيى سىياسى ئىران ھەبىت. بەمجۆرە، لەماۋەى سالنەكانى ۱۹۴۲ تا ۱۹۴۶ من ناچاربووم بۇبەرگىرى كىردن لەۋلات بەرەو پرووى ھىرش گەلىك بىمەۋە كەچ بەشىۋەى راستەوخۇو چ نەينى ونا راستەوخۇ يەككىەتى مىللەت و ژىيانى رامىارى وئابوورى ۋىلاتى كىردبوو ۋامانچ.

گىرنگىرتىن ھۆكەرى بى سەرەوبەرەى ئابوورى، بوونى بازارى رەش و كەلك وەرگىرتى نابدەجى لەپىداۋىستىيەكان بوو. لەگەل ئەۋەشدا من توانىم لەھەلۋەشاندنەۋەى كارگەكانى چەك وچۇل سىزى ئىران و گواستنەۋەيان بۇسۋقىت پىگىرى بىكەم و، لەبەرامبەردا ھەموو كارگەكانم خىستەبەردەست ھاۋپەيمانان ھەتا بۇكاروبارى جەنگىيى خۇيان كەلكى لىۋەربىگىرن.

لەسەردەمى سەرۆك ۋەزىرى قەۋام دا، بالۋىزى يەككى لەۋلاتانى داگىركەرى ئىران ھات بۇلام و گوتى: بەھۆى ئەو متمانەى كەھاۋپەيمانان بەرامبەر بەكابىنەى قەۋام ھەيانە، ھىواداران نىمە لەگەل چاپ و بلاۋ كىردنەۋەى پارە بۇكەلك وەرگىرتى ھىزى داگىركەر لەئىراندا رەزامەندى دەرپىرېن. منىش بەسەرنىجان بەۋەى كە پەرمانىش پوۋىكى ئەۋتۋى بەم كارە نىشان نەدابوو، لەۋەلامى بالۋىزدا گوتەم كە: لەۋلاتانى دەرەككىيەۋە فەرمان ۋەرنىگىرن.

لەبوارى سىياسىشدا، جم وچۇل بۇجىا كىردنەۋەى بەشىن لەۋلات لەگۆرىندابوو كەپىۋىست بوو لەگەلىان بەرەو پروو بىتەۋە. ئەم جۆرە جم وچۇلانە لە دەرەۋە يان ناۋەۋەى ۋىلاتەۋە ناراستەدەكرا. پروسەكان بەپىتى رەفتارى خۇيان حىزبىكىان بەناۋى "توودە" لەسەرىنەماى رىبازى خۇيان دامەزندانبوو، كەلەكاتەۋە تائىستا - چ لەسەردەمى چالاكى رەسمى وچ لە نەينى دا- ھەرگىز لە ھەۋلدان بۇچىراندنى يەككىەتى نىۋان مىللەت و لاۋاز كىردنى ۋەرى خەلك رانەۋەستاۋە.

ئۇرگانى حىزبى توودە رۇژنامەيەك بوو بەناۋى (مردم) كەخەرجىيەكانى لەسەرەتادا بەھۆى كەسىكەۋە بەناۋى "مستەفا فاتىح" داين دەبوو كەفەرمانبەرى

کۆمپانیای نەوتی ئێران و بریتانیا بوو. فاتیح کاتی بوو بە راویژگاری جەنرال "فریزەر" (فەرمانبەری تایبەت بە کاروباری سەربازی بالۆیخانەیی بریتانیا لە ئێران)، چەندمانگ دواى ئەو هەموو هیژوتوانای خۆی بە گەرخست بوئەو هی پۆستی فەرماندەیی گشتی هیژەچە کدارەکانی ئێران لە من بسنریتەو. ئەمە هەر ئەو سیاسەتەى بوو کە سالانى دواتر موسەدەقیش گرتیە بەر.

هەر لە درێژەى ئەم رەفتارەدا، چەند سال دواتر پروسەکان راستەوخۆ دەستیان کرد بە پشتیوانی کردن لە گرووپە یاخیبووەکانی "قازی موخەممەد" لە کوردستان و "پیشەوهری" لە ئازەربایجاندا. هەر وها سوڤیەت لە کاتی کدا درێژەى بە مانەو هی هیژەدا گیرکەرەکانی خۆی لە ئێراندا دەدا، کە بریتانییەکان و ئەمریکییەکان راست لە کاتی دیاری کراو لە پەیمانی یەکیەتی سی لایەنەى جەنیوهری ١٩٤٢دا هیژەکانی خۆیان لە ئێران بردبوو دەرەو.

مانەو هی هیژەکانی سوڤیەت لە ئازەربایجاندا بوو هۆی ئەو هی کە بارودۆخ لەو ناوچەى دا پوژ لە دواى پوژ خراپتر ببیت و پاشانیش دواى گەمارودانی پادگانى تەوڕیز لە لایەن یاخیبووانەو، فەرماندەى لە شکر لە ژێر پالە پەستۆى هیژى سوڤیەتدا خۆى رادەستى یاخیبووان کرد. لە بەر ئەوە کارى ئەم فەرماندەى بە هەر حال بە جۆریک لە خەیانەت دیتە ئەژمار، سزای لە سیدارەدانى بە سەرداسە پا، بەلام دواتر بە خسترا.

بوون یان ئەبوون:

یەکیک لە دەرئەنجامەکانى خۆبەدەستەوهدانى پادگانى تەوڕیز، ئەو بوو کە یاخی بووانى کورد داواى خودمۆختارى کوردستانیان کرد. بەلام لە گەل ئەو دەدا، بەر خۆدانى ئازایانەى زۆربەى خەلک لە هەمبەر جیایی خوازاند، وە ک پالپشتیكى بەهین، بوو بە جیگای کەلک وەرگرتنى سەرۆک ترومپن و لە روژى ٨ى مارسى ١٩٤٦دا بەتوندى بۆ دواچار مولوتوف ئاگادار کردەو، کە ئەنجامەکەى

چونہ دەر وەوی ھیزەکانی سوقیەت بوو لەئێراندا لەمانگی مای ١٩٤٦دا. بەمجۆرە ئێران پاش چەند سال سەرئەنجام لەھیزەکانی داگیرکەر پاك بوو وە.

بەلام خەباتیک کەبۆپاراستنی مانە وەوی ئێران دەستی پیکردبوو ھبشتا دەبوو بەردەوام بێت و، ئیمە ناچاربووین بەدل بەرگری بکەین بۆئەو وە سەر بەخۆیی ولات بەتەواوەتی دا بینت. چونکە لەدریژەوی ھەولەکانی جیایی خوازیی لەرژئاوای ولاتدا، ئیستا کیشە گەلیک لەباشووری ولات و بەتایبەت لەئابادان دا - کە کاریگەریی حیزبی توودە لەویدا زۆربوو - سەری ھەندابوو.

لەبەرئەو وە کە لەھەمان کاتدا گروپی لە ھۆزی فارسەکان لەناوچەوی دەور و بەری شیراز و ئیسفەھانیشدا یاخی ببوون، پێدەچوو بریتانییەکان و ئەمریکییەکان بیانەویت نارچەیک بۆ دەست رۆیشتووی خۆیان لەباشوورو باشووری رۆژئاوای ولاتدا فەرھەم بکەن تائەگەر ئێران نەیتوانی بەسەر دووپاریزگای نازەربایجان و کوردستاندا زال ببیت، ئەوان جی پێیەکیان ھەبیت.

سەرکەوتن بەسەر ئەم گروپیە یاخیانەدا کاریکی تا رادەیک ئاسان بوو، بەلام ئەم کارە سەبارەت بەیاخیبوون لەنازەربایجاندا نەیدەتوانی بەئاسانی بەدی بێت. چونکە پروسەکان چەندین گروپی گەورە چەکداری لایەنگری خۆیان لەویدا ھەبوو کە لەپراستیدا ھیچ جیاوازییکیان لەگەل ھیزەکانی داگیرکەری سوقیەت دا نەبوو.

لەوکاتەدا، سەرەتا پۆستی سەرۆک وەزیرانی ئێران لەئەستۆی "ئبراھیم حەکیمی" دا بوو کە پیرە پیاویکی نیشتمان پەرور بوو بەلام زۆر لایەنگری لەبریتانییەکان دەکرد. دواتر لەبەرئەو وە کە پەییوەندیەکانمان لەگەل سوقیەتدا بی ئاکام مایەو، چیت نەیتوانی بەردەوام بێت و ھەربۆیە ناچاربوو لەپۆستی سەرۆک وەزیران وازبێنیت. سەبارەت بەسەرۆک وەزیرانی دواترکە "ئەحمەد قەوام" بوو، پیم وابوو کە ناتوانیت سەرکەوتنیکی ئەوتۆم بۆ بەدی بێنیت. چونکە ئەو خیرا دوای ھەلبژاردنی بۆ پۆستی سەرۆک وەزیران سەردانی مسکۆی کرد و لەوی ریکەوتن

نامەيەكى لەبۋارى دۆزىنەۋە دەرهينانى نەوتدا واژۇكرىد كە ۵۱٪ سوودو داھاتى بۇسۇقىيەت و ۴۹٪ بۇئىران دەبوو.

بەلام بەخۇششەيەۋە لەرىكە وتىننامە كەدا ماددەيەك ھەبوو كە بەئاشكرا دەيگوت: ئەگەر دەقى رىكە وتىننامە كە لەلەيەن پەرلەمانى ئىرانەۋە پەسەند نەكرىت، بايەخى ياساىى نابىت.

قەوام لەگەرپرانەۋەيدا لەسۇقىيەت بەرىكە وتىننامەيەكەۋە كەلەگىر فائىدا بوو وتوۋىشى كەلەگەل ياخىبوۋانى ئازەربايجاندا دەسپىكرىد. ناوبراۋ تەنانەت داۋاى لەمن كرىد كە بەبەرز كرىدەۋە پلەي ئەفسەرانى ياخى بوو رازى بىمو بەھەرىك لەوان دوۋپلە بىخەشم، بەجۇرىكە بۇنمۋنە كەسنىك بەپلەي ستوان يەكەمى بىتت بەسەرگوردو شتى لەم جۇرە. بەلام من لەولامدا گوتم كە: " پىم باشترە دەستم بقرىتت و ۋەھا فەرمانىك واژۇ نەكەم... " لەوكات و ساتەدا زۇربەي فەرماندەكانى سوپا، جگە لەرەزم ئارا (سەرۋكى ناۋەندى فەرماندەيى سوپا)، پىداگرانە پىشنىارىيان بەمن دەكرىد كە بەھەر جۇرە كرىدەۋەيەك كەبىتتە ھۆى ھاندانى پروسەكان بۇدەستىۋەردانى سەربازى لەئىراندا، خۇببوۋىرم.

بەلام من بەپىچەۋانەي ھەموو ئەم راسپاردانە برىارم دا بەتوندى بەرەۋ پوۋى كىشەكە بىمەۋە و بۇدەستبەسەرگرتنى دوۋبارەي ئازەربايجان ھەنگاۋ ھەلبىگرم. من ئەم برىارەم – بەپىچەۋانەي بۇچوۋنى زۇربەي پىاۋان و فەرماندەكان كەبەلايانەۋە برىارىكى ناشارەزايانەۋبى باكىيكى بىجى بوو – لەپوۋى زانىارى راست و دروستەۋە داۋبوو.

چونكە دەمزانى ياخىبوۋان ئەگەرچى لەپوۋى چەك وچۆلەۋە بەھىزترلەھىزى سەربازى ئىمەنەبوۋن، بەلام دەيانوۋىست لە داھاتوۋىكى نرىكدا بەۋەرگرتنى چەك وچۆلى نوى وپىشكە وتوو خۇيان بەھىزبىكەن. بۇئەم مەبەستەش چەندگروۋپىكىان رەۋانەي سۇقىيەت كرىدبوو بۇئەۋەي فىرى تەكنىك ۋەھونەرەكانى تايىبەت بەقروكە و دەبابە بىن. ئەم كەسانەش لەماۋەي سالىكدا بەكرىدەۋە دەچوۋنە خزمەتى ياخىبوۋانەۋە. لەگەل ئەۋەشدا، من پىم باش بوو مەترسى بەشدارى

لەشەپێکی سەر بەرزاندەدا قەبوول بکەم، بە لَام ھەرگیز پاشایەك نەبم کە بە گۆی لە مست و سەر شۆر بیناسن. سەرەپرای ئەمە، "جۆرج ئالین" بالۆیزی ئەمریکا لە ئێران، کە لە دۆستانم بوو و پشیتیوانی لێ دەکردم ئاگاداری کردمەو و گوتی: "وایلا یەتە یە کە گرتوو ھەکانی ئەمریکا سەداسەد لە گەل بۆچوونی ئێو ھەوایە، بە لَام ھەرگیز ئامادە نییە لە بەر ئێو شەپ لە گەل سوڤیە تەدا بکات..."

ھەلبەت منیش وەھا چاوەروانییەکم لە ئەمریکا نەبوو، بە لَام ھەستم دەکرد کە ھەموو خەلک لە پشتمن. ھۆکاریشی بوونی کۆمەلیکی زۆر لە وکەسانە بوو کە دڵخوازانە بۆ بەرەنگار بوونەو لە گەل یاخیبوواندا ئامادەیی خۆیان دەردەبەری. دواتریش کاتی کە قەوام چاوپۆشی لە سیاسەتە کەمی خۆی کردو لە گەل بێرێرە کەمی من بۆ تیکشکانی یاخی بووان کەوت، پلانی ھێرشە کەمی دەسپێکرد.

بۆ ئەو ھەمی بزانی پلانی ھێرشە کە چۆن دەپواتە پیش، لە گەل ژەنرال رەزم ئارا - کە بەر دەوام پشیتیوانی لە من دەکرد - چەند جار بە سەر مەیدانی ئۆپراسیۆنەکاندا فێرم، ھەندێ جار بە فەرۆکە یەکی کۆن و ھەندێ جار بە فەرۆکە یەکی بچووک جوت بزوینەری "بیچ کرافت"، کە تەنانەت ھێچ کامیان ئامیری رادیویی بێ تەلیان نەبوو. تاسەر ئەنجام ھێزەکانی دۆژمن کە لە ژێر فەرمانی پیشەو ھەری دابوون و موری دی پوو سەکان بوون، سی پارچە کران و لە بەر یە ک ھەلۆ ھەشان. دواتریش پیشەو ھەری و ھاو دەستانی لە سنوور تێپەری و بەرەو سوڤیەت ھەلاتن.

ھەر لە و کاتەدا بالۆیزی سوڤیەت ھات بۆ لَام و بەتوورە ییەو داوای لە من کرد کە وە ک سەرۆکی ولات و فەرماندەمی گشتی ھێزە چە کدارەکان، گورج فەرمان بە ھێزەکانی ئێران بکەم کە پراو ستن، ھەتا بەمجۆرە لە "مەترسی خستنی ناشتی جیھانی" خۆم بوارد بێت.

لە گەل ئەو ھەمی کە داواکارییە کەمی بالۆیزی سوڤیەت قەبوول نەکرد، دانیام کرد کە نامانجی سوپای ئێران ھەر شە کردن لە ھێچ کەس و ھێچ شوینی ک نییە و مەبەستی ئێمە گێرانەو ھەمی بارو دۆخە کەمی بۆباری پیشوی خۆی بۆ بەرپو ھەبەردنی ھەلێژاردن لە

ناوچەيەكدا كەھى خۇمانە. ھاوكات بۇئەھى بەكەلكى بىت پىم گوت: " دەبىت بزانىت كەھەرئىستا ياخيپووان خۇيان بە دەستەوہ داوہ".

بەمجۆرە، دووہمىن پىلاننىك كەبۇسپىنەوہى ئىران لەسەرنەخشەى جىھان دارىژرابوو، تووشى شكست ھات. جارى يەكەم كاتىك بووكە لەسالى ۱۹۰۷دا ھاوكات لەگەل بەستنى پەيمانى نىوان برىتانىا و روس لە ۳۰ى ئاگۇستى ئەوسالەدا ولاتى ئىران كرا بە دوو بەش، روسەكان بەشى باكوررو برىتانىيەكانىش بەشى باشورىان برد بۇخۇيان. بەلام لەكوتايى جەنگى جىھانى يەكەمدا، رەزاشا جارىكىتر توانى يەكپارچەيى ولات مسۇگەربكات.

ھەولدان بۇجىبەجى كەردنى دووبارەى گەلالەى دابەشكەردنى ئىران، دواى دەسپىكەردنى:

شەپرى دووہمى جىھانى، نىشانى دا كە ولاتانى رۇژئاوا بەردەوام لەوہە گەلالەگەلىب سەبارەت بەئىران پىشتىوانى دەكەن. چونكە لەسالى ۱۹۴۵دا "ئىرنىست بوين" (وہزىرى دەرەوہى برىتانىا) و "جۇزىف برىنس" (وہزىرى دەرەوہى ئەمەرىكا) لەمسكۇدا پىشنىارىان بەستالين كەرد كەئازەربايجان و كوردستان و خوزستان بىن بەناوچەى خودموختار. كە ھەلبەت لەسەرەتادا ستالين بۇچونەكەيانى قەبوول كەرد، بەلام دواتر بەسەرنجدان بەبۇچونى وەزىرى دەرەوہى سۇقىيەت (مولوتوف) لەقەبوول كەردنى پىشنىارەكەى ئەمەرىكا و برىتانىا خۇى بوارد. لەبەرنەم ھۆيەى كە مولوتوف باورى وابوو: سۇقىيەت بەتۇزى چاوپروانى دەيتوانى سەرانسەرى ئىران بخاتە ژىردەسەلاتى خۇى. اتا سۇقىيەت بەيارمەتى كۇمۇنىستەكانى ئىران لەكۇتايىدا ھەموو ئىرانى -نەويلايەتىك يان نيوہى- دەخستە ژىردەستى خۇى و لەم رووہو لەدرايەتى كەردنى ھاوپەيمانانىش باكىكى نەبوو.

پىويستە بوترىت كەنەم بۇچونەى پروسەكان ھىچ ھۇكارىكى نەبوو جگەلەبى ئاگايى ئەوان لە: چۇنيەتى كاردانەوہى من، توانايى سەربازى ئىرانى (سەپەرەى لاوازى كەل وپەل وپىداويستىەكانىان)، ھەرەھا رادەى وەفادارى خەلكى ئىران بە

تاج و تەخت و نیشتمانیان. لە کاتی کدا کە مەموو ھەولە ئۆرگانیزە کراوە کان لە دەرهوہی ولات بۇ دابەشکردنی ئییران بی ئاکام مایەوہ، زنجیرە ھەولدانیک لە ناوہوہی ولات بۆزیان گەیاندن بە بناغە ی ولات دەستیپینکرد. ھۆکارانی فیتنە و ستوونی پینجەم بە ھاوکاری یەکتەر لەدژی میللەت و یەکیپارچەیی ئییران - کە بەرگریکردن لە یەکیپارچەیی و یەکیەتی ئەوان ئەرکی من بوو - دەست بە کاربوون. زۆربەیان راستەوخۆ لە دەرهوہ ولەلایەن کەسانیکەوہ ئاراستە دەکران کە جگە لە پینگای گەیشتن بەو ئامانجانە ی کەدژی بەرژەوہندی نەتەوہیی ئییرانییەکان بوو ھەنگاویان ھەلنەدەگرت. ھەلبەت چەکیکی تیرتر لە فریودانی خەلکیشیان بە دەستەوہ نەبوو. راست ھەر ئەوچە کە ی کە پیندەچیت ئەم رۆژانە ھۆکاری سەرکەوتن بووبیت. بنەمای ئەم کارە ئەوہ بووہ کە ئییران - بە ھەرشێوہیە کە بووہ - لە پینشکەوتن پراگەرن و بەرەوشیواری و کۆیلەیی بیبەن. ئەم ئامانجە نەلەسالی ۱۹۰۷ دا و نەلەماوہی سالەکانی ۱۹۴۵ و ۱۹۴۶ دا بەدی نەھات. بەلەم ھەولەکان سەرئەنجام بە ئاکام گەیشتن و لەم رۆژانە دا ئەو بەرھەمانە ی کە ئەوان دەیان ویست بەدی ھات.

فەسلى ۶

موسەدەيىق، نەزان خەلە تىنىك لەلووتكەى دەسە لاتدا

لەسالى ۱۹۴۷ دا سەردانى ئازەربايجانم كرد. لەوپارىزگا رزگارکراوهدا و لەپرىنگاى گەرانەوهدا، بۇتاران، بۆهەرشوینى كەرۆشتم، لەگەل پىشوازی خەلك و خۇپىشاندانى كەسانىك دا بەرەو روو بوومەوہ كەلەو پەپرى ورووژاويدا لایەنگرىيان لىم دەكرد.

ئەوہى لەو سەفەرەدا پرووى دا ئەوہندە كارى لەمن كرد كەھەرگىز لەبىرى ناكەم و ئەمپروش كەبىرى لىدەكەمەوہ، بەراستى دلتنەنگ دەبىم. لەوكاتەدا، قوناغى بەرگرى گىشتى بۇپاراستنى مانەوہى مىللەت بەسەرچووبوو وبەرەو سەردەمى بنىاتنان ھەنگامان ھەلدەگرت.

قەوام سەرۆكى وەزىران كەلە دواى بەرپۆەچوونى ھەلبژاردن تەوانى بووى زۆرىنەى پارلەمان بەدەست بىنىت، راست وەك من بىرى دەكردەوہ كەبۇ سەرلەنوئى دروستكردەنوہى ئىران دەبوو خەباتىكى نوئى وھەمەلایەنە دەسپىبكرىت و بۇ گەشە پىدانى ولاتىش پرۆژەگەلىك نامادە بكرىت و بخرىتە بوارى جىبەجى كردنەوہ.

كۆششى سۆقىيەت:

نابىت لەبىرى بىكەين كەلەوكاتەدا ئىمە لەگەل پىشنىيارىكى پروسەكان دا بەرەو پووبووين كەئەوئەندە جدى بوو زياتر لەفەرمانىك دەچوو. ئەوئەيش داواى دەسبەجى دامەزاندنى كومپانىيايەكى ھاوبەشى سۆقىيەتى - ئىرانى بوو (بە ۵۱٪ پىشكى سۆقىيەت و ۴۹٪ پىشكى ئىران) بۆدەرھىنانى نەوت. پۋالەتى ئەم پىشنىيارە نىشانى دەدا كە پروسەكان دەيانەوئەت شوئىنىك بۆخۆيان لەباكوورى ئىراندا راست وەك ئەوئەي كەبرىتانىيەكان لەباشوورى و لاتدا ھەيان بوو، پەيدا بىكەن.

داواى ماوئەيەك ئەم بابەتە لەپەرلەماندا كەوتە بەرياس و لەدرىژەي كۆمەئىك دان وستاندا، گەلەئەيەكى ياساىي بەزۆرىنەي ۱۰۹ دەنگ لەبەرامبەر ۲۷ دەنگدا پەسەندكرا، كەپىدانى مۆلەتى نەوت بەدەولەتى سۆقىيەتى بەرىگەپىنەدراو رادەگەياندا. رىبەرى نەيارانى پىدانى ئەم مۆلەتە لەپەرلەمان دا كەسىك نەبوو جگە لەموسەدىق، كەبىگومان دواتر دەربارەي ئەو زياتر قسە دەكەين.

لەم ياسايدەدا بىرپار بووكە: "۱... (۱) وتووئىژو رىكەوتننامەكانى تايبەت بەدروستكردنى كومپانىياى ھاوبەشى نەوتى ئىران و سۆقىيەت ھەلبوئەشەتەو... (۲) پىدانى ھەرچۆرە ماڤو مۆلەتىكى دەرھىنانى نەوت و بەرھەمە نەوتىەكانى و لات بەبىئانىيەكان و دروست كردنى ھەرچەشەنە كومپانىيايەك بۆئەم مەبەستە كەبەجۆرى لەجۆرەكان بىئانىيەكان لەودا بەشيان ھەبىت، ھەرگىز رىگەي پىنەدرىت... (۳) وتووئىژ لەگەل كومپانىياى نەوتى برىتانىا و ئىراندا دەبىت ھەرچى زووتر ولەسەر ئەم بئەمايە دەسپىبكات كەپىويستە ئىمە پىشكى زياترمان لەقازانجەكانى نەوتى باشووردا ھەبىت... (۴) ئەگەر لەماوئەي سى سالددا بوونى نەوت بەرىژەيەكى بەرچا و لەناوچەكانى باكوورى ئىران دا سەلمىندرا، ئەوا دەولەت دەتوانىت لەبارەي فرۆشتنى بەرھەمەكانىيەو درگاي وتووئىژ لەگەل يەكەيتى سۆقىيەت دا بىكاتەو..."

سەرھەراي پەسەندكردنى ئەم بىرپارە (بەندى ۴) لەلايەن پەرلمانەو، پەيوئەندىەسىياسىيەكانى ئىمە لەگەل دراوسىي بەھىزى باكوورمان بەرەو ئالۆزى

پۆشت. لەکاتیکیدا دەمانزانی کەئەم بارودۆخە پەنگە ببێتە هۆی قەیرانی نیوان دوو ولات، بەلام هیچ کاریکیشمان بۆ نەدەکرا. هەربۆیە لەمانگی مای ۱۹۴۸دا بۆ زەمانەت کردنی ئاساییشی ولات، وەرگرتنی چەك و چۆلی سووکمان لە ویلایەتە یەكگرتووکانی ئەمریکا دەسپێکرد.

لەوکاتەدا لەبەرئەوهی سەرەپای ئاژاوه گیریهکانی حیزبی تووده توانی بوومان ریزهی دەرھینانی نەوتی خۆمان سال بەسال زیاتر بکەین، هەستمان دەکرد کە دەتوانین دلنیا بین. (لەسالی ۱۹۴۶دا بری نەوتی دەرھینراو گەیشتە ۱۹ ملیۆن تەن، لەسالی ۱۹۴۷دا ۲۱ ملیۆن تەن و لەسالی ۱۹۴۸دا گەیشتە ۲۵ ملیۆن تەن کە لەم بېرە نەوتە توانیمان نزیکە ۲۴ ملیۆن تەنی دواي پالاوتن هەناردەي دەرەوهی بکەین).

بەلام هەرلەو هەل و مەرجەدا کە هەست دەکرا ولات رزگاری بوو، لەناکاو ۵ گوللەي گوماناوی لە دەمانچەکەي فەخر ئارایی - یەوه بەرەو پووم هاوینژا و بیگومان منیش هیچ کات نەمزانی کە چ کەسێک لەپشتی ئەوکارەوهیە.

هەر دوایە دواي هەولدان بۆ کوشتنی من بوو کە زۆرینەي نزیک بەتەواوی خەلکی ئێران لەناکامی نەبوونی من لەشوینی حوکمرانی دا تیگەیشتن و زانیان کە ئەگەر من نەبم ئێران بەرەو لەناوچوون دەپوات و هەرواکە ئەمپۆش پینش هاتوو، ولات تووشی شیناوی و ئالۆزی دەبیت. هەروەها دەبیت ئەم خالەش زیاد بکەم کە لەبەر ئەوهی لەو رۆژانەدا شوینەمەزەبیهکانی ولات بەباشی لەمەترسی نەبوونی من ناگادار بوون، هەربۆیە زۆر بەي پایە بەرزانی مەزەبەي قەزیەي بی ئاکام مانەوهي تیرۆری منیان بە "موجیزە یەکی راستەقینە" لیک دایەوه.

خەلکی ئێران هەمیشە بەپیی سروشتیان خاوەن هەستیکی زۆر قوول و خاوین بووگن. هەربۆیە نەتەنیا ئەوشتانەي - سەرەپای هەموو ئەو کووسپانەي کە هەبوو - کە بە دەستمان هینابوو بەتەواوی فامیان دەکرد، بەلکو بەباشی دەیانزانی کە ئەگەر هەموومان یەكبگرین دەتوانین پینشکەوتنی زیاتر بە دەست بینین. ئەم راستیەش کە من لەلایەن دۆژمنانی میللەتەوه کرابوو مە ئامانج، بەباشی دەیسەلماند

کەریڭگایەکی دروستم گرتبوو پێش. کەگەر ویستی خوایش منی لەم شەپە
رزگار کردبوو، کەواتە، بیڭومان دەبوو ھەرچۆر بوو ئەرکەکەم ئەنجام بدەم و
تەواوی بکەم.

یەکەمین پلانی ئاوەدان کردنەو:

لە یەکیەک لە ئاخواختنە فەرمیەکاندا لە مانگی فەبرواری ساڵی ۱۹۵۰ دا خۆستی
خۆم بۆ نووسینەوێ یاسایەکی بنەپەتی نوێ بەرپای گشتی گەیاند. یاسای
بنەپەتی ۱۹۵۰ کە ئیلاھامی لە یاسای بنەپەتی بەلجیکاوە گرتبوو، مافی
ھەلوھشانەوێ مەجلیسی شۆرای میلی بەپاشا نەدەدا. بە لآم دەستووریک
کە لە ساڵی ۱۹۵۰ دانرا، دەسەلاتی تاییبەتی بۆ ھەلوھشانەوێ پەرلەمانی دا
بە من.

پێش لە ساڵی ۱۹۵۰، نوینەرائی پەرلەمان لە ماوێ بەرێوەچوونی ھەلبژاردنەکاندا،
کۆبوونەوێ کانیاں لە پەرلەمان بەردەوام دەبوو. سروشتییە کە ئەم کارە ئەوانی لە
ھەلبژاردنەوێ دووبارەیان دانیادەکرد. ساڵی ۱۹۴۹ لە سەردانیکم دا بۆ ئیتالیا،
کاتیک ئەم شیوازەم بە ئاگاداری "گاسپیری" سەرۆک کۆماری ئیتالیا گەیاند،
ئەو بە سەر سوپرمانەوێ وتی: "ئەمە جگە لە حکومەتی کەسانی بە توانا و کاریگەر
شتیکی تر نییە."

لە کاتی شەپدا، ھەلبژاردنەکانی ئێران بەمجۆرە بەرێوەدەچوو کە: بۆ نمونە
سەرلەبەیانێ راویژگاری بالوێزخانە ی بریتانیا بە لیستی ناوی ۸۰ پالیئوروی
نوینەرایەتی پەرلەمانەوێ سەردانی سەرۆکی وەزیرانی دەکردو، دوانیوەرۆی ھەمان
رۆژیش راویژگاری بالوێزخانە ی سوڤیەتیش ناوی ۱۲ کەس لە نوینەرائی دلخواری
خۆی دەدا بە سەرۆکی وەزیران.

من بۆ کۆتایی ھینان بەم بارودۆخە پەرلەسووکایەتیە، ناسیونالیستیکم بە ناوی
موسەدێق – کە دواتر بوو بە رێبەری جەبھە ی میلی – بانگ کردو داوام لیکرد

کەئەگەر رازییە، دەستبکات بە پیکهینانی کابینەییەک کە بتوانیٓت چاکسازی لەسیستەمی هەلبژاردنەکانی و لاتدابکات و هەلبژاردنیکی بەرپۆه بیات کە بە دووریٓت لە هەر چەشنە دەستیۆهردانیکی دەرەکی. بەلام بەو پەری سەر سوورمانەوه دیتم کە موسەدیق لە ولامی مندا، قەبوول کردنی پۆستی سەرۆکی وەزیرانی بەستەوه بەم سیی مەرجه: ١) رەزامەندی بریتانیەکان بە سەرۆک وەزیرانی ئەو. ٢) ئەوهی کە بتوانیٓت سەرلەبە یانی هەموو رۆژیک چاوی بە من بکەوٓیت بۆ ئەوهی رینماییی پیویست و ەریگریٓت. ٣) پاسەوانەکانی کەسانی مەدەنی بن.

بە موسەدیقم گوت لەبەر ئەوهی پیشتەر هەریگز بیروپرای بریتانیەکانم و ەرنەگرتووه، لەم بارەشەوه کاریک ئەنجام نادم. بەلام ئەگەر پینداگری دەکات، دەبیٓت بیروپرای رووسەکانیش لەم بارەوه و ەریگریٓن. لەگەڵ ئەوهی کە موسەدیق لە ولامدا گوتی: " لە ئێراندا بەبی رەزامەندی بریتانیەکان هیچ کاریک ناکرٓیت و گوٓی بۆ رووسەکانیش ناگریٓن." بەلام من حوسەین عەلا و ەزیری دەربارم بۆ بالۆیزخانەیی بریتانیا و ژەنرال یەزدان پەنایشم – کە لە قەزا قەدی رینەکان بوو – بۆ بالۆیزخانەیی سوٓقیەت نارد بۆ ئەوهی لە بیروپرایان ناگاداریین.

رووسەکان دەسبەجی رەزامەندی خویان راگەیاندا، بەلام بالۆیزی بریتانیا لە قەبوول کردنی خۆی بوارد و بە نێردراوه کە ی منی گوت: "...شا بەم کارە یاری بە پاشایەتیە کە ی دەکات..." موسەدیقیش دوا ی ناگادار بوونەوه لە ئەنجامی چاوی پیکەوتنەکانی نێردراوه کە ی من، پۆستە کە ی قەبوول نەکرد. هەریۆیە شانۆی گالٓتە جارانی هەلبژاردن لە ولات دا هەر وەک رابردوو بەرپۆه چوو. بەلام پیویست بە و ەبیرەینانەوه یە کە بریتانیەکان بە پیچەوانەیی ئەوهی کە لە کاتی قسەکردنیاندا دەربارەیی جیاوازییەکانی دیموکراسیی، بەردەوام خویان زۆر پابەند بە لەبەر چاوگرتن و پاراستنی بنەماکانی دیموکراسی دەزانن، کەچی ئەم کارەیان زۆر بەناسایی و سروشستی دەزانی کە هەلبژاردن لە ئێراندا بە گوٓیرەیی خواست و بۆچوونی ئەوان بەرپۆه بیٓت.

پاش پەسەندکرانی دەستووری نوێ لە ساڵی ۱۹۵۰، مەسەلە ی بەدی هاتنی پلانیکی ئاوەدانکردنەوهی حەوت ساڵە کە لە بیرمدا بوو خستە بەرچاوی و کارە کەم لە کاتی کەدا دەسپێکرد کە بارودۆخە کەش ئەوە نەندە گونجاو نەبوو. لیکۆلینەوه سەرەتایییەکانی کە لە لایەن "کۆمەڵە ی راویژکارانی ئەمریکی ماورابجار" ه وە ئەنجام درابوو نزیکە ی سێ ملیۆن دۆلاری تیچوو بوو، هەر وەها بیست و پینج ملیۆن دۆلاریشمان پێویست بوو هەتا بتوانین دەست بە جیبە جی کردنی پرۆژەکانی ئاوەدانکردنەوه بکەین. بە لَام ویلایەتە یە کگرتوووەکانی ئەمریکا لەدانی ئەو بڕە پارە یە بە ئیمە خۆی دەدزیەوه.

لێرەدا باشتەر ئاماژە یە ک بە خالە گرنگەکانی پلانی حەوت ساڵە ی یە کەم بکەم هەتا ئەو شتە ی کە مە بە ستمان بوو جیبە جی بکەین رووتر بییتەرە. هەلبەتە ئامانجی سەرەکی لەم پلانە شتێک نەبوو جگە لە گەشە پێدانی ئابووری ئێران نەبیست، بە گشتیش لە پرێگای یارمەتی دانی گوندنشینان (بە شیۆه ی چاکترکردنی دامەزراوە کشت و کالیەکان) و زیادکردنی بەرھەم و پالۆتتی نەوتەوه بوو. پێویست بوو بۆ ئەم کارە بوودجە یەکی ۶۵۶ ملیۆن دۆلاری تەرخان بکریست کە پرێژە کە ی بەمجۆرە ی خوارەوه بوو:

۲۸, ۶ %	باشبوونی هەل و مەرجی کۆمەڵایەتی
۲۵ %	کشت و کال
۲۳, ۷ %	گواستنەوه و گە یانندن
۱۴, ۳ %	پیشە و سەرچاوەکان
۴, ۸ %	دامەزراوەکانی نەوت
۳, ۶ %	پە یوهندی و پراگە یانندن

بەشى زۆرى ئەم بوودجەيە دەبوو بۆتەندروستى و فيزىكردن تەرخان بكرىت. لەھەپارىزگاىەكدا نەخۆشخانەيەكى ۵۰۰ تا ۶۰۰ قەرەوئەلەيى دروست دەكرائو شىواوزى جوراوجور بۆ پيشخستنى كاروبارى تەندروستى جيبەجى دەكرائ. برىاربوو نزيكەى ۵۰۰۰ قوتابخانەى بنەرەتى و ۱۵۰ قوتابخانەى نامادەيى و ۲۶ قوتابخانەى تەكنىكى و پيششەيى لەسەرانسەرى و لاتدا دروست بكرىت. سى زانكووى نوئى لەپارىزگاكاندا دروست ببيت و ھەمووسائىك يەك مليون منداال و ۱۷۵ھزار گەنج سەرقالى خوئندن بن.

لەماوەى بەرنامەى ھەوت سالەكەدا، ميكانيزەكرنى كشت و كالى لەبەرچاودەگىراو بيناى نزيكەى دە بەنداويش لەگەل دامەزراوەكانى ھايدروئەليكتروك و دروستكردى جوگەكانى ئاودىرى دەچوو قۇناغى جيبەجى كردنەو. لەبەشى پيشەسازيشدا ھەولەدەرا كاروبارى تايبەت بەتوانەوئەى كانزاكان، رستن و چنين، چيمەنتو، خشت، بەرھەمين كيميائى و كەوتنە پووى كانەكان لەپيشدا جيبەجى بكرىت.

دروست كردنى زياتر لە ۳۰۰۰ كىلومەتر ريگاى نوئى، نوئزەنكردنەوئەى ۶۷۰۰ كىلومەتر ريگا، راكيشانى ھيئلى شەمەندەفەر لەپايتەختەوئە بۆتەوريزو لەمەشەدەوئە بۆ يەزد، يارمەتى دەگەياندا بەگەشەسەندنى پەيوەندييەكان و بازركانى لەولاتدا. بارودوئخى بەندەرەكانمان لەكەنارەكانى كەنداو و دەريائى خەزەردا دەبوو چاكترببيت، فرۆكەخانەى نوئى دروست بكرىت و تۆرەكانى پۆستەو تەلگراف و تەلەفون پەرەپيبدريت.

جگەلەمانە: سوپاى ئىيران پيوستى بە نويسازى لەھيزدا ھەبوو، ھىزى پولىس دەبووسەرلەنوئى ريكبخريتەوئە، چەك كردنى عەشاير – بەتايبەت لەباشورى و لاتدا كەھەرکەس چەكىكى پيوو – بەريووبچييت. ياساين مەدەنى و سزادان پيوستيان بە پيداچوونەوئەبوو، دادگاى نوئى پيكبيت و چاكترببيت لەپيكھاتەى ئىدارى دا بكرىت. بەلام لەئيو ئەم بابەتەدا، لەبەرئەوئەى بابەتى عەشاير گرنكى تايبەتى

هه بوو، پيويست بوو هه چي زووتر پيخراويكي ريك ويك و كاراي بو دروست بييت.

هه چهند له سالاني دواتردا ئيمه توانيمان بريكي زور وه پيش پلانه كه بكه وين، به لام به داخوه له ماوهي ئاپريلي ۱۹۵۱ تا جولاي ۱۹۵۳ نه مانتواني بوو هيچ ههنگاويك بو جيبه جي كردني قوناغه كاني هه لڳرين. ئه م ماوه يهش ريكهوت بوو له گه ل سهرده ميك كه موسه دي ق دهوله تيكي توند رهوي به رپوه ده برد.

له ماوهي دانوستان له گه ل كومپانياي نهوتي بریتانيا و ئيران دا - كه ده مانويست داها تي ئيمه له نهوتي خو مان زياد بكه ين - گه شتينه ئه وجيگاي كه ناچار بووين دانوستانه كه را گرين. ئه م بارودوخه له سهرده مي كابينه ي "ساعدا" دا پرويدا و، سهرئه نجام له دهوله تي "مه نسوور" يشدا كارنكمان بوئه كرا، تائه وه ي كه له مانگي جووني ۱۹۴۹ دا ژهنرال "عه لي رهم ئارا" م، كه سه روكايه تي ناوه ندي فه رمانده يي سوپاي له ئه سته بوو (وله سهرده مي شه ري ئازهر بايجانيشدا هه رئه م پسته ي هه بوو) بو سه روكايه تي وه زيران راسپارد.

رهم ئارا وتوويژي له گه ل به رپرساني كومپانياي نهوتي ئيران و بریتانيا دا ده سپيكرده وه، به لام بووه هوي ئه وه ي كه وتوويژه كان زور زور دريژه بكيشينت. من به رده وام له خو م پرسيوه كه ئايا وه ها شيوازيك بو ئه وه نه بوو كه كار له كاريترازيت؟ يان پيلانيك نه بوو كه نهوتي ئيران - راست وه كه ئه وه ي كه دواتر له سهرده مي موسه دي ق دا رووي دا - بوه ستيت؟

رهم ئارا ژهنراليكي باش بوو، به لام وه كه سياسه توان، كه سيكي لاواzoneه شياو وميانه ره و بوو. زياتر له هه مووشتيك نه زان كاريه كاني ئه بوو كه بووه هوي ئه وه ي كه جه بهه ي ميلي موسه دي ق له رووي راگه يان دنه وه مانوقر گه لي سه ركه وتووانه ئه نجام بدات.

ئه م بزوتنه وه يه كه خوي به جوولانه وه يه كي نه ته وه يي ده زاني، گرنگترين تايبه تمه ندي دژايه تي كردن بوو له گه ل بيانييه كاندا و له سالي ۱۹۵۱ به دوا "خومالي كردني نهوت" ي كردبوو به ئامانجي سه ره كي خوي. هه لبه ت منيش

لەسەرەتادا لەگەڵ نیشتمانی کردنی نەوت ھاوڕابووم، بەلام نەم دەتوانی لەگەڵ ئەوشیوازانییەکی موسەدئەق بۆجیبەجی کردنی ئەم کارە دەیویست ئەنجامیان بدات ، ھاودەنگ بێ.

لەوماوەدا، خۆپیشاندانی توندوتیژانە لەدژی دەولەتی رەزم ئارا بەرپۆوەدەچوو کەدەبوو هۆی وروژاندنی نەفرەتی خەلکی و پڕۆپاگەندەى توند لەدژی ئەو. تائەو هەى کەسەرئەنجام لە رۆژی ۷ى مارسى سالى ۱۹۵۱ رەزم ئارا لە بەرامبەر مزگەوتى گەورەدا بەدەستی یەكێك لە ئەندامانى "فیدایىانى ئىسلام" -کەتاقمىكى تىرۆرىستى دەستە راستى توندرو بوون- کوژرا.

پاشا کوژرانی رەزم ئارا، من لەسەرەتادا یەكێك لەکەسایەتیه بەناوبانگەکانم - حوسەین عەلا- وەك جینشینی ئەو بۆپیکهینانی کابینه راسپارد و هیوام ئەو هبوو کەکیشەى نەوت بەدەستی ئەو چارەسەربییەت. بەلام شەپۆلى خۆپیشاندانی دژی لایەنى دەرەكى هەروا درێژەى هەبوو و موسەدئەقىش بەردەوام -لە پەرمان و شوێنەکانى تردا- بەلێنى بەخەلك دەدا کەلەدژی دەرەکیەکان خەبات دەکات تامافەکانى میلیتەیان لى وەرگریت و ئەوسەدان ملیۆن لیرهش کەپوژانە کومپانىیای نەوتى بریتانیا دەستی دەکەوێت، لەچنگیان دەربینییت.

زۆر بەى سەرۆک فراکسیونە جیاوازهکانى پەرلەمان، کەلەبەر کاریگەرى موسەدئەق لەسەریان وروژابوون، لەکاتى راویژکردنیاندا لەگەڵ من، بەتەواوى دۇنیاىیان دەکردم کەلەو قوئاغەدا هیچ کەس وەك موسەدئەق بۆسەرۆکایەتى کردنى دەولەت شیاونیه.

ئەگەرچى من پىشتەر لەسالى ۱۹۴۰دا سەبارەت بەموسەدئەق رووم لەرەزاشای باوکم نابوو -کەئەوى دەسبەسەرکردبوو- و، هەمیشە لەقوئاغە جیاوازهکاندا حەزم دەکرد لەو هەا کەسانىكى ئازا کەلك وەرگرم، بەلام لەوکاتەدا بۆ دەستنیشان کردنى موسەدئەق وەك سەرۆكى وەزیران نەختى گومانم هەبوو. بەلام خیرا بپارم دا بەسەرگومانى خۆمدا زال بېم و ئەولەسەر ریگایەك دابنیم کەبەدۇنیاىیه وە ریگای

گەرانهوهی بۆ نه بوو. ههلبهت زۆری نه خایاند که دهرئه نجامه کانی ئهم کاره به تهواوهتی ئاشکرا بوو.

له بهرئه وهی نه مده توانی له گهه گه شیبینی ههندی که سایه تیدا دهر باره ی ریبهری جه بهه ی میلی کۆک و هاو پر اپم که له ابردودا چه ند جار ی ک ناکۆکی ئاشکرام له نیوان قسه و کرده وهی موسه د یق دا دی بوو. موسه د یق به رده وام خۆی به لایه نگر ی ههستی نه ته وایه تی دژی داگیر کاری نیشان دهدا و وه ک نیشتمانه پهر وه ریک دهر ده که وت که ناماده ی سازش کردن نییه و ده یگوت که نابیت هه رگیز ه یچ ما ئه و له سه رو تری ی ک بدریت به هیزه دهره کییه کان. موسه د یق ئهم بیرو که یه ی خۆی به "سیاسه تی هاوسه نگی نه رینیانه" ناوده بردو گه وره ترین عه یبیشی هه رده بوو به م "ئه رینی" بوونه ی بزاندیت.

رۆژیک موسه د یق له لای من به تام ولامه یه کی زۆره وه که وته باس کردن سه باره ت به هه ئه کانی ره زاشا دهر باره ی کیشانی هیل ی ئاسنی سه رانه سه ی ئیران وگوتی: ئهم هیله له به گری دانی که نداوی فارس به دهر یای خه زه ره وه، دهر فه تی هیرشی بریتانیه کان بۆ سه رخاکی رووسیا فه راهه م ده کات. هاوکات باشتره له بیر ی نه که یین که له کاتی شه ردا، کاتیک بیرم له وه ی کرده وه که موسه د یق بکه م به سه روکی وه زیران، قه بوول کردن ی ئهم پۆسته به مه رجی ره زامه ندی بریتانیا دانا.

موسه د یق ئاخیه ور یکی به ته وانا بوو که داوه ری کردن دهر باره ی ئه و وه ک سیاسه توائیک هینده ئاسان نییه. چونکه هه میشه له نیوان قسه و کرده وه یدا ناکۆکی هه بوو، هه ره ها بارودوخیشی زۆرخیرا ده گۆرا. هه ندی جار له کاتیکدا که شادمان بوو له پرتووشی خه مۆکی ده هات. یان له کاتی ئاخاوتنیک ی گه رم وگۆرو هه ستیارانه نا، سه ره رای خاترجه مییک که نیشانی دهدا، له ناکاو دهستی ده کرد به گریان و ددبوورایه وه.

موسه د یق له حاله تی جۆراو جۆردا، به هۆکاری سیاس ی خۆی له نه خووشی دهدا و رۆل یکی وای ده گیسرا که ده تگوت له کاتی نه اییشی کومید ی مردوه کاندا هاوار ده کات و خۆی وه ک بوونه وه ریک له سه ره مه رگدا نیشان دهدا. له م باره وه ده کرا

ئەولەگەل "روبسپىر" يان "رېنتسى" يان تەنانەت كەسايەتتە "كۆمىدىيەنەكانى ئىتالىيا" بەراۋردىكىت.

بەدئىيەتتە موسەدىق كەسىكى بەتەۋاۋى ئەقلاۋى نەبۇ، چۈنكە لە سىياسەتدا، بەھەرچال نەيدەتۋانى خۇي لەھەستە سۆز بەدووربىگىت. مەنىش سەرئەنجام بەنۇكامە گەيشتەم كەلەپشت دەمامكى ئەم ناسىونالىستەگىان سەختە، پىاۋىك خۇي ھەشارداۋە كەپەيۋەندى زۆرنىكى لەگەل بىرتانىيەكاندا ھەيە(ھەروا كەدواتر راستى ئەم بۇچوونەى من بەھۇي بەلگەنامە بىلۇكرادەكانى "سەردار فاخرى ھىكمەت" سەرۋكى پىشۋوى مەجلىسى شوراي مىللى و، ھەروەھا بىلۇبوونەۋەى راپۇرتە سىياسىيەكانى نىۋان بىلۇۋىزى ئەۋكاتى بىرتىيا لەتاران و كونسولى بىرتانىيا لەشېراز، سەلمىنرا.)

بەراستى چۇن دەكرا ئەۋپىياۋە – لەكاتىكدا ھەوت سال پىش دەيگوت كەلەئىراندا ھىچ كارىك بەبى رەزامەندى بىرتانىيەكان ئەنجام نادىت – بتوانىت ئامانجەكانى خۇي بەبى پىشتىۋانى بىرتانىيەكان بىاتەپىش؟ ... ئەمە پىرسىارىك بوو كەبەراستى پىۋىست بوو بىتتەگۇرئى. لەبەرئەۋە لەشۋىننى تىردا، سىياسەتى ئەنگلوساكسون ھەندى جار دوژمنانى خۇيشى – بەمەرجىكە دەستى بەسەرىاندا بىروا – بەدەسەلات گەياندەبوو. بەلام ھەلەت ھەلەى زۇرىش لەم بارەۋە پوۋى دابوو، لەبەرئەۋە ودا كەسانىك ھەمىشەناكرىت بەتەۋاۋەتى بەسەرىاندا زال بىت.

كاتىك لە ۲۸ ئاپرىلى ۱۹۵۱دا موسەدىقم ۋەك سەرۋكى ۋەزىران دەسنىشان كرد، ناۋبراۋ تەمەنى ۷۲ سال بوو. بەمجۇرە، موسەدىق كەبەيەكىك لەگەۋرە مالىكانى ئىران دەھاتە ئەژمار، تۋانى بەدەسەلات بگات. بەلام لەبەرئەۋەى دەيۋىست دەسەلاتى رەھاي ھەبىت، ئامۇزگارم كرد كەۋاباشترە ھەئس ۋەكەۋتى ھىمن و لەسەرخۇ بگىرتەبەر و ھاۋكات بەبىرى ئەۋم ھىنايەۋە كەلەبەر ئەۋەى رىنگاي گەيشتىنى ئىمە بەسەربەخۇيى سىياسى و ئابوۋرى زۇر پىرمەترسىيە، دەبىت لەرەفتارى توندرەۋانە دوۋرى بگەين. موسەدىقىش بەلئىنى بەمن دا كەبەورىيى و لەسەرخۇيى كاردەكات.

دووړوژ دواي هه لېږاردني موسه ديق وهك سهرؤكي وه زيران، په رله مان له روژي ۳۰ ي ئاپريلې ۱۹۵۱ دا له سهر داواي ناوبراو ياساي نيشتماني كردني نه وتي په سه نكرد. من كه به ته واوه تي له گهل هم ياسايه هاودهنگ بووم، ده سبه جي واژوم له سه ركرد. به لام ناشكرا بوو كه له دواي هم ياسايه ده بوو له گهل بریتانيه كان دا سه بارت به نه وت ريكه وتنيكي نوي پيكييت، كه موسه ديق ناماده نه بوو هم كاره بكات. موسه ديق تا دوو سال له سه ر باوه رې هه له ي خوي مایه وه و به رده وام پيدا گري ده كرد كه جيهان ناتوانيت به بي نه وتي ئيران هه لېبكات و له به رامبه ريشدا ئيران، بي كه لك وه رگرتن له هه رجوره يارمه تيكي دهره كي به ته واوي ده توانيت نه وتي خوي بفروشيت. موسه ديق له بهر هم جوړه بيركردنه ويه بوو كه هيچ چه شنه پيشنياريكي قه بوول نه ده كرد. چ پيشنياري شانده كانې "ستوكس" و "هريمن"، چ پيشنياري كه ساني وهك، چيرچيل، سه روك ترومين، بانكي جيهاني و دواتریش سه روك نايژن هافير سه بارت به ناو بژيواني ريكخراوين بي لايه ن. موسه ديق كه ديلي هه ستي نه ريني خوي بوو. تواني هه موو ريكاكاني گه يشتن به ريكه وتن به ته واوه تي دابخات. ناكامه كه ي بووبه وه ي كه كاتيك له ده سه لات كه وت، ته نانه ت نه يتواني بوو بوچاره سه ركردني كيشه كه به قازانجي ئيمه هه نگاويك زياتر له كاتي ده سپيكردي خومالي كردني نه وت برواته پيش. له كاتيكا هاوبه شه كانې ئيمه - كه له دواي نيشتماني بووني نه وت بوون به هه قركي ئيمه - هه رگيز ده ستيان له سه ر ده ست دانه ناو ده سبه جي پاش خومالي كردني نه وت، له كاتيكا شه پولي خو پيشان دان دژي دهره كييه كان له بهر وه دا بوو و نه اندازياري بياني ئيرانيان به جي هيشتبوو، به رپرساني كومپانياي نه وتي ئيران و بریتانيا كاره كانې خويان به ته واوي راگرتبو و، له دريژهي نه وه دا نه ته نيا له بري مافي سوود وه رگرتن له سه رچاوه ي نه وت پاره يه كيان به ده ولت نه ده دا، به لكو پيشيان به فروشتني نه وتي ئيرانيش گرت.

سه رنه نجام به ره مه نياني به ره مه نه وتييه كان له پالاوگه ي گه وره ي ئابادان دا راگيرا. دامه زراوه ي نويي ئيمه كه له ژير ناوي "كومپانياي ميللي نه وتي ئيران" دا

چالاككېيەكانى خۇي دەسپىكىردبوو سەرەپاي ھەبوونى نەوتىكى زۆرى پاشەكەوت كراو لەعەمارەكانى دا، نەدەيتوانى ئەونەوتەي كە ھەيەتى بىفرۇشىنت و نەتواناى ھەبوو ھەناردەي دەرەوھى بكات.

پاشان، كىشەي نەوتى ئىران گەيەنرايە ديوانى داوھرى نىونەتەوھىي لاهەو لەویدا، بەشىوھىيەكى چاوپروان نەكراو، داوھرى برىتانى بەقازانجى ئىران برىارى دا. بەلام داوھرى سوڧىتە لەبارىكى گوماناويدا، تەنانت لەنامادەبوونىش لەدادگا خۇي بوارد. دوومانگ داوى دەست بەكاربوونى موسەدىق وەك سەرۇكى وەزىران، برىتانىا كەشتى جەنگىي "مورىشس" يان ناردەكەنارەكانى ئابادان و، ھاوكات لەگەل ناردنى ھىزەكانى برىتانىا بۇ نزيك سنوورەكانى ئىران لە ئىراقەوھ. پەرەشووتوانەكانىشىيان لەقوبرس دابەزانن. بەسەرنجدان بەوھا بارودۇخىك من بالوئىزى برىنانىام دلنىاكردەوھەكە: "دەبىت بزائن كەئەگەر ھىرش بكنە سەر ئىران، من بۇخوم فەرماندەيى سوپاي ئىران لەشەر دژى ئىوھ لەئەستودەگرم."

لەمانگى جوولاي ۱۹۵۲دا لام روون بوو كەئىتر ناتوانم متمانە بەكەسىك بكام كە ولات بەرەو ئىفلاسى دەبات. چوونكە لەكاتى خۇمانى كردنى نەوتەوھ، ئىمە نەمانتوانى بوو تەنانت دلۇپىك نەوت بفرۇشىن، ھىوا بەھىچ چەشنە رىكەوتنىك نەبوو، پلانى ئاوەدانكردەوھى ھەوت سالە راوەستابوو وھەمووان بەرەو ھەئدىر دەرۇشتىن. لەوھا بارودۇخىكدا، موسەدىق سەرەپاي بى ئاكامى لەھەموو بوارەكاندا، بەھوى ھاندانى لەلايەن دەور و بەرى خۇيەوھ دەيويست ھەروا لەدەسەلات دا بمىنئىتەوھ، داواى لەمن كرد تاپۇستى وەزىرى جەنگىشى پادەست بكام، بەلام كاتىك لەگەل ئەم داوايەي ئەو دژايەتىم كرد، موسەدىق رۇژى ۱۷ى جوولاي دەستى لەكارەكەي كىشايەوھ و ئەحمەد قەوام بەسەرۇكى وەزىران دەست نىشان كرا.

لەوكاتەدا من - ئىلاھيارصالح-م پى باشتربوو بۆوھرگرتنى پۇستى سەرۇكى وەزىران، كەئەوئىش لەئەندامانى جەبەھى مىللى بوو. چوونكە بەپاي من، صالح لە رىبەرى حىزبەكەي خۇي زۆر مەنتىقى تريبوو. بەلام دەنگى زۆرىنەي نوئىنەرانى

پەرلەمان منى ناچارکرد قەوام، كە ناشارەزايانە دژايەتى نىشتمانى كردنى نەوتى كرد، بۆيۆستى سەرۆكى وەزيران راسپيىرم.

دەسبەجى، دواى راسپاردنى قەوام، خۆپيشاندانى خەلكى لەدژى ئەو لەتاران دەستى پيكرىد و لەماوەى ئەم خۆپيشاندانەدا كەبۆماوەى سى رۆژ لە ۲۰ تا ۲۳ى جوولای دريژەى كيشا، من فەرمانم بەهيزە چەكدارەكان كردكە تەقە لە خەلك نەكەن، بەلام لەبەرئەوەى ولات لەبەر مەترسى شەرى ناوخويى دا بوو، ناچاربووم دووبارە موسەديق بەسەرۆكى وەزيران راسپيىرم و هەلبەتە ئەم جارە مەرجهكانى ناوبراويشم تەبوول كرد.

بينگومان، موسەديق لەوكاتەدا بەباشى دەيزانى كە ولات بەرەوليكترانان چووه، بەلام لەبەر ئەوەى كەئيتەر درەنگ ببوو، نەيدەتوانى كارىك بكات. موسەديق وەك قوربانى لەخۆپازى بوونى نەزان خەلتينانەى خوى و، ترس لەبينگانە و بى لايەقەتەكانى، ببوو بە زيندانى هاوپەيمانى راست و چەپى خوى. ئەو كەپيشتر ناوبانگى قارەمانى بەرگرى لەدەستوورى هەبوو و خوى بەنوینەرى دەولەتتىكى پەيرەوى ياسا دەناساند، بوو بەكەسىكە: مەجليسى سەناى هەلۆەشاندهوه، چالاككيبهكانى ديوانى بەرزى ولاتى كوتايى پنهينا و هەلبژاردنهكانى مەجليسى شوراى مىللى لەكاتىكدا راگرت كەتەنيا ۸۰ كەس لەكۆى ۱۲۲ نوینەرى پەرلمان هەلبژيرابوون. دواتريش هەرلەبەرئەوەى ئەم پەرلمانەى هەلۆەشاندهوه كەچەندكەس لەنوینەران و تيرابوويان رەخنە لەدەولەتى موسەديق بگرن. ئەم بريارەش بەشيۆەى راگەياندى بەرپۆەچوونى ريفراندۆم بوو بۆ هەلۆەشاندهوهى پەرلەمان.

لەم ريفراندۆمەدا لەبەرئەوەى دەنگدان بەشيۆەى نهيى بەرپۆە نەچوو، لايەنگرانى هەلۆەشاندهوهى پەرلەمان، زۆرينەى دەنگەكانيان بەدەست هينا. سەرئەنجام موسەديق لەكاتىكدا هەموو رۆژنامەكانى دەمكوت كردبوو، بەپەنابردن بۆ حكومەتى سەربازى - كەبەردەوام لەپۆستى نوینەرايەتى پەرلەمان دا لەدژى بوو- دريژەى بەدەسەلاتى خوى دا. كاتى تيگەيشت كەخەزینەى دەولەت

بەتەواوەتی خالییە، بەنەینی فەرمانی چاپ و بلاوکردنەوی پارەیی بی پالپشتی دەرکرد بۆئەوێ پارەیی مانگانەیی کریکارانی پیشەیی نەوت بەدات. ئەم کارە دەسبەجی بوو بەهۆی هەلاوسانی ئابووری زۆرو شوینەواری خراپی لەسەر ولات دانا. لەکاتیکیدا کە پیشتر موسەدێق هەمیشە لەگەڵ چاپی پارە، تەنانەت بەپالپشتی جەواھێرو بەردین گرانبەهای پاشایەتی و ئالتوونی پاشەکەوتی ولات، دژایەتی دەکرد.

موسەدێق نەیدەتوانی لەدەسەلات و کاریگەری حزبی توووە بەرگری بکات و ئەندامەکانی. ئەم حیزبە بەرەبەرە توانی بوویان خویان بخزیننە هەمووشوینیک، بەتایبەتی ناو ریزەکانی سوپاش - کەئیستا ئیتر لەژێردەستی موسەدێق دابوو- ئەو لەم روووە، پەپەرەیی لەسیاسەتەکانی ژەنرال " فریزیر " ی بریتانی کردبوو. ئەوبە بەدەستەوگرتنی پۆستی وەزارەتی جەنگ، دەیویست دەسەلاتی من لەفەرماندەیی گشتی هیژە چەکارەکاندا بسپرتەو.

بەهۆی ئامانجەکانی موسەدێق و ئەوێ کە ئەو دەیویست نەوتی ئیتران لەژێردەسەلاتی بریتانییەکاندا دەربینیت، لەرووی ئابوورییەو تالی و سەختی زۆرمان چیشت. بەلام ئاکامەکەیی بوو بەوێ کە بریتانییەکان وەک پیشتر بازاری نەوتی ئیمەیان بەدەستەووەبوو، بەلام ئەم بارودۆخە - بەپینچەوانەیی رابردوو- هیچ قازانجیکی ئابووری بۆئیتران بەدواوە نەبوو. نەوتی ئیمە لەکاتیکیدا بی ئەوێ بەکاربەینریت لەعەمارەکاندا مایەو، کەچی بریتانیا بەناسانی توانی نەوتی پیویستی خۆی بەسەندنی زیاتر لەئێراق و بەتایبەت کویت - کەنرخەکەیی نزمتربوو- دا بین دەکات. پیم وایە نرخی تەواو بووی بەرەمەینانی نەوت لەکویت دا بۆەر بەرمیلیک ۹سەنت و لەئێرانیشدا ۱۲سەنت بوو.

بەمجۆرە بریتانییەکان لەهەردوو بەرەکەدا سەرکەوتنیان بەدەست هیناو، وادەرکەوت کە دەتگوت ئامانجی راستەقینەیی موسەدێق پینچەوانەیی ئەوشتەیی بوو کەرایدەگەیاندا. پیویستە ئەوێش بوتریت کە "دۆستانی" بریتانی موسەدێق کاتی

دیتیان کہئتر ئو سوودیکی بویان نییہ، بہ تہ نیایان ہیشتہ وہ. چونکہ بویان دەرکہ وتبوو کہ بی موسہ دیقیش دہ توانن کارتیلیکی جیہانی نہوت بہر یوہ بہن. لە ناگۆستی ۱۹۵۳ دا پاش دُنیا بوونم لە پشتیوانی بی ئەملاوئە ولای ئەمریکا و بریتانیا - کہ سەرئەنجام ریکە وتبوون لە سەر سیاسەتکی ھاوبەش - و پاش باسکردنی کیشە کہ لە گەل دۆستم " کریمیت روزقینت " (کار بە دەستی دەرگای ھەوالگریی سیا)، بریارم دا بوخۆم دەست بە کاربم.

روژی ۱۳ ی ناگۆست سەرتیپ نیعمەت اللہ نەسیری (فەرماندە ی گاردی پاشایی) م راسپارد ھەتا فەرمانی لە سەر کارلادانی موسە دیق بدات بە ناوبراو و ھەر وہا فەرمانی پیکھینانی کابینە ی نویش بدات بە ژەنرال زاهیدی - کہ لە لایە نگرانی پیشووی موسە دیق بوو - بە لَام زاهیدی کہ لە دەست بە سەرکردن دەرگای، خیراخی شار دەوہ.

موسە دیق نەتەنیا فەرمانی لە سەر کارلادانی قەبوول نە کرد - کہ بیگومان ئەمە دژی دەستووربوو - بە لکو دەستی دایە کوودە تاییە کی سەربازی. ریبەری ئەم کوودە تاییەش فەرماندە ی ناوہندی سوپای موسە دیق بوو، و اتا سەر لە شکر ریاحی. ئەم ھەنگاوە گەرچی بی نا کام مایە وہو بە خوین کوتایی ھات، بە لَام دواتر نە بووہ ریگری "ریاحی" لە کوکردنە وہی سەر وەت و سامانی زۆر لە کاروباری بیناسازی دا، لە سەر دەمی دەسەلاتی "ستەمکارانە ی!" "من دا. سەر سوور ھینەر تر ئەوہی کہ ھەر ئەم "ریاحی" یە پۆستی وەزیری بەرگری لە کابینە ی بازرگاندا بە دەست ھینا و تاسپتە مبری ۱۹۷۹ درێژە ی بە خزمەتی دا.

بە ناگادار بوون لە پلانەکانی موسە دیق و زیدە خوازییەکانی، بریارم دا خیرا و بەر لە وہی کہ ناوبراو ھیزی خوی نمایش بدات، ئیران بە جی بیلم. نامانج لەم کارەش شتیک نە بوو جگە لە پیش گیری کردن لە بەرپی خستنی گۆماوی خوین و دانی دەر فەت بە خەلک بوئە وہی کاری خوین یەک لایەنە وہ. ئەم کارە ی من جوړی ریسک بوو، بە لَام ریسکیکی ھەلسە نگیندراو.

سەرەتا بەفرۆكەيەكى جووت بزوينەى تايبەت بەخۆم كەبۇ خۆيشم فرۆكەوانى بووم، سەفەرى بەغدام كرد. بالۆيزى ئيران لە ئىراق تەنانەت هەولنى راگرتنى منى دا، بەلام كارەكەى ئەو نەيتوانى بېيتە هۆى سەرنەدانم لەشارەكانى نەجەف و كەربەلا. دواتريش سەفەرى رۆمام كرد و لەويدابوو كەلەچارەنووسى پىر لەكەسەرى سياسەتوانىكى شەرئەنگىز كەكردەوهكانى زيانى زۆرى بۆمىللەت بەدواوه بوو، ناگاداركرام.

رابوونى ئىرانىيەكان:

مىللەتى ئىران تەنيا كاتىك لەلىوارى هەلدىر نزيك بووهوه، بەهۆش هات و لەو مەترسىيەى كەهەرەشەى لەژيانى دەكرد ناگاداربوو. بەلام پيش لەوه، سى رۆژى تەواو تاران گيرۆدهى ئالوزى و ئاژاوهبوو.

ئاژاوهكانى دوو رۆژى يەكەم لايەنگرانى موسەدىق و توودەييەكان نايانەوه. بەلام لەبەرەبەيانى رۆژى سىيەمەوه و اتا ۱۹ى ئاگۆستى ۱۹۵۳، كۆمەلنىك لەكرىكاران و سەنەتكاران و خوينىدكاران و پاسەوانان و تەنانەت ژنان و منداالانىش، بەئازايەتییكى بى وینەوه لەهەمبەر چەك و تەنانەت دەبابەكانى دىكتاتورى ملهوپدا راوهستان و بارودۇخەكەيان گوڤى. سەرئەنجام دوابەدواى هاويشتنى گوللە توپىك لەتانكىكەرەو لەبەرامبەرمانى "سەرۆك وەزيرانى پيشوو" و، كۆتاييان بەدەسەلاتى سى سالى سياسەتوانىكى شىت هینا، حەزرەتى سەرۆك كۆمار "بەژىر پانتۆلىيەوه وپاش رۇشتنە سەر لە دیوارى مالهوه خوى گەياندە باخچەى دراوسى و لەژىر زەوينى ئەويدا-كەهى بەرپۆهەبەرى گشتى پۆستە بوو- پەناى گرت. لەوكاتەدا موسەدىق ۲۷سىدارەى لەگوڤرەپانى سوپادا بەرى خستبوو و دەيوست كۆمەلنىك لەنەياران و چەندكەس لەئەندامانى پيشووى حيزبەكەى خوى بەبەرچاوى خەلكەوه لەسىدارە بدات.

كاتىك لەدواى سى رۆژ گەرامەوه تاران، لەگەل پيشوازيىكى گەرم وگوڤى خەلك بەرەو رووبووم. هەست و سۆزى خەلكى سەرانسەرى ئىران نەدەكرا لەبەرچاوى

نەگىرىت. پىشتر من پاشايەك بووم كەدەسەلاتم بەمىراتى پىگەشىتتېو، بەلام لىوكتە بەدوا بەراسىتى دەمتوانى ئىدەءابكەم كەخەلكى منى لەسەرتەختى پاشايى دانائە.

پاشان، موسەدىق لەبەرامبەر دادوهرەكانى دادگا درىژەى بەگەمەتايىبەتەكانى خۇى دا. ھەندى جار ھەولى بۇراكىشانى رەحموبەزەى دەدا، ھەندى جار چىرۇكى دەخوئندەو، جاروبار قسەى پىكەنىناوى دەكرد، بەھەرھال لەھەولى ئەو دەبوو ھەرچۇر كەبوو خۇى بۇ راگەياندەكانى نىونەتەوھى دەربخات. شاىەت لەبەرئەوھى داىكى موسەدىق لەبەمەلەى قاچاربوو، دوزمناىەتى بەمەلەى پەھلەوى دەكرد. من نازانم. بەلام لانىكەم لەم بابەتە ئاگادارم كەدادگا بەدنىياىبەو دەيوست سزای مەرگ بەسەر موسەدىق دا بسەپىنىت و تاوانى ئەوئىشى "خەيانەت" دىارى كرەبوو. بەلام من داوام لەدادگا كرە كەلتاوانكارىبەكانى موسەدىق بەرامبەر بەمن چاوپۇشى بكات.

ھەرىبە ئەوپاش سى سال زىندانى، بۇبەرى كرەنى سەردەمى خانەنشىنى پوى كرە مولكەكەى خۇى لەئەحمەد ئاباد كە شوئىنىكى بەرىن بوو لەرۇژئاواى تاراندا. دواترىش لەسالى ۱۹۶۷ ھەرلەوى كۇچى دواى كرە.

دادگايى كرا، نىك كەپاش كوتايى ھاتنى سەردەمى موسەدىق بەرىوچوو، توانى تا ئاستىكى زۇر راستىبە سەرسوورھىنەرەكانى پەيوەندى دار بەسالەكانى ۱۹۵۱ تا ۱۹۵۲ ئاشكرا بكات. بۇنمۇنە دەركەوت كاتىك موسەدىق پۇستى وەزارەتى جەنگى لەسالى ۱۹۵۱ دا بەدەستەو ەگرت، تەنى ۱۱۰ كەس لەئەفسەران ئەندامى حزبى توودە بوون. بەلام كاتىكە لەسالى ۱۹۵۲ دا موسەدىق رووخا، ژمارەى ئەفسەرانى ئەندامى حىزبى توودە گەشىتتېو ۶۴۰ كەس.

پلانى كۆمۇنىستەكان ئەو بوو كە لەموسەدىق بۇ ۱۹۵۱-۱۹۵۲ ۱۹۵۱-۱۹۵۲ بەپىنى بەلگەنامەكانى حىزبى توودە كە دواتر دەسكەوت، كۆمۇنىستەكان وىستتېويان دووھەفتە پاش چوونە دەروھى من لەئىران، موسەدىقىش لەسەركارلابەن. من

بەچاوی خۆم پوول گەلێکم دیت کە دروشمی "کۆماری خەلکی ئێران" ی لەسەر نووسرابوو و دەیان ویست بلۆی بکەنەو.

سەرھەڵدانی خەلک بەلایەنگری لەمن تەواوی ئەم پیلانانە ی تێکدا. دواي ئەوەش توودییەکان لەبەر ئەوەی دەیانزانی کە خەلک پشیتیوانیان لیناکات، ناچاربوون بەنەینی کاریکەن. ھەرھەڵبەش پێویستە ئەم خالە لەبیرنەکریت کە چەند مانگ پێشتر بە ھۆی مردنی ستالینەو، سیاسەتی سوڤیەتیش تووشی گۆرانێکی بەرچاوی ھاتبوو.

گومانی تێدانییە کە سوڤیەت لەحیزبی توودە پشیتیوانی سیاسی و ئابووری دەکرد. ھەنێ کەس وتیوانە کە بریتانیا و بەتایبەت ویلایەتییە کە گرتووھەکانی ئەمریکا لەرووی ئابوورییەو یارمەتی رووخاندنی موسەدیی یان کردوو. لەم بارەو بەلگەنامە ی ورد لەبەردەست دایە کە دەیسەلمینیت : دەزگای ھەوالگری "سیا" لەوکاتە دا زیاتر لە ۶۰ ھەزار دۆلاریکیان خەرج نەکردبوو. منیش بەراستی ھەست ناکەم کە ئەم بڕە پارەییە بۆسەرھەڵدان و وەپری خستنی خەلکی ولاتی کە لەماوەی چەند رۆژێکدا بەس بێت.

نزیکە ی سی مانگی خایاند تاخەلکی ئێران توانییان سیمای راستەقینە ی موسەدیی بناسن و تیبگەن کەئەو وەک نمونە ی شاگردیکی سیحربان، تەنانەت دەسەلاتی نەبوو ئەو خراپەکارانە ی کە بۆخۆی ھەوساریانی شل کردبوو بخاتە ژێر رکێفی خۆیەو.

لەکۆتاییەکانی ئاگۆستی ۱۹۵۳ دا ئیتر لە شارەکاندا لات و لەوێر حکومەتیان نەدەکردو خەلکی خۆدان شەرەفیش دەیتوانی جاریکیتر لەناشتنی و ئارامی دا درێژە بەژیان و کاری خۆی بدات. بەلام ھەلبەت ژیان لەولاتی کەدا کە وێران و قەرزار بوو. ئابووری ئێران لەماوە ی دەسەلاتی موسەدیی دا سەدان ملیۆن دۆلار زیانی پیگەیشت، جگە لەوەش، ولات سی سال لەکاتی خۆیشی بەفەرۆ دا بوو. لەفەسلی داھا توودا بۆمان دەرەکەوویت کە کیشە ی نەوتی ئێران سەرئەنجام چۆن کۆتایی پیھات.

فەسلێ ۷

لەسەردەمی نەوت تا سەردەمی ئەتۆم

لەسەردەمی دێریندا، لە ئازەربایجان بلیسەمی پیرۆزی ئاگردانەکانی زەردەشتیان
 ھەرگیز دامرکانەوی بو نەبوو، ئەمەق وادیارە کەئەو بلیسانە نەتەنیا ھیمای
 رووناکیی میژووی ئەفسانەیی دێرینی ئێران بوو بە لکو لە داھاتووی نیشتمانی
 ئیمەش دەدوا.

لە پیرناچیتەو کە یەكەمین چالەنەوت بەھۆی داریوشی مەزنەو لە ناوچەیی شووش
 لیدرا. پاش بیست و پینج سەدە، ھەر لە ناوچەدا، نەوت لە یەكەمین چالی سەردەمی
 نویدا ھەلقوڵا. ھەرواکە دەزانین، لەسەردەمی ھاوچەرخ دا میژووی نەوت لە ژبانی
 ھەندی لە نەتەو کاندرا رووداوی ئالۆزی لە گەل خۆی ھیناوە. ئەم میژوو کە یەكە
 لە زنجیرە یەکی نەبراو لە دنەدان و پیلانگێری و ئال و گۆپی گەورە و کتوپی سیاسی
 و ئابووری و کردەوی تیرۆریستی و کوودەتا و شوپشی خویناوی. بی لیکۆلینەو
 لەو کیشانەیی کە پەییوھەندیان بە نەوتەو ھەییە، ئەو رووداوو کاردەسات بارو
 و یشومانەیی کە لە ئێران و بەشی لەرۆژھەلاتی نزیکدا تالانی و ویرانی دروست
 کردەو و دەیکات، قام ناکرین.

چىرۆكىكى لىزى مەۋىيى:

چىرۆكى نەۋت لەجىھاندا يەككىك لەدژە مەۋىيى تىرىن بەسەرھاتەكانى مەۋقە، كەلەۋدا سەرھەتايى تىرىن بىنەماكانى ئەخلاقى و كۆمەلەيەتى لە ژىرپى نراۋە. ئەگەر دەيىبىنن كەكۆمپانیا گەۋرەكانى نەۋت، ئىتر تالان و سوكايەتى ۋلاتى ئىمە ناكەن لەبەر ئەۋەى نىيە كەئەم تالان چىيانە خۆۋخەدى مەۋىيان تىدا دروست بوۋە، بەلكو لەبەر ئەۋەيە كەئىمە لەشەپىكى قورس دا، كەلەسەرھەتاي ئەم سەدەيەۋە دەستىيىكىردۋە، سەرگەۋتەنمان بەدەست ھىناۋە.

ھەرۋا كەدەن زىنن لەسالى ۱۹۰۱ دە مۆلەتەك بەخىشرا بە "ۋىليام ناكس دارسى" كە كۆمپانىيە نەۋتى ناچار دەكرد ۱۶٪ قازانجى خۆى بدات بەدەۋلەتى ئىران. ھەرۋە لەسەر ئەم خالە جەخت كرابوۋە ۋە كەدەۋلەت نەدەبوۋ دەست لەكاروبارى كۆمپانىيا ۋەرىدات و ئەۋ ئىرانىانەش كەماق كار كەردنىان لەۋىداھەبوۋ تەنیا كرىكارى ئاسايى بوۋن.

بەبەرە كەتى داھاتىكى سەرسوۋر ھىنەر، كۆمپانىيە ھاۋبەشى نەۋتى ئىران ۋە برىتانىيا لە ماۋەيەكى كورتدا بوۋە يەككىك لەگەۋرە تىرىن كۆمپانىياكانى نەۋتى جىھان.

لەسالى ۱۹۲۳ دەۋلەتى ئىران تۋانى رىكەۋتنى خۆى لەگەل كۆمپانىيە نەۋتى ئىران و برىتانىادا ھەلبوۋە شىنەتەۋە. رىكەۋتن نامەيەكى نوۋ ۋاژۇكرا كەداھاتى ئىرانى تۆزى بىردەسەرۋە. بەمجۆرە ئەگەرچى پىشكى ئىمە لەھەر بەرمىلىك نەۋتى ھەناردە كراۋ لە ۱۷٪ بۇ ۲۳٪ بەرزبوۋە ۋە، بەلام ناۋچەى رىكەۋتن نامە نوۋكە دابەزى بۇ سەدەھەزار ماىلى چوارگۆشە. ھەرۋە كۆمپانىيا ئىتر ماق ئەۋەى نەبوۋ لەشۋىنىكدا كەفەرمانبەرانى ئىرانى نامادە ى خزمەت كەردن بوۋن فەرمانبەرى بىيانى دابمەزىنىت.

سووكايەتى سەربارى نادادپەرۋەرى:

لەم ماۋەدا داھاتى كۆمپانىيا لەنەوت بەشىۋەيەكى سەرسوۋرپەنەر زىيادى كىرد. لە سەرەتاي دەيەى بېستدا تەۋاۋى ئەۋ پارەيەى كەلەسەرەتادا بۇى تەرخانكراۋو و پەكەى سەدمليۇن دۇلار بوو گەپرايەۋە.

دواتر، بەپيى خەملاندنىكى لۆژىكى، داھاتى كۆمپانىيا گەيشتە بېست وپيىنچ ئەۋەندەى ئەم پەپرايەى. ئىران لەوسامانە زۇرو زەبەندەى كەلەناخى خاكەكەى ھەلىان دەكىشا بى بەش بوو ۋەموۋى دەپزاىە گىرفانى پىشكدارانى كۆمپانىيا كەگەۋرەترىنيان خەزىنەدارى برىتانىيا ۋەزارەتى دەريادارى برىتانىيا بوو ۋەيىزى دەريايى پاشايەتى برىتانىيا بەنەۋتى ئىران دەجوۋلا. بەمجۆرە تاسالى ۱۹۵۰، ئىران لەبرى پىشكداربوۋنى خۇى چل وپيىنچ مليۇن دۇلارى ۋەرگرتبوو لەكاتىكدا كەھەرلەۋ ماۋەيەدا كۆمپانىياى نەۋتى ئىران و برىتانىيا ۱۱۲مليۇن دۇلار باجى داھاتى خۇيان بەدەۋلەتى برىتانىيادا بوو. ئەمە بۇخۇى دەرىپرى ئەۋپە سوۋدەيە كەبەنسىۋى پىشكداران بېو.

لەگەل ئەۋەشدا، ھەلۋىستى كۆمپانىيا بەرامبەر بەئىران بەشىۋەيەكى زۇرسەرنجراكىش

تىكەل بوو لەگەل جياۋازى دانان، بۇنمۋنە بەۋلاتانى ۋەك ئىراق و كويت لەبرى ماقى بەشداريىتى پارەيەكى زياترى دەدا. ھەرۋەھا ئەۋگازەش كەلە دەرهينانى نەۋت بەرھەم دەھات بەگشتى بەفپۇدەچوو ۋەھەرلەۋيدا دەسوۋتئىرا. كۆمپانىيا: رىزى بۇنىۋەرۋكى رىكەۋتننامەى ۱۹۳۳دا نەدەنا، بايەخى بەراھينانى تەكنىك كارانى ئىران نەدەداۋ سەرئەنجام لە كەم كىردنەۋەى فەرمانبەرانى بيانى خۇى سەپيىچى دەگرد. ھەقدەستى كەمى بەئىرانىيەكان دەداۋ بەپيىچەۋەانەى رىكەۋتننامەكە، ھەنگاۋى بۇ دروستكردى خانۋوى شياۋ بۇنىشتە جى بوونيان ھەلنەدەگرت.

لەكاتیڭدا كەكۆمپانیاكانی ئەمەریكى رینگەوتننامەى ۵۰/۵۰ یان لەگەل
 ەەرەبستانى سعوودى دا واژۆ كوردبوو بەلام ئەو بېرە پارەىەى كەكۆمپانیاى نەوتى
 بریتانیا و ئىران لەبەرى مافى بەشدارىتى بەئىمەى دەدا لە ۳۰٪ بوو. سەرئەنجام،
 بەشىكى گەورە لە داھاتى تالان كوردنى ئىران بۆدۆزىنەو و دەرهینانى نەوت
 لەولاتانى دىكەدا تەرخان دەكرا و لىرەدا بوو كەسووكاىەتى بووبەسەربارى
 نادادپەرەوى.

سەرئەنجام، ئىران توانى نەوتى خۆى بەرھەم بەینىت:

لە ۲۰ى مای ۱۹۵۱دا ياسای خۆمالى كوردنى نەوت لە پەرلەمانى ئىران دا
 پەسەندكرا. (۲۰ى مارس دروستە- و.) بەئاسانى دەكرى تىبگەیت كەمن
 لەلایەنگرانى زۆر قورس وقایمى ئەم خۆمالى كوردنەبووم. بەلام ھەروا كەپىشتەر
 ئامازەم پىدا ئەم كارەدەبوو بە وتوویژ و دانوستانى پىشتىران پاشتر
 بەدواداچوونى بۆ بكرىت.

بەلام ئەم ياسایە لەپەر كەوتە بواری جىبەجى كوردنەو و وسەرەرای ھەولەكانى من،
 تاقمىك كەبۆگەىشتن بەئامانجى تايبەتى خویان لەكىپرکى دابوون ستراتىجىكى
 رەق و نەگۆپریان گرتەپىش. بریتانیاى مەزن ناپرەزایەتى دەربەرى. لەدیوانى
 دادوهرى نۆنەتەوھىی لاهە سكالای كرد. ۴۸۰۰ تەكنىكارى خۆى لەئابادان
 بانگەىشت كردهو.

فەرمانى قەدەغەكوردنى نەوتى ئىرانى دەركرد و ھەمووبەندەرەكانى بەرووى
 كەشتىیە نەوت ھەلگرەكانى ئىمەدا داخست. كۆمپانیاى مىللى نەوتى ئىران
 كەخیرا دوای نىشتمانى كوردنى نەوت دامەزرا، نەیتوانى تاقەبەرمىلنىك نەوت
 تەنانەت بە،نۆو قىمەتىش بفرۆشىت. ھىچ كەشتىیك نەیدەویرا نەوتى ئىمە
 بارىكات و بیگوازىتەو. لەپراستیدا تەنیا كەشتىیەك ئەو كارەى كرد كەدەسبەجى
 رایسان گرت و بردیان بۆبەندەرى عەدەن. بۆماوھى سى سال نەوت

لەبەرمیلەکان و عەمارەکاندا مایەو و لەم ماوەدا لەجیاتى ئەوێ كەسەرچاوەى داھات بێت، بووبەمایەى خەرج كردن چونكە ناچاربووین مووچە و ھەقدەستى كرىكاران بەدەین و كارگە و دامەزراوە و كەل و پەلەكانى پيارىزىن.

تەنیا لەسالى ۱۹۵۴دا و پاش زنجیرەيەك دان و ستانى دووردریژ بوو كەتوانیمان بە رێكەوتنىكى سەرەتایى لەگەل كۆنسىرسىنومىك بگەین كە پىنكەتابوو لەھەشت گەرە كۆمپانىيائى نەوتى جیھان : ئەم كۆنسىرسىنۆمە بووبەبرىكارى كۆمپانىيائى مىللى ئىمە، كەخاوەنى نەوت و فرۆشيارىش بوو. ئەم رێكەوتنە بۆماوەى بیست و پىنج سال بايەخى ھەبوو (ئەگەرى ئەوێش ھەبوو لەسى خولى پىنج سالەدا نوێ بكرىتەو) و ئىران پشكى لە ۵۰٪ ی بەردەكەوت.

سى سال دواتر توانیمان كۆمپانىيائى مىللى نەوت لەھەمووچالاكیيەنەوتیيەكانى سەرانسەرى و لاتدا كەبەھۆى كۆمپانىيائى نەوتى تازەدامەزراوە و بەرئۆدەچوو لە ۵۰٪ بەشداربەكەین.

ئەم كۆمپانىيائە برىتى بوون لەكۆمپانىيائى نەوتى ئىتالىا و ئىران كە لە گەل ئەجیب (A.G.I.P) ی ئەنرىكو ماتەئى بەشداربوو، وەدواترىش كۆمپانىيائى ئاپەك (I.P.A.C) كە بەھاوبەشى لەگەل كۆمپانىيائى پان ئەمەرىكەن ئۆیل دامەزرا. ئەم رێكەوتننامانەى كە لەگەل و لاتانى رۆژئاوايى بەسترا برىتى بوولەمۆلەتى دۆزىنەوێ نەوت و ھەردوو رێكەوتنەكەش تايبەت بوو بەدۆزىنەوێ نەوت لە ژىر ئاوەكانى كەنداوى فارس دا. دوابەدواى ئەوانەش رێكەوتننامەى جۆراوجۆرى دىكە بەسترا كە بەرەبەرە نۆوەرۆكەكانیان پوو لەقازانجى ئىمە بوو.

لەسایەى خىرى ئەم رێكەوتن نامانەدا، تاسالى ۱۹۵۸، ئىران سەرئەنجام توانى ۷۰٪ قازانجى نەوتى خۆى بەنسىوبىت و كۆمپانىيائى بىيانىيەكانىش بە ۲۵٪- كەبەھۆى باج دانیان بەدەولەتى ئىران ئەمەیان بۆدەمایەو- رازى بوون. ھەلبەت ئەمەش شتىكى بەتەواوى سروشتى بوو. كۆمپانىيائى شىل تەنانەت پرى ۸۵ ملیۆن دۆلارى دا بۆئەوێ مۆلەتى پەيداكردى نەوت بەدەست بىئىت كەھەمووى دۆراندو ھىچ ئەنجامىكى بەدەست نەھىنا.

لەگەل ئەۋەشدا، بېرىدرا كەئىران ئىتر ماف و مۇلتە بەكەسىك نەدات و كۇمپانىيا بىئىيەكانىش تەنيا ۋەك دەلال يان شەرىك بۇپەيدا كىردنى نەوت قەبوول بىكات. بەمجۆرە دەۋلەتى ئىران بۇكەلك ۋەرگرتن لەسەرچاۋەى نۆى سەرمايەى ۋەگەردەخست. وتوۋىژى زۆر لەماۋەى سالەكانى ۱۹۵۸ تاجوۋلاى ۱۹۷۳دا بەرئۆەچوۋ، تاسەرئەنجام لەم ماۋەدا، پاش باسىكى دوورو درىژكەبەزۇرىش بەھۆى لىك تىنەگەيشتنەۋە توۋشى توندى و ئالۆزى دەبوۋ، رىكەوتننامەكانى سالى ۱۹۵۴ى ئىمە لەگەل كۇنسىرسىۋمى سەرەكى نەوت بەتەۋاۋەتى پىنداجوۋنەۋەى تىاكرا.

سەرەنجام خاۋەندارىيەتى ئىران بەسەر سەرچاۋەكانى خۇيداۋ مافى بالادەست بوۋنى بەسەر بەرھەمەينانى نەوتدا دانى پىندانراۋ خۇمالى كىردنى نەوت بەماناى تەۋاۋى وشە كەۋتە بوۋرى جىبەجى كىردنەۋە. لەۋەبەدۋا كۇنسىرسىۋم بۇماۋەى بىست سال بوۋبەكپىارى نەوتى خاۋى ئىران (كەئىمە لەفروشتىنى خۇشحال بوۋىن). كۇمپانىياى مىللى نەوتى ئىران دەستى بەسەر ھەموۋشتىكدا لەۋانە پالاۋگەى ئابادان داگرت و لەداھاتوۋشدا دەبوۋ پلان بۇ سوۋدوۋەرگرتن لەپاشەكەۋتى نەوت لەبەرژەۋەندى وقازانجى نەتەۋەىى دا دابنىت.

ھەموۋكەرەستەكان بەئاشكرادى ئىمە ۋەگەرکەۋتن

مردنى ئەنرىكۇماتەئى:

پاش ئەۋەى كەلەسالى ۱۹۵۷دا نەچۋوینە ژىربارى ھەندى لەكۇمپانىا گەۋرەكانى نىۋ نەتەۋەىى بۇ سوۋدوۋەرگرتن لەسەرچاۋەى سىروشتى مان، پوۋداۋى سەىروسەمەرە پوۋياندا. ئەم قۇناغە - بەراستى شۇرشگىرپانە - لەمىژۋوى نەوتدا، ھاۋكات بوۋ لەگەل پوۋدانى پوۋداۋگەلىكدا كەمايەى سۆزۋبەزەىى بوۋن. لەبەرئەۋەى بەرژەۋەندى ماددى لەم نىۋەدا زۆر زۆر بوۋ، كۇمپانىا گەۋرەكان بۇلەژىرىپى نانى مافى بى ئەملاۋئەۋلاى ۋلاتانى بەرھەمەينى نەوت، لەفىلېبازى و

تەننەت پەنابدن بۆتوندوتىزىش بچوكتىن دوولئىيان لادروست نەدەبوو. ھەموو كەرەستەيەك بۇ گەيشتن بەنامانچ گونجاو بوو - لەبۇختان كىردنە ۋە بىگرە تا كۆشتىنى مۇۋ.

لەنا ۋە ھەموو پروداۋانەدا دووانيان شياۋى باسكىردنە كەيەكەمىيان كۆشتىنى دىپندانەي ئەنرىكۆماتەئى سەرۋكى دەستەي بەرپۆبەرى ۋ بەرپۆبەرى گىشتى كۆمپانىيائى ئىتالىيائى ئەجىپ بوو. كاتىك ئەندازىار ماتەئى - م ناسى، پىاۋىك پەنجا سالىي زۇرچالاك بوو كەشارەزايىكى باشى لەدونىيائى نەوتدا ھەبوو بەتەواۋىش لەومەترسىيەنى كەلە بەرەو پروبونەۋەي لەگەل ئەندامانى يەكەيتى كۆمپانىيائىكانى نەوتى جىهان دا رووبەروۋى دەبوو ۋە ئاگادار بوو. بەلۇم ھەمىشە دەيگوت: " نەرفەتم نىيە بترسم".

بۇنەۋەي كاتى بەفېرۇ نەپرات بەفېرۇكە يان ھىلىكۆپتېر سەفەرى دەكرد. كۆي كاترژمىرەكانى فېرنى دەگەيشتە ۵۷۰۰ كاترژمىر. فېرۇكەي جىتى جوت بزوئىنەرى Morane-saunier ۷۶۰ ى ناۋبراۋ ھەمىشە سەرگورد ئىرنىرېۋېئىرتوتسى كە فېرۇكە وانىكى ناياۋ زۇر وريا بوو دەفېراند. رۇژى ۲۷ى ئۆكتۇبرى سالى ۱۹۲۶ كاترژمىر پىنج ۋ بىست پىنج خۆلەكى دوانىۋەرۇ، ئەم فېرۇكەيە لەفېرۇكەخانەي كاتانیا لەدورگەي سىسىل ھە ھەلدەستى ۋ بىرار بوو كاترژمىر شەش ۋ پەنجاۋەت خولەك لەمىلان دابنىشىتە ۋە. وىليام مەك ھىل ھەۋالنىرى گۇقارى ئەمىرىكى تايم لەئىتالىا لەگەل ماتەئى دابو. كەش ۋ ھەۋا لەمىلان بارانى ۋ تەمومژاۋى بوو. كاترژمىر شەش ۋ پەنجاۋىنج خولەك وىستگەي چاۋدىرى فېرۇكەخانە دوايىن پەيامى بىرتوتسى كەبۇنىشتنەۋە ئامادە دەبوو ۋەردەگرىت ۋ ئىتر ھىچ پەيامىك نابىسىرت.

لەكاترژمىر دەي شەۋدا دەرگەوت كەفېرۇكەكە لەنزىكى پاۋيا كەۋتوۋەتە خوارەۋە ۋ سوۋتاۋە، كەس لەم پروداۋەدا بەسەلامەتى دەرئەچوۋ. لەسەرەتاي مانگى ئۆكتۇبردا لىكۆلئىنەۋە لەفېرۇكەكە نىشانىدا كەلە يەككى لەبزوئىنەرىكانىدا ماددەي

تەقینەوہیان دانابوو. بەلام وترا کہ پروداوہ کہ بەھۆی "کہمی بینین" ھوہ پووی داوہ. رووداو؟

دەریارەوی رووداوی دووہمیش دەبیئت بوتریت:

ھەرکەئیران بووبەخاوەن بەرژوہوہندی خوئی، ھەندی لەراگەیانندنەکان دەستیان کرد بە ھێرشینکی ریکخراو بو بەدناوکردنی من و دەسەلاتەکەم. لەم کاتەوہ بووکەبووم بەکەسیکی دیکتاتۆرو سەرکوتگەر و ستەمکار. راگەیاندنکی بەربلاو و رووخینەر دروست بوو و فیتنەچیانێ کارامەش لەژێر ناوی ریکخراوینکی "خویندکاریی" دا کەئەندامانی تەنیا بەناو خویندکاریبوون، دەست بەکاربوون.

ئەم خەباتە کە لە ۱۹۵۸ دەستی پیکرد، ھەرگیز سست نەبوو و لەسالی ۱۹۶۱ دا گەیشتە تروپکی خوئی. شوپرسی کۆمەلایەتی ئیلمە ئەم خەباتەیی راگرت بەلام لە ۱۹۷۵ بەگۆرو تینیککی زیاترەوہ تاکاتی ھاتنەدەرەوہم لەئیران بەردەوام بوو.

پێچەوانەیی ھەلوئستی پیاوانی نەوت:

پاش ئیلمە دونیا چ ئاویئت چ تراویلکە

لەکوئاییی مانگی دینسامبری ۱۹۷۳ لەسەر بانگھێشتی من وەزیرانی نەوتی ولاتانی ھەناردەکاری نەوت لەتاران کۆبوونەوہ. کاتیئک ئەم کۆبوونەوہیە لەپوژی یەک شەممە ۲۳ی دینسامبردا پریاریدا نرخیی ھەربەرمیلنک نەوت لە ۵/۰۳ دۆلارەوہ بو ۱۱/۶۵ دۆلار بەرزیکاتەوہ، راگەیانندنەکانی دونیا من یان تاوانبارکرد کە دەمھەویئت ئابووری روژئاواو سەرئەنجام ھەموو دونیا تیکبەدەم.

لەکوئفرانسینکی روژنامەیی دا کە لەکوئشکی سەعدئاباد بەرئوہچوو، پوونم کردەوہ کە ئەم نرخە دادپەرەرانەیی و بەھیچ جوڑھەرەشە لەئابووری جیھان ناکات. ھەموو کەس دەیزانی کە نەوت بەرمیلنک بە ۱۷ دۆلار دەفروشراو بەنرخیی بی وینەیی ۲۲/۶۰ دۆلاریش فروشرابوو. لەو کۆنفرانسەدا گوتم کە بارودۆخی ئابووری لە دریزخایەن دا ریک و پیکتریش دەبیئت. چونکە لەنرخەیدا کە بوئەوتی خام

دەستنیشان کرد نه تەنیا پیداوایستیەکانی گەشەى ئابووری بە لکو کۆى تیچووی وزە جیگرە وەکانیشم لە بەر چا و گرتبوو.

زۆر ناسروشتى و، نائیم ناماقول، بوو کە نەوت لە ئاوی کانی ئیقیان (Evian) ھەرزانتربیت. ئەویش لە حالیکدا کە لەم ماددە دەگمەنە تائە و کاتە زیاتر لە ۷۰۰۰۰ بەرھەمی جۆراو جۆریان دەردەھینا. لە ناویاندا چەندین ھەزار ماددە پەیدا دەبوو کە نرخى نەوت لە قییمەتى تەواو بووی ئەواندا ریزە یەکی ئیگجار کەم دەھاتە بەرچا و. بە باوپی من، پیویستە نەوت بییت بە ماددەى سەرەکی بۆ پێشەسازی ئالۆزی کیمیای نەوت کە ھەموو پۆژیک، جۆراو جۆری زیاتر بە خۆو دەبینیت.

بە کارھینانی نەوت بۆ دا بین کردنی گەرما و رووناکى و جوولەى شەمەندە فەرەکان ناقلانە نەبوو. ئەم کارە نیشانەى لە پیرکردنی داھاتو بوو و لە بە فیرۆچوونى تەواو سووتانى گازی چالەنەوتەکانى ئیمە دەچوو. نە دەبوو باورمان واییت کە "پاش ئیمە دۇنیای ئاوبییت وچ تراویلکە". من ھەمیشە ئاماژەم بە مەترسییەکانى ئەم جۆرە بۆچوونە دەکرد.

رینگە چارە یەکی بنیاتنەر کە دەیتوانى رینگە لە دا تە پینی ئابووری جیھان بگرت. ئەگەر واییت کە نەوت بۆ بە کارھینانی پێشەسازی کیمیای نەوت پاشە کەوت بگرت، پرونە کە دەبییت بە داوی سەرچاوەى وزەى جیگرە وە دا بگەڕین. تەنیا ھەشت سەرچاوەى ھیوا بە خەش بە پیردینمە وە: قیری سروشتى، لمی پیسبوو بە نەوت، گازی خەلۆزى بەردین، گازی میسان، وزەى جیوتیرمال (گەرماى ناو وەى زەوى)، وزەى خۆر، وزەى ھەلکشان و داکشان، وزەى با. بە لآم تاکاتی کە نرخى نەوت لە ئاوی کانی ئیقیان ھەرزانتەر، ھیچ دەولەتیک ناچیتە ژێربارى تیچووی زۆرى کە لک وەرگرتن لەم سەرچاوانەى وزە.

شەش سال پێش رامگە یاند کە نرخ دانانىکی زۆر ورد بوو نەوت بە قازانجى و لاتانى خاوەن پێشەسازی تەواو دەبییت.

بە بەرزکردنە وەى بەردەوامى نرخى نەوت تائە و جیگای کە سەرچاوە گرانەکانى دیکەى وزە بتوانن لە گەلى بەر بەرەکانى بکەن، دەگە یشتینە قوئاغیک کە نەوت تەنیا

لەپیشەسازی زۆرپیشکەوتوودا بەکار دەهێنرا. لەرووی ئابوورییە وەمانای ئەم کارەئەو وەبوو کە وزە ی پاشەکەوتی جیهان زیادی دەکرد و بەمجۆرە لەبەلای کەمبوونی وزە دووری دەکرا و زەمینی پێشکەچوون بەرەو سەر دەمی وزە ی لەپران نەهاتوو فەراھەم دەبوو — چ وزە ی ئەتۆمی بێت چ وزە ی خۆر یان ئاو — لەلایەکی دیکە، سیاسەتی کەلک وەرگرتن لە نەوتی ھەرزان سیاسەتیکە لەسەرینەمای بەفەرۆدان و تەمەلی کەراسستەوخۆ دەبیتەھۆی لەناوچوونی نابەو وەختی سەرچاوەکان و بەمانای دارووخانی ئابووری جیھانە.

سیاسەتی دانانی نرخیکی دروست بۆ نەوت نەتەنیا پێویستی بەو ھەییە کە نرخەکان پێداچوونەو ھی رێک و پێکی تێدا بکری، بەلکۆھاوکاری و لاتانی بەکارھێنەر و بەتایبەت رێکخراوی گەشەپێدان و ھاوکاری ئابووریی (OECD) پێویستە بۆ ئەو ھی خۆلە "قەمچ و پێچی ھەلاوسانی نرخەکانی نیونەتەو ھی" لابدەیت. لەپریگای و توویژەو ھە دەکری بەشیو ھی نەو بەتە نرخیکی جێگیر "بۆ وزە دەسنیشان بکری کە بەپێی ئەو نرخە پێشەسازی داھاتووی جیھان بنیات بنری. " دواتر دەبیین کە بۆخۆلادان لەقەیرانی گەورە ی ئابووری کە ھەر ھەشە لە ولاتانی خاوەن پێشەسازی و دونیای سێھەم دەکات چ پریگە چارەگەلێکی گونجاوی دیکە پێشنیاز کرد.

کاتی گرووپەکانی لۆبی نیونەتەو ھی لەپریگای راگەیانندنەکانەو دەستیان لەئێشەکە وەردا ھیچ کەس تووشی سەرسوو پمان نەھات. تەنیا ئاکامی ئەم پالەپەستۆیانە ئەو وەبوو کە سەرنجی ھەمووانیان بۆلای بەشیک لەبەرنامەکە ی من کە تایبەت بوو بەزیادکردنی نرخ نەوت پراکیشا. دەربارە ی ئەو پێشنیازە ی کە دام بەدەو لەتانی بەکارھێنەری نەوت، بی دەنگیان ھەلبژارد. پێشنیازە کەم بەمجۆرە بوو: باجی کە لەسەرنەوت دادەنری ت نابیت لە ۱۰٪ قیمەتی تەواو بووی نەوت تێپەریکات. چونکە لەراستیدا پریژە ی ئەو باجە ی کە دەو لەتانی بەکارھێنەر دەیان گرت زیاتر بوو لەو پرە پارەییە کە ولاتانی بەرھەم ھێنەری نەوت وەریان دەگرت.

پاش شەش سال... ھەق بەن ئەدرىت:

ھەنوكە، لەمارسى ۱۹۷۹د، رۇژنامەى لۇمۇندى فەرەنسى كەبى پسانەۋە ھىرشى دەكرە سەرمن و سىياسەتەكانم، لە " پاشكۆى دىپلوماتىك" ى خۇيدا، و تارىكى دور ودرىژ بەقەلەمى " نىكۇلاسىركىس" لەژىرناۋى "قەيرانى وزە وقىمەتى تەۋابوۋى نەوت" دا بلاۋكرەۋە.

ئەم وتارە پىنچ سالۋسى مانگ دواى كۇنفرانسى تاران بلاۋكرەۋە و لەگەل ئەۋەى كەھەموو ھۇكارو بەلگەكانى منى خستبوۋە پوو سەبارەت بەدەسنىشان كردنى نرخیك بۇنەوت لەپوۋى راستىەۋە، بەوناكامە گەشىتبوو كەئەم پرسە پىۋىستىيەكە كە ھەموو گەلان لەقەبول كردنىدا تەنەخى و سستىيان كردوۋە: " ھەمووان كۆك و ھاۋران كە...دەرەنگ يا زوو نرخی نەوت بەرزەبىتە و باشتروايە كەئەم بەرزبوۋنەۋەيە قۇناغ بەقۇناغ بىت بۇنەۋەى ئابوۋرى جىهان لەزەبرىكى كتوپر وتوند بپارىزىت."

وتارەكە ئامازەى بەرىسوایى سووتان و بەقپۇدانى سالانە ۱۲۰ مىليارمەترى سىجای گاز لەجىهاندا كردبوۋ كەئىستاش بەردەۋامە. دىسان بەبىرى ھىنابوۋەۋە باجى سەرفرۇشتىنى نەوت لەھەركام لەۋلاتانى بەكارھىن دا زىاترە لەنرخی تەۋابوۋى نەوت. سەرئەنجام ھەربەۋ ئاكامەگەشىتبوو كەبەدەستەھىنانى رىكەوتنىكى نىۋنەتەۋەيى پىۋىستە. " گۇرانكارىنك كەخەرىكە كارىگەرىى لەسەرسىستەمى وزەى جىهان دادەنىت پىۋىستى بە دەست ھەلگرتن لەخۇراناتانى نەتەۋەيى و كاردانەۋەى لەكاركەوتوۋى سەردەمى داگىركارى ھەيە، پىۋىستى بەھاوكارى نىۋنەتەۋەيى ئەگەربكرىت گشتگىرەھە... " " كەرەستە ھۇكارى پىۋىست بۇيەكرەۋە دەرھىنانى ھاوكارىنكى لەم جۇرە زۇرە: وتوۋىژ لەگەل ئۇپىك و يەكەتى پىشەسازى ئەلىكترىكى (AEI) ۋەيان رىكخراۋى گەشەپىدان و ھاوكارى ئابوۋرى (OECD). رىكخستىنى دامەزراۋەيەكى جىھانى بۇ وزە،

پىنكھاتووھ لەولآتانی بەرھەم ھىن و بەكارھىنى نەوت، كەئامانجەكەى دابىن كردنى بارى مالى و ئابوورى ئەوپرۇژانەى بىت كە وزە بەرھەم دەھىتن. "

نووسەر لەسەرانسەر وتارەكەيدا ھىچ ئامازھىەكى بەوشتانەى كەلەسەعدئابادا وترابوو نەكردبوو. ناوبراو لەبەلگەھىنانەوھەكانى خۆيدا بەپلەى يەكەم پشتى بەبلاوكرائو، يەك لەكۆمپانىيەى نەوتى كانتى ئىنتال (Continental) بەست بوو، كەلەودا نووسرابوو: نرخى نەوت (لە ۱۹۷۵) دا دەبىت بۆبەرمىليك ۲۴يان ۲۷دۆلار بەرزبىتتەوھ تاپىنچ سەرچاوى دىكەى وزە بتوانن لەگەل نەوت دا ھەقچكى بكەن. سەرئەنجام پشتى بە راپۇرتىك بەست بوو كەرەندكۆرپۆرەيشىن (Cor Rand Poration) لەسالى ۱۹۷۸دا وھكالت لەلايەن دەنگاى ھەوالگىر سىاوه دابووى. ئەم راپۇرتە قامكى لەسەربەرزىوونەوھى نرخى نەوت بۆبەرمىليك " ۳۰دۆلار دادەنا وپىى وابووكە وھەا نرخىك پاشەكەوتەكانى نەوتى ناسراو لەجىھاندا دوھىندە دەكات.

"سەرنجى ناوھەكان و بەروارەكان بەدەن. پىويستە ئەوھى لى زياد بكەم كە لە سەرھەتاي مانگى ئاگۆستى ۱۹۷۸دا، بەرىزجەيمز شل زىنگىر رايگەياند كەنرخى نەوت لەوانەى بەگاتە بەرمىليك ۴۰ تا ۵۰ دۆلار. بەلام ھەر ئەمانە پىشتەر ئەم سىياسەتەيان بە " تىكدەرى ھاوسەنگى " و " باجگرتنى شەرم ھىنەر " ناودەبردو ھەركەلەلايەن منەوھ پىشنىاركر، بەھەر رىنگايەك كەبە خەيال دابىت لەدژى جولانەوھ. بەلام ئىستا بەلابردنى كەسنىك كە لاىەنگرى ئەم سىياسەتە بوو (ئەویش لەكاتىندا كەھىشتا لۆژىك و ئەقلى سالم دەيتوانى مەترسى گەورە چارەسەربكات)، ئەم سىياسەتە بووھ بەتەنيا سىياسەتى گونجاوى جىھانى. ھەلەى من ئەوھ بوو كەھەق لای من بوو ومن راستم دەكرد.

ياساى نوپى نەوتى ئىران لەسالى ۱۹۷۴دا بەوشىوھىە نەبوو كە نىوانى ھەندى لەراگەياندنەكان لەگەل من خۆش بكات. بەپىى ئەم ياسايە ھەركۆمپانىيايەك كەدەيوست لەئىران دا كاربكات تەنياكاتىك دەيتوانى دەست بەكاربىت كەنەوت لەكۆمپانىياى مىللى نەوتى ئىران بكرىت يان وھ بەلئىندەرى كۆمپانىيا بىتەپىشەوھ.

ئەگەر دۆزىنەۋە ۋەھلەكەندى بىرە نەۋت بەسەر كەۋتوۋى پىروايەتە پىنىش ئەۋا ھەر كە بەرھەم ھىنانى نەۋت دەستى پىدە كىرد رىكەۋتنى بەلئىندەر ھەلدەۋە شاىەۋە . سەبارەت بە فرۇشتىنىش، لەسەر رىكەۋتنى نامە يەك رىكەدە كەۋتن كەبە پىنى ئەۋ كۆمپانىيە مىللى نەۋت بەشەك لەبەرھەمى خۇي بەنرخى بازار دەفرۇشت بەكۆمپانىيا ۋەۋپەرى تا ۰.۵٪ بۇدادەشكاند .

كۆمپانىيە نەۋتى ئىران دواتر چەند پالائوتگە يەككى لەئەفرىقا ۋ ئاسيا دروست كىرد ۋەمەبەستى . دۆزىنەۋە ۋ دەرىھىنانى نەۋت ۋ گاز لەدەرىيە باكووردا لەگەل كۆمپانىيە نەۋتى برىتانىا (BP) رىكەۋت ۋ، بەمەبەستى پەيدا كىردى نەۋت لەدەرىيەكانى رۇژئاۋاي گرین لەنددا لەگەل كۆمپانىيەكى ئەمىرىكى بەشدارى كىرد . لە ۱۹۷۷دا كۆمپانىيە مىللى نەۋتى ئىران بەداھاتى ۲۲ مىليار دۇلار يەۋە، لەسەر ۋەۋى رىزىبەندى كىدا جىنى گىرت كەپىنكەت بوۋ لە ۵۰۰ كۆمپانىيە زەبەلاخى پارەسازى جىھان . ئەم رىزىبەندە لەلايەن گۇڭقارى فۇرچوون - ى ئەمىرىكىيەۋە ئامادە كىرابوو . كۆمپانىيە مىللى نەۋتى ئىران لەكۆمپانىيەكانى ئىكسۇن ۋ شىل بەھەشت مىليار دۇلار داھاتەۋە، زۇر لەپىشتر بوۋ .

بەمجۇرە من ئەۋ بەلئىنەۋى كەسالانى پىشتر بەمىللەتەكەم دابووم بىردەسەر ۋ كۆمپانىيە مىللى نەۋتى ئىران بوۋ بەگەۋرەترىن كۆمپانىيە نەۋتى جىھان . پىنىش لەۋەۋى كەگالتە جارى ۋ گەۋجى ۋ نەفرەت بەسەر ئىران دا كۆۋمەت بىكات، ئەم ۋلاتە چوارەمىن بەرھەم ھىنەرى نەۋت ۋ دوۋەمىن ھەناردەكار بوۋلە ئاستى جىھاندا . جىا لەكۆمپانىيە مىللى نەۋتى ئىران، كۆمپانىيە مىللى پىشەكانى كىمىيە نەۋتىش سەرقالى كار كىردن بوۋ ۋ يازدە كۆمپانىيا ۋ كارگەۋى لەخۇدەگىرت . كۆمپانىيە مىللى گازى ئىران بەرەبەرە پلەۋى گرنگى بەدەست دەھىنا، چۈنكە سەرچاۋەۋى گازى ئىران لەگەل سەرچاۋەۋى گازى يەكەتتى سۇقىيەت دا ھاۋسەنگى دەكات - ۋە ھىشتا ھەموو سەرچاۋەكانىشى نەدۇزراۋەتەۋە .

مرۆڭ دەپنەت لەگەل ئاژاۋەدا خووبگىرئىت:

ئەگەر بىمانەۋىت لە چۆنىيەتتى ئەو رووداۋانەى كەلەماۋەى سالى رابردوودا لەئىراندا روويان داۋە سەردەرەينىن پىۋىستە زۆر راستى گىرنگ لە بەرچاۋبگىرئىن. بەدلىنبايىيەۋە مېژوو ئەۋەنیشان دەدات كەسەرۆكى ۋلاتىك، كەگىرودەى داھاتوۋى مىللەتەكەى بوو ۋپەناى بۆيەكەيەتى راستەقىنەى لەگەل گەلانى دىكەدا دەبرد، چۆن بى بەزىيانە سزادرا.

لابردنى مز زەمىنە گەلىكى فەراھەم كىردوۋە يان دەيكات، كەھەندى كەس لە "سىياسەتى بەناۋ" نەۋتى گران" بەقازانجى خۇى كەلك ۋەربگىرئىت. ئەم سىياسەتەى نەۋتى گران، ھەمان نرخاندى نەۋتە بەپى بەھاي راستەقىنەى. ئەمە ھەرئەۋ سىياسەتەيەكە ھىوادار بوم بۆ بەرژەۋەندى گىشتى پەپرەۋى بكم. كاتىكە ھىزەكانى رۆژئاۋام ئاگادار كىردەۋە كەبۆيەيدا كىردنى وزەى جىگەرەۋە دەست بكم بەلىكۆلىنەۋە ۋتەۋاۋ كىردنى كەرەستەكان، كاتىكە ئىمە نمونەيەك لەۋەمان نیشان دا، بپروايان بەقسەى ئىمە نەكردو تەننەت رىگىرشىيان لىمان كىرد.

چەندجار ۋتمو بۆ دووسەرۆك كۆمارو جىگىرئىكى سەرۆك كۆمارى ۋىلايەتە يەكگرتوۋەكانم (كەرەنگە ھىشتا لەبىرى بىت) دووپات كىردەۋە كە ۋلاتەكەيان مافى نىيە ۋەك رىبەرى دونىاي ناكۆمۆنىست، بۆبەكار ھىنانى وزەى خۇى پىشت بەسەرچاۋەى دەرەكى ببەستىت. ۋادىارەگويم لىنەگىرا، بەلام بەھەر حال، ئەمىرۆ لەھەۋلى ئەۋەدان كەئەم سىياسەتە بەكردەۋە دەر بىنن. ھەلبەت لەم تەنگانەيەدا گىرقتارىەكانى خۇيان لەمەر روونانىان لەسەرچاۋەكانى دىكەى وزە گىرى دەدەن بە "قەيرانى ئىران" ۋەۋە بىيانوۋىەكى باشىيان بەدەست ھىناۋە بۆئەۋەى نرخی نەۋت بپەنەسەرەۋە.

روونە كە كەمكىردنى ھەناردەى نەۋتى ئىران لەدىسامبرى ۱۹۷۸ بەدوا "دەسەلاتەكانى خاۋەن پىشەسازى توۋشى ترسىكى قوول كىرد"، ترسىك كەبەدلىنبايىيەۋە ئەۋ ۋلاتانەشى گىرتەۋە كەلەحالى گەشەكردندەن. لەراستىدا، دووربۋونى من لەمەيدانى سىياسى ۋ ئابۋورى جىھان ھاۋكات بوو لەگەل ھىرشىكى

هه مه لايه نه. بو سه قامگيري ئابووري و دواتريش سه قامگيري سياسي زلهيزه كاني جيهاني روژئاوا. لهه پروه وه، ئيستا ده ليين پروداوه كاني ئيران كيشمه كيشي ده سه لاتي تووشي گوپان كرد وه، "سه ردهم گوپاوه"، مروژه ده بيت " له گه ل بارودوخى نوپى دونيادا" هه ل بكات. من ده ترسم له وهى كه مروژه ناچار بيت له گه ل ناژاوهش دا خوئى بگونجينيئ.

ئه گه ر خوئى مروژه نه توانيئ ريپره وي پروداوه كان بگوړيئ ئه ي كه واته چ كه سيك ده توانيئ؟

من بهش به حالى خوئم، بو دووركه وتنه وه لهه ناژاويه زورجار هوشداريم داو دووپاتم كرده وه كه: "داهاتووي ئيران ئيتر ناتوانيئ پشت به نهوت به ستيت." نامازهم بهم خالهدا كه نه وه كاني هاوچه رخي ئيمه به خيرايبى خه ريكن ئه وسه رچاوانه ي كه له ماوه ي سه رده مانى زه وي ناسى دا پيكه اتوون به كارده هيين (خاوه كان له سه رده مى دروست بوونى هه ساره ي زه وييه وه، كانه كاني خه لووزى به ردين له ماوه ي سئى مليار سال و نهوت له ماوه ي شهش سه ده مليون سال دا.) كه واته، نهوت ۵۰۰ هه زار جار خيراتر له دروست بوونى به كارده هيين. به پيئى ئه وخه ملاندنه ي كه له كوئفرانسى جيهانى وزه له ئه ستانبولدا كرا، گشت سه رچاوه ناسراوه كاني نهوت ئه وپه رى به شى سى وحهوت سال ده كات، به مه رجيك ناستى به كاره ينانيشى به رز نه بيته وه.

حكومهت كردن پيويستى به بهرنامه ريژى پيشتر ههيه:

ئيمه هيشتا بو جيبه جي كردنى پلانه كانمان له بواري ئابووري و جفاكى دا ناچار بووين پشت به داهاى نهوت به ستين: نزىكه ي بيست و دوو مليارد دلار له سالى ۱۹۷۷ دا. سى سالى تر كه دانيشتوانى ئيران ده گاته ۶۵ مليون كهس وسه رچاوه كاني نهوتى ئيمهش به ره و كوئايى ده چيئ، چى به سه رئه م بهرنامه نه دا ديئ؟

حكومت کردن پيويستىي به وه ههيه كه پيشتر به نامه ريژى بۆيكرىت. ههريويه راستيه كانمان به ته واوه تي له بهر چا و گرتبوو. گه لاله مان بۆ دامه زاندى خيڤاي چوار ويزگه ي كارهباي ناووكى دارشتبوو: "ئيرانى يهك و دوو" كه ئەلمانىيه كان له نزيكى بووشيه ردا دروستيان ده كردو "ئيرانى سى و چوار" يش كه برياربوو فه رهنسيه كان له كه ناري كاروون و له نزيكى ئەهوازدا دايمه زرينن. دوو ويزگه ي يه كه م ده بوو له ۱۹۸۰ و ۱۹۸۱ دا كارها به رهه م بهينن و دوو ويزگه كه ي تريش له ۱۹۸۳ و ۱۹۸۴ دا. هه نوو كه ئەم گه لاله يان وه لاه وه ناوه و پارهبه كه بۆ ئەم كاره ته رخان كرا بيگومان بۆه ميشه به فيرۆ چوو. برياربوو دواتر چوارده ويزگه ي ديكه ي كارهباي ناووكى دروست بكرىت، واتا ده بوو ۲۵۰۰۰ ميگاوات كارهباي ئەتۆمى داين ببيت.

له ئاپريلى ۱۹۷۷ دا له سه ربانگه يشتى ئيران، ۵۰۰ پسيپۆرو شاره زان له شيرازدا كو بوونه وه بۆئوه ي سه باره ت به هاوكارى نيونه ته وه يي له بواري ته كئۆلۆجىيائى ئەتۆمى دا - ته نيا بۆمه به سستى ناشتى خوازانه - باسو و توويژ بكه ن. ليره دا پيويسته ئەوشته ي كه له و كاته دا وتبووم بيگيرمه وه.

ولامى په يامىكى سه رۆك كۆمارى ئەمريكام به مجۆره دايه وه كه بۆ بۆكۆنگره كه ي ناردبوو: " گرنگيىك كه ئيوه به وزه ي ناووكى ده يبه خشن به ته واوى لاي من پرونه و له ئەگه رى ئەو مه ترسى و به لاه وه يشوومه ي كه ره نگه له ئەنجامى هه لويستى نابه رپرسانه دا تووشى مرۆقايه تي ببيت به وردى ناگادارم. له م پيناوه دا هيوام ئەوه يه كه ئيران هه موو هه وله كانى خۆي له رپىگاي كه لك وه رگرتنى ناشتى خوازانه له وه ي ناووكى وه گه ربخات. ئيمه له سه رهاوكارى كردن له گه ل هه مووگه لانى جيهان بۆگه يشتن به م نامانجه كه له به رژه وه ندى كۆمه لگاي مرۆقايه تي دايه به رده وام ده بين.

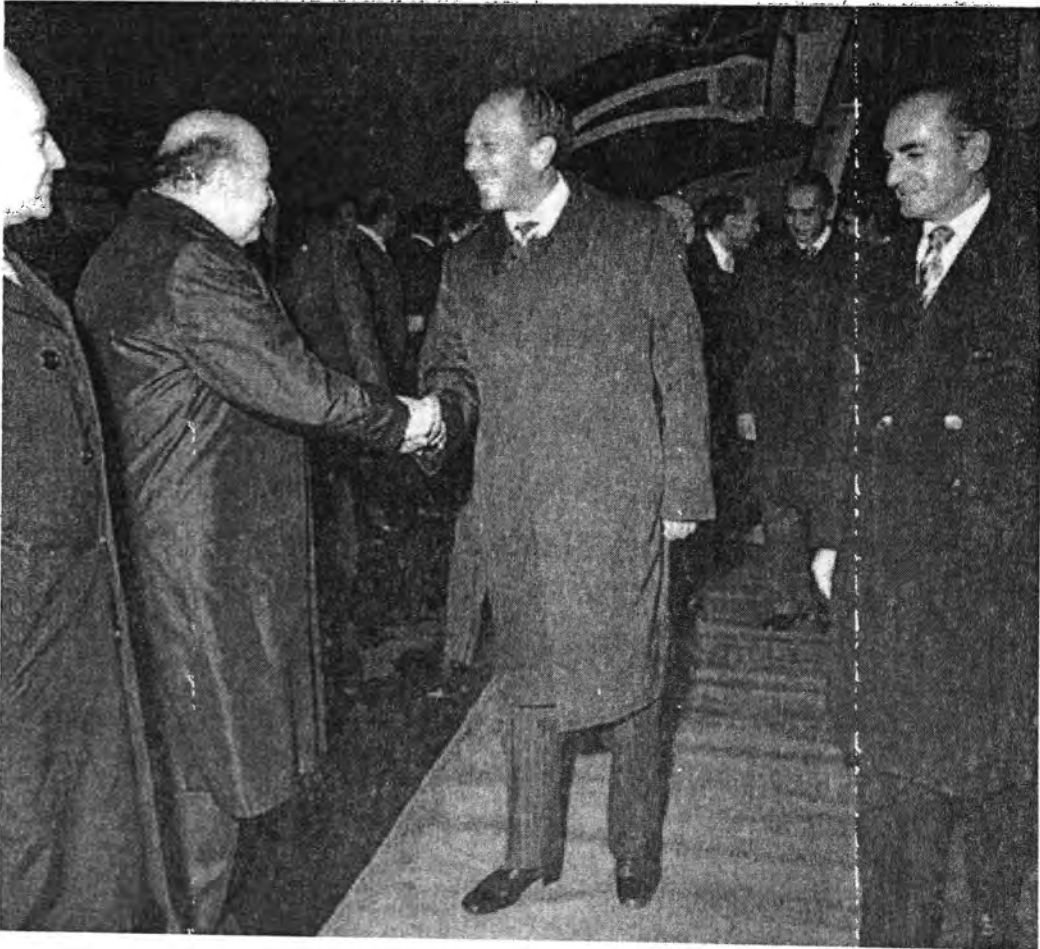
كه واته، يه كيك له "تاوانه" گرنگه كانم ئەوه بوو كه ده مويست تادره نگ نه بووه ئيران له سه رده مى نه وته وه بگوازمه وه بۆ سه رده مى ئەتۆم. ئايا ده ببيت له م نيته ي خۆم "شه رمه زار" بم؟ كه لك وه رگرتنى ناشتى خوازانه له وه ي ناووكى هيج گرتيىكى

له پرووی تيشك هاويشتن و پيس كردنه وه دروست نه ده كرد چونكه ئيمه بيا بان گهلى بهربلاومان له بهردهست دايه.

له كوتايى مانگى ديسامبرى ۱۹۷۸ هه، له سه ره موو بهرنامه كانى من كه ساليك پيشتر به شهوق و زهوقه وه په سه ندى كر ابوو نيشانهى "ناكرى" يان دانا: ميژويه كه ده بوو به هوى "كومپانيى خزمه تگوزارى گواستنه وه و گه ياندى گشتى پارس" وه له تاراندا دروست بكرى ناكري راگه يه نرا، به كاره بايى كردنى توپى ريگاي ناسنى ولات و دووئاراسته كردنى زوربهى هينه كانى به ناكري راگه يه نرا، دروست كردنى ريگاي خيراى باشوورو توپى گه ياندى گازی سروشتى كه ده بوو هوى نه وهى كه له سه رچاوه كانى گازی خو مان كه لك و هربگرين به ناكري راگه يه نرا، له كاتيكدا كه سى له سه رچواری سه رچاوه كانى گازی روژه لاتی ناوه راست هی ئيمه يه. يه كيك له تاوانه كانى من نه وه بوو كه پلانى دروست كردنى ويژگه كانى نه تويم له بهر "به رزه فری تايبه تيم" دارشتوو.

نايا روون نه بوو كه ته منى من ناگاته زوربهى ئه م بهرنامه نه؟ كه واته ئيتير قسه كردن له به رزه فری تايبه تى چ مانايه كى هيه؟ كيشه كه ته نيا پيش بينى كردنى پيداويستيه كانى ئيران بوو. به رزه فریيه كانى "تايبه تى" من كه پروونه لای هه موو مروقه ئيمانداره كان گرندر او يه كپارچه يى و دابين كردنى به خته وه رى بوو بو ميله تى ئيران تائه وجيگاي كه بكرى، هه ره ها دابين كردنى داها توويه كى ناشتيانه تر بوئه وان.

ئيس تا خه لك به ره به ره ئه م راستيانه يان بو ده رده كه وي ت و سه ره راي زال بوونى مۆته كه ي سه ده كانى ناوه راست به سه رياندا و سه ره راي هه بوونى ترس و تو قاندى، به لآم باسى ليوه ده كه ن. ئامانجه كانى من به پيچه وان هى بو چوونه كانى هه ندى كه س دروست كردنى نارمان شار نه بوو و خه يالى شه يتانى و خراپيشم له سه ردا نه بوو. ئه مانه ته نانه ت ده لين كه من "ولاتم ويران كردوه و به ره و داوه گيراومه ته ره." باشتروايه بزائين چۆن.

بەشى سىيەم
شۆرشى سىپى

فەسلی ۸

بنه ماکانی شۆرشى سپى

هەتا ۱۹۵۲ ڤاژده سال بوو كه بۆمانهوى ئىران جهنگابووم و تائىره له باسكردنى ئەم ههولانه ئاگادارن.

مه بهستم بوو بىست و پىنج سالى دىكه بۆدا بىنكردنى مانه وه و پىشكه وتنى و لات تىكۆشم و هه نوو كه ده مه وىت قوناغه سه ره كىيه كانى ئەم خه باته شروقه بكم. له ته وارى ئەم ماوه دا، به رده وام ته نيا بىرم له يه ك ئامانج ده كرد وه، كه نه ته نيا هه رگىز ئەو ئامانجه م نه ده شارده وه، به لكو به پىنچه وانه به ئاشكرا باس لى وه ده كرد. ئامانجه كەش ئەو بوو كه ئىران بكم به مېلله تىكى نوپخوازو سه ره تا خوش بژىوى ئابوورى مېلله ته كه مان به شىوه يه ك دابىن بكم كه له سه ره هه ساره ي زهوى به مافى خويانى ده زانن، هاوكات ئاوات و ئامانجه ئەخلاقى ومه عنه وييه كانى شىبان به هيزو پارىزگارى لى بكم.

ئامانجه سه ره تاييه كان:

ده مزانى كه داخوازييه كانى من له گه ل به رژه وه ندى به هيزى ئەو كه سانه ي كه ژيانيان گرىدراوى هه ژارى و نه زانىنى خه لكه له دژايه تى دايه. به لآم، سه ره راي پاله په ستوى ده ركه ي و بى باورى و ته رخان كردنى نا ره وای سه رچاوه كانى ئابوورى گشتى و بى

توانايى ھەندى لەھكۆومەتەكانمان، ماندوونەناسانە دريژم بەئەنجامدانى ئەو ئەركەى دا كەدەرۆست بووم پيى. بەدريژايى سى وھوت سالى ھىچ شتىك نەيتوانى من لەئەنجامدانى ئەركەكەم رابگريئ، نەگوللەى دەمانچە و نەدەسريژى رەشاش.

لەسالى ۱۹۴۳دا سەررەپاي بەردەوام بوونى جەنگى جىھانى و سەررەپاي ئەو گرفتارىيەدژارانەى كە شاوليان بۆم ھىنابوو، پىم لەسەرئەو دەگرت كەبە سەرەنجداز بەھۆكارين راستەقىنە و پىشەى كۆلى و بەدبەختىيە قوولەكانمان، دەبىت بەم پىنج ئامانجەبگەين:

۱. نان بۆھەمووان.

۲. شوينى نىشتەجى بوون بۆھەمووان.

۳. پۆشاك بۆھەمووان.

۴. تەندروستى بۆھەمووان.

۵. پەرۆردەو فيزکردن بۆھەمووان.

لەبەبىرھىنانەوھى ئەم ئامانجانە بەو دەولەتانەى كەيەك لەدواى يەك ھاتن و رۆشتن ھەرگىز تەنەخىم نەكردو سەرئەنجام ناچاربووم بۆگەيشتن بەم ئامانجانە شۆرشى سىي بەسەرياندا بسەپىنم.

پىويستە لەيادمان بىت كە تا گۆرانكارىيەكانى سالى ۱۹۶۰، من جگەلە فەرماندەيى گشتى ھىزەچەكدارەكان دەسەلاتىكى ياسايى دىكەم نەبوو. ھەر كەدەسەلاتى ھەلۆشانزەنەوى پەرلەمانم بەدەست ھىنا، واتا پاش پووخانى موسەديق، دەمتوانى چاودىريم لەوھى كەدەولەتەين كۆششكارو نىشتمانپەرۆر بىنە سەركار. بەبەردەوام بوون لەسەرئەم پىنج ئامانجە، بەرەبەرە پلانى تۆكمەترو پىرنىوہرۆك ترم دارشت و ھاوكات پىويستىن پىداويستىيەكان و راستەقىنەتريين كەرەستەكانم لە بەرچاوكرت. بەمجۆرە بوو كەنۆزدە بنەماى شۆرشى سىي يەك لەدواى يەك ھاتنە ئاراوہ.

سەرئەنجام داھات و خەرجىھەكەن ھاسەنگ كرا:

دەزانىن كەبۇچى يەكەمىن پىلانى ھەوت سالىھى ئىمە كەدەبوو لەنىوان سالىھەكانى ۱۹۴۹ تا ۱۹۵۶ دا جىبەجى بىرىت لىك ھەلۇەشا. ئىران بۇموسەدىقى وىرانكەر نىرخىكى زۆرى دا. دووھەمىن پىلانى ھەوت سالىھەكەلەسالى ۱۹۵۴ دا دەستى پىكرى، پىكھاتىبوو لەبەشىك لەپىلانى ھەوت سالىھى يەكەم و تىچووەكەى بەنىزىكەى ۷مىليار تەمەن (تۇزىك، كەمترلە يەك مىليار دۇلار) خەملىنرابوو.

لەبنەرەتدا دەبوو لايەنى ئابوورى پىلانى ھەوت سالىھى دووھەمىش لەداھاتى نەوت داىىن بىيت و ھەربۇيە دەبوو لەسەرچاوەكانى نەوت و گازمان بەباشترىن شىوہ كەلك وەرگىرىن و لەنىوان داھات و خەرجىيەكاندا ھاسەنگى پىك بىت. بەئاگاداربوون لەم خالە، بۇھاتنەدى پىلانەكە، مۇدىرىنيزەكەردنى ژىرخانى كشت و كالىم بەپەلى يەكەم دانابوو. ھەربۇيە، دروستكەردنى بەنداوہكان و وىزگەكانى ھايدىرۇئەلىكتىك و تۇپرى گواستنەوہى ئاو و كارگەكانى بەرھەمەتلىنى پەينى كىمىيالى لەپىشدا دانزان. درىژەى ھىلەكانى ئاسنى ئىمە تاسالى ۱۹۵۸ سى ھىندە زىادى كەرد، ھەرلەو سالىھەدا ئىمەپىنىچ ھەزاركىلۇمەتر پىنگاى قىرتاوكراو وسى ھەزاركىلۇمەتر پىنگاى پەلدوومان ھەبوو. جىيالەمانەش، ۲۴۰۰ كىلۇمەتر لەھىلەكانى بۇرى سەرانسەرى ئىران ئامادەى كەلك وەرگرتن بوو. دەكرى بلىن ئىران بىوو بەكارگەيەكى بىناسازى گەورە.

ھەرلەسالى ۱۹۵۸ دا، نەتەنىيا كورت ھىنانى بوودجەمان نەبوو، بەلكو بۇيەكەمىن جار لەمىژووى ئىرانى نويدا، زىادەھىنانىكى پۇزەتىقىش بەرچاودەكەوت. بەھالى ھەناردە كەردنمان ۴ مىليار رىيال زىاتربوو لەھاوردەكەردنمان.

چاكسازى لەپىكھاتەدا:

لەپەرتووكى شۇرشى سىپى دا بەمجۇرە نووسىومە:

"...ئىمە شىوازى خنكاندى بىرۇراكان و زەوت كەردنى ئازادىيەكانى تاك و جفاكى مان بۇپىشكەوتنى روالەتتى خۇمان ھەلنەبۇاردوو. بەپىچەوانە، ئەوشتەى كەئىمە

وەك بىنەماكانى كارى داھاتوو لەبەرچاومان گرتوو، چاكسازى كۆمەلايەتى، بنىيات نانى ئابوورىيىكى ھاوزاد لەگەل ئابوورى ديمۆكراتىك، پيشقەچوونى فەرھەنگى، ھاوكارى نيوئەتەوھىي و ريزدانانە بۆباورى مەعنەوى و ئازادىيەكانى تاكەكەسى و جقاكى.

لەجەنيوھرى ۱۹۶۳د، لەھەمبەر يەكەمىن كۆنگرەى ھەرەھەزىيەكانى كشت و كالى دا كەلەتاراندا بەرئۆھچوو، يەكەمىن شەش بىنەماى پىويست بۆشورشم خستەروو:

۱. دابەشكردنى زەوى وزار: دابەشكردنى زەوى لەنيوان ئەوكەسانەيدا كەبە سەريەوھ كارىان دەكرد.

۲. نيشتمانى كردنى دارستانەكان و لەوھرگەكان.

۳. گۆرىنى كارگە دەولەتەكان بۆكۆمپانياي ھاوبەش و فرۆشتنى پشكەكان وەك پال پشتيك بۆجىبەجى كردنى دابەشكردنى زەوى و زار.

۴. بەشداركردنى كرئكاران لەقازانجى كارگەكاندا.

۵. چاكسازى لەياساي ھەلبژاردندا. بەشدارى گشتى و بەتايبەت ژنان لە ھەلبژاردنەكاندا.

۶. پىكھىنانى سوپاي زانست لەوسەربازانەى كەخويندنيان تەواوكردبوو بۆئەوھى لەگوندەكاندا وانە بلىنەوھ.

ئەم پلانە لەراستيدا پلانىكى پراكتىكى بوو لەوھلامى پيداويستىكانماندا و گونجاو لەگەل چۆنيەتى بىركردنەوھ و نەريتمان و بەپىي بايەخ و گرنگى دارپژرانبوو. ئەم شەش بىنەمايە لەگەل سىازدە خالى دىكە، كەسەرەتا بەپىي پيداويستىيەكانمان و پاشان لەوھلامدانەوھى ئەو پىويستىەنوئىانەى كەلەم رىنگايەدا پەيدايبوو، يەكيان گرت .

۷. پىكھىنانى سوپاي تەندروستى (۲۱ جەنيوھرى ۱۹۶۴). خويندكارانى

دەرچووى پزىشكى و ددان پزىشكى بەركەوتوو خزمەتى سەربازى و پەرساران و ھتد بەبى بەرامبەر لەگوندەكانداخەرىكى خزمەت و پراھىنان دەبوون.

۸. پىكھىننى سۇپايى بىرەپپىدان و ئاۋەدانى (۲۳ى سىپتەمبەرى ۱۹۶۴). بەركە وتوۋانى خىزمەتى سەربازى بۆمبۆدېرنىزە كىشى كىشى و كالى لەگۈندەكان و شارەكاندا خەرىكى خىزمەت دەبوون.
- ئەندامانى ئەم سى سۇپايە بەھاوبەشى بە "ئەندامىن سۇپاي شۇپش" ناۋبانگىيان دەركرد. كچان و ژنانىش لەسەر داۋاي خۇيان دەيان تۋانى يارمەتەيان بەدن. لەياسادا پىش بىنى كرابوۋ كەئەگەر ژمارەيەكى كەم بەشدارىيان كىرد ئەۋا كچانى گەنج بۆخىزمەت كىردن بەنىشتمان لە يەكىك لەسۇپاكاندا بانگەيشتى خىزمەت بىرىن. بەلام ھەمىشە خۇبەخىشى پىۋىست و، ئەگەر نەئىن زىاد لەپىۋىست ھەبوو.
۹. دامەزاندنى دادگاي گۈندەكان ناسراۋە "خانەكانى داد".
۱۰. نىشتمانى كىردنى ئاۋەكان.
۱۱. نۆيسازى و ئاۋەدان كىردنەۋە شىار بەھاۋىكارى سۇپايى بىرەپپىدان و ئاۋەدانى.
۱۲. شۇپش لەبۋارى كارگىپى و فىركىردن دا. لە ۱۹۷۵دا ئەم خالانەش زىادكرا:
۱۳. فرۇشتىنى تا ۴۹٪ پىشكى كارگە گەۋرەكان بەكىركاران. كىركاران ئەم پىشكانەيان بەقەرزى دەۋلەتى دەكپى و لەداھاتى كارگەكەش ئەم قەرزەيان دەدايەۋە (مانگى ناگۇست).
۱۴. پىشتىۋانى كىردن لەبەكارھىنەر: بەربەرەكانى لەگەل ھەلاۋسان و گران فرۇشتن لەرىگاي كۆتتۇل كىردنى نىرخەكانەۋە (مانگى ناگۇست)
۱۵. پەرۋەردەۋ فىركىردنى سى بەرامبەر و سەپپىنراۋى ھەشت سالى و درىژەپپىدانى بەمەرجىكە دەرچۋوان، ئەۋەندى زىاتر لەم ھەشت سالى كەلەئامادىيەكان و زانكۆكاندا خۇىندوۋىيانە خىزمەتى ۋلات بىكەن (مانگى دىسامىر)

۱۶. خواردنی بی بەرامبەر بۆدایکانی نەدار و منداڵان تا تەمەنی دووسال
(مانگی دیسامبر)

۱۷. بیمەى كۆمەلایەتى و مانگانەى سەردەمى پىرى ھەموو ئىرانىيەكان
بگىرتەو (مانگی دیسامبر)

سەرئەنجام، لەسالى ۱۹۷۷دا دووخالى نووى دىكە كەوتەبواری جىبەجى
کردنەو:

۱۸. بەرپەرە كانى لەگەل بازرگانى كردن بەكپىن و فرۆشتنى زەوى و
خانوبەرەو مردەمالەو.

ئەم خالە بەمەبەستى بەرگرى كردن بوو لەبەرزىوونەوى ھەرپەمەكى كرى
خانوبەرەو نرخى زەوى و بالەخانەو ھتد.

۱۹. بەرەنگارىوونەو لەگەل گەندەلى و بەرتىل خۆرى

ئەركىن دژوارو گران لەبەردەمدا بوو. بەلام دەبىنن كە چۆن بەھاوكارى
مىللەتەكەم دەست بەكاربووم و چۆن يەككە لەپىويست ترين چاكسازىيەكان،
واتا چاكسازى زەوى و زارم دەسپىكرد.

فەسلە ۹

تەقسیم ئەرازی

لەسالی ۱۹۴۱ و ئەوکاتەى كە دەبوو لەگەل گرفته كاندا بجه نگیم و بهرپر سایه تی دهسه لات ئەویش لههه ل و مه رجی كدا كه پیشتر باسم كرد له ئەستۆبگرم، به زۆری لهخۆم دهپرسی كه باشتترین و گرنگترین ئامانجه كان بو یارمه تی دانی خه لگی ئیران له پریگای تیکۆشان بۆمانه وه دا چیه .

به پای من ئەوان بۆپیشگری لهفوتان پنیوستان بهیه کیه تی بو، یه کپارچه ییکی جهسته یی و فیکری و ئەخلاقى .

له بهر ئەوه ی كه هیه چ نه ته وه یه ك ناتوانیت رۆحی خۆی بگۆریت، هه ربۆیه، پنیوستان بوو زیاترله مه تریالیزم بایه خ به ریالیزم بدهین .

من بوخۆم به پیچه وانه ی ئەوكه سانه ی كه پیشه یان سیاسه ت بوو بیرم ده كرده وه و نه قشم ئەوه بوو كه ئەكری و ناكری لیک جیا بکه مه وه . هه ربۆیه به هیه چ نرخیک نه ده بوو بیاقی ئاوات و ئامانچ – بۆنموونه بنه ماكانی یه كسانی و ئازادی – له گەل بیاقی راستیه كاندا به ه ئەبگرم . سه باره ت به ده سه لاتی مه زه به بی كه كۆمونیسته كان و نكۆلی كارانی خوا به رییان خست به باشی رoon بوو كه ته نیا

بارودۇخىكى پىرلە مەترسى چاۋەپىنى دەكات. بەداخەۋە لەبارەى ئىرانەۋە، داھاتوو لەم بارەۋە ھەلەكردنى منى نەسەلماندا.

۲۰۰ھەزار ھىكتار زەۋى لە نىۋان جووتياراندا دابەشكرا لەسالى ۱۹۴۱دا بەدانى زەۋى كشت و كالى خۆم بەدەۋلەت كارىكم دەست پىكرد كە چاۋەپروانىيىكى زۆرم لىيى ھەبوو بى گومان ئەم كارە دەبوۋە ھۆى شوپشىكى بچوك كە پىكھاتەى كۆمەنگەى لادىيى توۋشى گۆپان دەكرد.

بەلام لەبەر ئەۋەى كە دەۋلەت واى بەباش دەزانى كەلەو كاتەدا دەسكارى ئەم پىكھاتە نەكات، ناچاربووم ئەم زەۋىيانە لەدەۋلەت ۋەربگرەۋەو لەنىۋان جووتياراندا دابەشم كرد. ھاتنەمەيدانى موسەدىق جارىكى دى پلانەكانى منى تىكداۋتەنياپاش لەسەركارلابردنى ئەو بوو كەتوانىم بەرنامەى دابەشكردنى زەۋى و زار درىژە پىبىدەم.

بۇ يارمەتى دان بە جووتياران، بانكىك بۇ بايەخدان بەكشت و كال دامەزرا. سەرەپراى بەرگرى كردنى توند، ياسايەك بۇدابەش كردنى زەۋى خاۋەن مۆلكەكان پەسەندكرا. ۲۰۰۰۰۰ ھىكتار زەۋى بەسەر زياترلە ۴۲۰۰۰ جووتياردا دابەش كرا (۱۹۵۵). ۋە سەرئەنجام ياسايەك كەسنوورى دادەنا بۇخاۋەندارىتى تايبەتى ئەو زەۋىيانەى كەگونجاۋبوون بۇكشت و كال، بەگەرانەۋە بۇ پراى گشتى پەسەندكرا (۱۷ى جەنبوهرى ۱۹۶۳).

ھەر لەوسەردەمەدا تازە بنەماسەرەتايبەكانى شوپشىكى پىۋىستم پراگەياندبوو. خەلكى ئىران تەۋاۋى ئەو شەرپانەى كەمن بۇ پاراستنى يەكپارچەپى و سەر بەخۆپى ۋلات رىبەرەيەتيم كردبوو، لەبىريان بوو. ئەوان بۇخۆپان شايت بوون كەمن زەۋىيەكانى خۆم بەسەر جووتياراندا دابەش كردبوو، ھەر بەپشتىۋانى ئەم متمانەيەى كەبەمىيان ھەبوو، لەيەكەمىن كۆنگرەى جووتياراندا (۹ى جەنبوهرى ۱۹۶۳) بەرنامەكانى خۆم بۇ ئەۋان شروۋقەكرد.

لە ۱۷جەنبوهرى دا خەلك بەدەنگى يەك لا كەرەۋەى زۆرىنە جاپنامەى شەش ماددەيى مىيان پەسەندكرد. ۋە بەمجۆرەبوو كە شوپشى ئىران بە دىمۆكراتىكتىن

شىۋە بە گەرانەۋە بۇپاي گىشتى بەدى دەھات. زىاتر لەھەرشتىك، لەم بەرۋارەۋە بوو كە بەرنامەكانى پىنج سالەى ئىمە (سىيەم و چوارەم و پىنجەم لە ۱۹۶۳ تا ۱۹۷۷) ۋەك كەرەستەى راستەقىنەى شۇرپشى سىپى خۇيى نىشان دا. من چۇنيەتى و ئەۋاويەتى ئەم شۇرشەم بەمجۇرە بەيرھىنايەۋە:

"...ھەندى لەھىزبەكان گومانىان وايە تەنيا ئەۋياساىانەى كەدەرئەنجامى بىرۋبۇچۈنەكانى ئەۋانە دروستىن ياسايە. ھىزى ئىمە سەرچاۋەى لەم راستىيەدايە كەشۇرپشى ئىمە خۇازىيارى سەرگەۋتنى چىنىك يان ئايدۇلۇزىايەك بەسەر ئەۋانىتردا نىيە... شۇرپشى ئىمە شۇرپشى سىپىيە: ئىمە لەھىچ دروشمىك پەيرەۋى ناكەين بەلەم ھەرچى كەبەلامانەۋە باش بىت بەدل فراۋانىيەۋە ۋەرى دەگرىن، جا رەنگۋوبۇى كۆمۇنىستى ھەبىت يان سۇسىيالىستى يان كاپىتالىستى... ئامانجى كۇتايى ئىمە ئەۋەيە كەلە ماۋەى بىست سالدا ئىران بگەيەننە ئەۋشۋىنەى لە شارستانىيەت و پىشكەۋتن كەپىشكەۋتوتوتىن ۋلاتانى جىهان پىيى گەيشتون. لەماۋەى دەسالى رابردودا رادەى دواكەۋتوۋىمان گەيشتوتە نىۋە بەلەم ھەرئەم نىۋەى دوۋەى دواكەۋتنەيە كەسەرگەۋتن بەسەرىدا زۇر دژۋارە."

سى قۇناغى چاكسازى:

چاكسازى لەبۋارى زەۋى و زاردا بەسى قۇناغ جىبەجى كرا. يەكەم، ھىچ مالىكى نەيدەتۋانى خاۋەنى زىاتر لەگۇندىك بىت. لەخىروپىرى ئەۋقەرزانەى كەلە ماۋەى پازدەسالدا دەدرانەۋە، ئەۋ جووتىارانەى كەكشت و كالىان دەكرت تۋانىان زىادە زەۋى مالىكەكان بىكرن. مالىكەكانىش تۋانىان لەكارگەدەۋلەتتەكاندا پىشكەكان بەدەست بىنن چۈنكەخاۋەندارىتى زەۋىيە فراۋانەكان ناياسايى كرابوو.

لەقۇناغى دوۋەم لەچاكسازى لەزەۋى و زاردا (فېرېۋەرى ۱۹۶۵) خاۋەن زەۋىيەكان ناچاركران كە ئەۋزەۋىيانەى كەبۇخۇيان بەسەرىيەۋە كارناكەن يان دەبىت بەكرى

بۆماوھى سى سال بىدەن بەو كەسانەى كەبەسەرىيەو كاردەكات يان پىيانى بفرۆشن.

سەرئەنجام لەقوناغى سىيمدا: ئەوخاوەن زەوييانەى كەبەكرىدانى زەوييان ھەلبژاردبوو ناچاركران قازانجەكانى ئەوزەوييە لەگەل ھەرزىرەكەدا دابەش بەكن يان ئەوبەشەى لەزەوييەكە كەوھەرزىر لەسەرى كشت وكالى دەكرد پىيى بفرۆشن. گەورەماليكان تەنيا دەيانتوانى ئەو زەوييانەى بۆخۆيان راگرن كەكارى لەسەرنەكرابوو بەلام ھىچ شتىك نەيدەتوانى رىنگرى بكات لەوان كە بەئۆتۆموبىل كەلك لەوزەوييانە ھەرنەگرن. من دژى ئەوھم كەمرۆف دەسپەنجى مرۆف ببات بەلام دژايەتى كەلك ھەرگرتنى مرۆف لەماشىن ناكەم.

توندىوتىژى و ئاگرنانەوھ:

راست پىش لەرىفراندۆم كاتىكە بەفەرمى قسەم بۆخەلك كرد، بەمجۆرەم گوت: " ئەگەربىرىرم داوھ كەئەم چاكسازىيە بخەمەدەنگدانى خەلكەوھ، لەبەرئەوھىيە كەھىچ كەس ناتوانىت سىستەمى كۆيلايەتى كەجوتيارانى ئىمە گرفتارى بوون جارىكى دى زىندوو،كاتەوھ وئىتر ھەرگىز بەرژەوھەندى تايبەتى كەسىك يان تاقيمىك نەتوانىت شوپنەوارى ئەم گۆرانكارىيە شۆرشگىرانەيە لەناوببات يان بىگۆرپىت." لەجەنىوھرى ۱۹۶۳دا، ئەنجامى رىفراندۆمەكە شەوق و زەوقى منى وروژاندى. شەش مانگ دواتر، لەمانگى جووندا لەگەل سەرھەلدانىك لەباشووردا بەرھو رووبووم. دوابەدواى ئەو، شەپۆلىك لەخراپەكارى و ئاژاوھ و ئاگركەوتنەوھى بە ئەنقەست لەخودى تاراندا پەيدا بوو. ھەروا كە بلىيت كردنەوھى ئاگر لەجياتى كەندنى بىردەنەوت، ببوو بەكات بەسەربردنىكى نەتەوھىيى.

دەركەوت لەلايەنى ئابوورى ئەم ئاژاوانە لەبنەرتدا لەلايەن ھەندى لە گەورە ماليكانەوھ داين كرابوو. بەلام سەرھەراى ھەولدانى ھاوناھەنگيان نەيان توانى رى جىبەجىكردى ياساى چاكسازى زەوى و زار بگرن. ھەرچەندە يەكگرتنى

نه فرەت ليكرەوى سوورو رەش يانى چەپى ئاژاوەچى و كۆنەپەرستانى توندپەرەو لەپۆزگارى موسەديقدە پيڭهاتبوو، بەلام لەسالى ۱۹۶۳دا هيشتا بەشيۆهەى بزاڤيكي پيا و پيڭ و پيڭخراوى ماركسيستى ئىسلامى لىنەهاتبوو. سەرئيشەو گرفتارىيەكانى مانگى جيون بەتەواوەتى بەهۆى "رەش" هەبوو و دەرفەتى بۆخراپەكارى رەها فرامەم كرد.

هاندەرى ئاژاوە و تالان كردن و سووتاندن بەكردهوه كەسيكى نەناسراو بوو بەناوى "ئايەتوللا خومەينى" كەبە شيۆهەى نەينى خەلكى لەدژى چاكسازيەكانى ئىمە لەبوارى زەوى و زارداو ئازادى ژنان و بەگشتى لەدژى بنەماكانى شۆرشى سەپى هان دەدا. ئەو لە ولاتدا پشتيوانيكي نەبوو و هەريۆيە شويىن كەتوانى زۆر زۆركەم بوون. كەسيش ئەوى دادگاي نەكرد و سزاي نەدا، بەلكو تەنيا داواى ليكرا كە برۆات و زمانى ئاگر هەلايسينى لەشوينيكي تردا هەلسورينيت.

پارەى بەرنامەكانمان چۆن داين كرد:

كاتى كەقوزاغى سەيەمى چاكسازى زەوى مان جيبەجى كرد ئيتەر گەرەماليكيك لەولاتدا نەمابوو. لەلايهكى ديکە، هەمووجووتياران ببوون بەخاوەنى زەوى. بۆتيگەيشتن لەسەرئەنجامى ئەم بارودۆخە، پيويستە بەبيريتهوه كەتاسالى ۱۹۵۱، ۷۱٪ لەدانيشتوانى ئىمە لەگوندەكاندا دەژيان و زياتر لەنيوهەى زەويە كشت و كالييهكان هى ماليكانى گەرە بوو كەزياتر لەسى كەسيان خاوەنى زياتر لەچل لادى بوون. هەندى لەم سى كەسە لەسەرۆك عەشيرەكان بوون. بەمجۆرە ۰,۲٪ لەبنەمالەكانى ولات، خاوەنى ۳۳,۸٪ زەوى كشت و كالى بوون. ئەم دەرهەبەگە دەولەمەندانە، بۆخويان لەتاران يان لەدەرەوهەى ولاتدا دەژيان و نوينه رانيان بەرپرسی چەوساندنەوهەى جووتيارانيك بوون كەبەشيوازی سەدەكانى ناوهراست بەسەر زەويەكان يانەوه كشت و كاليان دەكرد.

بۇپىرىكىدەنەھى ئەو بۇشايبىھى كەلەنەبۇونى مالىكانى گەرە پەيدا بېو، بانكى كىشت و كالى لايەنى ئابوورى كۆمەلى پىرۇژەى جۇراو جۇرى دابىن كىرد كەبەجۇرىك لەگەل ئەم چاكسازىيەدا پەيوەندى ھەبوو.

لەكۆتايىدا، ئەم بانكە كە ۲۰۰ لىقى لەسەرانسەرى ولاتدا ھەبوو قەرزى بەجوتىاران و يەكەتەى و ھەرەوەزىيەكانى لادى دەدا. تىپە گەرۇكەكان بۇيارمەتى دانى ئابوورى جوتىاران و ئازەلداران سەردانى ئەو شوپىنانەيان دەكىرد كەلەنەنجامى رووداوى سىروشتى دا زىانىان پىدەگەشىت يان بەروبوومىان باش نەبوو. تەنيا لەماوەى سالەكانى ۱۹۶۳ تا ۱۹۶۷، ئەم بانكە زىاتر لەبىست مىليار رىيال قەرزى بەجوتىاران دا. ھاوكات ھەرەوەزىيەكانى كىشت و كالى دامەزان و بە بەشدارى مالىكانى نوى گەشەيان پىدرا. ژمارەى ئەم ھەرەوەزىيانە ئەوئەندە خىرا زىادى كىرد كەزەمىنەى كۆكىدەنەوەيان لە كاربرايەتەى جۇراو جۇرەكاندا فەراھەم بوو.

لەسالى ۱۹۶۳ دا رىكخراووىكى ناوەندى بەسەرمایەى يەك مىليۇن رىالى يەو سەپەرەشىتى بالاي ئەوانەى لەئەستۆگرت. ئەركى پىكەئىنانى دەستەى بەرىوۋەبەرى، فىركردنى شىوازەكانى بەرىوۋەبىردنى ھەرەوەزىيەكان، پەيداكىردنى بازار بۇبەرەمەكان، ھاندانى ئىشى دەستى و بەستنى پەيمان گەلىك لەنىوان ھەرەوەزىيەكانى بەكارھىنەر و رىكخراوۋەكانى ھەرەوۋەزى نىوۋەنەتەوۋەى دا كەوتە ئەستوى ئەم رىكخراوۋەىە. ئامانجى كۆتايى ئەم رىكخراوۋەىە – كەبەداخەوۋە دەبىت كىردارى رابردووى بۇبەكاربىنم – ئەو بوو كە كۆمەلىكى تارادەيەك گەرە لەجوتىاران پىكەبىنەت بۇئەوۋەى بتوان بۇخۇيان ھەرەوۋەزىيەكان بەرىوۋەبەن، سەرئەنجام بتوانن پىشكەكانى ئەم رىكخراوۋەىە بىكىن.

بەم شىوۋدە سەرمایە و بەرىوۋەبەرى دەكەوتە دەست ئەولايەنانەى كەخاوەن بەرژەوۋەندى بوون.

ھەرەوۋەزىيەكان و بانكەكانى كىشت و كالى لەدامەزراوۋە كلاسكەكانى كىشت و كالى نون. ھەزەكەم دەربارەى دامەزراوۋەىەكى سىيەم كەبە راي من خاوەن رەسەنا

يەتتە يىلى زىياترە قىسەبەكەم كەبۇ ۋىلاتانى دىكە زۇر گىرنگە ۋە لەۋلاتى ئىمەش دا لېھاتوۋىيى زۇرى لەخۇي نىشان دا. مەبەستەم كاربرايەتتە ھاۋبەشەكانى كىشت ۋە كالى يە.

دروست بوۋنى ئەوانە ئاكامى ئۆگىرىنك بوۋ كەبەرامبەر بەچاكبوۋنى چەندى ۋە چۈنەتتە بەرھەمەكان نىشان دەدرا. ئىمە پىۋىستمان بەمىكانىزاسىيون ۋە كەلك ۋەرگىرتن لەشىۋازو پىنگاى كارناسانە بوۋ، ئەم پىۋىستىيەش لەپىنگاى كەلك ۋەرگىرتن لەپىكخراۋەكانى ھەر ھەزىيە ۋە نەبوایەت چارەسەر نەدەبوۋ.

شىۋازى كار كىردنى كار جەفەكانى كىشت ۋە كالى:

شىۋازى كار كىردنى ئەم كار جەفانە بەمجۇرەبوۋ: جوۋتیارانى خاۋەن زەۋى بەدانانى زەۋىيەكانىان لەكاربرايەتتە، پىشكەكانىان بەدەست دەھىنا. ئەۋان ۋەك خاۋەنى زەۋى خۇيان دەمانەۋە بەلەم نەيان دەتوانى بىفروشن يان لە دەرەۋەى چوارچىۋەى كاربرايەتتە زەۋى بىكەن بەلەم دەيان تۋانى بەشەكانى خۇيان بىفروشن بە بەشدارانى ھەمان كاربرايەتتە. مىراتگىرانى ئەم خاۋەن زەۋىيانە تەنیا پىشكەكانى كاربرايەتتە بەمىرات دەبىرد نە ئەۋ زەۋىيانەى كەلەۋى پىشكى پى گىرابوۋ. بەمجۇرە ئەۋ ھەزاران ھىكتار زەۋىيەى كەتايبەت بوۋبە كاربرايەتتە نەدەبوۋ دابەش بىكىرت ۋە ھەربۇيە باشتەن ھەل ۋە مەرج بۇجىبەجى كىردنى بەرنامە دىرئىخايەنەكان ۋە كەلك ۋەرگىرتن لەشىۋازە نوپىكانى كىشت ۋە كالى فەراھەم دەبوۋ.

ئەم سىستەمەى خاۋەندارىتتە كەھاۋكات ھەم گىروپىيە ۋە ھەم تايبەتتە، راست بەپىنچەۋانەى ئەۋەى كۈلخوزو كىبوتسە كە لەۋاندا كار كىردن بەكۆمەلە بەلەم بەرژەۋەندى تايبەتتە لەناۋچوۋە. لەئىراندا پىشكە بى ناۋەكانى كار جەفەكان دەرفەتتە بۇ جوۋتیاران دەرەخساند كەلە بەشىك لەۋ دەزگا بەرھەم ھىنەرە گەۋرەيەدا كار كەن ۋە لەكۆتايى سالىش دا جىيا لەۋ ھەق دەستەى كە ۋەرىيان

گرتىبوۋ لەقازانجى پىشكەكانىشىيان بەشىيان بەركەۋىت. لە ھەمان كاتدا ئىتر لە زەۋى گەورەۋ بەربلاۋى تايبەت بە مالىكىك شتىك لە گۆرپىدا نەبوو. لىئەدا ئاكامى پازدەسال چاكسازى لەبوارى زەۋى و زاردا لەژمارەكاندا كورت دەبىتەۋ:

زىاتر لەدوۋمىليۇن خىزانى جووتياربوون بەخاۋەنى زەۋى. ۲۸۷۱ ھەرەۋەزى زىاتر لەبىست مىليارريال قەرزىيان دا بە ۲۸۰۰۰۰۰ كەس لەئەندامانى خۇيان.

۱۴۷ يەككىتەۋى لەلادى كاندە دروست بىۋو كە ۲۸۰۰ ھەرەۋەزى ئەندامى بوون. ۸۹ كارجى كىشت و كالى قازانجى بەدەست ھاتوۋ لە ۴۰۰ ھەزار ھىكتار زەۋىيان لەنىۋان ۶۰۰۰۰ كرىكارى ۋەرزىپدا دابەش كىرد.

۳۵ ھەرەۋەزى كىشت و كالى بوون بەبەرپىرسى چاكسازى ۸۸ ھەزار ھىكتار زەۋى (بەشىۋەۋى ھەمواركىردن و ئاۋدىرى و چۆنىتەۋى كەلك لى ۋەرگرتنى) كەتايبەت بوو بە ۵۷ ھەزار جووتيار.

۱۰۲۲ ناۋەندى فەرھەنگى خەرىكى يارمەتى دان و فىركردنى دوۋمىليۇن لادىى بوو، ھەرەۋەھا نىزىكەۋى ۲۵۰ ھەزار مندالى ۳ تا ۶ سال لە ۷۴۹ دايەنگەدا كۆكراۋونەۋە كە رۇژانە وانەيان پىدەۋتراۋ ژەمىك خواردى بى بەرامبەرىشىيان پىدەدرا.

زىادبوۋنى سالانەۋى بەرھەمە كىشت و كالىيەكان لەماۋەۋى پازدەسال، زىاتر لە ۵٪ بوۋە ۋەمەش بەۋمانايەكە بەرھەم ھىنان لەم ماۋەيەدا خۇى لەقەرەۋى دوۋھىندە داۋە.

كارىگەرى شۆرشى سىپى لەسەرژىيانى لادى:

بۆتىگەيشتن لەبەرىنايى ئەۋ گۆرپانكارىيەۋى كە جاپنامەۋى شۆرشى ئىمە لەژىيانى ۋلاتدا پىكى ھىنا، نابىت لەبىرىكىرت كەجگە لە چاكسازى زەۋى و زار، دەكرى

بلىن بئە ماوبەندەكانى ديكەش راستەوخۇ لەسەرژيانى كۆمەلگەى لادىيى شوين دانەر بوون. تەنيا بەندەكانى ۱۹، ۱۳، ۱۲، ۵، ۴ ناپاراستەوخۇ كارىگەرييان ھەبوو. ليژەدا بەكورتى ئامارژەيك بەبەندەكانى ۱۱، ۸، ۷، ۶، ۳ دەكەم كە يارمەتى مۇدپرنيزە بوونى گوندىكانى دەدا.

بئەماي سىيەم دەورىكى سەرەكى لەچاكسازى زەوى دا ھەبوو، چونكە پەيوەندى بەدابين كردنى لايەنى ئابوورى ئەم گەلآلەو ھەبوو. ۵۵ كارگە كەپيشتر سەربە ۷/۷ مليارريال بوو، كران بە كاربرايەتى گەليك بەپشكى بى ناو ھە. ئەم سەرمایەيە دابەشكرا بۇ ۱۵۴ ھەزاربەش بەپرى ھەركام ۵۰۰۰۰ رىيال ۷ بەھوى بانكى كشت و كالییەو، لەبەرامبەر نرخی ئەو زەويانەى كە گەورەمالىكان فرۆشتبوويان، دابە مالىكان. بەم شىو، ئیمەنەتەنيا لەو ھەستانى سەرمایە خۆمان بوارد، بەلكو بەدابين كردنى زەمىنەى بەشداربوونى ھەمووچين و تويزەكانى كۆمەلگا، ئەوانمان بۇ بەشدارى كردنى راستەوخۇ لەگەشەپيدانى پيشەسازيدا ناچاركرد. سەرئەنجام، نرخی پشكەكان بەرز بوو ھە، كارگەكان چاكتر بەرئو ھەبران و داھاتى خاوەن پشكەكانيش زيادى كرد.

لەم سەرمایەيانە ۴/۳٪ لەپيشەسازى بەرھەمەينانى شەكر و ۳۸٪ لەپيشەسازى رستن و چنين و ۹٪ لەپيشەسازى لۆكە و ئاوريشم و ۷٪ لەپيشەسازى بيناسازى و ۳٪ لەپيشەسازى كيمایى و خۇراكى دا ۷ گەپر خرا. تەنيا ريگای ئاسنو پيشەسازى سەربازى و دەرھينانى خەلوزى بەردين و ويزگەكان و نەوت و كانەكان و كيمىاي نەوت و پيشەسازى سەرەكى ئاسنو و مس بەتەواو ھەتى لەخاوەندارىتى دەولەت دا ما ھەو. لانى كەمى سوودى مسوگەرى سالانە ۶٪ بوو. ھەموو ئەم كارگەيانە نۆژەن كران ھەو و كەرەستەكانيان چاكتركران پشكى ئەو كارگەيانەى كە سووديان لەئاستى پيوستدا نەبوو بەخەلكى نەفرۆشران، بەلكو كەوتنەژيەر بەرپرسايەتى ريخراوى پەرەپيدان و نۆژن كردنەو ھى پيشەسازى

ئىران بۇئەھدى كەنۇژەن يان بىكەتەھ. بېرىبوو پىشكەكانيان ئەوكاتەى كەخالى سىازدەھىم جىبەجى دەكرا بەخەلكى بفرۇشرىت.

نىشتمانى كردنى لىرەوارو لەھەرگەكان:

سەرئەنجام، پىويستە لىرەدا باسى ئەو كارانەبەكم كەبۇجىبەجى كردنى خالەكانى ۱۰،۲ ئەنجام دران. ئەم خالانە لەلايەك پەيوەندىيان بە خۇمائى كردنى لىرەوارو لەھەرگەكانەھەھبوو ولەلايەكى دىكە تايبەت بوو بەنىشتمانى كردنى ئاوەكان. ئەم كارانە لەگەل پىويستىەكانى ئابوورى و كۆمەلايەتى ئىران و لەگەل بنەماكانى شوپرشى ئىمە و ھاوكات لەگەل كۆتەرىن نەرىتەكانى ئىمە و لەگەل ئاكارى ئىسلامىشدا يەكى دەگرتەھ.

بەداخەھە لەئىراندا لىرەوارى زۆرنىيە: نىكەى ۳۴۰۰۰۰۰۰ هىكتار لەباكوورو بەدرىژايى كەنارى باشوورى دەرياي خەزەر و بەشى باكوورى كىوەكانى ئەلبۇرز و دووتاسى مىيۇن هىكتارى تىرىش لەرۇژئاوا و باشوورى رۇژئاوا و دەوروبەرى بىابانەكانى ناوەندى و كەنارەكانى كەنداوى عەممان دا پەرش و بلاھە. ھەرەھا، تەنيا بەشىك لەم دارستانانە (۱/۳ مىيۇن هىكتار لەباكووردا) بۇبەكارهينانى لەپىشەسازىدا گونجاھە. باقى دارستانەكان لە رابردودا فەوتان و، لەرووى بايەخى ئابوورىيەھە بەمزوانە كەلكى لىوەرناگىرىت. گەوجى مرۇقە و ئىشتىيائى بزن بوو بەھوى لەناوچوونى بەشىكى گەرە لە دارستانەكانمان.

نىشانەى زۆر ھەيە كەدەيسەلمىنىت ئىران لەسەردەمانى دىرىنەود تا سەدەى ھەژدەھەم، بەتايبەت لەرووى دارستانەكانى بەروو و ئەرژەن و پستە و سنەوبەرەھە لەباشووردا زۆر دەولەمەند بوو. لەسەردەمى ھەخامەنشى دا لەچوارچىووى ئىرانى ئىستادا زىاتر لە ۱۶ مىيۇن هىكتار دارستان ھەبوو.

بى گۇمان ھەژاريمان لە رووى دارستانەھەئەدەگەرىتەھە بۆسەردەمى ھىرشى مەغۇلەكان، بەلام بەزۆرى لەم سى سەدەى دوايىدا و بەتايبەت لەسەرەتاي سەدەى

بيسته م دا بوو كه پانتاييكي بهرين له داري دارستانه كانيان به شيوازيكي دور له نه قل بري بو مه به ستي داين كردني خه لووزو گه رماو به كارهيئاني له دارتاشيدا. به جوړيكيه ته نيا له ماوه ي ۱۹۰۳ تا ۱۹۱۳ د نزيكه ي ۱۳۰ هه زارتهن خه لووز به رهم هات كه ۲۳ هه زارتهني هه نارده كرا.

له ميژووي ديبريني ئيراندا هيچ نيشانه يه كه له بووني خاوه نديرتي تايبه تي له دارستانه كاندا نابيږي. ياساي ئيسلام به پي ده قى قورئاني پيروز فه رمان ده كات كه روبرو لير هوارو له وه پرگه و ده رياچه و گو ماو ناييت خاوه نديرتي تايبه تي هه بيت. له سه رده مي ده ره به گايه تي دا، كه ده ولته تي ناوه ندي لاوازو گنده ل بوو، گه وه ماليكاني زه وي، به بي نه وه ي له بيري دواروژد ابن پانتاييكي بهرين له زه وي دارستانه كانيان زه وت كرد.

به لام نه له هه ولى پاراستني دا بوون و نه نه ماميان لي ناشت و نه ته نانه ت ئيرانه ش كه لكيان لي وه رگرت، به لكو ته نيا بو به رزه وه ندي كاتي خو يان به كاريان هينا. هه ريو به بيا بانه كان بهرين بوونه وه و مه ترسي نه وه هه بوو كه نه گه ر ههنگاو يك نه هاويژريت نه م دارستانه به ته واوه تي له ناوچن.

دارستان تايبه تمهنده به هه مووان:

له بهر نه وه ي كه هؤ و هانده ري شوږشي ئيمه "به شي هه ركه س به پي كارو كو ششي" بوو له سالي ۱۹۶۳ د رامگه ياند: "دارستان سه رچاوه ي ساماني سه روشتيه و هيچ كه س بو نه فراندن و گه شه پيداني كاريكي نه كرده. سه روشت له به رده ستي ئيمه ي داناوه و هه ق وايه تايبه ت مه نديت به هه موو نه وه كه سانه ي كه له م ولا ته دا ده زين." نه وشته ي ده رياره ي دارستانه كان وتم ده قاده ق ده رياره ي له وه پرگه كانيش وه راست ده گه ريت. به پي ئاماره كانمان ئيران خاوه ني هه شت مليون هيكتار له وه پرگه ي باش و تاراده يه كه باش و، ده مليون هيكتار لير هواره. به لام خالي جيبي سه رهنج نه وه يه كه نه م له وه پرگه يانه ته نيا ده توانن خواردن بو نيوه ي

ئەو مەرۆمالاتانەى كەهه‌یه دابین بکەن. بەواتایه‌كى تر توانایى ئەم لەوهرگه‌یانە به‌هۆى زیاتر به‌كارهێنانیان كەم ده‌بیته‌وه و مەرۆمالات لاواز ده‌بن.

ئەم كارە دەرپرى ئەوه‌یه كه‌خاوه‌ندارىتی لەوهرگه‌كان ببوو به‌هۆى ئەوه‌ى كه‌كه‌لكى خراپى لى وەرېگرن. زه‌وییان به‌نرخى زۆر به‌كرى دەداو هه‌ندى جارىش درىخیان له‌جووتیاران ده‌کرد بۆ ئەوه‌ى بۆشتى به‌سوودتر ته‌رخانى بکەن.

فهرمانى نیشتمانى بوون له‌ ۱۶ى فېبریه‌وى ۱۹۶۲دا په‌سه‌ندکرا. له‌وکاته‌وه لێره‌واره‌كان و لەوهرگه‌كان بوون به‌ به‌شىكى جیانه‌کراوه له‌میراتى نه‌ته‌وه‌یى. به‌خاوه‌نى ئەم زه‌وییانە له‌به‌رامبەر گواستنه‌وه‌ى مافى خاوه‌ندارىه‌تیاندا (که‌تۆمارکراوو) پاره‌یه‌كى گونجاو درا. بۆئهم‌ کاره‌، هه‌م سه‌بارەت به‌ دارستانه‌کان و هه‌م له‌په‌یه‌وه‌ندى له‌گه‌ل زه‌وییه‌کانى کشت و کالى دا، ئەو باجەى که له‌مالیکه‌كان وەرگىرابوو، وه‌ك بناخه‌ى له‌به‌رچاوه‌گرتنى بژاردن دانرا. داریوش ده‌لیت: " درۆ و دوژمن و وشکه‌سالى " دژوارترین به‌لان.

پاریزگارى و په‌ره‌پێدان و به‌کارهێنانى ئەم دارستانانه‌ که‌وته ئەستۆى رێخه‌راوى لێره‌وارو لەوهرگه‌كان.

چاندنى زه‌وییه‌به‌رینه‌كان قه‌ده‌غه‌کراو به‌ره‌مه‌ینانى خه‌لووزى دار له‌ناوه‌ندو روژئاواو باشوورى ولاتدا نایاسایى راگه‌یه‌نرا، بۆ ئەوه‌ى دهره‌فى ناشتنى نه‌مام له‌دارستانه‌ وێران کراوه‌کاندا فه‌راهه‌م بېیت. کۆمپانیای میلیلى نه‌وتى ئێران هه‌زاران شوینى بۆ فرۆشتنى نه‌وت و نه‌وتى سې و به‌نزین کرده‌وه بۆ ئەوه‌ى جینگای به‌کارهێنانى خه‌لووزى دار بگرتنه‌وه. به‌مجۆره‌ دارستانه‌کانى باکوور بۆ فرۆشتنى ۲۰۰ هه‌زار ته‌ن دارى پېویست له‌ سه‌رانسه‌رى ولاتداو به‌میلیۆن مه‌ترى سىنجای دیکه‌ که‌له‌پیشه‌سازى دا به‌کارده‌هێنریت به‌س بوو.

سه‌ره‌نه‌جام، زیاتر له‌ ۹ ملیۆن نه‌مام له‌ ۲۶ ناوچه‌دا نێژرا. ۲۸ هه‌زار هیکتار "پشتینه‌ى سه‌وز" به‌ چوارده‌ورى شاره‌كان و به‌دریژایى رینگا سه‌ره‌کییه‌کانا دروستکرا، ژماره‌یه‌كى زۆر پارکى گشتى و ۳۹ هه‌زارهیکتار دارستانى نوێ و ۸۰۰ هه‌زارهیکتار داروده‌وه‌ن بۆ پېشگى له‌په‌ره‌گرتنى بیابان، هه‌مووى ئەمانه

ههنگاوه كانى سهره تابوون كه بؤ به دهست هينانه وهى ئەم سامانه له دهست چوه هه لگيران. ۷۰۰ هه زاره يكتار بيبان به ناشتنى دره ختانيك كه ره گه كانيان ده توانيت به ره و قوولايى زور پروات، ناوه دان كراونه ته وه. له وه پرگه كان ده سبه جى كه وتنه به رده ستى ناژه لداران. پووشانه و ناوانه يه كه ماليكان پيشتر له برى كه لك وه رگرتن له له وه پرگه و ناو وه ريان ده گرت هه لوه شايه وه. وه زاره تى كشت و كال بؤ گه شه پيدانى له وه پرگه كان پلانيكى جيبه جى كردو بؤ زياد كردنى ژماره ي بيره ناوه كان و شوينى ناو خوار دنه وه و پشتيى مه پومالات گه لاله گه ليك داريزرا.

شهر بؤ ناو:

له سالى ۱۹۶۸ دا ناوه كانمان خو مالى كرد، هه م ناوى سهرزه وي و هه م ناوى ژيرزه وي، رۆشتوو يان وه ستاو. ديسان ليره شدا له نه ريتى هه خامه نشى و په يامه كانى قورنان ده رباره ي خاوه نداريتى گشتى به سهر ناوه كاندا په يره وي مان كرد.

به داخوه ئيران هه ميشه له پرووى ناوه وه له تهنگانه دا بووه. توژى پيشتر ناماژمان كرد كه داريوش پارابووه وه كه خاوه نند و لاته كه ي له وشكه سالى بپاريزيت. له كاتيكدا تيكراي جيهانى بارينى سالانه ۸۶۰ ميلى مه تره، ئيران ته نيا ۲۳۱ ميلى مه تر بارانى هه يه. به پينى بارانى سالانه، پاشه كه وتى ناوى ئيمه له ۲۸۰ بؤ ۵۲۰ مليارمه ترى سيجا له به رزى و نزمى دايه، يانى ۳۷۸ مليارمه ترى سيجا به تيكرى.

۷۳٪ ئەم بارانه ده باريت به سهر دارستان و له وه پرگه وه ده يمه كاندا يان ده پرژيته ناو ده ريا و ده ريا چه كان. ۲۷٪ ماوه ي (تيكرا ۱۰۳ مليارمه ترى سيجا) له بيره ناوه كان و رووباره كاندا ده ستى پيراده گات. له سالى ۱۹۷۶ دا ۶۶/۸ مليارمه ترى

سینجای ئاۋ بەس بوو بۆ بەکارهینانی لەکشت و کال و شارو پیشەسازیدا. کشت و کال بەتەنیا ۲/۲۶ ملیارمەتری سینجای پێویست بوو.

بەسەرنجدان بەم ژمارانە بە روونی دەردەکهوێت کە وشکەسالیێک ئێمە لەگەڵ مەترسی بێ ئاوی بەرەو پوودەکات و دوو وشکەسالی یەک لەدوای یەک کارەسات دروست دەکات. هەرەها دەبینرێت کە زۆربوونی خێرای ژمارەیی دانیشتوان و گەشەسەندنی کشت و کال و ئاودیێری و پیشەسازی پۆلاو کیمیای نەوت و پێویستی پوو لەزیادبوون بەوزەیی کارەبا، پێویست دەکات سیاسەتیکی گونجاو سەبارەت بە ئاۋ رەچاوبکرێت. پێویستە لەو سەرچاوانەیی کە هەیه بەباشترین شیۆه پارێزگاری بکرێت و لەسەربنەمای قازانجی گشتی دابەش بکرێت و ئەگەر کرا بەدوای سەرچاوەی نوێدا بگەڕین.

تاپینش لەسالی ۱۹۵۳ پینچ بەنداوی بچووک دروست کرابوو، کە سەرچەم بەپیری سیازدە ملیار مەتری سینجای ئاۋهوه، بەشی ئاودیێری ۸۰۰ هەزارهیکتار زەوی (کە ۴۰۰۰۰ هیکتاری ئەو زەویانەیی بوو کە زیندوو کرابووه) و بەرەمەهینانی ۱۸۰۴ میگاوات کارەبای دەکرد. لەکاتی کدا کە ناچار کرام ئێران بەجی بێنم پینچ بەنداوی گەورەیی دیکە لەقونای جیبەجیکردندا بوو. تەنھا یەکیک لەو بەنداوانە، یانی بەنداوی رەزاشای مەزن، بریار بوو ۱۵۰ هەزار هیکتار زەوی ئاودیێری بکات و هەزار میگاوات کارەباش بەرەم بەینیت. بەهۆی دووبەنداوی دیکە کە بریاربوو لەسەر رووباری کاروون دروست بکرێت، ۳۰۰۰ میگاوات کارەبای دیکە بەرەم دەهات. لیکۆلینەوه بۆ بەکارهینانی ئاوی ناوچە قسلییەکانی ژێرزەویش لەگۆری دا بوو.

بریاربوو لەپێگای سازگارکردنی ئاوی دەریا لەکەنارەکانی کەنداوی فارس داو بەهۆی رەنەکتۆرین ئەتۆمییهوه، لەهەولێ دابین کردنی ئاوی زیاتردابین. دروستکردنی ناوچەیهکی پیشەسازی بۆ بەکارهینانی ئەم ئاۋه پینشینی هەبووه، لەبەر ئەوهی دەمان ویست لەکەنارەکانی کەنداۋا دروستی بکەین، کە ئیتر ئاوی دەشتەکان تەنیا بۆ کشت و کال بەکارهینرێت.

له راستی دا ده مویست له داهاتوویکی دووردا پیداویستی هکانی ئاودیتری بؤ ۱۵ ملیون هیکتار زهوی له جیاتی ۳/۷ ملیون هیکتاری نیستا فه راهم بکه م. به لآم بؤ گه یشتن به وه ها ئامانجیک پیویستمان به وزه ی زیاتربوو. هه رچه نده ده کرا له به نداوه کان و سه رچاوه کانی دیکه ی ئاوی ولآت نزیکه ی ۱۰۰۰۰ مینگاوات کاره با به ره م به یئیریئت به لآم هیشتا نه ماننتوانی بوو ئه وکاره بکه یین.

له سالی ۱۹۶۳ تا ۱۹۷۷ به ره مه یئانی وزه ی کاره با له ۲۳۳۸ ملیون کیلوواته به رزبووه وه بؤ زیاترله ۲۰ ملیار کیلووات و توانایی ویزگه کانمان له ۸۵۰ مینگاواته وه بؤ زیاترله ۷۵۰۰ مینگاوات زیادی کردو بریاربوو له داهاتوویکی نزیکدا له دوو ویزگه ی کاره بای ناوکییه وه که له قوناعی جیبه جی کردندا بوون ۲۴۰۰ مینگاواتی دیکه به ره م به یئیریئت. پیشترا ئامارژهم پیدا که ئامانجی کوئایی به ره م هیئانی ۲۵۰۰۰ مینگاوات وزه ی کاره بای ناوکی بوو.

که واته روونه که هه رچه نده من به وه تاوان بارده کهن که "ئاوړم له کشت و کال نه داوه ته وه" به لآم پیچه وانهی نه وشته راسته. له ولآتیکدا که که می ئاو و شی هیه، ته رخانکردنی پارهی پیویست بؤ ئاودیتری و تیرکردنی زهوی به راستی زؤر قورس بوو و زیاتر له وه ی که ئیمه له م ریگه دا ئه نجاممان دا کاریکی نه وتؤ نه ده کرا.

فەسلى ۱۰

كاری سوپاكانی زانست و تەندروستی و برەوپیدان و ئاوەدانى

سوپاكانى زانست و تەندروستی و برەوپیدان و ئاوەدانى كەشۆرش دروستىانى كەرد، لەباشكردنى بارودۆخى گونەكان و تەندروستی و پەرورده و فێركردن و سەرخستنى ورەى گوندنشينان و كۆمەلگەى كشت و كالى دا بەگشتى دەورو نەقشيكى گرنگان هەبوو. ئەم سوپايانە پىكها تىبوو لەو پياوانەى كە بەرخزمەتى سەربازى كەوتبوون و ئەو ژنانەى كە خۆبەخشانه حەزبان لەيارمەتيدان لەو بوارانەدا دەكرد. كچانى گەنجيش لە رادەبەدەر شەوق و زەوق يان نیشان دەدا. لەكاتى كەدا كە سەردانى يەكێك لە ناوەندەكانى راهينانى ژنانم دەكرد پرسيم كى ئامادەيه لەگوندەكاندا خزمەت بكات. وەلامى هەموويان ئەرىنى بوو.

بەپيى ئەو ئامارانەى كە لە بەر دەست دايە، پيش لەسالى ۱۹۶۳ لەنيوان ۱۶ بو ۲۴ لەسەدى مندان لەلادى كاندا دەچوونە قوتابخانە و باقىەكەى نەخويندەوار بوون. لەكاتى كەدا لەشارەكاندا ۷۴ لەسەدى مندان دەچوونە قوتابخانە. ياساى خویندنى سەپینراو لەسالى ۱۹۴۳ دەسەندكرابوو بەلام لەبەر نەبوونى كەرەستەى جيبەجى كردن تەنيا لەدەقىكى نووسراو دەچوو. لەپيوەرى نيشتمانى دا لەسەدا ۸۵/۱ خەلك نەخويندەواربوون.

سەدھەزارگەنج لەخەباتی دژی

نەخویندەواری دا بەشداری دەکەن:

پیم وابو کە دەکرێ رینگە زالبوون بەسەرئەم گرفتە چارەسەر نەکرابو دا لەدلی ھەر لاویکی ئیترانیدا پەیدا بکریت. بەمجۆرە کە ئەگەر داوامان لەو کەسانە بێ دەکرد کە مەرجەکانیان تێدا بوو بۆئەو ھەموو کە خۆیان ببەخشن بەفێرکردنی نەخویندەواری لادیی کە لە قوتابخانەش بێ بەری بوون، ئەوا ھەموویان رازی دەبوون، ئەویش بەو ھا شەوق و لەخۆبردووییکەو کە خێرا ریزوستایشی گشتی و تەنانەت ولاتانی دەرەکیشی بۆلای خۆی راکیشا و بووبە ھۆی ئەو ھەموو کە خەڵکانیکی زۆر سوپای زانستی ئیلمەستایش بکەن. (خالی ٦).

ئەم سوپایە لەگەڵ سەرکەوتنیکی بێ وینە و بەرەو پوو بوو کە بەپرای من لەدوینا دا وینە نەبوو. من لێرەدا تەنیا ئامارە بەدەسکەوتەکان لەگوندەکاندا دەکەم: ژمارە ئوقوتابیانە کە لە قوتابخانەکانی زانستدا بەشداری خویندنیان کرد لە ماو ھە ٢٥ سالد ٦٩٢٪ زیادی کرد. تەنیا لە ماو ھە پینچ سالی یەکەم دا، ٥٢٠ ھەزار کۆر و ١٢٨ ھەزار کچ و ٢٥٠ ھەزار پیاو و ١٢ ھەزار ژن لەلادی کاندای بەشداری خویندنیان کرد.

لەمیانە ئەم ماو ھەدا، بەرکەوتووانی خزمەتی سەربازی بەھاوکاری گوندنشینان زیاتر لە ١٠٧٠٠ قوتابخانەیان دروست کرد و ٧٢٠٠ قوتابخانەیان نوژە نکردهو، ٩٥٠ مزگەوتیان دروست کرد و ٨٢٠٠ مزگەوتیان نوژە نکردهو، ٥٠٠٠ ھەمامی گشتییان دروست کرد، ٦٠٠٠٠ کیلۆمەتر رینگای ناوچەیی و ٢٤٥٠٠ پردیان دروست و نوژەن کردو، نزیکە ٢٠٠٠٠ شاخەبۆریان خستە ژێر زەویەو ھەو زیاتر لە ٨٧٠٠ مەزرایان دروست کرد، نزیکە ٢٠٠٠٠ ملیۆن و نیو لوق نەمامیان ناشت، ٧٥٠٠ یانە و ھەرزیشیان ریکخست و زیاتر لە ٥٠٠٠ سندوقی پۆستەیان دانان.

تا سالی ۱۹۷۸ سوپای زانست بیست و ههشت خولی بۆ پیاوانی گەنج و هەژدە خولی بۆ ژنان کردەووە کەتیادا زیاتر لە سەدەهزار کەس راھینران. زۆریک لە بەرکەوتوانی خزمەتی سەربازی و خۆبەخشەکان بوون بە مامۆستایانیکی بەئەزموون و هەندی کیان دەوری باشیان لە خانەکانی دادی گوندەکاندا گیرا. ئەم جۆرە لە پەروەردەو فێزکردن بۆ ولات یان کۆمەڵگەی ئێرانی، یەک لە سەرستی قوتابخانە ئاساییەکان تیچووی هەبوو. هەلبەت کارکردن لە لادی کاندای بە شێوەی خۆبەخشانه بەرێوە دەچوو.

بەلام چاکترابوو کە ئەم کارانە لە چوارچێوەی بەرپرسیاریەتی سوپای سییەمدا (سوپای بروپیدان و ئاوەدانی) بیئت (خالی ۸). ئەم سوپایە کاری زۆری بە ئەنجام گەیاندا و راست دووسال پاش سوپای زانست دامەزرا. لەبەر ئەتدا ئاماژەکانی ئەم دوو سوپایە بەتەواوی لیک جیاوازی بوون.

پەلاماری سوپای سییەم:

هەرکام لە ئەندامانی ئەم سوپایانە سەرەتا دەبوو "ناسنامە" ی ئەو گوندە ی کە تیادا خزمەت دەکەن ئامادە بکەن. ئەم ناسنامە یە پرس نامە یە ک بوو تایبەت بە بارودۆخی جۆگرافی و کشت و کالی و ئابووری و جفاکی و فەرھەنگی ئەو گوندە. دوایە دوای ئامادەکردنی پرسنامە کە دەکرا گرافتە ئاوچەییەکان دەسنیشان بکریت.

وینە یە ک لە پرسنامە کە یان دەنارد بۆ وەزارەتی کشت و کال کە ئەویش دەیتوانی بەرەبەرە "ناسنامە" ی گوندەکانی ئێران ئامادە بکات.

سەرئەنجام، خولیکی نوی بۆ فێزکردنی تەکنیکە نویکانی کشت و کال دەستی پێدەکرد. بەرینویی یە کێک لە ئەندامانی سوپا، گوندنشینیان وەشانندی ئەو تۆو ی کە وەزارەتی کشت و کال ناردبووی لە پارچە زووییکی لانیکەم هەزارمەتری چوارگۆشەدا تاقی دەکردهووە. لەم مەزرا نمونەییەدا، گوندنشینیان باشترین رینگاکان بۆ ئامادەکردنی زەوی و چاندن و هەلگرتن و ئاودێری و پەیین کردن و

به ربه ره كانى له گه ل نه خو شيبه كان فيرده بوون. له باخچه يه كى نمونه يى دا، شيو ازى دروستى ناشتنى نه مام و موتور به كردن و هه لپا چين و وشكه ل كردن فيرده كران. جووتياران چو نيه تى هه واگۆر كى و پاك و خاوينى و رووناكى پشتيرو گه وره كان فيرده بوون و له چو نيه تى كوتان و چاوديري كردنى ئاژه لانى خو يان راده هيئران. ناوه نديك لاوانى هانده دا بۆ شه وه ي پرۆژه گه ليك دهر باره ي به ره مه ينان و هاوكارى كردن جي به جى بكن و له م ريگاوه نه وان له گه ل كي شه كانى كشت و كالى و ژيانى جقاكى ئاشنا ده بوون.

ته نياكاتيك، خالى يازده يه م (گه لآه ي ئاوه دانى شاره كان) جي به جى كرا كه سه ريانى سوپا ي سنيه م بانگه يشتى خزمه ت كران.

هه ندى له وخزمه تگوزاريانه ي كه نه وان له ۶۶۷۴۵ ناوچه ي لادى دائه نجاميان دا به مجوره يه: دروستكردنى ريگه ويان، دروستكردنى جوگه كانى ئاو، دامه زراندى ناوه ندين پزىشكى و ته ندروستى (له و ناوچانه ي كه سوپا ي ته ندروستى لى نه بوو)، دروستكردنى هه مامى گشتى، قوتابخانه، كتبخانه، گه ياندى كاره با، ئاماده كارى بۆ خزمه تگوزارى پۆست و ته له فوون و ته له گراف، دروست كردنى بيئا، دووكانى هه ره وه زى، دامه زراندى ناوه نده كانى فيركردنى پيشه كان و ته نانه ت بانگيش.

ريكخراوى سوپا ي ته ندروستى: پزىشكى له ريگاى ته له فيزيوئنه وه:

سوپا ي ته ندروستى (به ندى ۷) به نۆبه ي خو ي ئه م كارانه ي نه نجام دا: جو مال كردن و پاك كردنه وه ي كانيه كان، هه لكه ندى بىرى ئاو، دانانى ترومپا ي ئاو، دروستكردنى جوگه و هه مام و هتد. ئه ركى راسته قينه ي ئه م سوپا يه دهرمانكردنى نه خو شيبه كان و پيشگىرى و ريشه كي شكردنى نه خو شيبه گشتگيره كان و دا بين كردنى هه ل و مه رجي گونجاوى ته ندروستى بوو. ئه مه هه ره ئه و كاره ي بوو كه له جي به جى كردنى دا سه ركه وت. له ماوه ي هه شت سا لدا كو ي

خزمەتگوزارىيە پزىشكىيەكانى لادى لەكەمتر لەيەك مليۆنەوہ بۇزىاتر لەھەشت مليۆن حالەت زيادى كرد.

سەرکەوتنى ئەوان بەرپادەيەك گەرە بوو كەلە ۱۹۷۴دا بېراردرا تەواوى خزمەتگوزارىيە پزىشكى و تەندروستىيەكانى لادى بخرىتە ئەستوى ئەوان. بەمجۆرە سوپايەك كەوہك ئامرازى شوپش پىكھات و ئەركى ئەوہبوو كەكەم و كورتىيەكانى سىستەم قەرەبوو بكاتەوہ، سىستەمى بۆلاى خۆى راکىشا و بوو بەرىكخراوى سوپاي تەندروستى بۇئاوہندە تەندروستىيەكانى لادى.

لە ۱۹۷۶دا ئەم رىكخراوہ پىكدەھات لە ۱۴۲۲ ناوہندى تەندروستى و دەرمانى و ۱۲۴۰ پزىشكىش لەم شوپنەندا سەرقالى كاركردن بوون. لە گوندەكاندا ۴۰۰ تاقىگەى شىكارىي نەخۆشەكان و ژمارەيەكى زۆر دەرمانگە لەھەمووشوپنىكدا ھەبوو كەبەزۆرى بەيارمەتى ئابوورى خودى گوندنشىنان دامەزرايوو.

يەككە لەمەزنترىن دەسكەوتەكانى سوپاي تەندروستى لايەنى مەعنەوى ئەو دەسكەوتانە بوو و توانى متمانەى گوندنشىنان بۆلاى پزىشكى "رەسمى" رابكىشىت. پىنشتەر گوندنشىنان روويان لەدەرمانكارانى سوننەتى خۆيان دەنا. بەلام تا ۱۹۷۸ روويان لە "سەرياز" يكى سوپاي تەندروستى و يان تەنانەت پەرستارىكى خۇبەخش دەنا.

ئەمە لە ولاتىكدا روى دەدا كەپىنشتەر ئەگەرپزىشكىك دەيويست دەرزى لە ژنىك بدات ئەوا دەبوو ئەم كارە لەپىشتى پەردەوہ و بەنامادەبوونى باوكى يان ھامپراكەى ئەنجام بدات. لەكۆتايى دا دەبىت بلين كەئەم سى سوپايە لەراستىدا سەربازانى شوپش بوون، سەربازانىكى كارامە و لىھاتوو لەچەندبوواردا كەپىشتيان لەھىچ شتىك نەدەكردو لەھىچ شەرىكدا ھەلنەدەھاتن. ھەركە ناوچەيەكيان پىدەسپىردرا، تائەو جىگاي كە لەتوانايان دا بوو تىدەكۆشان ھەل و مەرچى ژيانى دانىشتوان باشتربكەن.

سهربازانی ئەم سى سوپايه مووچهيهكى وهك سهربازانى ديكهيان وهردهگرت كهگونجاو بوو لهگهڵ پلهكانيان، ماموستايهكى زانكو ديتوو پلهكهى هاوپلهى ستوان بوو. كچانيش مووچهيهكى وهك ئەوانيان وهردهگرت.

نابيت لهبيربكهين كه له م ماوهدا ولاتهكه مان بهره بهره دهوله مهن دتر ده بوو. دهوله ت پنداويستى زياترى له بهردهست دابوو و لهريگاي كارگيرى و ياساوه بو باشترکردنى ژيرخانى ولات ئيشى ده کرد. قوتابخانه و کتیبخانه و نهخوشخانه و ده زمانه گه كان دروست ده کران. چالاكيبه كانی ئەم سى سوپايه زياتر بوو. له م كارانه. ئەوان نامرازه كانی پيشكه وتنيان گه يانده دورترين شوين و ناوريان له ورده كاريانه دايه وه كه ده زگاي كارگيرى ئەوانه ي له بهرچا و نه گرتبوو به لام له ژيانى رۆژاندا زياتر له پيشكه وتنى گشتى بايه خيان هيه.

گرنگتر له هه موو شتيك، ئەوان له ولاتيكد خيرايبان به رهوتى پيشكه وتن به خشى كه به ته واوى پيوستى بوو. له م ولاته دا هه موو شتيك به راستى له سفره وه ده ستى پيكرده بوو - له سه ده كانی ناوه راسته وه - چونكه روودانى شهرو ئاكامه كانی هه موو ده سكه وته كانی باوكمى به فپرو دابوو.

چاوهروانى به كارهيئانى كه رهسته گه ليك بووم له داهاتوودا كه زوريارمه تى ئيشى سوپاكانى زانست و ته ندروستى ده دا. برياريو سى مانگى ده سكرده هه ركام به سى كه نالى ته له فزيونيه وه له خولگه يه كى جيگيردا جيگرن. له م ريگايه وه "سه رباز" يان په رستاريك كه له گونديكى دووره ده ستدا له گه ل نه خوشييكى كوشنده به ره و پرو ده بوو ده يتوانى له پسپوڤراني پايه به رزى تاران يان شوينيكي ديكه رينويني پزيشكى وه ربگريت. ئەم پسپوڤره ده يتوانى ئەو پشكينيى كه ده بوو بكریت بو په رستاره كه ي روون بكاته وه، يان نه شته رگه ريبه كه نيشان بدات. سنيسته ميكي ته له فزيونى له م جوڤه ئەزموون و توانايى باشترين پروفيسوره كان و زانستى باشترين پزيشكاني له بهردهستى دووره ده ست ترين ئيرانييه كاندا داهنا.

له هه مان كاتدا پلانيكى په يوه ندى و گه يانندن له ريگاي دووره وه كه سى مليار دولارى تيده چوو په يوه ندى ئيرانييه كانی له دووره ده ست ترين گونده كاندا

بەشیۆەوی ئوتۆماتیکى لەگەڵ شوینەکانى دیکەى دونیا مسۆگەر دەکرد. دیسان
لیرەشدا هیوادار بووم کە لەرووی پەيوەندییەوێ ئیران بگەینمە ئاستى
پیشکەوتوترین ولاتان. ئەمە نیشانەیک بوو لەشارستانیه تیکى مەزن.

فەسلێ ۱۱

شۆرشی سپی و کریکاران

دووملیۆن و نیو خیزانی لادیی بوون به خاوهن زهوییک که به سه ریه وه کاریان ده کرد. (هه رخیزانیک ئیرانی به تیکرا پینچ که سه).

ناکری بلین که گه وه مالیکان، چ زانی ئایینی بووین یان نا، له م شۆرشه رازی نه بوون. هه ربویه، حاشاله وهی ناکریت که پینشکه وتنی به رده وامی ئیمه به ناچاری له سه رینه مای پیشه سازی بوونی خیرابوو. له بیرى ناکه م که له ۱۹۶۳ به دوا، راده ی پوو له زیاده بوونی له دایک بوون نیشانی ده دا که تا سالی ۱۹۹۰ ژماره ی دانیشتوانی ولات ده گاته نزیکه ی په نجاملیۆن که س.

له ۱۹۵۶ دا دانیشتوانی تاران ۱۷۰۰۰۰۰ که س بو و له ۱۹۷۸ دا گه یشته ۴۵۰۰۰۰۰ که س. شاره گه وه کانی دیکه ش بارودۆخیکى وایان هه بوو:

۱۹۷۸	۱۹۵۶	
۱۰۰۰۰۰۰	۲۵۵۰۰۰	نیسفه هان
۹۰۰۰۰۰	۳۰۰۰۰۰	ته ورین
۹۵۰۰۰۰	۲۵۲۰۰۰	مه شهه د
۷۵۰۰۰۰	۱۷۱۰۰۰	شیراز

ھەرچەندە كە ئەم كىئشەيە رەنگە تەنيا تايبەت بەئىران نەبىت بەلام لەگەل خۆيدا
گىرو گىرفتى زۆر ئالوزو شاراوھى ھىنا.

شويىنى نىشتەجى بوون بۇ كرىكاران:

پىش لەھەموو شتى و گىرنگىر لە ھەمووان پىويست بوو بۇ ئامادەکردنى شويىنى
نىشتەجى بوونى كرىكاران كاربكرىت. ھەر بۇيە ناچاربووين لە بارودۆخى
شارەكاندا ھەندى چاكسازى ئالوز ئەنجام بەدين. بە ناچار دەبوو زۆرىك لە ناوچە
نىشتەنيەكان نويسازى بكەينەو ھەر لە ھەموو شتىك پىويست بوو بەتوندى
چاودىرى نەخشەى بيناكانى ئەو كەسانەى بكەين كە دەيانويست بيناسازى
بكەن.

زۆركەس جگە لە قازانجى تايبەتى ئامانجىكى دىكەى لانهبوو.

كاتىك نرخی مال و زەوى بەشيوھىكى سەرسوورھىنەر بەرزبوو ھەو بازىرگانى
زەوى و خانوبەرە دەستى پىكرد، سزادانىش بە ريوەچوو (ئەمە خالى
۱۸ بەرنامەى ئىمە بوو وتەنيا لە ۱۹۷۷ ھە جىبەجى كرا). تەنيا رىگاي پىشگىرى لە
خراب بەكارھىنان ئەو ھەبوو كە دەولەت بۇ خوى شويىنى نىشتەجى بوون دروست
بكات. ھەر لەم پىناوھەدا بوو كە پلانى بيناسازى شارى مان بەپىي رىساكانى
جىھانى بەلام لەئەندازەو پىوھرىكى نىشتەمانى دا گەلآلەكرا. لەسەرەتادا، پلانىكى
پىويست دەسبەجى جىبەجى كراو سەرئەنجام پلانى دىكە كە بىرپاربوو لە كاتى
پىويستدا جىبەجى بكرىت ئامادەكرا.

پلانى پىويست بەمجۆرە جىبەجى كرا:

بۆھاندانى دەولەتمەندان ھەل و مەرجىكى تايبەتى ھەك گەشەپىدانی سندوقەكانى
پاشەكەوت و سپاردە جىگىرەكان دروست كرا، ھەر پلانىكى بيناسازى كە

پەسەندەدە كرا بىناسازان متمانە يەككى بانكى يان بەدەست دەھىنا كەبتوانن قەرز ۋە رېگرن. سەرچاۋە ئابورىيە كان بە ھۆى دامەزاندنى بانكىكى. خانوبە رە ۋە سندوقى بانكە كانى ئىران بۇ ۋە گە پرخستنى سەرمایە ۋە چاپ ۋە بلاۋ كوردنە ۋە ى سفتە بايە خدارە كانە ۋە داين كرا. بۇ كپىارانىش قەرزى درىژما ۋە ى خانوبە رە بە ھەل ۋە مەرجى ئاسانە ۋە لە بەرچاۋ گىرا.

سەرئەنجام، لەرىگى ھەرە ۋە زىيە كانى خانوبە رە ۋە كۆمپانىا كانى بىناسازىيە ۋە قەرز بە ۋە كە سانە دەدرا كە دەيان ويست خانوبە رە دروست بكن.

بە پىپى ئامارە سىمىيە كان، تاكۆتايى سالى ۱۹۷۷ ۋە زارەتى ئاۋەدانى ۋە مەسكەن بە تەنيا ۳۱۰۰۰ يەكەى نىشتەجى بوونى كە پىكھاتبوۋ لەمالى فەرمانبەران ۋە كرىكاران، بە تىچوۋى ۱۴/۴ مىليار رىئالە ۋە دروست كرىبوۋ. بىناى ۴۰۰۰۰ يەكەى نىشتەجى بوونى دىكە بە تىچوۋى ۶۷/۴ مىليار رىئالە ۋە دەستى پىكرىبوۋ. جىالە مانەش، ۲۰۰۶ پىرۆژەى نويسازى لەناۋچە ى شارو ۶۸۹۲ پىرۆژە لەناۋچە گوندىيە كاندا جىبەجى كرابوۋ.

پلان ۋە دانرابوۋ كە لەلايەن دەۋلەتە ۋە زەۋى بدرىت بە ۋە كارگە ۋە كۆمپانىا يانە ى (كە خاۋەندارىتى يان گىشتى بوۋ) بۇ ئەۋە ى بىناسازى تىدابكەن تا فەرمانبەران ۋە كرىكارانىان بتوانن لەنزيكترىن شوينى كارەكە يانە ۋە نىشتەجى بىن. كات ۋە ختىك كە بە مجۆرە دەمايە ۋە دەرفەتى بە كرىكاران دەدا بۇ ئەۋە ى رۆژانە چەندكات ژمىرىك لەكاتى زيادەيان لەمە لەوانگە ۋە شوينە ۋە رىزىيە كاندا بەنەسەر.

۲۱۱۵ پىرۆژە بۇ بەرژە ۋە ندى لاۋان جىبەجى كرا. لەوانە دروست كردنى قوتا بخانە ۋە زانكۆ ۋە خۇشخانە ۋە دەرمانگە ۋە ناۋەندە كانى ۋە رىزىشى ۋە رابواردن ۋە ھۆتيل ۋە خىۋەتگە كانى ھاوينە ۋە نمونە ى لەم جۆرە بوۋ. ھەرە ھا ۸۷۹ پىرۆژە ى دىكەش لەتە ۋە ۋوبوون دابوۋ.

لەھەمان كاتدا كە سوپاى برە ۋە پىدان ۋە ئاۋەدانى، لە ۱۲ ى جەنىۋەرى ۱۹۶۴، سەرقالى دروست كردن ۋە مودىرنىزە كردنى لادىكان بوۋ، گوندى ناۋەندى ناۋچە كان

دروست دەكران و كارەبا و تەندروستى يان بۆ دابىن دەكران لەگەڵ رىگاسەرەككيبەكانى ولاتدا پىكەو دەبەسترانەو.

لە ساڵەكانى ۱۹۷۶ و ۱۹۷۷ دا دوازدەمليۆن مەترى چوارگۆشەزەوى درابەو ھەرەو زىيانەى كەشويى نىشتەجى بونيان دروست دەكرد. سەرئەنجام لە ماوەى دەسالىدا ۵۴۰۰۰۰ قەرزى درىژخايەن بەبەرى ۱۰۳مليارريال لەرىگاي لقەكانى بانكى خانوبەرەو دەرا بۆ دروستكردن و تەواوكردنى خانوو و بالەخانە. بەلام، دروستكردنى يەكەكانى نىشتەجى بون بۆ كرىكاران يەككە لە لاوازترين خالى كارەكانى ئىمەبوو: سەھراى ھەموو ھەول و تىكۆشانىكمان نەمانتوانى بۆتەواوكردنى پرۆژەى خانووكانمان خشت و چيمەنتۆى پيويست بەرھەم بەيىن

تەندروستى كرىكاران:

تەنيا دروستكردنى خانوو بۆ كرىكاران بەس نەبوو و ئەوان پيويستيان بەچاودىرى و بيمەى كۆمەلايەتەش ھەبوو. لەم دووبارە سەرەككيبەدا پەنجاسالى تەواو لەپاش ولاتانى رۆژئاواييەو بووين.

خالى شازدەييەمى شوپش كەلەراستيدا پەيوەندى بەژنانى دووگيان و مندالانەو (نزىكەى چوارمليۆن كەس لەسالىدا) ھەبوو، مژدەى دەسپىكردنى قوناقىكى نوئى لەباش بوونى بارودۆخى تەندروستى و بيوەيى لاوان دەدا. ئەم خالەھاوكات بوو لەگەڵ ھاتنەدى چارەسەر كردنى نىشتمانى و دەسپىكردنى ھەلمەتى، ريشەكەش كردن و پيشگىرى لەنەخۆشيبەگشتگىرەكان لەرىگاي كوتان و چاكرردنى بارودۆخى ژىنگە و راھىنانى تەندروستىيەو. لە داھاتوودا ھەموو ئىرانىك دەبوو ھەلگى ناسنامەييەكى تەندروستى بىت كەلەودا بارودۆخى تەندروستى و ئەونەخۆشيبەيانەى كە تووشى ھاتووە و ئەوكوتانانەى كەبۆى كراو تىداتۆمار دەكرا.

ھەمىشە لەسەر ئەوباپرە بووم كەپاراستنى تەندروستى گىشتى دەبىت ئامانجى سەرەكى ھەموو دەولەتتەك بىت. گەرچى ئەمىرۆ ئامازەدان بەو دامەزراوانەى كەبۆبەجى ھىنانى ئەم ئامانجە پىكمان ھىنا رەنگە لەروانگەى ھەندىكەو ەشتىكى بى مانا بىت، بەلّام ديسان ەزەكەم كورتهيكە لەوبارەو ەباسبەكەم.

كۆنترىنى ئەم دامەزراوانە برىتى بوو لە: رىكخراوى شىروخۆرشىدى سوورى ئىران (كە دامەزراوندى دەگەرپتەو ەبۆسەردەمى باوكم)، رىكخراوى پاشايەتى بۆ خزمەتگوزارى كۆمەلایەتى، رىكخراوى پىشتىوانى كردن لەدايكان و مندالان و ، بونىادى پەملەوى. ئەم رىكخراوانە جىالەو ەى كەچاودىرى لوانى كەمئەندام و خاوەن پىداوىستى يان دەكرد، ئەوانىشىان بۆپەرسىتارى و بەھاناو ەچوونى كۆمەلایەتى و كاركردن بەئامىرو كەرەستەكان رادەھىناو چاودىرى و پرۆژەياسا و راستكردنەو ەيان بۆباشتركردنى ەل و مەرجى ئەوان پىشكەش دەكرد.

ئەو رىكخراوانەى دىكە كەبۆدایىن كردنى تەندروستى چالاكىيان دەكرد برىتى بوون لە: رىكخراوى خىرخوازى فەرەحى پەملەوى، رىكخراو ەخىرخوازىيەكانى مەلەكەى داىك و شەمسى پەملەوى و ئەشەرەفى پەملەوى، رىكخراوى سەرانسەرى نابىنا و گوى گرانەكان و رىكخراوى خۆش بژوى خىزان.

ئىمە چوار رىكخراوى سەرانسەرى مان ەببوو، يەككە بۆپىشتىوانى كردن لە مندالان، يەككە بۆھەتىوان، سىيەم بۆكەرەولالەكان و چوارەم بۆئىفلىجەكان و رىكخراوى دىكەش بۆيارمەتىدان بە گولان و تووش بووانى دەردەبارىكە و بەرەركانى لەگەل شىرپەنجە و گەياندىنى خوين ەببوو كەھەمووى ئەوانە لەگەل ەزارەتەپەيەندى دارەكانىاندا ھاوكارىيان دەكرد.

چالاكىيەكۆمەلایەتەكانى شابانو، بىمەى كۆمەلایەتى ئىمە:

شابانو لەزۆردامەزراوى لەمجۆردا كارى دەكردو لەوئۆگرىيە پاك و بى غەل و غەشەيدا كەنیشانىدەدا ەيچ بەرەستىكى نەدەناسى. نمونەيەكى لى باسدەكەم.

ھەرچەندە تىمارکردنى گولى ئىمرۇژە كارىكى زۇرئاسانە، بەلام سەر لەنوى بە تواناگردنەوى گولىكى دەرمانكراو و جى خستنهوى لەكۆمەنگايەكى تەندروستدا ھىشتا ئىشىكى دژارە.

پابەندى بەشتەكۆنەكان و دەمارگىرى دىرلەناو دەچىت. نەخۆشەكانى ئىمەش لەمە بەدەرنەبوون، چونكە پاش تىمارکردن لە نەخۆشخانە تايبەتەكانى ئىمەدا لەلايەن كۆمەنگاۋە دور دەخرانەۋە. شابانو و رىگەچارەيەكى تايبەتى خستەروو: گوندىكى نمونەيى تەواويان بۇ دروستكرا. بەجۆرىكە ھەمووگوندىشىنانى دەوروبەرى ئەم گوندە ئاۋاتەخۋازى بوون و زۆرى پىننەچوو كۆمەل كۆمەل سەردانى ئەۋى يان كرد. كاتىكە شابانو و سەردانى گوندى گولانى كرد شتىكى نەمابوو لەنامىزى گولەكاندا بخنىت.

شابانو بۇ باش كردن و مۇدىرپىزەكردنى بارودۇخى ژنان لەگەل گىروگرفتى زۆر بەرەو پوو بوو ۋە كەلە داب و نەرىتى بىچ داكوتاوۋە سەرچاۋەى دەگرت. ئەۋەمىشە رىگەچارەيەكى ئاشتى خۋازانەى پەيدادەكرد. بۇنمۇنە، لە بەلوچستاندا كە رىگەيان بەكچان نەدەدا لەگەل پياۋان قسەبەكەن، تەنيا ژنانى خۇبەخش لەسى سوپاكە بۇ يارمەتى دانى ژنان پەۋانەدەكران و سەربازەكان تەنيا بۇخزمەت كردن بەپياۋان دەنىردان.

بەلام سەرەپراى دژايەتى ھىزە كۆنەپارىزەكان، ئەۋان بەرەبەرە بەسەر زۇرىك لە دەمارگىرىەكاندا سەرکەوتن. لەھەندى لەناۋچەكاندا نەتەنيا خولەكان بە تىكەلاۋى كرانەۋە، بەلكو ژنان لەلايەن پياۋانەۋە تىماردەكران و خويىندكارانى پزىشكى و بەھاناۋەچۈۋانى كۆمەلايەتى و پەرىستاران كەچاۋدىرىي پياۋانىشىيان دەكرد بەسەر ماتۇرەۋە ھات و چۆيان دەكرد. گۆرانيكى گەرە بوو.

شابانو و بزوينەرى رىكخراۋى پىشتىۋانى كردن لەمنداۋانى سەربەرىكخراۋى جىھانى بوو و لەگەل بەرپىرسانى دەزگاي دادۋەرى دا ياساى تايبەت بەمنداۋانى نامادە دەكرد. ناوبراۋ بايەخىكى تايبەتى بەنەخۆشخانەكان و زانكۆكان و چاۋدىرى كردنى مندالان و كونترۆلى خىزان دەدا.

هه موو نه وري كخراوانه ي كه شابانوو سه رپه رشتياريان بوو هه و ليان ددها به ئاسانكاري كردن بو دهن گاي كارگيري بارگرانبيان كه م بكه نه وه. له راستيدا سه ركه وتني به رچاويشيان نه وه نده سه رسوورپه نهر نه بوو چونكه نه وكه سانه ي كه خو به خشانه كارده كه ن هه ميشه زياتر دل به كارده دن و شه وق و زه وقى زياتر نيشان ددهن. چهند وشه يه كيش ده رباره ي نه خوشخانه ي دل بليم كه دايكم دروستي كرد: ئه م نه خوشخانه يه وهك يه كيك له باشترين ناوه نده كاني نه خوشييه كاني دل له دونيدا ناسراوه.

خالي هه قده يه مي شوپشي ئيمه په يوه ندي هه بوو به بيمه ي كو مه لايه تي و مانگانه ي خانه نشيني بو هه موو ئيرانييه كان.

يه كه مين ئامانجي بيمه كو مه لايه تي ئيمه بريتي بوو له بيمه كردنه وه ي هه موو كريكاران له به رامبه ر هه رچه شنه رو داو و نه خووشي و له كاركه وتوو ييكدا، هه روه ها بيمه كردنه وه ي هه موو ئيرانييه كان له هه موو قوناغه كاني ژياندا. هه ندي له نيشه كان تايبه ت ده بوو به هاوسه راني گهنج و به سالچووان و بنه ماله كان. به به ركه تي ئه م دامه زراوه يه من ته نانه ت پشتيواني كردنم له هه ندي له كچان و كوچاني گهنج له به رچاوگرتبوو كه خاوه ني به هره و توانايي گه ليكي هيوابه خش بوون.

ده توانم بليم كه ياسا په سه نده كراوه كاني تايبه ت به بيمه ي كو مه لايه تي ئيمه له ناو ياسا كاني وهك خويدا له دونيا زوپيشكه وتوو بوو. بو نموونه له و لا تانه يدا كه له رووي كو مه لايه تيه وه پيشكه وتووترن، و اباوه كه مانگانه ي خانه نشيني، نزيكه ي له سه دا ٥٠ تا ٦٠ ي دواين موچه ي خانه نشينكراو بيت. ئه م مانگانه يه له ياسا كاني ئيمه دا ده يتواني له ١٠٠٪ يش تپه ريكات. ده مزاني كه پشتيواني كردن له تواناي كريني خانه نشينان پيوسته: هه ريويه نزمترين ئاستي مانگانه ي خانه نشيني يه كسان بوو به نزمترين هه قده ست و به پيني خه رجييه كاني ژيانيش ده سكارى ده كرا.

بەشداربوونى كرىكاران لەقازانجى كارگەكاندا:

چوارەمىن بنەماى شوپش لەسالى ۱۹۶۳دا جيبەجى كراو بووبە يەكئەك لە پيشكەوتوتوتىن ياساكانى جيهان : كرىكاران لەقازانجى كارگەكان بەشيان بەركەوت. خاوەنكارەكان ناچاربوون لەگەل نوينهەرانى كرىكاران يان يەكئەتئەكانياندا پەيمانى بەكۆمەل بو كاركردن بېستەن و ئەم پەيمانىنەش دەرفەتى بەكرىكاران دەدا كە لە قازانجىكى پەيوەندى دار بە بەرھەمەتئان دەسپيۆەگرتندا بەشداربەن. ھەر ھەما كرىكاران مافى ئەو ھيان ھەبوو كە خوازىارى بەش لەوقازانجەى بن كە خەرجىيەكانى ليدەر دەكرا.

تەنيا لە سالى ۱۹۷۶دا، ۵۳۰۰۰۰ كرىكار لەكەرتى تايبەتى و دەولەتى دا ۱۲مليارريال قازانجيان بەركەوت كە بەرامبەر بوو لەگەل مووچەى يەك دوومانگيان . لە ماوەى چوار دەسالىدا سەرجمى ئەو قازانجە پۆختەى كە لەم رىگەيەو دەرابە كرىكاران ۱۲۸ ھىندە بوو.

بانكى خۆش بژئوى كرىكاران كە بە تايبەت بو قەرزدان بە كرىكارانى مووچەخۆر دامەزرابوو، يارمەتى دامەزراندنى چەند سەد سەندوقى ھەر ھەزرى كرىكارى دا. بەھۆى ئەم بانكە ھەر ھەزرىيەكانەو بە مليارريال يارمەتى ئەو كرىكارانەى درا كە دەيانويست خانوو بکرن يان نۆژەنى بکەنەو يان قەرزاربوون. ئەم بانكە بە سوودى سالانەى لە ۴٪ قەرزى دەدا.

بەمجۆرە يەكە گەرەكانى بەرھەمەتئان بەلە بەرچاوتگرتنى ھاوکارى نيوان كارو سەرمايە چالاكئىيەكانيان دەسپيكردو ھاوپەيوەندى نيوان خاوەن كارو تەكنىكارو كرىكاران بەھىز بوو. رينمايمان كردن كە لەھەر كارگەيەكدا كۆيوونەو ھى بەردەوام بکرتت و نوينهەرانى ھەر سئى ئەم كۆمەلانە تئيدا بەشداربەن بو ئەو ھى كئشە ھاوبەشەكانى خويان بەباش لئك گەيشتنى نيوان ئەو ژن و پياوانەى كە نيازپاكييان ھەيە چارەسەربکرىن.

دانانى ياساي تاييەت بەكاروبارى كرىكاران لەژىر روناكى ئەم سى بنەمايەدابوو

۱- ھەموو كرىكارىكى ئىرانى مافى كار كىردن و كەلك وەرگرتن لەبىمەى كۆمەلەيتى ھەيە. ئەگەر بە ھەرھۆيەك ئىشەكەى خۆى لەدەست بەدات، ئەوا تا ئەوكاتەى كەيەككە لەسەدان ناوەندى دۆزىنەوہى كار ئىشىكى بۇ پەيدادەكات پىويستە مانگانەى ماوہى بىكارى پىبىرئىت كە يەكسانە بەلانى كەمى ئەو ھەقدەستەى كەبۇى پراوہتەوہ.

۲- لانىكەمى ھەقدەستى زەمانەت كراوى كرىكارىكى ئاسايى ھەموو سالىك بەسەرنجدان بە ھىلكارىى خەرجىيەكانى ژيان و بەپىنى بەشە جوراوجۆرەكانى پىشەسازى و بارودۆخى جوگرافى شوينى كارەكەوہ دەسنىشان دەكرىت. پىويستە ھەموودەزگاكان بەپىنى پىوہرىكى دىارى كراو پىشەكان پۆلئىن بەكن.

۳- ئەنجام و سوودى كار لەدىارى كىردنى بىرى ھەقدەستدا لەبەرچاودەگىرئىت. گىرنگى دان بەجىبەجى كىردنى وردى ئەم بنەمايە دەبوو بەرەبەرە داھاتى كار زيادىكات.

بەلام دەست راگەيشتن بەراھىنانى پىشەيى، بەراى ئىمە نەتەنيا مافى كرىكارى ئىرانى بوو، بەلكو لە ولاتى ئىمەدا (كە وەك زۆرىەى ئەو ولاتانەى كە ھەنگاوى بە پەلەيەيان بەرەو پىشەسازى دەھاويشت، تووشى كەم و كورتىيىكى زۆر لەپسپۆران و تەكنىكاران و بەرئوہبەرانى بوارى جىبەجى كىردن ھاتبوو)، لەو پىداويستىانە بوو كە دەبوو بى چەندوچون دابىن بكرىت. لە ۱۹۶۳ ۋە ھەموو بىرمان لاي ئەوہبوو كەلەھەموو پارىزگاكاندا دامەزراوہى راھىنانى پىشەيى دروست بەكىن. ئامانج لەكردنەوہى ئەم دامەزراوانە تەنيا راھىنانى ئەو لاوانەى نەبوو كە دەيان ويست پىشەيەك فىربىن، بەلكو دەبوو توانايى و كارامەيى كرىكارانى نىوہشارەزاش زىاترىكن.

ناوهندگەلىك بۇفېر كىردىن و راھىنەنى سەرلەنۇي كرايەو، كە بوونيان بەقەى قوتا بخانە پىشە يىھەكان و كۆلىژەكانى تەكنىكى پېويست بوو. ھەروا كە لەياساى كاردە بەروونى باسكرا بوو، لەراستىدا ھەموو كرىكارىك ماقى ھەبوو لەو راھىنان و فېر كىردانە سوود و ھەرىگىرت تاپلەكەى بۇئاستى ئەندازىيارىك بەرزىتتەو. سەرئەنجام، يەككە تىھەكانى كرىكارى و كۆمەلەى خاوەنكاران لەگەل رىكخراو ھەولە تىھەكاندا كەوتنە ھاوكارى كىردن. ھەلبەت ئەمە بەقازانجى خۇيان بوو چونكە ئامانج، پىشەيوانى كىردن لەبەرئەو ھەندى كرىكاران بوو.

بەشدارى كرىكاران لە خاوەندارىتتى يەكەكانى پىشەسازى دا:

بەلام، ئەو ھەولانەى كە بۇجىبەجى كىردنى ئەم ياسا و رىسايە ھەدرا ھىشتا سەرھەتاي كار بوو. ئەو تىگە يىشتنەى كە ئىمە لەيەكسانى دىموكراتىك ھەمان بوو، ھەبوو لەيەكسانى ئابوورىدا خۇى بنوئىت. سەرئەنجام، ھەبوو كرىكاران لە خاوەندارىتتى كارگەكانى شوىنى كارياندا بەشدارىن لەبەرئەو ھەلسوورانى ئەم كارگەيانە پىشتى بەباسكى ئەوان ھەبەست.

لەمانگى ئاگۆستى ۱۹۷۵دا خالى ۱۳ بوو بەياسا. ئەم خالە برىتتى بوو لەپەرەدان بەخاوەندارىتتى يەكەكانى پىشەسازى و ھاوبەشى كىردنى كرىكاران لەودا. ھەموو يەكە گەورەكانى بازىرگانى كەزىاتر لەپىنچ سال رابردوى كار كىردىان ھەبوو ناچار كىران لە ۴۹٪ى پىشكەكانى خۇيان بفرۆشن بە كرىكاران و فەرمانبەرانى خۇيان. كارگە ھەولە تىھەكانىش كەلەم دوايانەدا دامەزرا بوون ھەبوو لە ۹۹٪ پىشكەكانىان لەنىوان كارگەرانى خۇيان و دامەزراو ھەكانى دىكەو گوندنشىنان و ھتد دابەش بكەن، (لەسەدايەكى ماو ھى بۇ بەرئەو بەرايەتى لەبەرچا و گىرا بوو).

ئەم بنەمايە، ئابوورى دىموكراتىكى تەواو ھەكرد و برىاربوو خالىكى ھەرچەرخان لە گۆرانكارىھەكانى پىشەسازى و ئابوورى و كۆمەلەيەتى ئىيران دا دروست بكات. بەشدارى كىردنى ھەموو دانىشتوان و پىش لەھەمووانىش چىنى كرىكار، لە

سەرمایەى دامەزراوە گەرەکاندا، وەك چیمەنتۆیەك لەبەرچاوەگرايوو كە خاوەن كارو تەكنىك كارو كرىكارى پىكەووە یەك پارچەدەكردو دەبوو هۆى ئەوێ كە مەرقىن زەحمەتكىش لەمە بەدواین بە شەرىكى خاوەن كارەكانیان. وەلەمەمان كاتدا، رىگە لە زۆردارى و جەورى سەرمایەدارى دەربەگایەتى بگرىت وەك ئەوێ كە لەسەرەتای ئەم سەدەىداو لەدوونى رۆژئاوا بەشێوێ " مافى پىروۆزى خاوەن كارەكان" سەرى هەلدا.

هەربۆیە لەسەرەتای كارەكەدا دژایەتییكى زۆر بىنرا. بەلام سالىك دواتر، زۆربەى ئەو خاوەن كارانەى كە وەبەرجیبەجى كردنى ئەم ياسایە كە وتبوون تیگەىشتن كە: "كۆمپانىا هیچكات لەمەزىاتر قازانجى نەكردبوو!" كەواتە ناچاربوون دان بەوێ دا بنبن كە ئەم چاكسازى بەزىانى ئەوان نەبوو.

رەنگە بىتوانم ئاماژە بكەم كە ئەم چاكسازىیانە، دارى لەدەست ئاژاوەچىانى كاركوشتەى ماركسىست و كۆنە پرۆپاگەندەچىەكانى حىزبى تـوودەو دەولەمەندانى زالم داخست. ئیمە نمونەىەك لە هارىكارى و هاوپیەوێندى و یەكیەتى نىوان كرىكاران و تەكنىك كاران و خاوەن كارەكانمان خستبوو بەرچاوە. بەلام وادىارە كە چارەنووسى وەها گەلەىەك شتىكى جىالەشكست نەبوو. ئایا كەسىك هەیهەمەن بلىت بۆچى؟

لە سپتەمبەرى ۱۹۷۸دا خۆپىشاندانى توندوتىژانە هاوكات لەشارەكانى تاران و مەشەدو تەوریزو شىرازو ئىسفەهان دا دەستى پىكردو زۆرى پىنەچوو شىوێ ئاژاوەو تالان و بىروى بەخۆوگرت. ئەمە سەرەتایەك بوو بۆ سەرەلدانىكى چەكدارانە كە بوو هۆى دووبەرەكى نانهووەو خوین رشتن و ئىرانى تووشى بارودۇخىك كرد كە رۆژنامەكانى دونیا ناوى "ئاژاوەى بى چارەسەر" یان لىنا.

تاپىش لەو، ۱۵۳ كۆمپانىای پىشەسازى كەتایبەت بووبە چەند پشكدارىك، پشكەكانى خۆیان فرۆشتبوو بە ۱۶۳۰۰۰ كەس لە كرىكاران و گوندنشىنان. كارمان دەكرد بۆ ئەوێ ۳۲۰ كاربرایەتى گەرەپشكەكانى خۆیان كە بەزىاتر لە ۱۷۰ ملیار رىيال دەخەملینرا بفرۆشن.

له هه موو حاله ټيځدا، كړينى ئه م به شان به هوى قهرزى دهوله تيه وه ئاسانكارى بوډه كرا. ئيمه قهرزى پيويستمان له بهر ده ست نه نجومه نى چاوديرى به سهر پهره پيدان به خاوه نداريتى يه كه كاني پيشه سازيدا دانابوو.

له كوټا پيدا خراب نيهه ليړه دا نامازه به هه ندى ژماره بده م:

پازده سال پيش ټيځپراى هه قده ستى مانگانه ژير ۲۰۰۰ ريال بوو، نه زياتر. له سالى ۱۹۷۸ دا ټيځپراى داهاتى كړي كارىكى ئاسايى له ۱۰۰۰۰ ريال ټيځپه رى كه ده بوو له ۲۰٪ ي قازانجى كارگهش لى زياد بگريست و له بهر نه وهى كه ياساي ئاگوستى ۱۹۷۵ ايش جيبه جى كرابوو سووډى پشه كه كانيش ده كه و ته سهرى.

جيا له مهش، كړي كار به نرځيكي هه رزان ببوو به خاوه نى خانوو و خوار دنيشى هه رزان ده سده كه وت، له بهر نه وه ده ولت له سهرانسهرى ولتداو بو هه مووان پالپشتى پينج جوړ خوراكي سهره كى (نان و برنج و گوشت و شه كرو روڼ) ده كړد. هه روه ها فروشگاگه ليكيش هه بوو كه شتومه كه كانيان به نرځيكي جينگير ده فروشت. به و جوړه ي كه به منيان وتوه، زورتيك له م فروشگا يازده له ئازاوه و بشيويه كاندا سووتينران. وه سهر نه نجام مندان له خويندنى بى به رامبه ر سووډمه ندبوون. له ۱۹۷۳ دا، كاتي كه سهردانى كارگه يه كى شه كرى نزيكى قووچانم ده كړد، ۸۰٪ كړي كاران ئوتومبيل و ۵۰٪ يان خزمه ت كاريان هه بوو.

نيشانه كاني پيشه كه وتنى ئابوورى و كومه لايه تي چيني كړي كار و جووتيار له ئيراندا به مجوره بوو.

فەسلە ۱۲

دادگا

كاری دادوهری له ئێراندا هه‌میشه له‌سه‌ر شێوازێك نه‌بووه، له‌به‌رئهو‌ی تاماو‌ه‌یه‌كی دوورودریژ داوهری كردن ده‌رباره‌ی تاكه‌كان په‌یوه‌ندی به‌ ده‌سه‌لات و لاوازی ئه‌وانه‌وه هه‌بوو. خوشحالی خه‌لك هه‌میشه منی ده‌رووژاندو له‌و ئیوه‌دا ئه‌وشته‌ی كه‌منی له‌هه‌مووشتیك زیاتر شادمان ده‌كرد، ره‌زامه‌ندی و شادمانی ئه‌و خه‌لكه هه‌ژاره‌ی بوو كه‌سه‌رئه‌نجام له‌سایه‌ی خانه‌كانی دادی ئیمه‌دا (خالی ۹ی راگه‌یاندن) بی به‌رامبه‌ر دادپه‌روه‌ری له‌ مافه‌كانیان دا جێبه‌جی كرا.

هه‌روا كه‌ده‌زانین، به‌خوشییه‌وه باوكم له‌ئێراندا سیسته‌می دادی به‌ئێلهام له‌ كۆمه‌له یاساكانی ناپلئون دامه‌زراندو به‌هۆی ئه‌م گۆرانكاریه‌ شیلگیرانه‌یه‌وه بوو كه‌داوهری كردن له‌ئێراندا له‌باره‌ی "مه‌زه‌بی" چوو ده‌ره‌وه. تائه‌وكاته كاروباری داوهری له‌ژێرده‌سه‌لاتی لایه‌نی مه‌زه‌بی دا بوو.

به‌لام بوونی سیسته‌می دادی جیاله‌مه‌زه‌ب بو‌ئهو‌ی كه‌ هه‌موو هاوولاتیان بتوانن مافه‌كانی خۆیان به‌د‌ئنیاییه‌وه وه‌رگرنه‌وه به‌س نه‌بوو. له‌هه‌موو شوینیکی دونه‌یا بارودۆخه‌كه به‌م شیوه‌ بووه، به‌لام لی‌ره‌دا ئه‌وه‌نده نایه‌كسانی له‌ رووی جێبه‌جی كردنی دادپه‌روه‌رییه‌وه به‌رچاو بوو، كه‌نه‌ده‌كرا چاوپۆشی لی‌بكه‌یت. ئه‌م

نايەكسانىيە بەجۇرى بۇو كەگوندنشىنى لەئاغا و بەگشتى لەشارنشىنان جىادەكردەوہ. گوندنشىنان و جووتىاران، بەزۇرى نەخويندەوارو مەژارو بى ئاگابوون. لەبەر ئەوہش لەئاوچەيەكى دورە دەستدا دەژيان، ھەرگىز ھىوايەكيان بە دادپەرورەينك نەبوو كەمال و منائىانى ويران نەكرديبت. ئەمە نمونەيەك لە " رۇژرەشى ھەژاران بوو.

داوهرى لەنيشتگەدا:

كىشە ئاساييەكانى گوندنشىنان، لە چوارچىوہى ئەو پارچەزەوييەى كە ھەيانبوو يان ناكۆكى لە گەل جووتىارانى ديكەدا لەسەرئاو ومەزراو مەپومالات و كەرەستەكانى ئيشكردن كورت دەبووہ وە. پارەيەك كەلەم ناخۆشبيەدا جىي ناكۆكى بوو لەنرخى مەپىك يان گايەك يان چەندەھىكتارىكى زەوى جووتىارىك زياتر نەدەبوو.

بۇچارەسەركردى ئەم كيشەيە، دەبوو سكالاً ببەنە دادگاي شار، كەئەم كارەش پيويستى بەوہ بوو كەلەشاردا پارىزەربگرن و زۇرجار بۇ رۇشتنجان بۇدادگا، كەبەزۇرىش دووربوو و، ئامادەبوونيان لەقۇئاغە سەرەتاييەكانى پىراگەيشتن و ليكۆلينيەوہ لەداواكانيان دەبوو سەردانى شاربەكەن. بۇ تىھەلچوونەوہ لەسكالاً دەبوو سەردانى پارىزگا بكەن و بۇداواى يەك لاي كردنەوہش لەديوانى بالاي و لات دەبوو سەفەرى تاران بكەن.

كەواتە، گوندنشىنان چ شەراشۇ بووين و چ نەبووين، زۇر بەكەمى حەزىان دەكرد بۇچارەسەركردى ناكۆكيەكانيان پەنا ببەنە بەرياسا. لەبرى ئەوہ روويان لە ساختەچيەتى و توندوتىژى و تۆلەسەندەوہ دەنا، ھەربويە ئەم كارەش پەرەى بەناكۆكيەكان دەداو سەرئەنجام دەكىشرايە بنكەى جەندرمە. ھەرەھا بارى دۇسيەكانيش قورسايى دەخستە سەردادگا و پىراگەيشتن بەزۇر بەشيان نە

بايه خى ئهوكاتهى ههبوو كه بۆى تهرخان دهكراو نهبايه خى ئهوخه رجييهى ههبوو كه له سه رده ستى خه لكى داده نا.

به پراى من پيگه چارهى ژيرانه ئه وه بوو: له جياتى ئه وهى گوندن شين بپروات به دواى ياسادا ياسالاي ئه و بيت، له گونده كهى خۆى.

جيا له مهش، ده بيت دان به وهى دا بنرست كه هيج كهس چاكت له خودى گوندن شينان تواناي تيگه يشتن و چاره سه ركردى گرفته كانى ئه وانى نيه. پاريزه ريكي ديارو بهرچاوى شارن شين بۆ تيگه يشتن له وشتهى كه ريش سپيكي شوينه كه به ته واوه تى لى تيده گات و به ئه قل چاره سه رى دهكات له گه ل گرفت به ره وروه چونكه ريش سپى رابردوى كاره كه ده زانيت و له هۆكاره سه ره كييه كانى ناكوكى ناگاداره و به زمانى لايه نه ناكوكه كانيش قسه دهكات.

گوندن شينان ئه گه ر كارى پيراگه يشتن به ناكوكيه ياسايه كانى شوينه كه يان ده درايه ده ست كه سانى جىي متمانه يان خو شحال ده بوون. به مجۆره پيش به له كيس چوونى كات و پارو و زه يان ده گيراو له قورسايى بارى ده زگاي داد په روه رى و خه رجييه كانى ده و له تيش كه م ده بووه وه.

سه ركه وتنى ژيرىي خه لك : خانه كانى داد

كاره كه به مجۆره ده ستى پيكره. يه كه مين " خانهى داد" له ديسامبرى ۱۹۶۲ له گوندى ميهيار له نزيكى ئيسفه مان كرايه وه. سه دان خانهى ديكه له دواى ئه و دامه زران. تاكو تاىي كاره كه ۱۰۳۵۸ خانهى داد بۆ چاره سه ركردى كيشه و ناكوكيه كان له ۱۹۰۰۰ گوند له سه رانسهرى و لاتدا كرايه وه و زياتر له ده مليۆن كهسى له بهرچا و گرت.

خانهى داد، دادگاي گونده بوو. هه رخانه يه ك پينچ دادوه رى هه بوو كه بۆ ماوهى پينچ سال و له لايه ن دانيشتوانه وه له نيو متمانه پيكره وانى شوينه كه دا هه لده بژيران. (ده و له ت ده ستكارى هه لبژاردنى ئه وانى نه ده كرد).

لەبەرئەۋەدى ئەم دادوۋەرانە خۇبەخش بوون كارى داۋەرى كردنيان بى بەرامبەر ئەنجام دەداو گيرۇدەى داۋى رىۋپەسمى ئالوزو بيسوود نەبوون. ئەوان سەرىشك بوون لايەنە ناكۆكەكان بانگه‌يشت بكن يان بۇخۇيان بېرۇن بۇلاى ئەوان، مافى ئەۋەيان ھەبوو كەگۇى لەشايەتەكان بگرن و ليكۇلينەۋە لەراستىيەكان بكن و دەيانتوانى لەپراى خاۋەن پرايان و شارەزايان كەلك وەرگرن.

سەرگەوتنى خانەكانى داد، بىدرەنگو بەرچاۋبوو. لە ۱۹۶۵دا بە ۱۸۰۰۰۰سكالاً راگەيشتن كەبە ليخۇش بوونى لايەنەكان كۇتايى ھات. ئامارەكانى كۇتايى سالى ۱۹۷۷نیشانى دەدا كەخانەكانى داد سىۋ مىليۇن ناكۇكييان چارەسەر كىردبوو، كەنەگەر لەرپرەۋى ئاساييەۋە پىراگەيشتنى بۇيكرايت ئەۋا سالاننىكى زۇرى دەخاياندو زياننىكى ئابوورى زۇرى بە دەۋلەت و لايەنى ناكۆك دەگەياند.

دەربارەى ئەم سەرگەوتنە دەبىت لە رووى چەندوچۇنيەۋە داۋەرى بگريت. بە قسەى ھەندى لە مافناسان، ئەۋ پىرارانەى كە لەخانەكانى داد دا، بەھۇى داۋەرانى خەلكىيەۋە دەردەچو ھەميشە ژيرانە و راستى و دروستيان نمونە و لەسەرىنەماى ئەقل و ژىرى بوو. بەرجەستەترين پارىزەران لەم داۋەرى كردنە كەبەھۇى گوندنشىنانى ئاساييەۋە ئەنجام درابو سەريان سوورمادەما. لەكاتىكدا كەمن زۇر كەمتر تووشى سەرسوورمان ھاتم.

ليرەۋە بوو كەپىرادرا (جۈۋلاى ۱۹۶۶) ئەم سىستەمەش لەشارەكاندا پەرەپىبدەين، لەبەرئەۋە لە شارەكانىشدا كىشەبچووكەكان كەم نەبوون. ھەشتا "شوراي داۋەرى" دامەزرا كەدىسان ھەركام پىنج داۋەرى ھەبوو كە لەناۋدانىشتوانى ھەربەشيك لەشاردا و بوۋماۋەى سىۋ سال ھەلدەبۇيران.

ۋەزارەتى داد لە نىۋ دادوۋەرانى رابردوو داھاتوۋداۋ لەنىۋ پارىزەرانى پلەى يەك و دوۋدا، راۋىژكارانىكى بۇنەم شورايانە دەسنىشان دەكرد ھەتا لەكاتى پىۋيىست داۋ لەبۋارى مافەكاندا راۋىژى لەگەندا بكن. بەلام پىرارى كۇتايى لاي ھەمان داۋەرانى ھەلبۇتراۋ بوو. ئەم دادوۋەرانە خۇبەخش بوون و لەبرى ئەم خزمەتە

پارەيان ۋەرنەدەگرت. ئەم شوراينە لەقوتابخانەكان و شارەوانىيەكان يان لەمالانى خۇياندا ئىشەكانيان بەرى دەکرد.

دادپەرۋەرى لەخىزاندا:

تا كۆتايى سالى ۱۹۷۷، ۲۸۲ شوراى داۋەرى لە ۲۰۳ شاردا دامەزراپوو كەبەگشتى ۱۲مىليۇن كەسى لەبەرچاۋدەگرت. ئەم شوراينە ۷۵۰۰۰۰ دۇسىيەيان بەرازى بوونى دوولايەنى ناكۆك و پارىزەرەكانيان بەئەنجام گەياندبووو لەبەر ئەم سەرکەوتنە، لە ۱۹۷۷دا پىرادردا سنوورى دەسەلاتى ئەم دادگا و شوراينە فراوانتر بگىت. ئەم دامەزراوانەى شوپش مىراتگى دەسەلاتى دادۋەرى دادگاكانى بەرايى رابردوو بوون كە ئىتر نەما بوون و بىزارى و نارەزايەتى چارەسەر نەكراوئىشان لەگەل خۇياندا بردبوو.

ئەمە دوۋەمىن نمونەى سەلمىنراۋە لەباشىتى شوپش - دامەزراۋەيەكى نوى شوپن دامەزراۋەيەكى كۆنى گرتبوۋە. ھەربە و جۆرەى كە سوپاي تەندروستى جىنگاي خزمەتگوزارى دەرمانى و تەندروستى لەگوندەكاندا گرتەۋە، شوراكانى داۋەرى و خانەكانى دادىش شوپنى دادگاكانى بەرايى يان گرتەۋە.

لەكاتى چاوپىكەوتن لەگەل جووتياران دا بەزۆرى دەربارەى خانەكانى داد بەوردى پرسىيارم لىدەكردن و ھەموو جارىش بەمنيان دەگوت كەبىزارەكانيان زۆرباش و لەجىي خۇيدايە. لەبەرئەۋە نابىتە ھۆى رەنجاندى ھىچ كەس و قەبوئكردنىشى لەرووى ناچارىيەۋە نىيە. ئەمە دادپەرۋەرىيەك بووكەلەنا و خىزان دا بەھۆى لىھاتوويى رىش سىپىيەكانەۋە جىبەجى دەكرا. ئەوان لە زەمىنە و رابردوى كاروبارەكانى ئەم شوپنە ئاگادار بوون و لەوشوئىنەش دا خەلكى دەيانزانى كەلەرووى ئابوروى و كاتەۋە بە قازانجيانە و بۇيان دەمىنىتەۋە.

ئەگەر چارەسەر كىردنى دوسىيەيەكى بەروالەت بى بايەخ بدرىتە دەست كەسانىك كەلەبىروبوچوونى كەسانى دەسەلاتدار لەوشوئىنەدا ئاگادارن، رەنگە رەھەندى

چاۋەپروان نەكرا بەخۆۋەبگىرىت. ئەم كەلك ۋەرگرتنەو، ئەگەر ئازايەتى وتنىم
ھەبىت ئەم بەكارھىنانەى ئەقلى جەماۋەر لەقوولتەرىن ئاستى دا، بى گومان دەبوو
بەبىرىيىكى شۆرشگىرپرانە بىتە ئەژمار. ھەلبەت قەبوولمە كەتائاستىك ئەزمونىكى
بى باكانەش بوو.

لەبەر ئەۋە ئىمەمتانەمان بەپىئاۋانىك لەناوخودى خەلكدا كىردو داوامان لىكردن
كەبەپىيى ۋىژدانىان داۋەرى بگەن و ئەۋانىش داۋەرى كىردنى باشىان بەئەركى
خۆيان زانى.

بەمجۆرە، تواناى داۋەرى كىردنى خەلك بەدىموكراتىكىتىن شىۋەى لىۋا، بووبە
بەشكىك لەئەركەكانى دەۋلەت. ۋە بەم جۆرە بووكە دوۋان لەبنەماكانى من، يانى
بەشدارى خەلك و نەمانى ناۋەندىتى جىبەجىكرا. جىالەمانەش، سەلماندامان
كەنەتەنىا لەگوندەكاندا بەلكو لەشارەكانىشداۋ لەناوخەلكدا، كۆمەلىكى ھەلبىژاردە
ھەيە، كەحىزبى رىستاخىزى ئىمە دەيوىست ئەم كۆمەلە ھەلبىژاردەيە بەدەسەلاتى
يەكسانەۋە بىنىتە مەيدان. ۋەھا كۆمەلىكى ھەلبىژىراۋ كەئىستا دەبىت زىانى زۆرى
بەركەوتىت ناكىرى بەئاسانى لەناۋبىرىت.

بەلگەيەك كەمن سەبارەت بەدادپەرۋەرى دەيخەمەروو ھەرئەمەيە ۋە ھىشتاش
ھەرماۋە. ۋلامى من بۆمىژوو ھەروايە.

فه سلی ۱۳

شۆرشی سپی له پهروه رده و فیڕ کردندا داکۆکی له شارستانییه تی ئیرانی

دادپهروه ری و یاسا په یوه ندی به ئیستا و هندی جاریش به رابردووه هیه. به لآم به گومانم ئاشکرا بوو که من هه میشه بیرم به لای داها تووه وه بوو: هه له بهر پیویستی ئه رکه کهم و هه له بهر ئه وهی که روانین بؤ داها توو به شیکه له سروشتی من.

داها توو هی نه وهی نوییه و که واته پاش دابین کردنی ته ندروستی، دۆزی پهروه رده و فیڕکردن ده بوو پلهی یه که می گرنگی هه بیئت.

گومانم وایه که بارودۆخی فه رهنگی و لاته کهم به و جوړه ی که بنه ماله ی په هله وی بوون به میراتگری له رسته یه کدا کو کردوه ته وه: له سه رده می ده سه لاتی قاچاردا، به زه حمه ت له سه دا یه کی دانیش توانی ئیران خوینده وارییان هه بوو. له ولاتی کدا که فارابی و رازی و حه لاج و ئیین سینا و بریانی غه زالی و حافیزو سوهره قه ردی و عومه ری خه یام و فرده ووسی و روزبیهان به قه لی و زۆریکی تری به خشیوه به دونیا، ته نیا له سه دا یه کی خه لک خوینده واریبوون.

له بهر ئه وهی سه ره تای هه رئیشیک دژواره و به خاوی ده واته پینش، سه رژمیتری

چوارمىليون مىڭدالەى كەدەبوو بېرۇنە پۇلى يەكەمى سەرەتايى، تەنبا ۱۷۲۰۰۰۰ كەسىان تۋانى ئەم كارەبكات. ۲۲۸۰۰۰۰ كەس لەمىندالانى ئىرانى دەبوو بەنەخوئىندەوار بىمىننەۋە لەبەرئەۋەى كەقوتابخانە و مامۇستاي پىۋىسىست مان بۇئەوان نەبوو.

ھەنگاۋى شۇرپىشگىرپانە بۇرۇرۇ رووكردىنى كاروبارى بەرئۇەبىردنى ۋلات پىۋىسىتىكى بى ئەملاۋئەۋلا بوو. پىشتر سەبارەت بەسوپاي زانست داۋم (خالى ۶ راگەيەنزاۋە كەمان). ئەم سۋپايە بەراستى لەبەرئەۋەى دروستكرا كەئامرازىك بىت لەدەستى شۇرپىشدا بۇپەرەپىدانى پەرۋەردەۋ فىركردن بۇ دوورتىن لادى كانى ۋلات. ئەمەش كارىك بوو كەلە ژيانى ئەمپۇى ژنان و پىاۋانداۋ لەژيانى داھاتۋوشىياندا پىۋىسىتىكى حاشاھەننەگرە.

ژمارەكان پىشكەۋتنى ئىمە نىشان دەدەن:

پىشتر ژمارەگەلىكى تايبەت بەكومەلگەى لادىم ھىناۋەتەۋەۋ باسەم كىرە سۋپاي زانست - ۋەك دووسۋپاكەى دىكە - لەگەل دەۋلەتدا ھاۋكارى دەكرد، نەئەۋەى كەجىگەى دەۋلەت بگىتەۋە. يەكىكىتر لەپىرۇژە نىشتمانىيەكان دروستكردىنى قوتابخانەى گەپۇك بوو ھەتا لەگەل كۇچەراندە بگۋىزنەۋەۋ بۇلەۋەرگەتازەكان. لىرەدا ئامازە بەھەندى ژمارەدەكەم كەئەنجامى پازدەسال تىكۇشانى پاكۋىگەردى سۋپاي زانست و ئاكامى پازدەسال كارى بەردەۋامى دەۋلەت و قوتابخانەى كۇچەرەكان دەخاتەروو:

ريژهي زوربووني يازده سالهي ژمارهي قوتابيان له:

٪۱۳۵۰	باخچهي ساوايان
٪۵۶۰	قوتابخانه كاني سهره تايي
٪۲۶۳	قوتابخانه كاني ناوه ندي
٪۳۳۱	قوتابخانه كاني ئامادهيي
٪۱۵۵۰	قوتابخانه كاني تهكنيكي و پيشه يي
٪ ۶۹۲	قوتابخانه كاني سوپاي زانست

ژمارهي تهواوي قوتابيانى ئيرانى له ۱/۵ مليون كه سه وه بؤ ۱۰ مليون كهس له سالى ۱۹۷۸ دا به رزبووه وه. سوپاي زانست له م زياد بوونه دا زياترين پشتكي هه بوو، له بهر نه وه كاريگهري بووني ئه م سوپايه زور زياتر بوو له فيركردنى روتو، شهوقى فيربووني ده دا به قوتابيان. دووباره سوپاسى ئه م سوپايه ده كهين كه خويندنى سهره تايي گونده كاني له ۳۹/۴٪ وه له كو تايي قوناغى ۱۵ ساله دا گه يانده له ۵۲/۸٪ كه هاوسهنگ بوو له گه ل ريژهي سه دى دانىشتوانى گونده كاندا. سه ره ئه نجام، بوودجه ي پهروه ده و فيركردن به ريژه يه ك به رزبووه وه كه پيم وانويه له زوريك له ولاتاندا شتى وا بووييت.

بوودجه له:

به رنامه ي سييه مى ئاوه دانى (۱۹۶۳ تا ۱۹۶۷)	۴۵ مليار ريال
به رنامه ي چواره مى ئاوه دانى (۱۹۶۸ تا ۱۹۷۲)	۱۷۲ مليار ريال
به رنامه ي پينجه مى ئاوه دانى (۱۹۷۳ تا ۱۹۷۷)	۵۵۱ مليار ريال

لەخەمەلاندنی بەرنامە ی شەشەم دا (۱۹۷۸ تا ۱۹۸۲) بوودجە ی بەرچاوی ۲۵۰۰ تا ۲۷۰۰ ملیارریالی پیش بینی کرابوو. بە دوری دەزانم کەوہا بوودجیەک ھەرگیز داہین بیئت. لەگەل ئەوہشدا وردبوونەوہ لەم ئامارانە نیشانی دەدات کەلەکوٹای ی بەرنامە ی شەشەمدا، ۱۳۷۳۰۰۰۰ فیرخوومان دەبیئت کەلە ۴۰٪ زیاترە لەئیسنا. ئیسنا دیارنییە چی بەسەرئەم کچ و کوپانەدا دیت؟

راگە یەنراوی گوپانکاری لەبواری فیرکردندا:

فیرکردن بیگومان باش بوو. بەلام دەبوو لەپرووی چۆنیەتیەوہ باشتر بکریئت و پیویست بوو کەلەگەل پیداوایستییەکانی ژیاننی نوی لەئیراندا بگونجیئت. لەسالی ۱۹۶۸دا ئەم ئامانجە لەبەلگەنامە یەکدا بەناوی "راگە یەنراوی گوپانکاری لەبواری فیرکردندا" کەلەکوئنگرە ی رامسەردا ئامادەکرابوو راگە یەنرا. ئەم راگە یەنراوہ خالی دوازدە یەمی شوپشی سپی بوو.

لیرەدا ئامازیەک بەرینمایییە سەرەکییەکانی دەکەین کە لەکوئنگرەکەدا پیشنیازکرا: دەبیئت بابەتین فرەچەشتر بوتریتەوہ وشیزاوەکانی وانەوتنەوہش بەگویرە ی رۆژ جیبە جی بکریئن، بەجوړیکە لەگەل پیداوایستییە راستەقینەکانی ئەمپروو سبە ی ئیرانییەکاندا بگونجیئت. لەم رووہوہ لەلایەک بەفیرکردنی میژووی دیرین و نوی ئیران، بە پەرەپیدانی فەرہەنگ، بەزمانی فارسی و داب و نەریت و فەرہەنگی گشتی و لەلایەکی تر، بەفیرکردنی پیشەیی و تەکنیکی بایەخیکی زیاتر درا. ئەم بابەتانە شوینی خویمان لەتەنیشت بابەتەکوئنەکانی ئامادەیی دا کەپیداچوونەوہشیان تیاکرا بوو کردەوہ.

لە رووی کاروباری بەریوہبردنی شەوہ بەرەوکەم کردنەوہ ی دەسەلاتی ناوہند ھەنگاومان دەنا. زۆریک لەو کوئیرانە ی کەلەتاراندا کوپبوونەوہ گوینزانەوہ بوو شارەگەورەکانی پارێزگاگان.

راسپاردەيەكى گىرنگى دىكەي كۆنگرەكە ئەوۋە بوو كەپەلە بىكرىت لەفېر كىردى ھونەرى و تەكنىكى لەھەموو ئەوبوارانەي دا كە دەشىت. تا ئەم كاتە شىۋازى نوۋىي فېر كىردن پەيدا بوو (بىستىنى و دىتنى، تەلە فزىۋنى، خويندىنى ئىۋاران، خولەكانى كۆتايى خويندەوار كىردن و ھتد). بەم شىۋە، ئەوسى كەنالىەي كەلەفەسلى تايبەت بەسوپاي زانستدا باس كىرد باشتىن كەرەستەي فېر كىردى لەرىگاي تەلە فزىۋنەوۋە دەخستە بەردەست ھەموو گوندىكانى ولات.

لە ۱۸ زانكۆ و ۱۳۷ دامەزراۋەي فېر كىردى بالادا، مامۇستايان دەبوو بەشىك لەكاتى خۇيان بۇ لىكولئىنەوۋە تەرخان بەكن و پلانەكانى فېر كىردى خۇيان لەگەل چالاكى كىردەيى دا تىكەل بەكن. ئەوان ھەرۋەها راسپىردان كەلەگەل بەشەكانى ئابوورى و جفاكى دا لەپەيۋەندى دا بن بۇئەۋەي لەدوۋاين پىۋىستىەكانى ئەوان بە تەكنىكارو ئەندازىارو مافناس و پزىشك و بەرىۋەبەر و ھتد ئاگادار بن. وەرزىش ئاۋرى لىدرا بوۋە وە.

وتوۋيانەكە: "ۋەرزىش ئىرادە بەھىز دەكات" و من نەمدەتوانى يادى قارەمانانى خۇمان و اتا بوۋىرانى ئىرانى دىۋىن لەبىر بەكەم. رىبازى قارەمانىتى ھەمىشە يەككە لە گىرنگىرەن ھۆكارەكانى ھاۋپەيۋەندى ھەستى نىشتەمانى بوۋە و قەلغانىك بوۋە لە بەرامبەر ھىزە تىكەرەكاندا.

دروست كىردى خىراى يارىگاكان، مەلەوانگەكان و ناۋەندە وەرزىشىەكانى دەۋلەتى و تايبەتى، روو لەزىاد بوۋى ژمارەي گۆرەپانەكانى وەرزىش لەنزىك قوتابخانە و كارگەكان و رىكخستى كىپر كىكان و بەشدارى بەردەوام و رىك و پىك لەچالاكىيە وەرزىشىەكانى نىۋنەتەۋەيدا، ھەموۋى ئەمانە دەپىت ئەو دەرفەتە بۇ ئىمە برەخسىنن كە لەپال باشتىن وەرزىشكارانى جىھاندا دەورى جىنى شانازى خۇمان لەبەشە گەۋرەكانى وەرزىشدا بگىرىن.

سەبارەت بەم بابەتە، دەپىت بلىم كەئىران لەيارىيەكانى ئاسىياى سالى ۱۵۱۹۷۴ پلەي دوۋەسى بەدەست ھىنا و لەپاش ژاپۇن ھات و لەھندستان و چىن كەدانىشتوانيان بىست ئەۋەندەي ئىرانە پىش كەوت.

دەببیت ئەم راستییە دووپات بکەمەوہ کہ نامادەیی و زانکۆکان نەرکی ئەوہیان
ہەبوو کہ دانیشتوانی ئێران، واتا پیاوان و (ژنان) یەک کہ بنیات نەرانی ئێرانی
دواروژبەون پەرورەدە بکەن. ئەوان دەبوو نامادەبن بۆ بەرەو رووبوونەوہ لەگەڵ
گیروگرفتەکانداو نەتەنیا توانایی بەلکو ئێرادە ی پێویستیشیان ھەبوایت. ئەمە ھەر
ئەو شتە یە کہ ناوی نیشتمان پەرورەری لێدەنیم.

یەکیکی دیکە لە لایەنەکانی بنەمای ۱۲ تاییەتە بەچاکسازی لەکارگیریدا کہ دواتر
قسە ی لێوہ دەکەم.

پەرورەدە و فێرکردنی راستەقینە، سەر بەست و سەپینراو

قوتاییانی بەرجەستە:

پەرورەدە و فێرکردنی بی بەرامبەر و سەپینراو لەبنەرەتدا بەفەرمانی باوکم
پیکھات. بەلام بەداخەوہ کەرستە ی پێویست بۆ جیبەجی کردنی ئەم یاسایە
نامادەنەبوو. پێش لەجیبەجی کردنی خالی ۱۵، پەرورەدە و فێرکردنی بی
بەرامبەری سەرەتایی و قوتابخانەکانی سوپای زانست ھەبوو. گەرەترین ئاواتم
ئەوہبوو کہ ئەم خالەھەموو قوناغەکانی خویندن بگریتەوہ. بۆ ھەشت سالی
یەکہمی قوتابخانە خویندنی بی بەرامبەرمان پیکھینا. پاشان ھەرقوتاییکی کچ
یان کوپ کہ درێژە ی بەخویندن دەدا، ئەگەر نامادە دەبوو بەقە ی ئەو ماوہ ی
کہ لەدوای ھەشت سالە کہ دەخویند، ئیش بۆ دەولەت بکات تیچووی خویندنیان
لی نەدەسەند.

ئەگەر ئەم فێرخوازانە لەپاش تەواوکردنی خویندن نەیان دەویست کہ ئیش بۆ
دەولەت بکەن دەبوو تیچووی ئەوماوہیە لە خویندن بەن. بەھۆی ناچارکردنی
فێرخوازان بۆخزمەت کردن بەدەولەت بۆماوہ ی چەندسال لەدوای تەواوکردنی
خویندن، نەتەنیا نەدەبووینە ھۆکاری راگرتنیان بەلکو خزمەتیکمان بەرامبەر
ئەوانیش ئەنجام دەداو بەمجۆرە ئیش و داھاتیکی باشیان بۆ دابین دەبوو.

كاريگهري ئەم ياسايه له ۱۹۷۸دا ئەوه بوو كه ۷۴۰۰۰۰۰ فيرخوان له باخچهي ساوايان و قوتابخانهكاني سهرتايي و تهكنيكي و ئيواران و گه وره سالاندا به بي بهرامبهر دهيان خويند. بؤ شهش مليون كهس له وانه هه موو رۆژيكت له قوتابخانهدا ژهميكت خواردني بي بهرامبهر داين دهكرا.

به گشتي ۱۸۵۰۰۰ خويندكار له ۴۸ زانكوڊاو نزيكه ي ۱۰۰۰۰۰ خويندكار له زانكوڊكاني دهره وه ي و لاتدا سه رقالئ خويندن بوون كه ۵۰۰۰۰ كهسيان له ويلايه ته يه گرتوه كاندا دهيانخويند. زانكوڊكاني شيرازو ئيسفه هان له روي جواني ناوه وه يان له دونيادا كه م وينه بوون. شويته كه يان به وردبيني ه وه دهنيشان كرابوو و نه خشه ي بيناكانيان له و په ري وردبيني دا ريزرابوو. برياربوو زانكوڊه كي سييه ميش له هه مه دان دا دروستبكريت كه له ودا ده بوو به زماني فهره نسي بخوينريت.

زۆر به ي خويندكاران جگه له بوورس، دهرماله ي خويندنيشيان پيده درا. ئەوه كه سانه ي كه له كوڊتاييه كاني دهيه ي په نجادا له داك بيوون بي ناگابوون له وه ي كه باب و باپيرانيان چ گيروگرفت گه ليكيان بريوه. ئەوان پنيان وابوو كه له به رده ستدا بووني باشترين كه رهسته كان شتيكي ئاسايه.

ئهمرؤ بيرله وه ده كه مه وه كه رو داوه كاني ۷۹-۱۹۷۸ تا رادهيه ك ده بيت به به ره وئ ي ئەم راستييه ي بزانه كه تيده كوڊشام زۆرخيرا هه نكاو بنيم. ده مويست دهرگاي زانكوڊكان به روي هه موواندا ئاوه لابه كم بي ئەوه ي كه شيويه كي تا رادهيه ك توند بؤ بژاردن بگرمه پيش: تا قيكردنه وه كاني چوونه زانكوڊ زۆرئاسان بوو. ئاندره مالرؤ هه ميشه به مني ده گوت: "هه موو و لاتيك پئويستي به ده هه زاركه سي به رجه سته هه يه". به راي من ئەو راستي ده كرد. هه ئەي من له وه دا بوو كه به باشي ئەم هه سته م له ناو ميلله ته كه مدا به روه پينه دا كه له ناو ئاميرداران و كريكاران و كانزاكارانيش دا "كه ساني به رجه سته" په يدا ده بن. تاسالي ۱۹۷۹ گشت لاهه كان ده يانوويست ببه خويندكار.

لە روانگەیی ئیمەوێ زۆرگرنگ بوو کە لاوانی ولات بەهەستیکی دەروونی قایم و بەهێزەوێ و هەلبەت بەزانستی تەکنیکی باشیشەوێ بۆ رووبەر و بوونەوێ لەگەڵ دۆنیای ئەلیکترۆنی و کیمیای داھاتوو ئامادەبکەین. ھەریۆیە ھەموو ھەولەکەکان بۆئەو بوو کە لاوان بەناسانی بچنە زانکۆ.

زۆربوون ئەو باوکانەیی کە ھەرگیز لەگوندەکانی خۆیان پێیان و دەر نەنابوو و نەیان دەزانی کۆرەکانیان لەچ شتانی ک بەھەر مەندن: ژیانیکی ئاسوودە لەشاریکی گەورەدا و بەزۆریش لەشوینەدەگیرەکانیدا، بەلەبەردەستدا بوونی کتێبخانە و تاقیگە و دەرفەتی گەشت کردن بۆ دەروەیی ولات، ئەوان جگە لەخویندن کاریکی تریان نەبوو.

ھەندێ کەس بۆھەبوونی ئەم جۆرەشتانەیی کە تازە دەرکەوتبوون ئامادەییان نەبوو و بۆ بەرەو رووبوونەوێ لەگەڵ خۆش بژێوی روولەتی لەژیاانی نوێ خۆیاندا سازو ئامادە نەبوون.

ھەریۆیە ھەندێ جار لەشیان قورس دەکردو یان تەنانەت شەپریان دەفرۆشت. ئەوان بەھەولدانیکی زۆرکەم زۆرشتیان بەدەست ھێنابوو و پێیان وابوو کە زۆر سروشتییە داوای شتانی زیاتریش بکەن. ناپەزایەتی زۆر جار دەرپەری روانگەییەکی ئیدەئالیستییە دەرپەری ئەو گرفت و کێشانەیی کەریگەچارەیی راستەقینەیان دواتر، بە ھۆی ئەزموونەوێ، خۆی نیشان دەدات. ئەم خویندکارانە راست وەک منداڵانیکی بێ تام بەجۆریک ناپەزایەتیان دەرپەری کە سیستەمی زانکۆیی ئێرانیان تووشی بشیوی کرد. ھەنووکە ئەم خویندکارانەن کە یاسا دەسەپێنن لەبەرئەوێ لەپاز دەسالی دا مافی دەنگدانیان پێدراوێ. زۆریک لە مامۆستایانی زانکۆ تووشی دەساردی ھاتوون و ولاتیان بەجی ھێشتوێ یان لەحالی بە جی ھێشتن دان لەبەر ئەوێ دەسەلاتیان لەناو چووێ. تەنیا لەتاراندا ۱۲۰۰ کەس لە ۲۰۰۰ مامۆستای زانکۆ داوای خانەنشینی پێش لەکاتی دیاریکراویان کردوێ.

ئىستا ئەگەر پەروردهو فيرکردن، لاوانى ئىمه له روى تهكنىكى و فيكرىيه وه سازو ناماده نهكات، ئەگەر فيرکردنى زانستى سهردهم رابگيريت، ئيران به شيويهكى پرمه ترسيانه بهردهبيته وه بوناو دسه لاتهكانى پلهى پينجه م.

داكوكى له فهرهنگى ئيران:

ههركيز پيم وانهبوو كه فهرهنگ مافى تايبهتى تويژن تايبهته، ههروا كه بينرا ئهوپهري ههولى خويمان وهگه پخست تا ههمووكهس بتوانيت كه لك له پەروردهو فيرکردن وه رابگيريت. له ناو ئه و ئهركانهيدا كه شابانو له دل وه جيبه جى كردنى له نهستوگرت، به تايبهت ئوگري زورى بو بهشى نه ده دب و هونهر نيشان ده دا. له نيوئه ركهكانى ديكه دا سهره پاي هه ل ومه رجي دژوار توانى ئه م ئهركانه به باشى ئه نجام بدات: پاراستنى دابو نه ريتى هونه رى سهرده مى دي رينمان، يارمه تى به پهره پيدانى فهرهنگ، زياد كردنى دامه زراوه ي فهرهنگى و كتبخانه كان، ري كخستنى كي پركى و پيشانگا و فستيقاله كان و هاندانى تواناييه نو يكان. ئه م تيگه يشتنه ي كه هه رچى په يوه ندى به رابردوو وه هه يه كو نه په رستى و دژى پيشكه وتنه يان باوى نه ماوه، له نيو هه ندى له چينه كانى سه رمايه دارى شاريدا به روى هه بوو و ده بووه هو ي ئه وه ي كه فهرهنگى ئيرانى بى بايه خ نيشان بدريت و كه له پوو رى هونه رى رابردوو له بير بگريت.

بو زيندوو كردنه وه ي فهرهنگى ئيرانى به هه موو ره سه نايه تى و جواني يكيه وه ده بوو ريگا گه ليك په يدابيت. بو نمونه، بنه ماي به روارى ولا تمان گي پرايه وه بو ده سپي كردنى سهرده مى هه خامه نشيان، بى ئه وه ي كه به روارى كو چى وه لابنين، ئىمه له گه ل دوو به رواردا ژياوين. به روارى ميژوويى و به روارى مه زه به ي. هه روا كه ئه مسال، ١٩٧٩، ئىمه هه ولمان دا ري نو په سمى ده سپي كردنى سالى نو ي به ري وه نه به ين، به لآم نه مانتوانى.

سەبەرت بەگۋرانكارىيەكانى سىستەمى پەرۋەردەى ۋلات پېشتەر قسەم كىردو و تەم كەلەسىستەمى خويىندى قوتابخانەكاندا شوينىكى تايبەتى بۇ شىعەرەكانى شىۋازى كۆن تەرخان كرا. بە بەرەكەتى تەلەفزىون، موسىقاي كۆنى ئىرانى نەتەنيا لە فەرامۆشى رىزگارى بوو بەلكو بوو بەجىگاي ستايشى زورىك لەخەلك. ھاوكات، دەروونى ئىمە دژى كۆنەپەرستى بوو وشابانويش بزوينەرى ھونەرى نوي و فستىقالەكانى شانۆيەك بوو كە ھونەرمەندانى زورئازا و پېشكەوتوى كۆدەكردەۋە.

لەكاتىكدا زور بەپەلەسەرقالى بىناسازى بووين، لە رووى ئەندازىارىيەۋە گىرو گرفتى جدى سەرى ھەلدا. لەم بارەشەۋە ۋەك بوارەكانى دىكە، زورحەزمان دەكرد كە كەم و زور لە نمونەى رۇژئاۋا پەپەرەۋى بكەين. كەسانىكە سەرقالى بىناسازى بوون بىنا ئىرانىيە رەسەن و بەرجەستەكان و ھەندى جارىش گوندىكى كۆنيان ويران دەكرد بۇ ئەۋەى بىناى نوي دروست بكن كەنەتەنيا ھىچ پەيۋەندىكى لەگەل گوندو خەلكى ئىراندا نەبوو، بەلكو زەۋقى ئەو كەسەش كە دروستى دەكرد جىگاي گومان بوو.

شابانۋوبەزورى لەۋەھا حالتىكدا دەچوو ناۋبابەتەكەۋە ھەتا بىناسازان ھانبدات كەلەجياتى رووخاندنى ھەندى لەخانۋەكان و گوندەكان و دروستكردى رىزە خانۋويكى لىك چوو لەجياتيان، ھەندى لە گەرەكەكان و گوندەكان نويسازى بكنەۋە. بەلام ھەر بىانىيەك كە ئىرانى دىۋە دەزانىت كە ئىمە بەپىكەينانى چاكسازى و ھاوسەنگى لەشىۋازە نوي كاندا دەرئەنجامى باشمان دەسكەوتوۋە.

فەسلى ۱۴

گۆرۈنى كارگىرى بەرھەلىستكارى دەزگای كارگىرى

دەزگای كارگىرى يان بەلای دونیا، لەئىراندا تائاستى پلەى دامەزراۋەيەك بەرزبوۋەتەۋە. تۆزى پىشتەر نامازەم كرد كەبەشىكى گىرنگ لەخالى ۱۲ پەيوەندى بەچاكسازى لەبواری كارگىرىدا ھەبوو. ئىمەدەمانزانی كەلەم بەشەدا دەبىت لەگەل: جۆرە دىۋىكى چەندسەر، نامە و نامەكارى بەردەوام و سىستى و ئەمپۇبۇرۇ سبەى ۋەرەۋە، بەرەو رووبىنەۋە. ئىمە دەروست بووین بەچاكسازى ئەخلاقى و مەعنەۋى لە شوئىنىكدا كەلە زۆرلايەنەۋە، دوژمنى ھەر جۆرە گۆرانكارىيەك بوو.

گۆران لەبواری فىرکردندا، مەرجى پىۋىست بۆگۆرانكارى لە كارگىرى دا: بە باۋرى من ئەركى دەزگای كارگىرى خزمەتکردنى ۋلاتە. فەرمانبەرانى دەۋلەت دەبىت لە بەرژەۋەندى گىشتى ئاگادارىن و ھەست بە بەرپىرسايەتى بكەن بۇئەۋەى كاروبارى ۋلات بەوجۆرەى كەپىۋىستە بەرپۆە بچىت. بەلام ئىمە ناچاربووین لە

دولایه نه وه گډوانکاری بکین: واتا هم له شیوازی بهرو روو بوونه وهی دهزگای کارگیری له همبهر خه لکداو هم له هه لسوکه وتی خه لکدا بهرامبهر بهم دهزگایه. گډوانی کارگیری له راده به در پیویست بوو چونکه قه باره ی کاری هم دهزگایه له بهر زیاد بوونی ژماره ی دانیشتون و گه شه ی نابووری ولات و جیبه جی کردنی بهرنامه ی سوو کردنی باری ناوهند، بهر ده وام رووی له زیاد بوون بوو. هم سی هؤکاره گه شه سه ندنی خزمه تگوزاری گشتی و دامه زرانندی فرمانگه ی نویشی له گه لدا بوو.

نیمه به ته واو وتی له در ژواریه کانی هم هه ول و تیکوشانه ناگادار بووین. ده بوو هیرش بوسه ریشه ی که م و کوو پیه کان بیهین و هه ربویه گډوانکاری له کارگیری و فیرکردندا، له چوار چیوه ی بنه مایه کدا خرایه روو. نهو یاسا و ریسا و نیشانه ی که تایبته بوو به زانکوکان و خویندنی بالآ و دامه زراوه په روه رده بیه کان به به شیک له گډوانی کارگیری داده نرا، له بهر نه وه نامانجی هم یاسا و ریسا و فرمانانه یارمه تی دانی نیرانیه کان بوو بوگه یشتن به گه شه و پیگه یشتووی له رووی هزوو ناکاره وه.

پیویسته له سه رخالیک جه خت بکه مه وه: سوپا کانی زانست و ته ندروستی و بره و پیدان و ناوه دانیش بو هیئانه گوپی شیوازی بیرکردنه وهی نوی له ولاتداو بهرگری کردن له دهستیوهردانی دهزگای کارگیری دامه زران.

ناواتی من نه وه بوو که سیسته می په روه رده و فیرکردن که بهراگه یه نراوی رامسه گیانی به به رده اته وه، بتوانیت به بلاو کردنه وهی هم شیوازه نویه له بیرکردنه وه له ناو مندالانی سه ره تایو و فیرخووانندا، ببیته هو ی به هیز کردنی بناغه کانی هم جوړه بیرکردنه وه و زیاد کردنی نینتیمای خزمه ت کردن به ولات بی له بهرچاوگرتنی بهر ژوه ندی وهه روه ها نه مانی ده مارگیری بهرامبهر به دونیای مودیپرن.

بو گډوانکاری له دهزگای کارگیری دا نه نجومه نیکی ناوهندی پیکهات که بوه موو وهزاره ت و دامه زراوه یه کی ده ول ته لیژنه یه کی ره وانده کردو هم لیژنه یه ش دهسه لاتی هه بوو شیوازه کانی کارکردن به باریکی ناقلا نه دا بگوړیت، رینماییه بی

سووده كان هه لوبوه شينينته وه و شينوازه كانى به رپوه چوونى كاره كان له گهل پيداويستيه نوئى كانى شوپرشى ئيمه دا بگونجينيئت.

ئاشكرايه كه ئهم ليزنانه ئه وپه رپى هه ولى خويمان داو دهرئه نجاميشى هه بوو، له وانه: هه ندى له خزمه تگوزارييه كان بلاوه يان پيكر او ئيتر له ناوه نديكه وه جيبه جي نهده كان، شينوازي به رپوه بردنى كاروباره كان هه لوه شينرايه وه يان كورت كرايه وه، شينوازه كانى كار كردن به ريخستننى ئه و سيميناراننى كه له ودا به رپوه به ران و به رپرسانى دام و ده زگاكان و نوينه رانى فه رمان به ران تيئا ئاماده ده بوون، نوئى كرانه وه. له هه رشوئينيك كه كرا بوياشتر به رپوه چوونى كاروباره كان له كه مپيوتره كه لك وه رگيرا.

به ره له ستكارى كه لله ره قانه ي ده زگاي كارگيرى "چاو و گوئى" پاشا:

به لآم له كوئايدا ده بيت دانى پيدا بنريت كه به گشتى له ماوه ي ساله كانى ٧٨- ١٩٧٥ ده زگاي كارگيرى له به رام به ر ئه م شه پوله دا به ره له ستى كرد. به لآم به م جو ريه كه ديوه زمه كه شيوه كه ي گوپرا و هه ندى جاريش سيمايه كى پيشكه و تنخوازانه و جاروباريش رهنگى نه ريتى و جئى شانازى به خوود گرت. ئيمه له سالى ١٩٥٩ دا ده زگاي پشكيني پاشايه تيمان دامه زرانده بوو. ئه م ريخراويه، له راستيدا ئه و دامه زراويه ي كه له سه رده مى هه خامه نشى دا به "چاو و گوئى شا" ناوبانگى هه بوو به شيويه كى ئه مپوييانه زيندوى ده كرده وه. يان ده كرى بيشو به ينين به ده زگاي سويدى پيراگه يشتن به سكالآكان (Ombudsman). كو مه لئى مروقى داوين پاك، كه راسته وخو و لامدهرى من بوون، له سه رانسه رى و لاتدا ده گه ران و چاوديزبوون بوئه وه ي گيروگرفت و كه م و كورتيه كان بدوزنه وه. هه مووئيرانيه كان ده يانتوانى سه ردانى "پشكينه رانى پاشايى" بكه ن و ئه وان له و دواخستن و نادا په روه ريه ي كه له جيبه جئى كردنى

پروژە سەرانسەرى و ناوچەيىيەكاندا تىببىنى دەكران لىان لەدواخستىن و نارىك و پىكىك كەلەبەكارهينانى سامان و دارايى گىشتى دا بەرچا و دەكەوت ئاگادار بىكەنەو.

دزى و بەفپوڧدانى سامانى گىشتى و درۆكردن لەكۆنەو وەك بەشىك لەژيان دانراو، لەم روو وەو پىم و ابوو كەباشترىن رىگاي كۆتايى هينان بەو وەها دزىويىك، رىگرى كردنيانە. لەپىو وەندى لەگەل هەندى لە فرمانبەرانى دەولەتدا، تەنيابوونى پىشكىنەرانى پاشايى وەك جۆرىك لەويزدان و ابوو.

ئەم دامەزراو يە لەسالى ۱۹۶۱دا هەلۆەشايەو و لە ۷ ي نىقامبرى ۱۹۷۶دا لەژىر ناوى "كومىسيونى پىشكىنى پاشايەتى" دا سەرلەنوى ژيايەو، كەپىكەتبوو لەنوینەرانى دەزگاكانى كارگىرى، حيزبى رىستاخىز، ژوورەكانى بازىرگانى و پيشەسازى و سەرچا وەكان و سەرئەنجام راگەيەنەگىشتىيەكان. ئەم كومىسيونە ئەركى ئەو وەبوو كەلىكۆلىنەو لەپلانى وەزارەتەكان و چاودىرى جىبەجى كردنيان بىكات، هەروەها بىرپارو و كەرى لەهەلەكانىش بگىرت، كەموكورتىەكان دەسنىشان بىكات، كۆتايى بەكەمەترخەمى بەيىنىت و هەلەكان راست بىكاتەو و ئەگەرىنيويستىشى كرد سەرىچى كاران سزابدات.

ئەم كومىسيونە شىوازيكى نوى بوو بۆپىشكىن و جياكردنەو و چارەسەر كردنى كاروبارەكانى و لات و لەروانگەى مەو ئەركەكەى زۆرشوین دانەرترو زياتر لەو وەى كە و لاتانى رۆژئاوايى لەبارەيەو رەخنەگرانە دەدان، دۆست و دوژمنى نەدەناسى. لەبەرئەو وەى رەخنەكانى نەياران زۆر بەكەمى پشت بەوشتانەى دەبەستىت كەبە چاودەبىنریت. بەلام بەداخەو، وەك زۆرىك لەدواين تەگبىرەكانمان، ئەم كومىسيونەش دەرفەتى نەبوو بەرەم بدات.

لەناو هەمووچاكسازىيەكاندا، گۆرانى كارگىرى پىويستى بەكاتى زياترەبوو تەنيا لەرىگەى گۆراناكارى تەواو لە شىوازي جىبەجى كردنى كارەكان و رەفتارى خەلكەو بەدى هات. ئەگەر بەيىرى بىنىنەو كەمەر لەوكاتەدا ئىمە لەهەولنى ئەو دابووین كەقورسايى كاروبارەكان لەسەرناو وەند كەم بىكەينەو —

كەبەناچار دەبوو ژمارەى فەرمانبەران زیادبكرىت – ئەوا بۇمان دەردەكە وىت كەلەم
بوارەشدا لەگەل كات لەشەردا بووين، لەبەرئەو سەرنەكەوتن لە گۆرانی كارگىرى
دا سەرنەنجامىكى خراپى لى پەيدادەبوو.
بۇئەوئەى بترانين وەها چاكسازىيك بكەين پىويستمان بەدەرفەتى لەبارەهەيه. لەم
سالانەى دواییدا، من كاتى پىويستم نەبوو، چونكە زۆرىنەى خەلك منيان
لەتەنگانە خستبوو و دوژمنایەتیان لەگەلم دەکرد. بەم باسانەش كەكردمان،
دەزگای كارگىرى نە تەنیا ئىمەى لە مملانى لەگەل كات و جەماوهرى خەلكدا
يارمەتى نەدا، بەلكو بەپىچەوانە!

فه سلی ۱۵

نـازادی ژنان

له پیکهاته ی ماددی و مه عنوی نه وشته ی دا که پیم ده گوت "شارستانیته ی مه زن" بهرپرسیایه تی نه خلای و کرده یی ژنانی ئیران له گه ل پیاواندا هاوسه نگ بوو. هاوکات که ده بوو بایه خی تایبه تی ده وری دایک له کومه لگه ی ئیسلامیدا له بهرچاوبگریت.

دادپه وری و نه قلی دروست فه رمانی ده کرد که ژنانیش له هه مان نه و مافه سیاسیانه ی که پیاوان هه یان بوو سوو دمه ندبن. لیروهه بوو که بنه های پینجه می راگه یه نراوی شوپرش سه ری هه لدا و چاکسازی له یاسای هه لبراردندا، مافی هه لبرئیران و هه لبراردنی به ژنانیش به خشی.

نازادی ژنان:

پنویسته به بیری خوینهری بینمه وه که پیش له شوپرش ی نیمه، له ماده ی ۱۰ یاسای هه لبراردندا هاتبوو که: که سانی لای خواره وه مافی ده نگدانیان نییه: ژنان، نه وکه سانه ی که ته مه نیان له ژیر ته مه نی یاسایه وه یه، نه وانه ی که یاسا ریگه یان پینادات یان له ژیر سه ریهرشتی و به خیکردنی که سانی تردان، نه وانه ی که به هوی

که مترخه ميبه وه مایه پوچ بوونه، گه مژه و گيژو ويزه کان، نه وانهي که پيشه يان سوال کردنه، نه وانهي که له لايه ن دادگاوه پرياريان له سهر دراوه، دزان و نه وانهي ديکه که کاري نابه جي دهکن و ياساي ئيسلامي پيشيل کردوه... شيوزي بيرکردنه وهی نهو به ناو ئاي دولوژيستانه ی که به زوري زورداری دهستان به سهرده سله آتی ئيسلامدا گرتوه به مجوره يه. ئايا ئيمه که ده ممان له تيکووشانيک ده کوتا که ولاتمان ده خهينه سهر ريگای پيشکه وتني راسته قينه، ده مان تواني دايک و خوشک و هاوسه رو کچ مان له ريزي تا وانباراندا دابنين؟ له قورئاندا شتي وه ها نيبه.

مافه کاني ژنان له ئيسلامدا زور زياتره له وهی که هه مووان پييان وايه. بو نمونه، ژنان هه ميشه مافي سهر به خويي ته واويان له ئابووري و بالاده ستیان به سهر ساماني خوياندا هه يه. هه ندي بيرو بوچووني دواکه وتوانه ی تايبه ت به پله و پايه ی ژن له کومه لگادا، له روي نه زانیه وه، به هه له له چاوي ئيسلامدا ده يبينن.

ئيمه که ميراتگراي فهرهنگ و شارستانه تيکين که هيچکات ژني به شتيکي بي بايه خ دانه ناوه، له م باره وه باورمان وايه که به پيني گياني راسته قينه ی مه زه به که مان و رابردوي ولاته که مان هه لس و که وتمان کردوه.

له چه نده زارسالي رابردوودا، نه ريتي ئيراني، فريشته سهره کيبه کاني دابه ش کردبوو بو دوکو مه ل، کومه ليکه پيکه اتبوو له سي پياو و کومه ليک بريتي بوو له سي ژن که هه ردوولايان خاوه ني مافي يه کسان بوون. له دينکردا، په رتووکي گه وره ی نه ريتي کوني ئيران، هاتوه که ژنان: مافي پاريزگاري کردن له ساماني خويان هه يه، ده توانن له کيشه ياساييه کاندا نوينه ري هاوسه رانيان بن، ده توانن سهر په رشتياري منداليک بن که باوکی نه وي له ميرات بيبه ش کردبيت، ده توانن دادوه رو داوه ر بن و ته نانته له هه ندي حالت دا نه رکه کاني زاناي ئايينيش له نه ستوبگرن.

له بهر نه م هوکاره بوو که شيلگيرانه له دژي نه وشته ی که به راي من پوچ و نادادپه روه رانه بوو راپه ريم. نه گه ر ئيشه که م هه له بوو، چاوه ري ده بم تائه وکاته ی

بیت که روون بییتەوہ لەبە نەشیواو زانینی جەستەیی و یاسایی نیوہی دانیشتون لە ژیاانی ئەمپرویدادا، چ پیشکەوتنن بەدی دیت.

قسەکانی عەلی لەبیرچوونەتەوہ:

دەبیئت دانی پیدابننیم کەئەگەر ژنان دەست و پوخساریان دەربخەن یان مەلەبکەن یان وەرزشی وەک ئیسکی و باسکەبکەن، ئەوان بەنۆینەری شەیتان نازانم. بەلام دەبیئت بلنیم کەنموونەگەلیک لەخواپەرستی دوو روویانە لەئەدەبی ئیمە و خەلکانی تریشدا هەبە. ئەگەر هەندی لەژنان حەزیان بەچارشێوکرد، لە روانگەیی منەوہ هیچ ھۆکاریکی نەبوو کەوہا نەکەن. بەلام بۆچی دەبیئت نیوہی لاوانمان لەچێژی وەرزشەکان بیبەش بکەین؟

کوونەپەرستانی کوومەلگەیی ئیمە تیناگەن کەبەدروستکردنی یاریگا و مەلەوانگە دەکری لەدروستکردنی نەخۆشخانە دووری بکەین و بیوہیی و تەندروستی خەلک یەکیک لەبەنرخترین سامانەکانی ھەرنەتەوہیەکە.

ھەرەھا بۆ ھەرژنیک کەبەپینی داب و نەریتی ئیرانییەکان چارشیوپیوشیت، ئەوا لێخوڕینی ئوتۆمبیل و ئیش کردن لەفەرمانگە یان لە پیشەیی پزیشکی و پارێزەریدا زۆر دژوارە و لەکاتیکیدا کەژنانی ئیران لەماوہی پازدەسالی رابردوودا ئەم کارانەیان بەسەرکەوتنەوہ ئەنجام داوہ. ژنانی ئیمە وەزیر و بالوێزو دادوەر و مامۆستای زانکۆ بوون، بۆسەرۆکایەتی ئەنجومەنی شارەھلبژێران، پلەیی نوینەرایەتی و سەناتۆرییان بەدەست ھینا، کران بەسەرۆکی فەرمانگە و پیشەسازییەکان، دەوریکی مەزنیان لەخەبات دژی نەخویندەواری و لەسوپای تەندروستی دا گێرا. بەلام لەپیکھاتەییەکی کوومەلایەتیدا کە هەندی لە مەلاکان لەھەولی دروستکردنیدا ئیتر ھەمووی ئەمانە بۆ ژنان ناکریت.

وہ سەرئەنجام، دەبیئت ترس لەوہش ھەبیئت کەناچارکردنی ژنان بۆ کەلک وەرگرتن لەچارشیوو گەرانەوہ بۆ دەمارگیریەکانی رابردو، رینگا بەژنان نەدات کەبتوانن

منداۋانى خۇيان بۇ چۈنەناۋ سەدەي بېستۋىيەكەم ئامادە بىكەن. كاتىك نىۋەي دانىشتۋانى ۋلاتىك لەفېرېۋون ۋ قەبوۋل كىردنى بەرپىرسايەتى بېبەش بىكرىن ۋ بىگېردىنەۋە بۇ رابردوۋ، زىان بەتەۋاۋى كۆمەلگە دەگات.

دۋارۇژ بىنان دەلېن تاكۆتايى ئەم سەدەيە بەھۋى بەكارھىنانى ئامىرە خۇكارەكان، ئىمە لەھەفتەدا سى چۋار رۇژىك زىاتىر كارناكەين. لەۋەھا كۆمەلگەيەكى بەختەۋەردا ژئانىك كە پۇشش رى لەۋەرزىش كىردىنان دەگىرت چ دەكەن. چۈن دەتۋان لە داھاتۋودا كۆمەلگەيەكى شادو دلخۇش دروست بىكەين كەلەۋودا منداۋان دايكانىكىيان ھەبىت كەلەكفى رەش دا بن؟

پىشتىر ئامازەم كىرد كەلەۋوساتە ۋەختەدا كەبەپشتىۋانى خۋا چاكسازىيەگىرنگەكانمان لەۋارى ئابۋورى ۋ جفاكى ۋ سىياسىدا كەۋتە قۇناغى جىبەجى كىردنەۋە چ ئازاۋە ۋ بشىۋىكى "رەش" لە جونى ۱۹۶۳دا روى دا. ئەم بشىۋىانە زۇرى نەخاياند چۈنكە ئەقل سەركەۋت ۋ بەبەرەكەتى ئەم چاكسازىانە ئىران پلەۋپايەي خۇي لە تەنىشت ۋلاتەھەرەپىشكەۋتۋەكاندا بەدەست ھىنا. زۇرەي پىشەۋايانى ئايىنى ئىمە لەم راستىيە تىگەيشتن ۋ لەيارمەتى دانمان درىخىيان نەكرد. لەگەل ئەۋەشدا، دووسال بەرلە ئىستا كام مەلا دەنگى ناپەزايەتى بەرزكردەۋە؟

ھەزناكەم ناۋى كەسىك بىنم ۋ تەنیا دەمەۋىت بۇچۋونى خۇم بلىم كەزۇرىك لە مەلاكان لەگەل "عالى جەنابى قۇم" ھاورانىن. دژايەتى كىردن لەگەل گۇراناكارىدا بە تەۋاۋەتى لەگەل فەرمۋدەكانى عەلى دا ناتەبايە كەدەلېت: "منداۋانتان بەگۋىرەي سەردەمى ئەۋان پەرۋەردە بىكەن."

دادپەرۋەرى، كىرۋكى ئىسلامە:

لېرەدا پىۋىستە بەبىرى بىنمەۋە كەبەپىي ياساى بىنەرەتى ئىمە پاشا سۋىند دەخۋات كە: "لەبەرەپىدانى مەزھەبى جەعفەرى دۋازدە ئىمامى دا ھەموۋ ھەۋل ۋ

كۆششى خۆى وەگەپىخات. " من باورم وایه كه هیچكات له بەرگری كردن له مەزەهەبی شیعه تەنەخیم نەكردو، بەتایبەت له پەیوهندی له گەل فیتنە و ئازاوەدا كەمەتریالیستە خوا نەناسەكان وەرپیان دەخست و بەرلەووی كەپیاوانی ئایینی ئیمە بکەونە ژێركاریگەری بەناو ماركسیزمی ئیسلامیەو.

هەروا كەگوتم، بیروباورپی مەزەهەبی من پشتی بەدەقەكانی قورئان بەستوو، هەربۆیە باش دەزانم كەهەندى له "گەرەپیاوانی ئایینی" ئیمە كە راقەكارو زانان لەمانای نیوهرۆكدا، قورئان بەگوێرەى بارودۆخ و كات و لەبەرژەوهندى خۆیان دا راقەدەكەن. بەلام ئەوان هەرچەندەش له بواری ئایینیدا و لەبەرگەهێنانەووی ئەقلى دا بەرچەستە بن، ناتوانن ئەو بەسەلمینن كەئیسلاام بەشداری كردنى یەكپارچەى كۆمەلگەى بۆ بریاردان لەسەركاروبارەكانى حكومەت بەرەوا دانابیت، یان ئەووی كەپینغەمبەر لەگەل دىكتاتۆرى پرۆلتاریا و دىكتاتۆرى شاراووی بەرپرسانى ئایینی یان حكومەتى ئازاوەدا هاوړا بووبیت.

نیوهرۆكى پەرتووکی ئاسمانی ئیمە دژی نەفرەت و مرووف كوشتن و تۆلەسەندنەو و دزی و تالان و برۆیە و هەمووی ئەم كردارانەش ئیدانەدەكا بەلام لەمارسى ۱۹۷۹ و لەولاتى چارەرهشى من دا كەنقومی "ئازارو گومرایى" (سورەتى سى و سى قورئان) هاتوو، هەمووی ئەمانەشیووی یاسایى بەخۆ وە گرتوو. من بەراستى باورم وایه كە دادپەرەرى سەرچاوى پاکی ئیسلامە. كاتیکە هاوپەیوهندى جفاكیم لەسەرانسەرى ولادتا ریکخست، ئەوكاتەى كەشۆرشى سپی ئیمە ماف و مۆلەتە تاییبەتیهكانى هەلۆهشاندەو و دابەشكردنى دووبارەى سرودت و سامانى باشتکرد، هەنگا و بەهەنگا و لەپەيامی روونى قورئان پەیرەویم كرد.

لە روانگەى منەو، بیروباورپی مەزەهەبی كاكلەو كرۆكى ژيانى مەعنەو كۆمەلگەى و بەبى ئەووش هەمووكۆمەلگەكان هەرچەند لەرووی ئابووریشتەو و پیشكەوتووبن رى و ن دەكەن و هاوسەنگیان تىكەچیت. بیروبوړاى راستەقینه باشتىن پالپشته بۆرەوشت ساغى و هینزى دەروونى و لەهەمبەرگىوگرفتهكانى ژياندا باشت مرووف دەپاریزیت و، بۆهەر نەتەوێهەك بەهینزىن پاسبەوانى دەروونى

داده نيت. هيچ مه زه بيك نيهه كه به پيئي نه و كوومه لگه يه كه بتوانيت بلنيت كه خوي له به نندوداوي باور رزگار كرد بريت و پاريز راوبريت. نهو هه ولانه ي كه تائيستا بو رزگاري هه ندي له نه ته وه كان له كووت و به ندي باور له گوپيدا بوو. هه موويان بي ناكام ماونه ته وه.

خه لكي ئيمه خوش به ختي نه وه يان هه بووه كه له ژير دروشمه كان يه كي كه له پيشكه و تووترين بنه ماكاني مه زه به ي دا ژيان بكن: مه به ستم بنه ما پيروزه كان ي ئيسلامه كه له هه ر قوناغيكي پيشكه و تني تاكه كه سسي و جفاكي دا، ريگه ي پيشكه و تن نيشان ده دات. ته واوي نهو كه سانه ي كه به شداري شورش ي ئيمه يان كرد و باور يان پيئي بوو به راستي ده توانن له م راستيه ي كه نهو شورش له ناوه روكي ئيسلامه و ئيلهامي گرت بوو هه ست به شانازي بكن.

خوزگه و ئاره زوي من بو بره و پيداني نه م ئايينه له ناو ميلله ته كه ماندا تيكه له به هيچ جوړه دژايه تيك به رامبه ر به ئايينه كان ي ديكه نه بووه. به لكو به پيچه وانه، ميژوونووسان روژيك ناچار ده بن نه م راستيه قه بوول بكن كه يه كي كه له تايبه تمه ندييه كان ي پاشايه تي كردني من نه رمونياني و ليبورده ي بوو. له سه رده مي كورشه وه، ئيران به رده وام په ناگه بووه مه گه ر له سه رده ماني ئاژاوه و پيشوييه كاندا كه هيزو ده سه لاتي ناوه ندي له به رامبه ر تا قمي جوړا و جوړدا لاواز ده بوو. نه مرپوش هه ر نه م بارودوخه پيشه اتووه.

ئيمه به رامبه ر به هه موو نه و كه سانه ي كه له م ولاته دا ژياون و له ئاييني ديكه په يره ويان كردوه نه و په پري ريزمان له به رچاو گرت، له به ر نه وه ي نه وان به شيك بوون له كوومه لگه ي ئيران و هه موونايينه كانيش جيگاي ريزن. به لآم ئيمه كوومه لگه يه كه به ري ون كردوو و لاده ر داده نين كه له باوري ئاييني خوي وازي هينا بريت و له گه ل هه موو نه و شتانه ي كه جيگاي ريزو خوشه ويستي ئيمه ن و، له گه ل هه موو نه و شتانه ي كه ئيمه به و په پري توانا مانه وه پاريزگاري و به رگريمان ليكرده وه، شه رده كات.

فەسلى ۱۶

بەرەنگارى لەگەل ئاوسان و قازانچ پەرستى و گەندەلى

ھەرکە بەرژەوھندى گشتىم لەپىش بەرژەوھندى تايبەتیهوھ دانا، کەسانىكى بەرچاۋ لەناو خەلکدا دژايەتى کردنى منيان دەسپىکرد. ئەم کارە سالانىک پىش لەیەگگرتنى سوورو رەش بوو کەبووھ ھۆى ئەوھى یەکپارچەىى ولات لەمەترسى بکەوئیت.

لە بەرنامەى جىبەجى کردنى شۆرشى سپى دا دوونامانچ لەبەرچاۋ گىرابوو کەگەيشتن بەو ئامانجانە کارىگەرى لەسەرباجگران و ئەوکەسانەى دادەنا کەپارەى پىوئىستيان نەبوو و لەرىگای چەکەوھ خەرىكى کرین و فرۆشتن بوون. لای من روون بوو کە ھەلمەت بردن بوئەوکەسانە، ھەلمەتە بوئەرلایەنە بە ھىزەکان.

لەبەرئەوھ خاوەنى سامانىكى زۆر - و سەرئەنجام دەسپوئىشتوویى زۆر - بوون، جگە لەکۆکردنەوھى سروەت و سامانى زۆر بىریان لەھىچ شتىكى تر نەدەکردەوھ وچۆنیەتى بەدەست ھىنانى ئەم مالەش بەلایانەوھ گرنگ نەبوو. ئەم دوونامانچە لەخالەکانى ۱۶ و ۱۹ى شۆرشى سپى ئىمەدا پىناسەکرابوو. ئەم دووبنەمايە لەلایەک پەيوھندى بە بەرەنگاربوونەوھ لەگەل ئاوسان و قازانچپەرستىیەوھ ھەبوو و لەلایەكى تر بەرەنگارى لەگەل گەندەلى و سەرچاۋەکانى. لەپال چاکسازى کردن لە

بواری زهوی و زارو ئازادی ژنان و به شدارمبونى كرىكاران له قازانجى كارگه كاندا،
ئەم دووبنەمايه بوو كه به تايبەت بوو به هۆى ئەوهى كه دوزمناى ميللەت له دژى من
يه كېگرن.

خالى ۱۴ (راگه يەنراو له ئاگۆستى ۱۹۷۵) په يوه ندى له گەل جىگىر كرنى
نرخه كان و به رهنكارى له گەل ئاوسانى ساخته دا هه بوو و ئامانج له م كارەش دا بين
بوونى به رژه وه ندى به كار هينه كان بوو. بره و پيدانى ئەم بنەمايه بۇ له ناوبردى
ئاوسان و پيشگىرى له به رزبوونه وهى خىراى تىچوى ژيان پيوستىكى بى
ئەملاوئە ولا بوو. خەرجى ژيان له چركه ساتى كه وه كه تىكرى داها ت به رزبوونه وهى
به خووه بينى (له سائىكدا ۴۰٪ زيادى كرد) پيش بينى ده كرا و به رزبوونه وهى ئاستى
ژيانىش، به رزبوونه وهى ئاستى به كار هينان و سه رنه نجام به رزبوونه وهى برى
هاورده كرنى به دواى خويدا هينا. هه ئبەت بازگانى كرنى قازانچە رستانه له م
نيوه دا به رچا و بوو.

هه لۆسانى مه ترسىدار:

له گەل ئەوهى كه ئاستى نرخه كان له سه ره وه بوو، ئاوسانى سه رچا وه گرتوو له م
گرانىيه - ئاوسانى ۲۰٪ - بۇ ئابوورى و هاوسهنگى كۆمه لايەتى مان
مه ترسىدار بوو. ئەو ياسايانهى واهه بوون بو پيشگىرى له به رزبوونه وهى نرخه كان
به س نه بوو.

ليره دا پيوست به وه بير هينانه وهيه كه له زۆرىك له ولاتانى رۆژئاوايى دا. قازانج
په رستى بى سنوور، مامه له كرنى بى پارە و به چهك، قورخ كرنى مادده خاوه كان،
زۆر بوونى ده لاله كان و پيشپر كىيه كى پيس له نيوان هه قده ست و نرخه كاندا،
هوكارىكى شوين دانەربووه له به رزبوونه به رده وامى هه لۆساندا. هه ر ئەم شته
خۆى له خويدا دياردهيه كه خاوهنى بايه خىكى بنچينه يى و مه زنى وه هايه كه
هه ره شهى لىك هه لۆه شان له و ديوى دونياى كۆمونيست ده كات.

له ۱۹۷۵ و تا سەرەتای سالی ۱۹۷۷ تا رادەیهك پیش به هه‌ل‌وسان له‌ئێراندا گیرا. دابه‌زینی نرخى خه‌رجى ژيان به ریزه‌ی له ۵٪ و وه‌ستانی به‌رزبوونه‌وه‌ی قه‌باره‌ی ئه‌وپاره‌ی که ده‌ستاوده‌ست ده‌کرا، بى‌ئه‌وه‌ی که بیه‌ته‌ هۆی دابه‌زاندنی گه‌شه‌ی ئابووری، یارمه‌تی پیشگیری له هه‌ل‌وسانی دا. به‌لام له سالی ۱۹۷۷ دا نرخى پێداویستیه‌سه‌ره‌کییه‌کان دیسان به‌رز بووه‌وه. یاسا و ریسای سه‌رانسه‌ری و ناوچه‌یی و شاره‌وانیه‌کان و هه‌روه‌ها رینماییه‌کانی په‌یوه‌ندیدار به‌دیاری کردنی نرخ و جیگیرکردنی نرخه‌کان له‌به‌رچاو نه‌ده‌گیران. له خۆپرای هه‌ولماندا ویزدانی کۆمه‌لایه‌تی کاربرایه‌تیه‌ گه‌وره‌کانی تایبه‌ت به‌ فرۆشتنی خواره‌مه‌نی و پێداویستیه‌سه‌ره‌کییه‌کانی رۆژانه له‌خه‌ وه‌ستینین. ئه‌وجا بو‌ ده‌سه‌سه‌راگرتنی نرخه‌کان داوای یارمه‌تیمان له‌خویندکاران کرد و ئه‌مه‌ش هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌ بوو.

سه‌ره‌پای ئه‌م هه‌ولانه، نرخه‌کان روویان له‌زیادبوون نا. چونکه کرده‌وه‌ی توند په‌وانه‌ی هه‌ندی له‌خویندکارانی چاودێر، له‌گه‌ل هه‌ره‌شه‌و گۆره‌شه‌ی به‌رێکه‌وت و بى‌ئاگاییان له‌راسته‌یه‌کانی بازرگانی زۆریک له‌ دووکاندارانی بیزارکرد. ئه‌م دووکاندارانه له‌لایه‌ک گیرۆده‌ی فرۆشگا گه‌وره‌کان بوون که به‌رده‌وام داوای نرخى زیاتریان بو‌ کالاکانیان ده‌کرد و له‌لایه‌کی تر گیریان به‌ده‌ستی ئه‌وگه‌نجه‌ توورپه‌ بیانوگرانه کرد که ورده‌فرۆشه‌کانیان ناچارکرد شتومه‌که‌کانیان به‌ زه‌ره‌ر بفروشن.

سزای قورس و په‌وا:

هه‌ندی له‌بازرگانانی بازار به‌خه‌یالی ئه‌وه‌ی که زولمیان لیکراوه بیانووئیکیان بو‌ پرۆپاگه‌نده‌ی ژه‌هراوی له‌دژی خالی ۱۴ په‌یداکرد. بو‌ سزادانی سه‌رپنجی کارانی خالی ۱۴، دادگای تایبه‌ت دامه‌زرا که بریاره‌کانیان بریاری کۆتایی و پێداچوونه‌وه‌ی تیانه‌ده‌کرا. ته‌نیا له‌مانگه‌کانی ناگۆست و سپته‌مه‌به‌ردا، هه‌شت هه‌زارکه‌س له‌وانه‌ی که یاساکانی دژی قورخرکردن و قازانج

پەرستیان پی شیل کردبوو سزادران. بزیارهکانی دادگا قورس و قایم به لَام به زوری دادپهروه رانه بوو. هه موو هه ولی ئیمه ئەو هه بوو که زه بریک له گه وره سه ریچی کاران بدهین و له ئاستی خواره وشدا بۆ نمونه ته نیا چه ند که سیک سزابدین. خاوه ن کارگه کان و فرۆشگه زنجیره ییه کان به قورسی سزادران. مۆله تی کارکردنی هه ندی کهس دهستی به سه رداگیرا و هه ندی که سیش خرایه به ندی خانه.

کۆمپانیا نیونه ته وه ییه کان بیگانه، به رپرسانی یه کیه تیه پیشه ییه کان، ژوره کان بازرگانی، شاره وانه کان و فه رمانبه رانی پله به رز سزادران. ده ست به سه ر به ملیۆن ته ن کالۆ و شتومه کدا گیرا که به مه به سستی قازانچه رستی هه لگیرابوون و به ونرخانه ی که یاسا دیاری کردبوو فرۆشران. هاوکات، ریساورینمای نیوی بۆچاودیاری کردن به سه ر بازاردا ده رکرا. به لَام له گه ل ئەمانه شدا، به و پییه ی که گوتم، ئەنجامی کۆتایی نه ریینی بوو.

برپاری ئاشکراکردنی سروهت و سامانی فه رمانبه رانی پایه به رز:

خالئ نۆزده یه م (دوایین خال که له سالی ۱۹۷۷دا راگه یه نرا) ته واوکهری خالی چوارده یه م بوو و ده بوو هۆی ئەوه ی که زنجیره یه ک برپار جیبه جی بکریت هه تا کۆمه لگامان له به رامبه ر هه رجۆره که لکی خراپ وه رگرتنیک دا پپاریزیت. له وانه خراپ سه ووده وهرگرتنی ئابووری له ریگای براده رایه تیه وه که یه کینک له به لاگه وره کانئ ناو هه موو دزیویه کان داده نرا و ده بوو به ره نگاری ببینه وه.

له وه به دوا بۆ وه رگرتنی پله یه کی بالای ده ولته تی، پیویست بوو که وه زیران و پاریزگاران و فه رمانبه رانی پله به رزو شاره وانه کان و هاوچه شنی ئەمانه، سروهت و سامانی خۆیان و هاوسه رو مندالانی که م ته مه نیان ئاشکراکه ن. ئەو مال و سامانه ی که به شیوه ی پشک هه یانبوو یان ده بوو بیگوپن بۆ چه کی قهرزی خه زینه (به سوودی له ۱۳٪ دوا ی باج له سه ردانان) یان ده بوو له بانک و کۆمپانیا و

ریکخراوانەیی دا که دەوڵەت دەسنیشانی کردبوو دابنریت. ئەم بارودۆخەش تائەوکاتەیی کە لەو پێشە دەوڵەتییەدا خزمەتیان دەکرد بەردەوام دەبوو. بەرەنگاربوونەوهی گەندەلێش لەم چوارچێوەییەدا جیئیی دەگرت و ئامانجیشتی ئەو دەبوو کە بەرەنگاری لەگەڵ گەندەلی دا، بەشیۆهیی یەکیک لە کۆلەکانی تەکووزی کۆمەلایەتی و مەعنەوی لەئێراندا جێبکەوێت. بەدنیایییەوه دەتوانین بلیین کە ئەم خالە تەنیا ئەوداها تانەیی دەخستە مەترسییەوه کە نایاسایی بوونیان وەک رۆژ روون بوو. بەهیچ جور نەمان دەوێست بەرەنگاری ئەو هاوولاتیانەیی بیینەوه کە بەلەبەر چاوگرتنی یاسا و بەهۆی توانایی و لێهاتوویی و زەحمەتکیشتانی خۆیانەوه دەوڵەمەند ببوونەوه. بەلکو بەپێچەوانە! هەرکەس بی فرۆقیل دەوڵەمەند ببووهوه و باجەکانی دەدا و یارمەتی بەگەشەیی ئابووری نیشتمانەکی دەدا، نموونەییەکی باش بوو بۆ هاوولاتیانی دیکە.

نەریتی "بەرژەوهندی خوازی" کە لەسەرینەمای لەبەرچاوگرتنی خزمایەتی و برادەرایەتی دامەزرابوو، زیانی زۆری بەوڵات گەیاندا بوو کە دەبوو پرۆخیت و ریشەکیشت بکریت. دەبوو هەموو کەس تێبگەینریت کە بەهیچ کەسیک لە پێشەیی دەوڵەتی یان کاروباری پارێزگاکاندا لەسەرینەمای خزمایەتی یان دۆستایەتی و لەبەر هاویری هاویریانی پێشەییە کە لەو رێگایەوه دەوڵەمەند ببیتەوه، مەگەر بۆخزمەت کردن و خزمەتگوزاری لەری راستییەوه. لە گەل ئەو شدا هەلبەت پیویست بوو کە بە بەرپرسیانی بالای دەوڵەتی - و ئەوانی تریش - مووچەییەکی پیویست بدریت بۆئەوهی بتوانن ژیانکی شیاو و گونجاو لەگەڵ پلەوپایەکانیاندا هەبیت.

مانایە کە من لە دیموکراسی تێبگەیشتبووم بەمجۆرە بوو، هەر لەسەر ئەم رێبازە بوو کە بنەماکانی شوێشی ئیمە، لەسەرینەمای یەکسانی لە مافدا، بۆهەموو کەسیک بەبی جیاوازی مافی کۆمەلایەتی و ئابووری و ئەرکی وەک یەکی زەمانەت دەکرد و هەرگیز مەبەستمان فریودانی خەلک نەبوو، بەلکو هەنگاوێک بوو بەرەو پاراستنی بەرژەوهندی خەلک.

من باورم و ابوو که جيبه جي کردنی بهردهوام و ريک و پيکی ئەم نۆزده خالە دەيتوانی بهر بهرە فهريمان بهرانی دهولەت و بهر پيرسانی بالای ولات بکات به خاوهنی ريزو شکويه کی مهزنی مهعهوی و ئەوان له پيش چاوی خه لکانی تردا به نمونه نيشان بدات. رهنگه ده مان توانی له م ريگايه وه وبه مجوره گندهلی ريشه کيش بکهين.

گندهلی بی هۆکاره کانی دروست نابیت:

جیاله هر جوره باسو و توویژیک سه بارهت به راستییه کانی بوونی گندهلی له دونیای بازرگانی دا، چه زده کهم ئەم خالە روون بکه مه وه که سه ره له دانی گندهلی گریدراوی بوونی هۆکاره کانی ته و ته نیا ئیرانییه کانی نه بوون که ده بوونه هۆکاری گندهلی. له راستیدا ده بیته دوپاتی بکه مه وه، به پيچه وانهی ئەو شتهی له م باره وه و تراوه و نووسراوه، گندهلی ته نیا تايهت نییه به مامه له دهوله تیه کان. له بهر ئەوه لانی کهم دوو جار به توندی کار دانه وهی خۆم نيشان داو فرۆشیاری ده ره کیم له وه ناگادار کرده وه که: ولاتی ئیران ئەو شوینه نییه که بکری شیوازه باوه کانی رۆژئاوای تیدا به کار بینیت.

یه کیک له م کار دانه وانه تايهت ده بوو به مامه له یه که له گه ل کۆمپانیایه کی نیونه ته وه یی دا که به ريار بوو توویکی ته له قوونی ريگای دور له ئیران دا وه گه پخات. بۆمان ده رکه وت که نوینه رانی ئیمه بری ئەو دوازه ملیۆن دۆلاره یان دزیوه که ده بوو بدریت به ده لاله ئیرانییه کان. یانی زۆر به ناسانی هه لیان گرتبوو وله ناو خویاندا دابه شیان کردبوو. ده ولته تی ئیران به پيدا گرییه وه داوای کرد که پاره که بگه ریته وه بوخه زینه ی ده ولته و ئەم کاره ش کرا.

سه بارهت به کرینه کانی سوپاش هه ره ئەم شیوازه توند و تۆله مان به کار ده یینا. له سه ره تادا داوامان له و ولاتانه ی ده کرد که چه کیان پیمان ده فرۆشت بوئه وه ی به های چه که کانیان هه ر به و جۆره ی که به سوپا و هیزی ده ریایی و ناسمانی خویان

دەفرۆشت بۆئىمەش ھەربەو نرخە دايبىنن. لەبەر ئەو بەھەرھال پىشنىارەكانى ئىمە لەگەل ئەوھى كە بازارگەرمىيىكى زياترى بۆ كارگەكانى بەرھەم ھىنانى چەك وچۆل پىكدەھىنا، يارمەتییكى گەورەش بوو بۆئەو ولاتانەى كەھەناردەكارى چەك وچۆل بوون.

پىشنىارى كرىنى ھەشتا فرۆكەى ئىف ۱۴مان بەكارگەى گرۆمىن لەئەمرىكا داو سەرئەنجام بەسەر سوورمانەوھ روون بووھوھ كە ئەم كۆمپانىياھ دەيەوئىت بېرى بىست وھەشت ملیون دۆلار بدات بە دووبرا بەناوى "لاوى" كەلەم مامەلەيەدا ھىچ دەورىكىان نەبوو. بى چەن و چۆنى داوامان لەگرۆمىن كرد كەئەو ۲۸ ملیون دۆلارە بخاتە خەزىنەى دەولەت و ئەوانىش لەجياتى ئەم بېرەپارەيە كەرەستەى پىويست يان بەئىمەدا. لەبەرئەوھى كەئىمە فرۆكەى ئىف چواردەمان بە "نرخى دەولەتى" كرىبو و فرۆشتنى ئەم ھەشتا فرۆكەش رىنگاى بە گرۆمىن دەدا كەبېرى ۲۸میلیون دۆلار بەنارەوا بېخىشتى، سەرم سوورمابوو كە كارگەى گرۆمىن بۆ فرۆشتنى ۲۶۰ فرۆكەى لەم جۆرە بەھىزى دەريايى ويلايەتە يەكگرتووھكان چى كردبوو.

ئەوكاتەش كە ويستمان بۆ دروستكردنى تۆرى مېترۆ لەگەل فەرەنسىيەكاندا مامەلە بکەين ھەر ئەم رىنگەمان گرتەپىش و ھۆشداريمان دايە نوينەرانمان كە: " ھىچ جۆرە كۆمسيونىك لەگۆرپىدا نىيە" و ئەوانىش قەبووليان كرد.

لەكاروبارى بازىرگانى لەنيوان ولاتاندا، شىوازيكى دروستمان گرتبووھ پىش. ھىچ مامەلەيەكى ناراست و گوماناوى لەگۆرپىدا نەبوو. لەم بارەوھ حەزەكەم مەتەلىك بەبىرى رۆژئاوايىھەكان بىنمەوھ كەبەزۆرى خويان پىشتى پى دەبەستى و بلىم: " كۆپرەى خۆت مەبەو چاوساغى خەلكى".

كاتىك گەندەلى پەرەى سەند نەتەنيا لەناستى دەولەت دابوو بەلكو داوئىنى يەك بەيەكى مىللەتپىشى گرتەوھ. ھەركات ئەم كەسانە لەفەرمانبەرانى دەولەت بوون – كە پلەوپايەى خويان بۆ قازانچەپرەستى بەكاردەھىنا – بى ھىچ جۆرە دوودلىك بەتوندى سزايانم دەدا. لەناو بەرپىرسانى بالاي دەولەتدا ھەن كەسانىك كە ھۆكارى تەواويان بۆ بىرھاتنەوھى ئەم رەفتارەى من لا ھەيە.

جیالہ وشتہی کہ وتمو جیبہ جیم کرد، بہ لآم پیویستہ بلیم کہ گندہ لی له سروشتی مرؤقدایہ. ئەم دیاردہ یہ گەرچی له رۆژہ لاتی ئەورووپاشدا وەک ولاتانی رۆژئاوایی دەبینریت بہ لآم له راستیدا له ولاتانی رۆژہ لاتی ئەوروپادا، کہ سینیکی دەسپۆیشتوو نہ دەتوانیت بیست ملیۆن فرانک له سەرمیزی قوماری گازیئویەک دابنیت و نہ دەتوانیت وەک هەندی له نہ یارانی من، قیلایەکی جوان و رازاوەی هەبیت و مەلەوانگە ی تیدا بیت. گندە لی له گەل ستاندار ی ژیا ندا پە یوہندی هە یە.

فەسلى ۱۷

بونيادى پەھلەوى و سامانى من

بەپپى ئەۋەى كە مامۇستا نمونەكەى لەسەر رادەنوسىت بۇ ئەۋەى فىرخواز لەرووى بنووسىت، بە پپويستى دەزانم تۆزىك دەربارەى بونيادى پەھلەوى و سروەت و سامانى خۇم قسەبكەم، كەئەگەر بەپپى بابەتە بى نيوەرۆك و ھەئەكارانەكانى رۆژنامە ئەمريكىيەكان بىت، ئەوا ئەم سروەت و سامانەزۆرە. بەلام راستىكەى شتىكى دىكەيە.

لەسالى ۱۹۵۸د بونيادى پەھلەويم دامەزاندو كۆمەلىك ئەركى فەرھەنگى و جقاكم خستەئەستوى. لەسالى ۱۹۶۱د ئەم بونيادەم بەفەرمى كرد بە خاۋەنى پىكھاتەيەكى بەرپۆەبەرى و كەرەستەى پپويستىشم بۇ داين كرد بۇئەۋەى بتوانىت ئەركەكانى خوى بەباشى ئەنجام بدات. ئەم پىكھاتەيە چاۋدىرى دەكرد بەسەر سروەت و سامانى تايبەتى و زەوى و مال و مولك و ھۆتيلەكان و پىشكەكانى دامەزراۋەگەلى ەك بانكى ئاۋەدانى و بيمەگشتى دا. ئەم بونيادە لەنيويوركد ا بينايەكى گەۋرەى ھەبوو كە بەخۆشبيەۋە داھاتى بەكرىدانەكەى بەتەنيا بەشى بەرپۆەبردنى ئەم بونيادەى دەكرد.

من كەلەپلە وپايەى خۇم ەك سەرۆكى فەخرى دەستەى بەرپۆەبەرى خوشحال بووم، بەرپۆەبەرىكى گشتى و دەستەيەكى بەرپۆەبەرىم بۇ بەرپۆەبردنى بونياد

دەسنیشان کرد. ئەم دەستەيەش بۇخۇي لەژیرچاودیری کومسیونیکی تایبەت دابوو کەپیکھاتبوو لەسەرۆکی وهزیران، سەرۆکی ئەنجومەنی پیران و سەرۆکی ئەنجومەنی شورای میلی و سەرۆکی دیوانی بەرزی ولات و چوارکەسایەتی دیکە کەلەبەرسیفاتی ئەخلاق و مەعنەوییان جیگای ریزیبوون. هەمووسالیک ئەم کومیسسیونە راپورتیکی لەسەر کاروچالاکییەکانی بونیاد ئامادەدەکرد. لەم راپورتەدا کاروبار وچالاکییەکانی ئابووری و بەرپۆهبردن دەکەوتە بەریاس و سەرئەنجام لە رۆژنامەگشتییەکاندا چاپ و بلاو دەکرایەوه.

۱۳۰۰۰ قەرزى شەرافەتى بە خویندکاران:

بونیاد، کە چوارچۆهیهکی بەرىنى لەخۆگرتبوو، زیاتر لەهەمووشتیك، دەسەلات و توانایی خۆی لەبوارى فەرەنگى دا وهگەرخت و خویندکارانى زانکۆ بەکارهینەرانی سەرەکی ئەم بونیاده بوون. لە سەرەتای سالی ۱۹۷۷دا بەپینی ئامار ۱۳۰۰۰ خویندکار لەوبنەمالانەى کەمافی خویان بوو، بەوهرگرتنى قەرزى شەرافەتى توانییان خویندى خویان چ لەناوخوو چ لە دەرەوى ولتدا تەواوبکەن. هەرچەند کە بوورسى دەولەتى بۇ خویندن زۆر بوو بەلام بوورسەکانى بونیادی پەهلەوى لەریزبەندى هەلکەوتوانى راستەقینەدا ئەژماردەکران. یەکیك لەلقەگرنگەکانى بونیاد، دەزگای وهرگیپران و بلاوکردنەوى کتیب بوو. تاسالی ۱۹۷۷ ئەم دەزگایە زیاتر لە ۵۰۰ پەرتووکى لە بوارى کۆمەلناسى، ئایین، ئەدەب و میژوو کەلەروانگەى نیونەتەوهییهوه بەبایەخ بوون و هەرەها ئەو بەرەمه ئەدەبیانەى خۆمان کەنایاب بوون بلاوکردهوه. هەموو سالیک لەکاتى نەورۆزدا بەباشترین کتیبى سال (وهرگیپراو نووسراو) کە لەلایەن لیژنەیهکی ئەکادیمییهوه هەندەبژیرا خەلاتم دەدا. هەر لەو کاتەدا خەلات بۆقوتابیانى سەرکەوتوى دەسکورتیش دەنێردرا.

جیالە یارمەتی دانسی ئابووری بەناوەندەکانی چاپ و بلاکردنەوہی ئایینی کەلەگەل گیروگرفتی ئابووری بەرەو رووبوون، تیچووی پاراستن و نۆژەندەوہی ھەندی لەمژگەوتەکان و داہین کردنی پێداویستی رووناکی و گەرمی لەقوتابخانە ئایینیەکاندا - بەتایبەت لەقۆم دا- بە ھۆی بونیادەوہ جیبەجی دەبوو. دانیام کەھیچ کەس ئەم خزمەتگوزارییانە لەبیرناکات.

خانوسازی:

پێویستە ئەوہی لی زیادبکەم کەھەندی لەوریکخراوانە ی کەشابانوو بو بەرژوہەندی گشتی دايمەزراندبوو لە یارمەتیەکانی بونیادی پەھلەوی کەلکیان وەرەگرت. ھەرەھا بونیاد بریاریدا کە خانوسازی بکات بو ئەوہی بە نرخیکی گونجاو بەکرێی بدات تالەم رینگایەوہ بتوانیت قازانج پەرستان ناچاربکات نرخەکانیان داہەزینن. تا سالی ۱۹۷۷ نرخي کرێی خانوویەکی سی چوار ژووری لەتاراندا یەکسان بووبە ۳-۴ ھەزار فرانک لەمانگدا. بونیاد وەک یەکەم قوئاغ، دروستکردنی شەش ھەزار بالەخانە ی بەکرێی مانگانە ی کەمەوہ لەئەستۆگرت و بریاربوو قوئاغەکانی دواتریش بەپێی دەسکەوتنی خشت و چیمەنتۆ یەک لەدوای یەک جیبەجی بکریت.

سامانی تايبەتی من:

نەتەنیا بوخۆم سوودم لەبونیادی پەھلەوی نەدەبرد بەلکو لەنقلمبری ۱۹۷۸دا، بریارم دا سروەت و سامانی خۆم لەئێراندا ببەخشم بەبونیادی پەھلەوی. ئایا کات بووہا ئیشیک گونجاو بوو؟ بەراستی نازانم و بچووکترین بايەخیشی پێنادەم. من لەرووی باوری خۆمەوہ ئەم ئیشەم کردو ئیتر ھۆکاریک بو بەداخ بوون نییە. پێویستە ئەوہش زیادبکەم کە ئەم بەخشینە لایەنی تەرخانکردنی ھەبوو. بوئەوہی کە خوینەری رۆژئاوایی لەبابەتەکە تیبگات پێویستە روونی بکەمەوہ کەبەخشینی

لهم جوړه نه ده گوریت و نه ده گهریت هوه. ئەمه بهو مانایه یه که به پریو به رانی هه رادامه زراوه یه که وه ها مال و سامانیک ده که ویت ته ژیرده ستیان ته نیا ده توانن داها ته که ی خه رچی ئەو مه به ست و ئامانجه ی بکن که به خشنده که دیاری کردوه. تانه و کاته ی که له ئیران بووم هه رچه شنه سه ریچییک له م بنه مایه بیریشی لی نه ده کرایه وه. دلنیانیم ئەو که سانه ی که ئیستا له ئیران ده سه لاتیان به ده سه ته وه گرتوه ئەم وردبینییه یان هه بیته و هیشتاش خه رچی خویندنی ئەو لاه ئیرانیانیه ی بدن که له ده ره وه ی ولات سه رقالی خویندن .

لیره دا ناماژ به مه ته لیک ی باوده که م که ده لیت: مروژ ته نیا ده توانیت خو ی فریو بدات. ئەم ریسه یه ته نانه ت له کاروباری ئایینیش دا وه راست ده گهریت. چونکه به هه رحال، ئەگه ر بپریاریت روژیک بگه ری مه وه بو ئیران، له بهر ته رخان کردنی مال و سامانه که م ناچارم ئاستی ژیانم دابه زینم و ئەگه ر له سه رته ختی پاشایش ده مامه وه ده بوو هه ر ئەم ئیسه بکه م. به سه رنجدان به وه ی که بوخوم بپری له خه رجه کانی ده ریارم له ئە سه تو گرتبوو ئیت نه مه ده توانی به رده وام بم مه گه ر ئە وه ی که بوودجه ی ده ولته ی ده رباریان زیاترده کرد.

له به ر ئە وه ی پیم باش بوو له جیات ی ئە وه ی که خوم بخرمه به ر ئامارهی ناراسته و خو وه ی ریشی نا جو امیرانه، نیش بکه م، سی یا چوار مانگ پیش له ته رخان کردنی مال و سامانی خوم بو بونیادی په هله وه ی فه رمانیکم " ده ریاره ی ره فتاری ئە خلاق ی بنه ماله ی پاشا " ده رکرد.

به پیی ئەم فه رمانه هه مووسکا لایه که له درژی ئە ندامانی بنه ماله ی ئیمه ده بوو بنیردریت بو کومیسیونیکی پیکه اتوو له سی دادوه که له لایه ن وه زیری دادوه ده سنیشان کرابوون. ئەم دادوه رانه له بهر ده سه لات ی تایبه تیان، بوچوونیان راست و دروست بوو و پریاره کانیا ن پیدا چوونه وه ی تیدانه بوو. سه باره ت به م فه رمانه، که ئە ندامانی بنه ماله ی ناچار ده کرد له دادگا ئاساییه کاندانا ناماده بن، به زوری به منیان ده گوت چه قوم داوه ته ده ست خرا په کاریکی تووره و شه راشووه.

دیسانیش میژوو داوه ری ده کات.

فەسلى ۱۸

بەرەو شارستانىيە تى مەزن

لە ئىشەكانى من بەزۆرى بە دروستى رەخنەگىراوہ. بەلام ئەمپۇ كەمن ئەو چاودىرانەى كە بۇ ھەلسەنگاندنى ئاشكرای ئەو گىروگرفتانهى كە لىيان تىپەرىم بىيانەوئىت خۇيان بەزەحمەت بخەن و، كەمترن ئەو كەسانەى كەلەخۇيان بېرسن ئايا ئىران بەبى ئەو ھەولانەى كە بۇپاراستنى ھەبوونى داومانە دەيتوانى زىندوو بمىنىتەوہ.

بەسەقامگىركردنى سەربەخۇبى و يەكپارچەبى و لات لە سالەكانى ۴۶-۱۹۴۵د، توانىمان لەسالى ۱۹۵۳د ئىران لەنزىك بوونەوہلە بشىوبى و ئالۆزى رىزگاربەكىن. سەرنەنجام سەروسامانمان بە ئابوورى و لات بەخشى، خەباتمان تا بەدەستەپىنانى خاوەندارىتى تەواو وبى ئەملاو ئەولای سەرچاوەنەوتىەكانمان درىژەپىنداو لەسالى ۱۹۶۳ بەدوا خەلكى و لاتەكەمان - بەرزامەندى بەرفراوانى ئەوان - خستە سەررىگای نىازپاكى و پىشكەوتن.

رىبازى توندپەوانەى ماركسىزمى ئىسلامى:

بەرەو شارستانىيە تى مەزن ناوى پەرتووكىكە كەلەسالى ۱۹۷۸د بەيادى سەدەمىن سالى لەدايك بوونى رەزاشاى مەزن و بەيادى دامەزىنەرو رىبەرى ئىرانى نوى

لەتاراندا بلۇم كۈردەۋە. لەم بەرھەمەدا بەپەنابردن بۇنيازپاكى و نىشتمان پەرەستى ھاونىشتمانانم نەتەنيا تىرۋىزىم، بەلكو ئەۋشتەش كەبەدۋى تىرۋىزىم ناسراۋە، بەھەموو ئاسەھوارىكى نەرىنىيەۋە، ئىدانە كراۋە. تىرۋىزىم و دۋى تىرۋىزىم لەروالەتدا ئامانجى ھاۋبەشيان ھەيە: ئىفلىج كۈردنى ھەموو پىشكەوتنەراستەقىنەكانى كۆمەلەيەتى و لەناۋبىردنى كۆلەكەكانى كۆمەلگە. ئەمە راست ھەزو ئارەزوۋە بۆلەناۋبىردن و ويرانكردن كەرىبازى توندېرەۋانەى ماركسىزىمى "ئىسلامى" لەۋەۋە سەرچاۋەدەگىرىت. مەۋقەكى ئىماندار ناتوانىت بىر لە پەيۋەندى لەگەل كۆمۇنىزىم دا بىكەتەۋە كە ئامانجىكە پىۋىستى بەھاشاكردن لەمەزھەب ھەيە.

ماركس دەنوسىت : "پرۇلتارىيە نوپى سازو ئامادە بەماركسىزىم، لەرىگى زانستىيەۋە، لەگەل پەش بىر كۈردنەۋەى مەزھەبى دا دەجەنگىت و مەۋقە لەباۋر بەژيانى دۋارۇژ رىزگار دەكات... مەزھەب تىياكى گەلانە." سوپاس بۇخا كەھەموو مەلاكان پىلانگىرانى سىياسى نىن.

كەسانىك لەۋان دەناسم كەتەنيا يەك ئامانجى لەسەردايە و ئەۋىش خىزمەتكردن بەخۋايەو، تەنيا ئەركىك بۇخۋى دەناسىت و ئەۋىش بەرىزكۈردنەۋەى لايەنى دەروونى كەسانىكە كەئىمانيان بەخۋايەيە. خۋايەك كە خاۋەنى ئاسمانەكان (قورئان سۈرەتى يازدەيەم). بەھەرچال ئەمانە نەيانتۋانى پى لەسەرھەلدانى تاقمىك بەناۋى "ماركسىزىمى ئىسلامى" بگرن كەبانگەشەيان دەكرد كۆمۇنىزىم بەتەۋاۋى خىراپ نىيە و تەنانەت "ھەندى لەئەندامانى ئەم رىبازەش" دەتوانىت "بەسۋود" بىت. بەلى، بەلام بۇكى؟

ئىستا چى بەسەر ئەۋئىماندارانەدا ھاتۋەۋە دىت كەلەم يەكگرتنە روۋخىنەرە دۋورىيان كىرد؟ ژمارەيەك گۆشەگىرى و خۋاپەرستىيان ھەلبىژاردە و، چاكەخۋازى كەسانى تىرىش بوو بەھۋى ئەۋەى كە گىرۋدەى دلرەقىى "مىلىشىيە شۇرېشگىز" و بەزۋرىش توندوتىزى دادگاكانى بەناۋىسىلامى بىن كەبى ئەۋەى داۋەرى بكنە بەناۋى "خاۋ شۇرېشەۋە" سزادەدەن. چۈن دەكرىت شۇرېشىك ھاۋكات ھەم

كۆمۇنىست و ھەم نىشانەى دەسلەلاتى بەتواناكان و ھەم ئىسلامى و ھەم
گشتگىرىيەت؟

ناكۇكىيەك لەمەئاشكراو روونتر بىرى لى ناكۇكىتەوہ. چۇن دەكرى قسەكانى
پىغەمبەر و ياساكانى خوا لەگەل قسەى پرۇپوۋچى پرۇپاگەندەچيانىكى
خۇسەر تىكەل بكرىت كەلەر يىگاي ھىزىن ماندوونەناسەوہ لەدژى بنەما
ئەخلاقىەكانى مروۋ شەردەكەن؟ ئىمە لەسەر دوور يىيانىك بووين و دەبوو ھەلبرىزىن.
من ئەوور يىگام ھەلبرارد كەبەرەو بەرزايەكان دەروشت و دەگەشتە شوينە دوورە
دەستەكان. ئامۇزگارى و ھۆشدارىەكانمان كەلە ئەزمونى مروۋ و دامەزراوہكانى
دەستى ئەوہوہ سەرچاوہى دەگرت لەبەرچا و نەگىرا. لە بەرامبەردا رىگاي نكۇلى
لىكردن و دەست تىكەل كردن لەگەل رىبازى جۇراو جۇرى كۆمۇنىستىدا بەباشتر
زانرا.

ئەو مەلايانەى كەلەگەل مىلىشىيائى خوانەناس دا دەستيان تىكەل كردو قورستىن
بەرپرسايەتيان لەئەستۇگرت، لەئىستادا ناچارن نرخىكى زياتر بو شۇرش بەدن
بۇئەوہى فرىوكارى و دلپەقى و رووخىنەربوونى زياترى خۇيان بە بەراورد لەگەل
ھاوكەژاوكەنيان كەلەمەترسى ئەوہدان بىن بە بەندى و بارمتەى ئەمان، نىشان
بەدن. رەنگە كەسىك لەخۇپا ھاوارىكات و جنىوبىدات، رەنگە لەسەرئەو باورە بىت
كە دەتوانىت بساچىت يان نارەزايەتى دەربىر بىت و پاشەكشى بكات. بەلام
ھەرئەوہى كەيەكەم ھەنگاوى نايە ئەم رىگا نەفرەتىە ئىتر گەرەنەوہى بۇ نىيە. ئىتر
زۇردرەنگ بووہ و، ئەم گرى مەترسى دارە ھەرگىز ناكۇكىتەوہ. ئەو مەلايانەى كە
ئىستا ساچاون، سبەى خۇيان بەتەنيا دەبىننەوہ. لەبەرئەوہى كەياساى ماركسىزم
ئەوہى دەوئىت سبەى ناچارن خۇبەدەستەوہ بەدن و ھىچ كەسىك بۇداكۇكى لەوان
دەست ھەلئنا بىرئىت. مىژوو تەنيا لەئەوان لەبەر ئەو تاوانانەى كە ئەنجامدانى سەپا
بەسەريانداو ئەو بەرپرسايەتىە ترسناكەى كە "بەناوى خوا" وە خستىانە
سەرشانى خۇيان ياددەكات. لەھەمووى خراپترىش ئەوہى كە: لە كۇتايىدا

مه زهه ب ده بئته ئامرازی دهستی میلیشیای خوانه ناس، ئه ویش به ناوی ده سه لاتی
خه لکه وه و به گویره ی بنه ماکانی کومونیزم.

باری ئاماده یی به رده وام:

به دنیاییه وه ریگای گه یشتن به شارستانیته تی مه زن بی که ندوکۆسپ نه بو و
هیچکات من نه مگوتبوو که به ناسانی پینی ده گه ین. چونکه ریگایه ک بوو به ره و
هه وراز. ریگایه کی به ره و ژوور که که سه نه یده زانی ئه و په ری کوییه.

که واته شارستانیته تی مه زن چیه؟ شارستانیته تی مه زن راست پینچه وانه ی
ئاراسته ی ئه و بارودۆخه چه په له یه که حکومه تی زۆرینه ی خه لک و که سانی
داشۆراو له ههستی به پرسیایه تی ده یانه ویت ولات به ره و ئه وه ی ببه ن. یه که م جار
هه لدانیکه به ره و پیکه وه ژیان و ئارامی و هه ل و مه رجیک که ده رفه تی کاروکۆشش
ده دات به خه لک. میله تیکی نوێخواز ریگا به خۆی نادات هه تا به په یره ی
له ئامۆژگارییه کانی فریو کارانیک که له گیروگرفته کانی به رده م خۆیان و ریگه ی زال
بوون به سه ریاندا بچووکتین ئاگاییان نییه ده ست له تیکۆشانی به کۆمه لئی خۆیان
هه لبگرن. هه ر میله تیک و له سه روی هه موویانه وه میله تی ئییران، به هه لکه وته ی
جوگرافی تایبه تیان وه، ئه گه ر بیه ویت به ره و شارستانیته تی راسته قینه بروت،
پنویسته به رده وام له باری ئاماده ییدا بئیت و نه ک هه لبه ت به قسه ی لنین له باری
"شوێشی به رده وام" دا. هه موو میله تیک خاوه نی ئه و مافه و بیگومان ئه و ئه رکه یه
که بگاته شارستانیته تی مه زن یان بو ی بگه ریته وه.

شارستانیته بۆ خۆی پنویسته به ته واوی له گه ل سروشتی خه لکدا بگونجیت،
له بهر ئه وه ته نیا لیکنانه وه یه که له هه مان ئه و سروشته. هه ر له بهر ئه م هۆکاره یه
که ئییران ته نیا ده توانیت به داب و نه ریته گشتگیره کانی باب و باپیرانی خۆی وه فادار
بمینیته وه. ئه م داب و نه ریته نه له راستیدا هه میشه له تیکه لئی به هاو بایه خه جوړاو
جوړه کان سه رچاوه ی گرتوه. رۆحی تایبه ت و پاکی ئییرانییه کانیش باشتین

بەرھەمى شارستانىيە تەكەنى دىكەي راکىشاۋە. خەلك خۇيان بە ھۆكارىكى جىاوازو دورخراۋ لە دەسكەوتە ماددىيەكان و داھىئانەكانى گەلانى دىكە دانانىن. كۆمەلگەيەكى مروىي گۆشەگىر، كەلە دەروونەۋە بەھۆي دابو نەرىتى رۆژانە و دەمارگىرانەۋە لە قالب درابىت، لەھەر روانگە و مەبەستىكەۋە كە سەيرى بکەين تەنيا لەناوچوون چاۋەپىي دەكات. بەلام لەشارستانىيەتى مەزن دا، يەكەم جار، مافى ھەلبىژاردن ھەيە. لەم روۋەۋە بەردەوام تائەۋجىگەي كە دەكرا، رامگەياندوۋە كە خەلكى ئىران دەبىت لەھەمان كاتدا كە لەگەلانى دىكەۋە فىردەبن، پىۋىستە خۇيان لەتۈۈش بوون بە حالەتەين فەوتىنەر بپارىزن. ئەم گەلە ھەمىشە لايەنە نكۆلى لىكراۋ نەرىنيەكانى بەناو "شارستانىيەتى" كەلە دەروونى خۇياندا ھەلگىرى تۈۋى لەناوچوون و دارمانە لەخۆي دورخستۈۋەتەۋە ديسان لەم كارە بەردەوام دەبىت. كۆمەلگەيەك كە رۆحى خۆي لەدەست دەدات ئىتر ناتوانىت بىمىنىتەۋە. لەنىشتمانىكدا كەۋەھا كۆمەلگەيەك ژباۋە، ديسانىش خەلكىك ھەردەژىت كە خۇيان ھەر بەوناۋە ناۋدەبەن، بەلام ئەم ناۋە ئىتر لە فرىو زىاتر شتىكى تر نىيە.

ئا يادەكرا سەربكەوين؟

لەو كاتەدا ئاراستەكردنى خەلكەكەم بەرھەۋشارستانىيەتىكى مەزن ئاۋاتىك بوو كەلە ماۋەي سى وھوت سال دەسەلاتدارىمدا لەدلم دا رەگى دا كوتابوو. ئەمرو، دەلەين كەبە تەۋاۋى شكستم خواردوۋە. بەسە بارودۆخى ئىرانى پازدەسال پىش لەبەرچاۋبگىرەن، بۇ ئەۋەي بگىرى راستگۆيانە بوترىت كە رىگايەكى دورودرىژمان بپىۋە.

ئەنجامەكان پىشكەوتنى ئىران دەسەلمىنىت كەبەقسەي ھەندى كەس رەوتەكەي زۆر خىرابوو. لەسەرەتاي شۆرشى سىپىۋە (۱۹۶۳)، كۆي داھاتى گشتى ۋلات لە ۳۴۰مىليۇنەۋە بۇ ۵۶۸۲مىليۇن رىال بەرزبوۋەۋە. كە دەكرى بلىين تەنيا لەماۋەي پازدەسال دا داھاتمان ۱۶ ھىندە زىادى كرد. قەبارەي پارەي پاشەكەوت كە

به لگه‌ی پایه داربوونی ئابووری گشتییه، له ۴۵ ملیار وه بو ۱۵۰۹ ملیار ریال به رزبووه وه.

نرخ‌ی سالانه‌ی گه‌شه‌ی ئابووری، که سالانیک باتترین پله‌ی له دنیا دا هه‌بوو، گه‌یشه ۱۳/۸٪ له سالی ۱۹۷۸ دا و تیکرای داها‌تی سالانه‌ی تا که له ۱۷۴ دۆلاره وه له سالی ۱۹۶۳ دا به رزبووه وه بو ۲۵۴۰ دۆلار. ولاتی ئیمه، که تا سالی ۱۹۷۳ له ریزه‌بندی ولاتانی ده‌وله‌مندی سنڤۆقی دراوی نیونه‌ته‌وه‌یی دا جینگیه‌کی نه‌بوو له ۱۹۷۴ به‌دا و پله‌ی ده‌یه‌می به‌ده‌ست هینا. ئه‌وکاته‌ی موسه‌دیق جله‌وی کاروباری ولاتی له‌ده‌ست دا‌بوو، بوودجه‌ی ئیران ۳۰ ملیار ریال بوو، و اتا نزیکه‌ی ۴۰۰ ملیۆن دۆلار. دوایین بوودجه‌ی ئیمه ۵۷ ملیار دۆلار بوو که‌ته‌نیا ۲۰ ملیار دۆلاری له داها‌تی نه‌وت دا‌بین ده‌بوو و باقیه‌که‌ی له‌ریگای باجی خه‌لکێکه‌وه دا‌بین ده‌بوو که ده‌وله‌مەند ببوونه‌وه.

من توانیم مافیك دا‌بین بکه‌م که جووتیارانی زۆریك له ولاتان پاش چه‌ند سه‌ده ناره‌زایه‌تی ده‌ربهرین به ده‌ستیان هینا‌بوو و هیشتا له‌هه‌ندی له ولاتان دا و ته‌نانه‌ت له هه‌ندی له ولاتانی سو‌سیالیستی‌شدا وه‌ها مافیك نه‌بووه به‌نسیوی جووتیاران. هه‌ندی له و مافه‌یاساییانه‌ی که کریکارانی ئیرانی به‌ده‌ستیان هینا‌بوو ته‌نانه‌ت له ولاتانی پیشه‌سازی و سو‌سیالیستی دا وینه‌ی نه‌بوو. ژنانی ولاتانی پیشکه‌وتوو له ریگای ئازادی خو‌یان و هه‌مان ئه‌ومافه مه‌ده‌نی و سیاسیانه‌ی که‌به جاریک درا به‌ژنانی ئیران ده‌یان سال خه‌باتیان کرد. ئه‌مه‌ش له‌کاتی‌کدا‌یه که ده‌زانی بارودۆخی ژنی ئیرانی ئه‌مرو به‌چ شیوه‌یه‌که.

وه به‌لام په‌روه‌رده‌و فیرکردنی ده‌وله‌تی به‌هه‌ستان و ته‌کان گه‌لێکه‌وه چوه پیش که زۆر خیراتر بوو له‌ئه‌وروپا یان ویلایه‌ته‌یه‌که‌گرتوو‌ه‌کان که سه‌دوپه‌نجا سالی خایاند هه‌تا هه‌موو تاکه‌کانی کۆمه‌لگه له‌خوبگریت. ته‌نانه‌ت نه‌یارانی‌شم ناچارن ئه‌م راستییه قه‌بوول بکه‌ن له‌به‌رئه‌وه هه‌میشه ژماره‌ی قوتابییانی ئیرانیان که‌له‌دژی من خو‌پیشان‌دانیان ده‌کرد به‌ده‌یان هه‌زار که‌س ده‌خه‌ملاند. کۆله‌که‌کانی

ئهو شارستانیه ته مه زنه ی که ئیران دهیویست دووباره پیی بگات لیره دا جیی گرتووه.

کی لهم هیزه ده ئالوزکا و پئی لی ون ده بوو یان ده ترسا و ده شله ژا؟ به رای من هیچکس. به لام وادیاره ژماره یه کی زور وایان لیه اتبوو و به دننیا ییه وه لهم باره وه تاده یان توانی زیده ره وییان ده کرد. به بوچوونی من گرفتی ئیشه که هه رلیره دا بوو که پرسه که له گهل هموو ئهو شتانه ی که له روی سیاسی و جفاکی و ئابورییه وه په یوه ندی ریشه یی هه بوو هاوتایی په یدا کردبوو. نایا ده یان هیشت سه رکه و توویم؟ باسه که له مه دایه.

کی ده توانیت قسه له نارمان شار بگات؟ ئه مړو باشتر وایه که ئهم زار او له روی تیفکرین و هوشیاریه وه به کار بینین. "نارمان شار" به مانای رۆشتنی به ره و سه رو به ره و شارستانیه تی مه زن نییه، که ئیمه دهره ست بووین له به جی گه یان دنی. به لکو ئاو ابو نیکی سه رلی شیوینه، له ژیرناوی پیشکه وتن به ره و نه مان و به سووک دانانی پیداویستییه سه ره تاییه کانی هاوولاتیان و ئاواتی راسته قینه ی هاو نیشتمانان. ئه مه، له راستیدا، به نارمان شاریکی خراب ده گات. روودا وه کانی ئه مړو ئهو بیرو باورانه ی ئیمه ی که هه میسه قسه مان لیوه ده کرد ناگوریت. له بهر ئه وه دوزه که به ته واوه تی پیچه وانه یه.

هه ره وه ی که ده مارگری کو نه په رستانه له گهل شیوه یه که له "پیشکه وتن" که گونجا وه له گهل کوشتن و سوتاندن و له ناو بردن یه کی گرتو، نالیم دهستی تیکهل کرد، مه رگی میله تیک به دوا ی خویدا دینیت که بو خوی قوربانی به لاو وه یشومه ی له وجوره بووه، ئه گینا ره نگه ته نیا بیته هو ی زنجیره یه که کاردانه وه ی توندوتیزانه و هیوا بر او انه. به لام ئه گه ر میله تیک به ته واوی ملی که چ کرد بو حکومتی تیروو بی مانایی و پوچی، که بارودوخی ئه مړی ئیران وه هایه، ته نیا بو ماوه یه کی کورت ده کری فریوی بدهیت. من ئه گه ر له گهل میله ته که مدا دروم بگردایت هه رگیز نه مده توانی له بارودوخی که له ۱۹۵۳ د تووشی میله ته که م هاتبوو دیسانیش هه ول دهن گیروده ی ئهو بارو دوخی بکن، رزگاری بکم.

چهند نمونهيەك له ميژوو:

ئەمڕۆ شارستانیەتی مەزنی ئیمە وەك ئەفسانەییەکی لیها توووە كە وادەردەكە ویت لەگەڵ مەرگدا هاو دەم لیووە ستاو. بە لآم لە راستیدا وەك ئەو رووبارە مەزنانەیی كە لە ژێر كێوێه كاندایا بێنرین و خەیاڵ دەكەن لە ناو چوو، هیشتا درێژە بە ژیا نی خۆی دەدات و بە دەركەوتنی لە ناكاوی خۆی هەمووان تووشی سەرسووڕمان دەكات. ئەم رەوتە بە پشت بەستن بە بایەخەكان و داھێنان و تێكۆشان و بێركردنەو و تواناییك كە رەگی لە شارستانیەتی ئێرانی دا، دیسان بەهۆی ئازار و سەركەوتنە ماددی و مەعنەوییەكانی خەلكەكە مانەو لە داك دەبیتەو. هەرچەند كە هەندی لەم تاییبە تەمەندییە ئێرینیانە، لە مەردا بەهۆی فریودانی خەلك و دوو پووایی و رۆحی تۆلەسەندنەو پێشیل كراو، بە لآم دانیام كە لە ناو نەچوو و رۆژێك سەرلەنوێ سەر هەلدینەو.

كاتێكە مۆتەكەرەشەكان لە ژێر ئالایەکی خۆینا ویدا لەو وێرانانەیی كە هیشتا دوو كەلیان لی بەرز دەبیتەو سەما و تەراتین دەكەن، كاتێكە خەلكانیکی گیل و گەمژە و ترساو بە سەرسامییەو لەو وێرانییە گەورەیی كە بەهۆی مەشتی دەمارگیرو كەللە رەقی شینا وەو پەیدا بوو دەروان، كاتێكە زیندانەكان بو ئاخینی هەزاران ژن و پیاوی بی تاوان بچووك دەبیتەو، كاتێكە بەگوللەیی ئیعدامی "پیرۆز" ی بەكۆمەل لافاوی خوین هەلدەسی، ئەوكات خەلك، بی ئەو هیانە ویت روو لەرابردوی نزیك یان دوورتر و پرشانازی خۆیان دەنێنەو و لەقوولایی دلیان دا تووی هیوا دیسان دەپشكویت. راکیشانی گێژا و بیگومان بەهێزە، بە لآم راکیشانی میژوو هەمیشە بەهێزترە. كینت دو گووبینو بەباشی دەلیت: "ئەقلى دروست و ژیری چرای ریگای كورش و جینشینانی بوو، هەربۆیە كەلكی خراپ وەرگرتن لە نایین و دلرەقی بەرامبەر بە خەلك هەتا سەرنەبوو."

باسەكە لە مەدایە كە چەندە دەخایەنیت تا خەلكی ری و ن كرددوی ئێران تیبگەن كەبە دواي تراویلكە دا رۆشتون و ئیستا لە ناو جەرگەیی بیاباندا دەیساجینن.

فه سلی ۱۹

بارودوخی سوپامان

زورجار گوتوومه که هیچ بهرزه فریڼکی فراوان خوآزانه له میښکماندا نه بووه و چاومان نه بریوه ته ناو و خاکی نه وانی تر. بیرمان له وه نه کرده توره هتا بوچوونه سیاسی و کومه لایه تیه کانی خوآمان به سه رنه وانی تر دا بسه پینین. چالاکیه کانی نوینه رانی ئیمه له ریڅ خراوی نه ته ویه کگرتووه کانددا همیشه به ناراسته ی میانه پره وی و ریڅ که وتن و ناشتی دا بوو. هیچ که س نکولی له وه ناکات که میلله تی ئیمه له حالی گه شه کردنی ته واودا بوو. ئیران پیویستی به ناشتی بوو و ئیمه ش به گوپو تینه وه، نه ته نیا بوخوآمان به لکو بو هه مووان به دوا ی ناشتی و نارامی یه وه بووین.

هرچون بیت مانای وردی سیاسه تی سه ربه خو یی ئیمه نه وه بوو که پیویستمان به سوپاو چهک وچول هه بوو. دهمویست به و شیوه ی چه کداریین که ناسایشی ئیمه له وه شه ی جیهاندا پیویستی پیی بوو. نه خشه کانم له م باره وه شاراهه نه بوو، به لکو به پیچه وانه هه مووکه س ناگای لی بوو. نه کری بلین که نه به دننیا ییه وه — به لکوره نگه — هر نه م ناگادار بوونه له نه خشه کان هوکاری سه ره کی رووخانی من بوو.

دەبوو دەسەلاتى سەربازىمان لە سالى ۱۹۸۲د بەمجۆرە بىت: بېرىبوو سوپامان لە ۵۴۰۰۰۰ كەسەۋە بگاتە ۷۶۰۰۰۰ كەس كە پۇختەى دابەشكردەنەكەى بەمجۆرەيە:

تانك:

۱۵۰۰ دەبابەى "شېرى ئىران" كە ئەندازىارانى بىرتانى بە تايبەتى بۇ ئىمەيان داپشت بوو. ئەم تانكانە، ئەگەر لەبەر بزوينەرى نوئى توپى ۱۲۰ مىلى مەترى و نىشانەگرتنى لىزەرى و زىنى تازەيان باشتەر لەتانكەكانى دىكە نەبن، شتىك لەوان كەمترىيە.

۸۰۰ تانكى "چىفتن" خاۋەن بزوينەرى بەھىزكراۋو ئامادە بە ھەمان توپو ئامرازى نىشانەگرتنى پىشوو.

۴۰۶ تانكى ئىم - ۶۰ى ئەمىرىكى بەتوپى ژىرۇسكۇپى ۱۰۵ مىلى مەترى. بەتەۋاۋى مۇدېرن.

۴۰۰ تانكى ئىم - ۴۷ى نوئى بەتوپى ۹۹ مىلى مەترى كە توانايى گۇپىنى ھەبوو بە توپى ۱۰۵ مىلى مەترى. ۲۵۰ تانكى "سكۇرپيون" ى پىشكىنەر. ھەر لەوكاتانەدا دەمانوىست تانكى دىكەى ھەرلەم جۆرە قەۋىنتى بگەين.

جيا لەھەزار نەفەرھەلگىرى زىپۇش و پىگەى چاۋدىرى گەپۇك، كەلەسەر شاسى ئەمىرىكى ئىم - ۱۱۳ دادەنران، ۲۰۰۰ نەفەرھەلگىرى زىپۇشى روسى مان كەلەسەر زىجىرى (لمى) و تايە دەپۇشتن و شتىكى كەم وىنەبوون. زۇرىك لەم نەفەرھەلگىرانە دەتوانن توپىكى ۷۳ مىلى مەترى و چەكى دژەتانك ھەلگىرن.

تۇپخانە:

لە بنەرەتدا دەبوو يەكەكانى تۇپخانەمان ھىزبان ھاوسەنگى تۇپخانەى ناتۇ بىت. كارگەى چەك سازى ئىمە دەبوو توپى ۱۰۵، ۱۲۰، ۱۵۰ مىلى مەترى و قورستىش دروست بكات.

ھىزى ھەوايى:

۷۸ فېرۇكەي ئىف ۱۴ ئامادە بە موشەكى فۇنىكس بە بوردى ۹۰ مايل و رادارىك بە بوردى ۱۵۰ مايل كە دەتوانىت ھاوكات شەش موشەك بۇ شەش ئامانچ بەھاويژىت.

۲۵۰ فانتۆمى ئاسايى نوئى. كۆنتىنيان ھەلگىرى بۇمبى لىزەرى بوو و نوئىتريانيان ھەلگىرى ئامىرى تۆماركردن بوو كە دەيتوانى ئاراستەي موشەكەكانى دوژمن بگۆرپىت.

زىاتر لە سەد فېرۇكەي $F_5 E_5$ ، نزيكەي سەد دانە ئىف ۱۴ (يان ئىف ۱۵ كە بەرھەمھىنانيان لەسەر بېريارى بەرھەمھىنەرانى ئەمريكى وەستابوو)، ۱۰۶ فېرۇكەي ئىف ۱۶ كە پىشتر بېريارى كېرىنى درابوو. لەسەرۋەندى رېكەوتنى كېرىنى ۱۴۰ فېرۇكەي ديكەدا بووين.

۷ دەزگاي رادار كە دەكرا بگوازىتەوہ بۇ ھەواو ئەوپەرى فېرىنيان تا لانى كەم ۳۵۰۰۰ پى بەرزدەبوونەوہ و بە كېرىنى ئەمانەش لەكېرىنى ۳۰ دەزگاي ديكە كەلەسەرزەوى دادەنرا چاوپۆشى دەكرا. ھەروہا كەرەستەي ديكەي ئەلىكترونىكى بۇ چاودىرى ھەوايى.

۲۴ فېرۇكەي نەوت ھەلگىرى نوئى بوئىنگ ۷۰۷ و ۷۴۷ كە دەيان توانى سووتەمەنى بگەيەنن بەيەكتەر. من بەپىي پلانەكانى خۆم گۆرانكارىم لەم فېرۇكانەدا كىردبوو. ئەم كۆمەلە فېرۇكەيە كەدەيان توانى لەئاسماندا سووتەمەنى بدەن رىنگاي بەمن دەدا كە زۆرتىن ژمارەي فېرۇكەكان بنىرمە ئاسمان و بەمجۆرە دەست بە كاتەوہ بگرم. دەمويست لانى كەم دوازدە فېرۇكەي ديكەي لەم جۆرە بگرم.

۵۷ فېرۇكەي سى - ۱۳۰ بارھەلگىرى سەربازى "ھىركولىس" ي پەروانەدار. چەندسەد ھىلىكوپتىر. بيناي كارگەيەكى دروستكردنى ھىلىكوپتىر لە ئىراندا لە

به ره بهری ته و او بوون دابوو و نهو دهرفتهی بو ئیمه فراههه م ده کرد که کۆمه لیک هیلیکۆپتیرمان هه بیته که بیگومان هه موو ولاتانی ناتۆ نه یان بوو. جیاله مانه، هه ندی له کارگه کانی ئیمه که سه رقالی کاروباری پیشه سازی به رگری بوون ناماده بوون ئه م که ل و په لانه ی خواره وه به ره هه م بیئن:

مووشه کی دژه هه وایی سام ۷ی (یه کیه تی سو فیه ت)، مووشه کی هه و بو زه وی ماوریک (ئه مریکی) به بوردی دوازه مایل و سازو ئاماده به که رسته ی زۆروردی نیشانه گرتن. به منیان و تسوه که ئه و کارگه ی که ده یویست له شیرازدا مووشه که کانی ماوریک و دژه تانکی تاو (TOW) دروست بکات له ناو چوه.

مووشه که کانی دژه تانکی تاو. ده مویست ئه مریکیه کان له دروست کردنی مووشه کی تاوی به خیرایی ژێرده نگ که کوترۆل ده کرا پاشگه ز بکه مه وه و هانیان بده م بو دروست کردنی مووشه کی تاوی به خیرایی سه روی دهنگی لیزه ری.

رۆکیته دژه تانکی (یه کیه تی سو فیه ت)، سه کۆی هاویشته نی مووشه کی " دراگۆن" ئه مریکی که به شه پۆلی رادیوی ئاراسته ده کرین بو پشتیوانی کردنی هیزی پیاده. بوردی ۵۰۰ مهتری ئه م مووشه کانه ده کرا بو ۱۰۰۰ مهتر زیاده بکریته.

پیشتر سی تیب په ره شووت وانمان هه بوو که تا ۱۹۸۲ ده بوو به پینچ تیب یان زیاتر له له شکرک.

هیزی ده ریایی:

چاوه پروانییه کانی ئیمه به مجۆره بوو:

چوار که شتی جهنگی ۸۰۰۰ ته نی، هه لگری مووشه کی ستانداردی ده ریا بو هه و به خیرایی سی ماخ (سی ئه وهنده ی خیرایی دهنگ) و مووشه کی ده ریا بو ده ریای " هارپۆن" به خیرایی که مهتر له دهنگ که ده مانته وانی بوردی ئاساییان به یارمه تی هیلیکۆپتیر له ۹۰ کیلومه تره وه بو ۱۵۰ کیلومه تر زیاده بکه ین. ئیمه له بیری ئه وه دا

بووين كەخىرايى ئىم ھارپۇنانە لەدەنگ زياترىكەين و ھاويشتنىشيان لە ژىردەريايىبەكانەو لە ژىر لىكۆلىنەو دا بوو.

۱۲ كەشتى جەنگىي زۆر خىراي ۲۰۰۰ تەنى ھەلگىرى مووشەكى ھارپۇن كەبە ھۆلەندو ئالمان مان راسپاردبوو.

۱۲ كەشتى "كومباتان ۲" ى فەرەنسى.

۲ ژىردەريايى ئەمىرىكى كە قەوينتى مان كردبوو.

۹ ژىردەريايى كەبىرياربوو بەولآتىكى ئەوروپى، رەنگە كۆمارى فيدرالى ئەلمان قەوينتى بگرىت.

۵۰ ھىلىكۆپتىرى دەريايى

كۆمەلىك لە كەشتىبەكانى نەفەرھەلگىرى نەوت ھەلگىرى پىشتىوانى و ھتد.

ژمارەبەك فېرۇكەي دوورەفېرى پىشكىنەرى "ئورىون" (بەرھەمى لاكھىد) كە دەبوو ھىزى دەريايى كەلكى لىئوهرىبگرىت و ھەرۇھا ولامدەرى ھىزى ھەوايش بىت.

ھىزىكى دەريايى لەمجۆرە نەتەنيا توانايى پاسەوانى كردنى لە كەنداودا ھەبوو بەلكو دەيتوانى بېرات بۇ دوورترىن كەنارەكانى زەرياي ھىندىش.

چەندجارك بىرارى خۆم بۇ خۆبواردن لە ھەبوونى چەكى ئەتۆمى، كە ئامراي كۆمەل كۆزىيە، دەرېرېبوو. ھىزەكانى ئىمە كە چەك و چۆلى ئاسايىيان پىنبوو تا سالى ۱۹۸۲ نەتەنيا دەيان توانى لە بەرژەوھەندىبەكانى ئىمە لە كەنداوى فارسدا پارىزگارى بكن بەلكو دەيان توانى لە سەقامگىركردنى ئاشتى لە زەرياي ھىندىش دا بەشدارىن.

بالويزى يەكەتسى سۆفەت لە چەك و چۆلى ئىمە نىگەران نەبوو بەلكو نىگەرانى لەو بوو كە دەزگاكانى رادارى ھەوايمان دەيانتوانى لەوشتەي كەلەو دىو سنوورەكانمانەو لەقوولايى ۵۰۰ كىلۆمەترى ناوخاكي يەكەتسى سۆفەت دا رووى دەدا ئاگادارىن. بەبىرى ئوم ھىنايەو كە يەكەتسى سۆفەتەيش بە يارمەتى مانگە دەسكردەكانى دەتوانىت ھەموو ئەوشتانەي كەلەسەرانسەرى خاكي ئىمەدا روودەدات بىيىت.

ئىران لەم بەشە لەدونيادا تەنيا ولآتيك بوو كە دەيتوانى هيژنىكى بەمجۆرە بۇ پيشگرتن سازو نامادە بكات. لەراستيدا سوپاي ئيمە دەيتوانى لەم ناوچەدا، كە بايەخىكى ستراتيجى تايبەتى بۇ رۆژئاوا ھەيە، ھەرچۆرە " نائارامىيىكى ناوچەيى " رابگريئ يان ھەر لەسەرەتادا لەناوى ببات. تەنيا ئىران بوو كە پارەي پيويست و هيژنى مرۆيى، بەتايبەت هيژنى مرۆيى، بۇئەم كارە لەبەردەست دابوو، لەبەرنەو ەبەي بوونى هيژنى مرۆيى پارە بايەخى نيبە. بە لآم ھاوكات لەگەل ئاشكرا بوونى پلانە سەربازىيەكانم منيان بە خۇ بەزلزان تاوانباركردو لەبەر خەرجيە ئەفسانەييەكانى بەرگري كەوتەم بەر لۆمەكردن. ھەريۆيە ھەزەدەكەم ئەم بابەتە تۆزى روون بکەمەو.

پيش لەھەموو شتيك نايئت لەبیربچيئت كەلەكاتى ھاكتەدەرەووم لە ئىران ۱۲مليار دۆلار دراوى دەرەكيم بۇ ميللەتەكەم بەجى هيشت.

رەنگە بەلای ئەوروپييەكانەو جى سەرسوورمان بيئت، بە لآم دەبيئت بليئم كە ئيمە نەمان دەتوانى ئەم پارەيە لە ناوخۆي ولآتدا خەرج بکەين يان بۇ پيداويستىەكانى خەلك لەبواری بەكارهيئاندا كالآو شت و مەك ھاوردەبکەين. بۇ خەرج کردنى ئەم پارەيە لەريگای گەشەپيدانى ناوخوييدا پيويستمان بەئاميرو كەرەستە و ماددە (بەتايبەت پۆلآ) ھەبوو و ئەمانەش كەرەستەگەليك بوون كە دەبوو لە دەرەو ھاوردەي بکەين.

سەرەراي بەدواداچوون و ھەولنى بەردەوام، ژيئرخانى ولآت (ريگاکانى ئاسن، جادەكان، بەندەرەكان) وەك پيويست گەشەي نەسەندبوو. ئەمە بەومانايەيەكە ھاوردەکردنيكى زياتر لەوہى كەتا ئەو رۆژە لەريگای دەريا و ھەواوہ يان لە ريگای تورکيا و روسيا و باقى دراوسى كانەوہ جيئەجى دەکرا مسۆگەر نەبوو. بەندەرەكانمان بە ھۆي كەشتييەوہ قەپات ببوو و ھەرکەشتييك دەبوو شەش مانگ چاوہرپى داگرتنى بارەكەي بكات.

جيا لە كەم و كورتىەكانمان لە بواری ماددەي خاو و كەل و پەل و ئاميرەكانى پەيوەندى دا، كەم و كورتيشمان لە تەكنيكا رادا ھەبوو. ئيمە زياتر لەيەك مليون

بیانی مان دامەزراندبوو. پیشتر ئاماژەم بەوێ کرد که ئیمە ئاوپرمان لە پەرۆردە کردنی ئەندازیاران و سەرپەرشتیاران و کارگیران و کرێکارانی لیھاتوو دابوو بە لام زیاتر لەوانەمان پێویست بوو. سەرئەنجام، ھاوردە کردن سەرەرای ھەموو شتێک، زیادبوونیکی لە رادە بە دەری بەخۆ وە بینی و بوو ھۆی ھەلاوسانیکی که دەمویست بە ھەر ئرخیک بوو مەھاری بکەم.

فەسلى ۲۰

سىياسەتى دەرەكى ئاشتىخوازانه ھاۋپەيوەندى ۋلاتانى كەنداۋى فارس و زەرياي ھىند

ئامانچ و دەسكەۋتەكانى سىياسەتى ناوخۇيىم شىرۇقەكرد. دىتمان كە چۈن ھەلكشانى خىراى ئابوريمان يەكەم جار بەھۇى بەفېرۇدان و نەشياۋى موسەدىقەود تۈۈشى بى سەرەو بەرەيى ھات و چۈن تۈانىمان ئىران لەگۈشەگىرى رزگارېكەين. بەلام ئەگەر لەم بەشە لەدۈنيا كە ئىران پىنگەيەكى زۇر گىرنگى ھەيە، نەمان تۈانىبا ئاشتى و ئارامى نىۋان مىللەت و دراۋسى كانى بپارىزن، ئەوا بەھىچ يەك لەئامانجەكانى شۇپشى شا و خەلك نەدەگەيشتىن.

پەيوەندى ئىمە لەگەل يەكەيتى سۇقىەت و ئەۋرۈپاي رۇژھەلاتكەۋابوو، ئامانجى سەرەكى سىياسەتى دەرەكى من ھەبوۋنى پەيوەندى لەسەربنەماى رىزى دراۋسىتى بوو لەنىۋان ئەو ۋلاتانەى كەلەچۈاردەورماندا بوون.

يەكەم جار، ھۇى سەرکەۋتنى من ۋەك ھەر سەربازىكى دوورين، ئەۋەبوو كەلەشەپ دەترسام. دووم ئەۋەى كە، لەو بارودۇخانەى دا كە ھەمىشە پېرۈولە رەنج وماندۈۋىيەتى ، چاۋدىرېم دەكرد كە دراۋسى كانمان بە ھەمان ئەو شىۋەى كە ئىمە رىزبان لىدەگرين لەگەل ئىمە ھەلس و كەۋت بكەن. ھەرچەند كەئىمە بەتەما

نەبوۋىن لەگەل ھىچكەسدا شەرىكەين، بەلام دەبوو ھەموۋان تېڭىگەينىن كەئەگەر لە ھەرلايەكەۋە دەسدريژى بىرئىتە سەرمان ئەۋا ئىران توانايى ھەيە بەباشى بەرگرى لەخۆى بىكات.

بە روون بوونەۋەى ئەم خالە، ناكۆكىيە سنوورىيەكانمان لە گەل يەكئەتى سۆڧىت دا بەچەشنىك چارەسەركرد بوۋەھۆى رەزامەندى ھەموۋان. دابەشكردنى ئارى رووبارى ئەرەس (۵۰/۵۰) بەپىيى ياساكانى ئىۋنەتەۋەيى بەرئوۋەچوۋ و بەنداۋىكى گەرە لەسەر ئەۋ رووبارە دروستكرا كە وزەى كارەبا بەرھەم دەھىنىت و ئاۋ دەگەيەئىتە ناۋچەيەكى بەرفراۋانى كشت وكالى. لەگەل سۆڧىتەيىەكان سەرقالى لىكۆلىنەۋە بوۋىن بۆئەۋەى لەسەر ئەم رووبارە بەنداۋىكى دىكە دروست بىكەين ھەتا كارەباى زىاتر بەرھەم بىنن و زەۋى كشت و كالى زىاتر لەئاۋ سوۋدەندىكەين. بەرھەم ھىننى كارەباى ھاۋبەشمان لەيەك مىليۇن كىلۋات زىاتردەبوۋ.

زۆربوۋنى قەبارەى ئال و وىرى ئىمە لەگەل روسيا ئەم ۋلاتەى كردبوۋ بە ھاۋبەشى سەرەكىمان. ئىمە گازمان ھەناردەى روسيا دەكرد و روسەكانىش كارگەيەكى باشى تۋانەۋەى ئاسنىان لەئىسفەھاندا دامەزاند. ئەمريكىيەكان لە سەردەمى ئايزىنھاڧئىردا نەيان تۋانى خۇيان بۆ پىكھىننى ئەم ئىشە لە ئىراندا رازى بىكەن. روسەكان بۆ دۆزىنەۋەى ئاسن و خەلۋوزى بەردىن لە باكۋورى بىبابانى ناۋەندى (باشۋورى خوراسان) و نىزىكى كرمان دا يارمەتى ئىمەيان دا. لە كۆتايىدا ئەۋەى كە، قەبارەى ئەۋ كالۋاشت ومەكانەى كەلە رۆژئاۋاۋ لە رىگى روسياۋە دەھاتە ئىران ئىگجار زۆربوۋ.

پىۋىستە ئەۋەش زىادىكەم كە بايى چەندمىليۇن روبل كەل ۋپەلى سەربازى پىشكەۋتوۋمان لەروسيا كىرى و لەبىرى ئەۋەدابوۋىن كە بىرىكى بەرچاۋىش چەك ۋچۆل لە چىك ۋسلۋفاكىا بىكرىن.

دەمەۋىت بە كەلك ۋەرگرتن لەم دەرفەتە ئەۋە بەبىر بىنمەۋە كە لە چىك ۋسلۋفاكىا، ۋەك ۋلاتانى دىكەى رۆژھەلاتى ئەۋروپا، ھەمىشە بەگەرمى و يەك رەنگىيىكى

زۆرەۋە پېشوازييان لەمن دەکرد. لەناو ھەندى لە رېبەرانى ئەم ۋلاتانەدا - واتا چىك و سلوۋفاكىيا و بولگارىيا و پۆلاندو ھەنگارىيا و رۇما - دۇستانىكى زۆرنزىك و باشم ھەبوو. بەتايبەت لە چاوپىكە و تنەكانم لەگەل بەرىز چاوشسكۇدا بىرەۋەرى خۆشم ھەيە. ئەو ھىچكات، تەنانەت ئەو كاتەش كەلەئىران رۆشتم، روانگە و بۆچوونى بەرامبەر بەمن نەگۇپا. بەراى من چاوشسكۇ پياويكە كە بۇپاراستنى سەربەخۇيى ۋلاتەكەى لەھىچ ھەول و تىكۇشانىك تەنەخى ناكات.

توركييا، دۇست و ھاوپەيمان:

لە پەيوەندىيەكانمان لەگەل توركيادا ھەرگىز كىشەمان نەبوو. لەكاتى سەردانى باوكم بۇ ئەو ۋلاتە لە سەردەمى كەمال ئاتاتوركەۋە پەيوەندى ئىمە دۇستانەو يەكگرتووانە بوو. بەلاى ئىرانەۋە، خۆشبەختى و شكۆمەندى توركييا بايەخىكى سەرەكى ھەبوو. ئەمپۇ بۇ بەختەۋەرى ئەم گەلە نازايە بە تامەزوييەۋە دۇعادەكەم. ئىمە و توركييا پىكەۋە پەيمان نامەى بەغدامان واژۇكرد. پاش واژۇكرانى ئەم پەيمانە (۱۹۵۶) سەردانى مسكۆم كرد. خروشچۆف كەلەم ئىشە نارازى بوو. بەوتنى " ئەم پەيمانە زىدەگاقىيە و بەرەو روى ئىمە دەبىتەۋە " پېشوازى لەمن كرد.

بەبىرى ئەوم ھىنايەۋە كەلە كۆپو كۆمەلى سىياسى و چاپەمەنىدا قسە لەپىويست بوونى ھىلىكى بەرگرييە كەلە كىۋەكانى زاگروسەۋە تىدەپەرىت. پرسىيارم لەوكرد: " ئەم كىۋانە لە كویدان، لە روىس ياى ئىران؟ " ۋلامى دايەۋە: " لەئىران "

گوتم: " باشە، كەۋاتە ئەمە پەيمانىكە بۇ بەرگريكردن " ئەو كە ھىشتا بۇنى شەپرى لىدەھات گوتى: " بەم پەيمانانەتان من مەھىننە پىكەن... چاك دەزانن كە دەتوانن برىتانىا بەحەوت بۇمبى ئەتۆمى و توركييا بە دوازە بۇمبى ئەتۆمى تەخت بكەين. "

ۋاڧاى ئەم وىشانە چى بوو؟

دۋاتر خروىشچۆف رايگە ياند كە ئەم پەيمانە ۋەك بلىقى سابووناۋ دەتەقىت. ئىستا كە بىست و پىنج سال تىپەريۋە، دەبى قەبوول بىرىت كە قسەكەى راست بوو.

شەر لە پىناۋى ئاشتى دا:

لە سالى ۱۹۷۵ لە ماۋەى كۆبوونەۋەى ناسراۋى نەۋتدا لە ئەلجەزايىر دەرفەتەتەك دەسكەوت تا لە گەل سەدام حوسەين، سەرۆك كۆمارى عىراق، ۋتوۋىژنىكى دوورودىرژمان ھەبىت. پىكەۋە لەسەر ئەۋە رىكەۋەتەن كە دەبىت ناكۆكىيەكانى نىۋانمان لە ناۋبچىت. بە پرواى من، بە نىشانەى نىازپاكى توانىمان كۆتايى بە ۋ خراپ لىك تىگەيشتەنە بىنەن كە بە ھۆى بەرژەۋەندىيەكانى داگىر كەرانەۋە لەمىژ بوو لە نىۋان دوو ۋلاتماندا دوست ببوو.

سەرۆك حوسەين رازى بوو كە كىشەى شەتولەرب بە پىنى ياساكانى نىۋنەتەۋەى چارەسەربكات و ۋەك دۆزى رووبارى نەرس، ئاۋى ئەم رووبارە بە پىنى ھىلى ناۋەراستى رووبارەكە لە نىۋان دوو ۋلاتدا دابەش كرا. من بەش بە ھالى خۆم رامگە ياند كە لە بنەرەتدا بەختەۋەرى گەلى ئىراق بۇ ئاسايشى ئىران بايەخى ھەيە.

لە بەرچاۋگرتنى ئەم بنەمايە ۋاى لە ئىمەكرد ئەۋكاتەى كە ئەفغانىستان توۋشى گىروگرفتى ئابوورى ھاتبوو يارمەتى بدەين. دۋابەدۋاى ئەم بارودۇخە، گۆپانىك لە دەۋلەت و ھەلوئىستى سىياسى ئەفغانىستاندا روۋى دا. ھىزەكانى رۆژئاۋا بارودۇخە كە يان قەبوول كىرد و رتەيان لىۋەنەھات. لە كاتىكدا دەسبەجى دانمان بە رژىمى نوۋى ئەفغاندا ناۋ درىژەمان بە يارمەتەى ئابوورىيەكانى خۆمان دەدا لە بە تەنگەۋە نەھاتنى رۆژئاۋاۋ ئەگەرى دەرنەجامەكانى بۇ ئىران نىگەران ببووم. نەكا زلەھىزەكان سىياسەتى خۆيان لەم بەشەى دونىادا گۆپى بىت؟

من يەكەمىن سەرۆك بووم كەپاش سەربەخۆيى پاكىستان سەردانى ئەو ۋلاتەم كرد. ئىمە ھەمىشە ۋەك ھاۋپەيمانىكى بەۋەفا بەرامبەرىم كۆمارەساۋايە ھەئسۋكەۋنمان كردەۋە لە رووى ئابوورى و سەربازىيەۋە يارمەتيمان داۋە. بەلەم ھەمىشە ھەۋلمان داۋە تا پەيوەندى ئاشتىانەۋە دىرىنى نىۋان پاكىستانى ئىسلامى و ھىندىستان بەردەۋام بىت. تىك ھەلچوونى سەربازى نىۋان ھىندو پاكىستان ھەمىشە بەلەي مەنەۋە مەترسىدار بوۋە.

ھەربەم ھۆيەۋە بوو كەلەدەرفەتى ئامادەبوونى ژەنرال يەحياخان، سەرۆك كۆمارى ئەۋكاتى پاكىستان لە رىۋەرەسمى جىژنەكانى ۲۵۰۰ سالى پاشايەتى ئىران كەلكم ۋەرگرتو چاۋپىكەۋتتىكىم لەنىۋان ئەو و پادگورنى سەرۆك كۆمارى يەكەيتى سۇقىيەتدا رىكخست. لەم رىگەۋە دەمويست لەمەترسى سەرھەلدىنى شەپ لە نىۋان ھىندو پاكىستان لەسەر بەنگلادىش پىشگىرى بگەم. بەلەم بەداخەۋە رەق ھەلۋىستى يەحياخان منى بى ھىواكرد.

دراۋسى كانمان لە كەنداۋ:

پەيوەندى ئىمە لەگەل دراۋسى كانمان لە لىۋارى ئەۋبەرى كەنداۋى فارس دا: كوئىت، ئىماراتى يەكگرتووۋ گرنگتر لە ھەموۋان عەرەبىستانى سەۋدى دۇستانە بوو.

چەندجارىك سەردانى عەرەبىستانى سەۋدىم كرد. يەكپارچەيى و سەربەخۆيى ئەم ۋلاتە بۇئىمەي مۇسلمان پىرۋزە. دووجار بەختەۋەرى سەردانى مالى خوام بەنەسىۋوبو.

ۋەك مۇسلماننىكى خاۋەن پىرواۋ داکۆكى كارى ئىسلام، ھىوادارم كە عەرەبىستانى سەۋدى بۇ ھەتاھەتايە لە دوۋشارى پىرۋز، ۋاتا مەككەۋ مەدىنە كە بەسلىۋن ميان بۇ سەردانى مالى خوا رووى تىدەكەن، پارىزگارى بكات.

شكۆمەندی و تیگەیشتووی و نازایەتی ئیبن سعود، دامەزینەری عەرەبستانی سعودی و هەرەها زیرەکی ناوبراو لە بەرپۆوەبەریدا لە میژوودا تۆمارکراوە. بە دیتنی رووداوە خویناویەکانی ئەمپۆی ئییران، لەوێ کە دەبینیت عەرەبستانی سعودی هیشتا نازاد و سەرپەخۆ ماوەتەوێ خوشحال دەبیت و لە خوا دەپاریتەوێ هەرەوا بمینیتەوێ.

سەردەمێک بەریز گروڤۆی رۆبیرتس، نیردرای تایبەتی وەزارەتی دەرەوی بریتانیا، ئیمەیی دانیاکردەوێ کە بریتانیای گەرە تا کاتیکی "پیش بینی کراو" لە کەنداوی، فارس دا دەمینیتەوێ. بەلام هیشتا سی مانگ تینەپەری بوو کە بریتانییەکان کەنداوی فارس یان بەجی هیشتا. بەرای من، بریتانییەکان لەکاتی پەيوەست بوونیان بە بازاری هاوبەش هەر ئەم لاوازی و نەشیاویییەیان لە خۆ نیشان دا. بەلام ناسایشی کەنداوی فارس دەبوو بپاریزیت و جگە لەئیرانیش کی دەیتوانی ئەم ئیشەبکات؟

هەر لەبەر ئەم هۆکارە بوو کە دەسبەجی پاش چوونە دەرەوی بریتانییەکان لە کەنداوی فارس دوورگەکانی تونب و ئەبووموسام دیسان داگیرکردەوێ. لە بەحرەین دا تەنیا یەک لە سەر شەشی دانیشتوانی بەرەگەز ئیرانی بوون. هەرپۆیە رازی بووم خەلکی ئەوێ سەبارەت بەچارەنووسیان بپیار بەدەن و ئەوانیش دەنگیان بە سەرپەخۆیی ولاتەکەیان دا.

لە سەرداوی یارمەتی خواستنی ناچاری شانشین عەمان بوو کە لە سالی ۱۹۷۳دا یارمەتی سەربازی ئەو دەولەتەم دا. لەبەر ئەوێ زەقاریەکان بە یارمەتی یەمەنی باشوورو چین و کۆمۆنیستەکان هەرەشەیان لە شای عەمان دەکرد. راستییەکەیی ئەوێە کە چین پاش دامەزراندنی پەيوەندی دیپلۆماتیک لەگەل ئییران لە دەستیوەردانی زەقار وازی هینا و ئەمە نیشان دەدات کە چین نایەوێت فرت و فیل بکات.

ههروهه له کاتي سهرداني سهرؤك هواكؤنؤفؤنگ بؤ ئيران له سالي ۱۵۱۹۷۸ من توانيم له دلسؤزي و راستگؤيي و ئاگاداربووني دروستي ئه و دهولته له سياسهتي نيو نه ته وه يي ستايش بكم.

له عهماندا هيژه كانمان به و پهري تواناييه وه به شدارييان كرد بؤنه وه ي دوستم، پاشاي عهمان، بتوانيت به سهر بارودؤخه كه دا زال بيت.

بازاريكي هاوبهش له كه ناره كاني زهرياي هيندا،

ئه فريقا: هيلي نيوان كؤمونيسته كان

له به ره و رو بوونه وه له گه له مه ترسيه رو له زياد بووه كاندا، به كاربردي سياسهتي هاوپه يوه ندي نيوان و لاتاني كه نداوم به پيويست زاني. خودي ئه م و لاتانه ده بوو ئاسايشي ناوچه كه پيارين. هه ره به مجوره و لاتاني ده و روبه ري زهرياي هينديش (ئيران، پاكستان، هندستان، سهيلان، به نگلاديش، برمه، ماليزي، تايله ند، سهنگاپور، ئه نديونيزيا، ئوسترااليا، نيوزلاندي) ده بوو بؤ پاراستني ئاسايشي به كؤمه ليان پيكه وه يه كبرن. هه مووان ده زانن په يمانى باشووري رژه لاتى ئاسيا خوازيارى گيړانى وه ها ده ورونه قشيك بووه، به لام ئه م په يمانه كه م زؤر تووشى مردن هاتبوو.

هه ره له سه ره ئه م بنه مايه بوو كه له كاتي سهردانم بؤ ئوسترااليا له سالي ۱۵۱۹۷۴ پيكه ينانى بازاريكي هاوبه شم له نيوان و لاتاني زهرياي هيندا پيشنياز كرد. هه ره ئه م پيشنيازم ئاراسته ي سهنگاپور، له ژير ريبه رايه تي ديارو به رچاوى به ري زلي كوان يو وه يندستانيش كرد. پيويست بوو پاش ليكؤلينه وه له پيداويستى و پيويستى به كاني و لاتاني ئه ندا، به رنامه ي ئال و ويرويارمه تيه كاني دوولايه نه بخريته بواري جي به جي كردنه وه. بؤ نمونه من رامگه ياندا كه ئيران ئاماده يه يارمه تي به په ره پيدانى سه رچاوه كان و كشت و كال و پيشه سازى هندستان بدات.

بەلام ئىمە بى ئەۋەى كە چاۋەرئى بەدى ھاتنى ئەم بازارپە ھاۋبەشە بگەين - كەلەھەموو شوئىنىكدا پىئشۋازى لە پىئشنىارى دامەزاندنى كرابو- ھاوكارى ئابوورى خۇمان پىئشكەش بە ۋلاتانى سودان و سۇمالى و تەنانت سەنىگال و ۋلاتانى دىكەى رۇژئاۋا تەنانت ناۋەندى ئەفرىقاي رەشيش كرىبوو. ھەرۋەھا بۇ دۇزىنەۋەى رىگەچارەيەكى گونجاۋ بۇكىشەى نامىبىيا لەگەل رىبەرانى ئەفرىقاي باشووردا ناۋبۇژىۋانىم كرىد. چاۋم بە رىبەرانى رەشى رۇدزىيا كەوت بۇئەۋەى رىگەچارەيەكى ئاشتى خوازانە و دادپەرۋەرانە بۇ كىشەى رۇدزىيا بدۇزىنەۋە. ئەم ھەۋلە ئاشتى خوازانەيەى من لەوكاتەدا سوپاسى ئەمرىكا و برىتانىاي بەدۋاۋەبوو.

ئىران، كەتەنيا بەھۋى نىمچەدوورگەى عەرەبستان و دەرياي سوورو زەرياي ھىندەۋە لەئەفرىقا جىابوۋەتەۋە، بە نىگەرانىيەۋە دەيىبىنى كەلەسى لاۋە كومۇنىزم بەرەۋ ئەفرىقا لەپەرەسەندن دايە. يەكەم ھىل كەلە لىبىاۋە بەرەۋ چاد و سودان و سۇمالى درىژدەبىتەۋە، ھىلى دەرياي ناۋەرەست- دەرياي سوور- زەرياي ھىندە. دوۋەم ھىلىكە كەلەرىگەى وشكانىيەۋە دەرياي ناۋەرەست دەبەستىتەۋە بەزەرياي ئەتلەسىيەۋە. سىيەم ھىلىكە كە ئەفرىقا لە ئانگۇلاۋە تا موزامبىك دەكات بەدوۋبەش. يەكىك لە خەۋنەكانم ئەۋەبوو كە ھاوكارى دروستكردى ھىلىكى ئاسنىن بگەم كە كەنارى رۇژئاۋاي ئەفرىقاي دەبەستەۋە بە كەنارى رۇژھەلاتىيەۋە. بەخۇشىيەۋە بەبەرەكەتى بوونى سەرۆك سادات و شاحوسەين، مىسرو مەراكىش خاۋەنى سەنگو بايەخن: سەبارەت بەم كەسايەتتە دەگمەنانە كەھەر دوۋدۇستى سىياسەتۋانىكى خۇشناۋى دىكەن، اتا سەرۆك كۇمارى ھەلكەۋتۋوى سەنىگال، لئوپولدىسدارسنگور، دواتر قسەدەكەم. راستىيەكەى ئەۋەيە كەئاراستەى دەسەلاتى كۇمۇنىستەكان ھىلى جىاكەرەۋەى راستەقىنەن: ئەۋ ھىلانەى كەكىشۋەرى ئەفرىقاين لە باكوور بۇ باشوور و رۇژھەلات تا رۇژئاۋا دابەش كرىدە.

له ئیستا دا جم و جۆنیکی ستراتیجی بهرین دهستی پیکردوه که دیه ویت ئه فریقا تووشی ئالۆزی و شیواوی بکات. ئهو شوینهی که نه مرۆ "ئه فریقای رهش" ی پیده لێن رهنگه سبهی بییت به "ئه فریقای سوور". به راستی ههست ده کهم که نه گهر له چواردهوری زهریای هیندا، ناوچهیهکی ئارام پیکبیت که ئه مریکیه کان و سوڤیه تیه کان دهستی تیوه رنه دن، ده بیته هۆی به روپیش بردنی هیوا ی ناشتی و ئارامی له جیهاندا. به لآم ئیستا که هاتنه دی ئهم هیوا یه مسوگه ربووه، ئایا شتی وایان پی قه بوول ده کریت؟ ئایا یه کیه تی سوڤیه ت و ویلا یه ته یه کگرتووه کان نامادهن دان به ناپیویست بوونی مانه وهی سه ربازی خۆیان له زهریای هیندا دابنن؟

هاو په یوه ندیکی گشت لایه نهی کاریگهر:

به لآم ده رباره ی په یوه ندیمان له گه ل روژئاوا، جهخت کردن له سه ره ئهم خاله بی سووده که ئیران له روی ئیدولۆژیکیه وه به ستراوه به بلۆکی هیزه دیموکراته کانی روژئاوا وه، هه لبه ت ئه وهش تا ئیستا وتومه ئهم مانایه ده سه لمینیت. ئال و ویری ئابووریمان له گه ل ریکخراوی هاوکاری و گه شه پیدانی ئابووری (O.E.C.D) و له گه ل ویلا یه ته یه کگرتووه کاندایا به رده وام و بهرچا و بوو. پیویسته لیره ش دا ئهو خاله زیاد بکه م که له م دوا ییانه دا به لێن مان دابوو په یوه ندی بازرگانی سنووردارمان له گه ل باقی ولاتانی ئه مریکایی دا، جگه له ویلا یه ته یه کگرتووه کان، په ره پیده یین.

پیم وایه به روونی شروقه م کردوه که سیاسه تی ده ره کی ئیمه ته نیا خزمه ت به یه ک ولات - واتا ئیران - ده کات. به لآم هه ر به م جوړه روون بوو که بهر ژه وه ندی ئیمه ده یخواست که دراوسی دانه بپراوه کانه مان له ناشتی و ئارامی دابن. ئه مهش له لیکدانه وهی کو تاییدا به ومانا بوو که تا ئه وجیگای بویان ده شیت له به خته وه ری و ئاسووده یی دا ژیان بکن. له بهر ئهم هۆکاره بووه که ئیمه هه میشه له سیاسه تی ریزی دراوسی ئی په یه وهی مان کردوه و تائه و جیگاش که توانایمان هه بووه،

سیاسەتى یارمەتى دانى دولایەنەمان بەکارھیناۋە. دیسانیش لەبەرئەم ھۆکارە بووہ کہ توانیمان ھاوسەنگییکى راست و دروست لەگەل رۆژئاوا و لەگەل یەکیەتى سۆقیەت و رۆژئاواى ئەوروپا و کۆمارى خەلکى چىن دا پىک بىنین.

ھاوپەيوەندى قوول و راستەقینەى ھەموو خەلکى دونیا، لەلای من، چەمکیكى بى مانا نییە بەلکو راستییکە کہ بەپرۆاى من پىویستە بى جیاوازی بال بەسەر سیاسەتى دەرەكى ھەموو ولاتیکیدا بکیشیت. ھەلبەت، وەھا ئیشک ھیچکات بە کردوہ دەرنايەت بەلام ھیچکات وایرمان نەکردوہتەوہ کہ لەتیکۆشان بەھەموو ھیزو تواناییکەوہ بۆ گەیشتن بەم نامانجە بەخشاوین.

لەسالى ۱۹۷۳دا پىشنیازم کرد کہ دوازدەولاتى پىشەسازى جیھان لەگەل دوازدە ئەندامى ئۆپیک دا یەکبگرن و بونیادیک بۆ یارمەتى نۆنەتەوہى پىک بىنن و ھەر کام لەم ولاتانەش بېرى ۱۵۰میلیۆن دۆلار لەم بونیادەدا سەرمايە دا بنیت. ئەنجومەنى سەرپەرشتى ئەم بونیادە دەیتوانى لەنۆنەرانى بیست و چوار ولاتى ئەندام و دوازدەنۆنەر لە ولاتانى دونیای سنیەم پىک بیت کہ پىکەوہ لىکۆلینەوہ لەو بەرنامانەى بکەن کہ لەلایەن ولاتانى لە حالى گەشەسەندن دا دەخریتەرۆو. نامانجى ئەم بەرنامانە دەبوو سەرپەخۆیى ھەنگاو بەھەنگاوى ئەو ولاتانەى بیت کہ یارمەتى دەدران. لەوکاتەوہ ژمارەى ولاتانى ئەندامى ئۆپیک زیادى کردوہ و پىشنیازەکەى منیش کہ لەسەردەمیکدا خرایەرۆو کہ بارى دۆلار قايم بوو، ئیستا دەبیت پىداچوونەوہى تیا بگىریت. جیا لەمەش پىویستە بەرزبوونەوہى نرخى نەوتیش لەبەرچا و بگىریت. لەوکاتەدا ولاتانى ئەندامى بونیاد، بە بەشداری کردنى ۱۵۰ میلیۆن دۆلارى خویان، ۲۰۰۰ میلیۆن دۆلاریان کۆکردوہ. بەلام ئەمرو وەھا بونیادیک ۲۰۰۰ میلیۆن دۆلارى پىویستە و پىویستى بەوہ ھەيە کہ نەتەنیا ولاتانى بەرھەم ھینەر، بەلکو داھاتەکانیشیان لەبەرچا و بگىریت. رۆنە کہ ناگرى چاوەرۆانى لە گابۆن ھەبیت بە ئەندازەى عەرەبستانی سعودى سەرمايە دا بنیت.

گه لآله كهى من خهون و خهيال نه بوو:

بانكى جيهانى و سندوقى دراوى نيونه ته وه يى دهيان توانى خزمهت گوزارييه كانيان له بوارى راويژكارى داييت و ههروهها ئال و ويڤرى دراو و ناماده كارويه كانى ئابوورى له ريگاي دانى قهرزى بيست سائله به سوودى ۲/۵٪ ئاسان بگه نه وه. به ريژ رابيرت مهك نامارا، سه روكى ليژنه ي به ريژه به رى بانكى جيهانى و به ريژه به رى دراوى نيونه ته وه يى قورس و قايم له م گه لآله يه پشتيوانى كرد.

به نامه يه كم له بوارى گه شه پيدانى ئابووريدا دارشتبوو كه له و چوارچيوه يه دا بانكيكى نيونه ته وه يى گه شه پيدان دهيتوانى يارمهتى هه ر و لا تيكي جيهان سييه مى بدات كه تووشى گيروگرفتياك ده بو وه وه. ئه م به نامه يه، به دووريجا هانى هاريكارى و گه شه پيدانى ئابوورى له ناستى جيهاندا ده دا:

۱- له ريگاي يارمه تيدان به گه شه كردنى پيشه سازى و لا تانى له حالى گه شه كردندا

۲- له ريگاي زه مانه ت كردنى راسپارده كان به و لا تانى پيشه سازى

ريكخراويكى به م جوړه دهيتوانى به ته واوه تى بى لايهن و سه ربه خو و دوور له ئينتيماي سياسى بمينيته وه و به رووى هه موواندا كراوه بيت. ئه م بونيا ده دهيتوانى دوور ونه قشيشكى وهك هه ره وه زييكى جيهانى بگيريت يان ته نانه ت له مه باشتر، وهك ريكخراويكى ئابوورى نه ته وه يه گگرتووه كان بيت به لآم به ده سه لا تى جيبه جى كردنه وه.

ئه م پيشنيازان ه ي پيكه ينانى هاوكارى نيونه ته وه يى له بوارى ئابووريدا، له چوارچيوه ي تيكو شانيك دا بوو بو چاره سه ركردنى كيشه ي وزه و به ته واوى و به و جوړه ي كه له سه ره وه باسكرا له گوڤارى لوموندى ديپلوماتيك دا بلاوكرايه وه.

بەداخەو، نەلەلايەن ولاتانى پيشەسازىيەو و نە لەلايەن ولاتانى ئۆيىكەو
ولامىكى ئەرئىنى ئەدرايەو.

بىگومان ئەم گەلەيە بوئرانە بو، بەلام خەون و خەيالئىش نەبوو. بە تايبەت
راستەوخۇ بۇ راكىشانى ھاوپەيۋەندى جىھانى دارىئرابوو دەيتوانى بىيىت بە
پىكەينەرىكى زۇر كارىگەر لە سەقامگىرى سىياسى و ئابوورى جىھاندا.
ئاوئووكارانى كارامە لەوھا گەلەيەك دەترسان. بىر لەو بەكەنەو كە ئەگەر
پىلانى "سوورو پەش" ھەرەسى دەھىئاو ئىران رۇژانە ۵ تا ۶ مىليۇن بەرمىل
نەوتى بە نرخى رۇژ دەفرۇشت چ دەبوو؟ دەمان تۋانى چ ھەنگاۋىكى گەورە
ھەئبگىرىن. ھاتنەدى ئامانجەكانى شوپشى شاو خەلك نزيكتر دەبوو. دەمان
تۋانى چ خزمەتيك بۇ چارەسەرکردنى ئەو گىروگرفتانى كە لە وتوويئزەكانى
باكوورو باشووردا ھەيە ئەنجام بەدەين.

لەگەل والرى ژيسكارديستن، سەرۆك كۆمارى فەرەنسا، قسەوباسى زۇرم لەم
بارەوہكرد. بىروپاكانمان وەك يەك وابوو. ھەر دوولامان قەبوولمان بوو كە بۇ
چارەسەرکردنى ئەم كىشانە، پىويستە پرسە گىرنگەكانى ئابوورى و سىياسى –
بەتايبەت سەبارەت بە وزە- بەگشتى لە ئاستىكى جىھانيدا بەكەويتە بەرباس و
لىكۆلىنەو. ئاشتى جىھانى گرىندراوى ئەم پرسانەيە. ھىوادارم كە سەرۆك
ژيسكارديستن، سەرەپاي ھەموو گىروگرفتىك، لە تىكۆشانى خۇى بۇ
سەقامگىرکردنى ھاوكارى راستەقىنەي جىھانى بەردەوام بى.

فەسلى ۲۱

گەرەپياۋانى جىھان

لە سەردەمى دەسلەتدارى باۋىم دا، كاروبارەكانى دەرەۋى ۋلات بەھۋى
بالۋىزەكانەۋە سەرپەرشىتى دەرەۋى تا ئەۋ جىيى كە پەيوەندى بەئىمەۋە بوو، ئەمانە
ھەمىشە بالۋىزەنى خۇمان نەبوون و من لەشۋىنى دىكەدا ئامازەم بەم بابەتە كردە.
ئەم رۇژانە سەفەرکردن زۇرئاسان بوۋەتەۋە بە جۇرئىكە سەرۋىكىن ۋلاتان ھەركات
بىيانەۋىت دەتوانن يەكترىبىنن و من بەش بەھالى خۇم لەماۋى سى ۋحوت سال
پاشايەتىم دا، لەھىچ شتىك ھىندەۋى ئەم دىپلۇماسىيەتە نۇيە خوشحال نەبوومە.
بۇ شىرۋقەكردنى تەۋاوو تەنانەت پوختەۋى چاۋپىكەۋتنەكانى من لەگەل
سىياسەتۋانانى بىيانى دا پەرتوۋكىكى گەرەش بەش ناكات. ئەم سەردانانە
زۇرباشتر لە نووسراۋە لەپران نەھاتوۋەكانى رابردوۋ يارمەتى چارەسەرکردنى
ناكۇكىيەكانى نىۋان كەسانى نىيازپاك دەدات و زەمىنەۋى پاراستنى مافى يەكتر
فەراھەم دەكات.

نىشتىمانپەرۋەرى دوگول:

ئەۋكاتەۋى كە ژەنرال دوگول لەسالى ۱۹۴۳د بۇ سەردانى مسكۆ بەتاران دا تىپەپرى
من پاشايەكى زۇرگەنج بووم. راست ھەرلەسەرەتادا، كەۋتمە ژىركارىگەرى

كەسايەتى ئانا سايى ئەو. كاتىك دەربارەى فەرەنسا قسەى دەكرد دەمدىت باسى
هەمان ئەوناواتانەى دەكات كەمن بۆلآتەكەم هەم بوو: ئەو كەخوازىيارى
فەرەنسا يەكى سەرەخۆبۇو، زمان پاراوىى ئارامو لەسەرخۆى ئىمانى ئەوى
بەداھاتووى ولآتەكەى نىشان دەدا.

هەلبەت ئىمە چەندجارى دىكە لەپارىس و تاران دا چاومان بەيەك كەوت و
لەوماوەشدا توانىمان پەيوەندىيەكانمان توندوتۆلتربكەين. پىويستە بوترىت كە
ئىمە ھەمىشە لەرىگای نامەو لەپەيوەندى دابووين.

كاتىكە ئەوكۆچى دواىى كرد، بۆبەشدارى كردن لەرىپورەسى بەخاك سپاردنى
كەلە نوتىردام دا بەرىپورەچوو سەردانى پارىسم كرد، سەرۆكى ھەموو ولآتەكان
ئامادەبوون. بەلام من تەنيا كەسنىك بووم كە خاتوو دوگۆل لەتەنيايى تازىەبارىدا
لەكۆلۇمبە چاوى پىمكەوت. ئەم بايەخ دانانەى ئەو زۆركارى لەمن كرد، چونكە
نىشانەى پەيوەندى نرىكى من و ژەنرال بوو. ئەم نىشتمانپەرورە مەزنە بومن
نمونە و سەرباشقەبوو. وەك بەلگەيەك بۆمەزنى ئەو بەسە ولآتى فەرەنسا
لەسەرەتاي دەسەلاتدارى ئەودا و لەكاتى وازەينانيدا بەراوردبكرىت.

ئامادەبوونى سى گەرە دەسەلاتدار لەكۆبوونەوى تاراندا:

كۆبوونەوى تاران منى لەگەل دووگەرە دەسەلاتدارى دىكەى مېژووى ھاوچەرخ،
واتا ستالين و رۇزفېلت بەرەو رووكرد. سىيەم كەسيان، واتا چرچىل پىشتەر چاوم
پىكەوتبوو. حەزدەكەم ئامازە بەم خالە بدەم كەلەسى بەشداربووى كۆبوونەو،
تەنيا ستالين بوو كەھات بۆسەردانى من و رىپورەسى تايبەت بەسەرۆكى دەولەتى
خانەخوئى لەبەرچاوكرت.

بەلام بۆچاوپىكەوتن لەگەل بەرىز رۇزفېلت و بەرىز چرچىل، من ناچاربووم بۆم بۆ
بالوئىزخانەى روسيا.

سەبارت بەچاوپيڭكە وتنم لەگەل ستالين شت زۆرە بۆوتن. بۆ نموونە لەبيري ناكەم كەبە پەلەو پەتەي رايگەيانند: "بۆپەنجاسالني داها توو بەهيچ جۆر نيگەران مەبن!" نايادەبوو ئەمە وەك ئەو زەمانەتەي كە تزارەكان بەبنەمالەي قاچارپاندا چاويليڭكەم؟ ستالين لەپرادەبەدەر بەريژبوو، بەجۆريڭكە هەتا من چاكەم نەخواردەوہ ئەو دەستی بۆچاكەي نەبردو بە وتوويژكردن دەريارەي سەدان بابەت ئۆگري نيشان دەدا. بەلام من، واتا پاشايەكي گەنجي نيشتمانپەرور كە لەناوچووني سوپاي ولاتەكەي، يان باشتەر بلييم بي بەشي سوپاي ولاتەكەي لە چەك وچۆل لە سەردەمي پەلاماري رووس و بریتانيدا ديبوو، زۆر حەزم دەکرد لە پتيويستيمان بەتانك و فرۆكە قسەبكەم.

دەسبەجی بەليني زريپوش و فرۆكەي بەمن دا. چۆنيەتي وەرگرتني ئەمانەو پراھيناني سەربازەكانمان دەبوو دواتر جيڭبەجي بكریت. بەگەرمي سوپاسي ئەم بريارەي ستالينم كرد. هەستم بەئاسوودەيەي كرد كەبۆ سەربەخويي و سەرفيرازي ولاتەكەم هەنگاويكي گەورەم هەلگرتووہ. چەند حەوتوو دواتر، نيردراوي تايبەتي ستالين مني لەو هەل و مەرجەي كە ئەو بۆ جيڭبەجي كردني ئەم ريڭەوتنە دياري كردبوو ئاگادار كردەوہ. ئەم هەل و مەرجە زۆردژوار بوو و ئيمەي ناچار دەکرد كە تانكەكان لەقەزوين، هەلكەوتوو لە رۆژئاواي تاران و فرۆكەكان لە مەشھەد لە باكووري رۆژھەلاتي ئيراندا جيڭيربەكەين و، سەرنەنجام ئەوہي كە، هەردوي ئەم يەكانە تاكو تايي شەپ لەژيرفەرماندەيي سوڤيەتيەكاندا بيئت. ئاشكرايە كە ئەم هەل و مەرجە بي هيچ تيبينيڭ لە لاين منەوہ رەت كرايەوہ و لەمەبەدوا مەملانيم لەگەل ستالين دەسپيڭرد.

بەلام ئەم دۆزە ري ئەوہ ناگريئت كەمن ئەو وەك گەورەپياويڭ بناسم. سەركەوتوي گەورەي شەپري دووہمي جيھاني ستالين بوو نەچرچيل. لە كۆبوونەوہكاني تاران و يالتا و پۆتسدام دا ئەوہ ئەو بوو كە ئەوانی تری كرد بەئامرازي دەستی خوي. بەكورتی بلييم، ئەو ئاشتييكي بۆ سوڤيەت مسۆگەر كرد كە سي وپيڭ سال بەردەوام بوو.

ئىستا كەسەبارەت بەپەيوەندىم لەگەل يەكەتە سۆقىتە دا قسەدەكەم، ھەزەدەكەم ئەو بەلېم كەجىنشىنانى ستالىنىش نەيان ھىشت من ئاسودەبەم. بە دىنبايەو ھەلېم كە بچوكتىن ئىنتىمام بۇ رىبازى كۆمۇنىستى نەبوو سەردەمى پاشايەتىم شەپكى دورودرىژ بوو لەگەل كۆمۇنىزم. لەبەرئەوھى كە بەتەواوى ئاگاداربوو كە ئەم مەملەنىيە مەترسىدارە، لە بەرەو رووبوونەو لەگەل دراوسى يەكى بەھىزدا ئامادەى قەبوول كەردنى ئەو مەترسىانە بووم. بەمجۆرە تاكاتى يەكەم سەردانم بۆمسكۆ لەسالى ۱۹۵۶دا تارىكىك بالى بەسەر پەيوەندىيەكانماندا كىشابوو.

ماوئەك دواى واژۇكەردنى رىكەوتننامەى بەغدا چاوم بە خرۆشچۆف كەوت (پىشتىرئامازەم بە كاردانەوھى ئەو بەرامبەر بەم رىكەوتنەكردە) راگرتنى پەيوەندى لەگەل نىكىتاخرۆشچۆف دا زۇردژواربوو. پىئاوئىكى نۇر وردو كۆلنەدەرىبوو. بەلام ھەستى دىھاتيانەى ناوبراو جاروبار قسەخۆشى و زىرەككەىكى زىاتر بەرجستە دەكردو لەبەردلاتر نىشانى دەدا. پىنكەو لەسەر سىياسەتى رىزى دراوسىيەتى كە ئەقل بە پىويستى دەزانى رىكەوتىن و كۆلنەدەرانە پىنى وەفادار ماينەوھ.

بەلام چەندجارىك لە رووسىيا و لەئىران چاوم بە بەرىزلىئوئىدبرژنۆف كەوت. ھەرچەند كە وتوويژەكانى نىوانمان ھەندى جار زۇرنالۆز دەبوو، بەلام بىرەوھرى خۆشم لەناوبراو ھەيە. جىالەھەموو جىاوازييەكانمان لە بىروبۇچووندا، ناتوانم لە دلەو ستايشى بەرىزبرژنۆف نەكەم. ھەموو نىشانەكان، ئەو وەك دىپلۇماتىكى بەرجەستە نىشان دەدات. ئەو رىزدەگرىت لە پىنكەوژيانى ئاشتىانە لەسەربنەماى رىكەوتنى ھىلسىنكى و توانىويەتى و لاتەكەى بكات بەخاوەن ئەو ھىزەو دەسەلاتەى كە ئەمرو ھەيەتى: سۆقىتە كەلەرووى ھىزى ناووكىيەو پلەى يەكەمى لە جىھاندا ھەيە، بەمزوانە لە رووى ھىزى دەريايىشەو پلەى يەكەم بەدەست دىنىت و، لە بوارى ھىزى زەوينى و ئاسمانىشدا سەركەوتن يان لە ئاستىكدايە كەبەھىچ جور جىگاي بەراوردكردن نىيە.

بگېرىنەۋە بۇكۆبۈنەۋە يالتاۋ ئەۋ چاۋپىكەۋتەننەۋە كەلەۋ سەردەمەدا ھەمبۈۋ. پىشتر گوتە كە چۇن ناچار بۈۋ بۇدېتنى سەرۇك رۇزقېلىت بېرۇم بۇ بالۇبۇزخانەۋە سۇقىيەت. ئەۋ لەۋ سەردەمەدا ناۋ بانگىكى زۇرى ھەبۈۋ. كاتىكە ئەم پىاۋە لە دلاشېرىنە داۋاى لەمن كىرد كە لە پاش تەۋاۋبۈۋنى ماۋەۋ سەرۇك كۇمارىيەكەۋى ۋەك پىسپۇرى بۈۋزەنەۋەۋى دارستانەكان دەسنىشانى بگەم، دەكرى مەزەندەبكرى كە چەند لەم قسەيەۋى ئەۋ سەرسام بۈۋم. ئەم داۋاكارىيەۋى ئەۋ ماناى چى بۈۋ؟ ئايا بەۋ مانابۈۋ كەلە رۋانگەۋى ئەۋەۋە داھاتۈۋى ئىران ئەۋەندە جىگىۋى دۇنيايىيە كە ئىستا ئىمە دەبېت دەست بەبۈۋزەنەۋەۋى دارستانەكانمان بگەين؟

سەبارەت بەچرىچىل، دەبېت بلىم يەكەم جار كەچاۋم بەناۋبىراۋ كەۋت كاتىك بۈۋ كەلە دىرېژەۋى سەردانى دا بۇ مسكۇ لە تاراندا ماۋوۋەۋە. دەربارەۋى شەر بە دۈۋر ۋىرېژى قسەمان كىرد. سەرەپاى لاۋىيەتېم، بۇچۈۋنەكانى خۇم سەبارەت بە سىياسەت ۋ پىرسە سەربازىيەكان بۈۋزەنە دەربېرى. مەن باۋرېم ۋابۈۋ كە دەبۈۋ ھاۋپەيمانان لە باشۈۋرەۋە، يانى لاۋازتېرىن خال، پەلامارى ئەۋرۈۋپا بەدەن. ئىتالىياۋ بالكان خالى گۈنجاۋبۈۋن. چرىچىل لە كورسىيەكەۋى را چۈۋبۈۋ ۋبەروخسارى گىرېيەۋە چاۋى لەسەرم ھەلنەدەگرت. لە تەۋاۋى ماۋەۋى قسەكىردنمدا رۈۋى لىم ۋن نەكىرد. كاتى قسەكانم تەۋاۋبۈۋ ھىچ بۇچۈۋنېكم لەۋ نەبېست. سالانىكى دواتر كە بىرەۋەرىيەكانىم دەخۈيىندەۋە بۇم دەركەۋت كە ئەۋ بىرۇكانەۋى كە لە تاراندا بۇ ناۋبىراۋم شىرۇقە كىردبۈۋ لەگەل بۇچۈۋنەكانى ئەۋدا رىك دەھاتەۋە.

ئەۋ لەۋ پەپرى بۈۋىرى ۋ لەسەرخۈۋى دا ۋلاتەكەۋى بەرەۋ سەركەۋتن رىبەرى كىرد. دواتر چەندجار لەبىرتانیا چاۋم بەئەۋ كەۋت. كاتىكە دۈۋبارە بۈۋەۋە بە سەرۇكى ۋەزىران، رۇژىك لەگەل ئەۋ لەخانۈۋى ژمارە ۱۰ شەقامى داۋىنىنگ دا نىۋەرۇژەمان دەخۋارد كە ھاۋسەرەكەۋى لەمنى پىرسى: ئايا باشتى نىيە چرىچىل پاش ۋازھىنانى لە سەرۇكايەتتەكەۋى دەۋرى "سىياسەتۋانىكى پىر" كە جۈرى "پىاۋى زانا" يە بگىرېت. ۋلامى مەن نەرىنى بۈۋ. جى ۋ پىۋى ۋىنستۈن چرىچىل بە

جۆریك بوو كه بهرای من روون بوو: لهبەر بەرژەوهندی میژووی جیهان و بەرژەوهندی هاوچەرەخەکانی خووی باشتەرە چرچیڵ لە پلەیی سەرۆکی وەزیراندا بمینیتەووە و هەر ئەو سیاسەتوانە سەرکەوتوووە بێت كه جیهان ستایشی کرد.

رێبەرای ئەمریکا:

كاتێك بیر لە ئەمریکای بەهێز و نەجیم دەكەمەووە ناوی ئایزینهاقیرو ئاوریل هریم و ریچارد نیکسون و ترومین و لیندون جانسون دیتەووە بیرم. بێ گومان میژوو لە ئایزینهاقیرو وەك سەربازێکی راستەقینە یاددەكات و منیش بەش بە حالی خۆم، زیاتر لە هەموو شتێك میهرەبانی ئەوم لە بیرە. ئایزینهاقیرو لە بنەرەدا مروقیکی دلنەرم بوو كه دەیزانی چۆن دلی ئەمریکیەکان بگریت و، منیش " ئایك " م خۆش دەویست.

بەئەركی خۆم دەزانی و لەراستیدا بۆمن شانازییگی گەورەبوو، كه لەری و پرەسمی بەخاك سپاردنی ئەم سەربازە، سەربەرزە و ئەم ئەمریکیەمەزنەدا بەشداری بكەم. ئەوم لەبیرنەكردووە. لەسەردەمی دەسەلاتی ئەودابوو كه ویلایهتەیهكگرتوووەكان لە هەمبەر سیاسەتەکانی موسەدیق دا پشتیوانیان لەمن كرد. لەبەرئەووە بۆچوونی گشتی وابور كه سیاسەتەکانی موسەدیق بۆ دنیای ئازاد بەلاھینەرەو زەمینەیی رووخانی ئێران دەرەخسینیت. دەبیت دانی پیدابنریت كه سیاسەتی دەرەوہی ئەمریکا، لەژێر رێبەرایەتی جۆن فاستیردالس دا، ئەوكاتە زۆر بەهێزبوو و لەبەرپشت بوونیشی دا قسەھەلناگریت.

لە ۱۹۵۳ بەملا، لەگەڵ ریچارد نیکسون دا پەيوەندییگی دوستانەیی زۆرقایم هەبوو. ئەو لەو سەردەمەدا جینگری سەرۆك ئایزینهاقیرو بوو. لە سەردەمی سەرۆك كۆماری ئەودا پەيوەندی ئیمە لە گەل ویلایهتە یەكگرتوووەكاندا گەیشته ئاستیگی زۆر بەرزو لەسەردەمی جرالدفوردیشدا هەرلەم ئاستەدا مایەووە. سەبارەت بە پەيوەندییەکانی دەرەوہ نیکسون روانگەیهکی روونی دەربارەیی مروقەکان و

روداۋەكان ھەبوو ھىشتا ش ھەيەتى . سىياسەتى ئەو بۇ كۇتايى ھىنان بە شەرى ئىتىنام و ئاسايى كردنەۋەى پەيوەندى لەگەل كۇمارى خەلكى چىن دا سىياسەتتىكى ھەلسەنگىندراۋ، زىرەكانەو بەپارىزەۋە بوو . شىۋازى زۇر وردى ئەو لە پىكھىنانى ھاوسەنگى ھىزەكانى جىھاندا پلەۋپايەيەكى تايبەتى بە ويلايەتەيەكگرتۋەكان بەخشى .

پىش لەۋەى نىكسۇن بىيىت بە سەرۇك كۇمار، لەتاراندا پىكەۋە وتوۋيۇزىكى چىروپىرمان ھەبوو دەرکەوت كەسەبارەت بەزۇرىك لەبنەماسادەكانى جىۋپۇلىتىك بۇچوۋنى ۋەك يەكمان ھەيە . بۇ نىمۇنە: ھەر ئەتەۋەيەك دەبىت بەدۋاي يەكگرتن لەگەل " ھاۋپەيمانانى سىروشتى خۇى " دابىت، اتا ئەو ۋلاتانى كەبەھۇى بەرژەۋەندى ھاۋبەش و بەردەۋام لەگەلىان پەيوەندى ھەيە . دەبىت چاۋدىرى بىرىت ھەتا لەپىكھاتنى يەكىتى گوماناۋى دوورى بىرىت، چونكە ھەمىشە ئەۋمەترسىيە ھەيە كە ۋەھا يەكگرتنىك رەنگە بىيىتە ھۇى دەردى سەرۋ ھاۋپەيمانىكى دۇنياۋ بەردەۋام چاكتەر لە دە ھاۋبەش كە رەنگە لەكاتى مەترسىدا خۇبىزەۋە . رىچاردىنىكسۇن راست يەكىك لەۋ ئەمىركيانەيە كەبەھاتنى بۇ تاپاۋگەى كوئىرناۋاكا ئەمەگناسى خۇى بەرامبەر بە دۇستىكى دىرىنى سەلماندا . ھىنرى كىسىنجىر لەۋ كاتەۋە دەناسى كە سەرۇكى ئەنجومەنى ئاسايىشى نەتەۋەيى بوو . ئەو سەرئەنجام پۇستى ۋەزارەتى دەرەۋەى لە سەردەمى نىكسۇن ۋورددا بەدەستەيىنا . كىسىنجىر پىاۋىكە كەئەزمۇۋنى دوورو دىرىژى ئەو دەرۋەتەى بۇ پىكھىناۋە ھەتا لە زانىارى سىياسى دەستى يەكەم – جا ئەمىرىكى بىت يان نىۋنەتەۋەيى – بەباشترىن شىۋە كەلك ۋەرىگىت .

دەبىت بلىم كە كىسىنجىر ھەمىشە بە كەسىكى راستگۇ دىۋە . پابەند بەۋ بنەمايانەيە كە خۇى باۋرى پىى ھەيە بە ئاگادارىۋون لە توانايى و بەپرسايەتى ئەمىركا لە پىكھىنانى ھاۋسەنگى ھىزو دابىن كردنى ئاشتىيىكى جىھانى و سەرپەرزەندا، خزمەتى ۋلاتەكەى دەكات . پىۋىستە ئەۋەش زىادبەكەم كە روانگەى جىۋپۇلىتىكى ناۋبراۋ بە تەۋاۋەتى لەگەل بىروپۇچۋونەكانى من دا يەك دەگىتەۋە .

ھىنرى كىسىنچىر ھۆشىكى بەراستى جىاۋازى ھەبوو ھەرۋەھا دووتايبەت مەندى ھەيە كەبەداخەۋە لە زۆرىك لەگەۋرەپىاۋاندا نابىنرئىت: ھەم بىسەرئىكى باشە ھەم شۆخىكى باش.

لە سەردەمى سەرۆك كۆمارى جرالدفۆرد دا، كاتىكە كىسىنچىر بۇ راگە ياندنى رىكەۋتننامەى بازىرگانى پەنجا سالەى پەنجا مىلياردۆلارى سەردانى ئىرانى كرد پەيوەندى دوو ۋلات گەيشتە بەرزترىن ئاستى خۆى.

لەناۋسىياسەتۋانانى ئەمريكا كە بىرەۋەرىيىكى روونم لىيان ھەيە دەبىت لە ئاورىل ھرىمن و سەرۆك ترومپىن و سەرۆك لىندۆن جانسۇن يادبەكم. ھرىمن م لە سەردەمى شەرۋە دەناسى و بەردەوام بۇ ئەم كەسايەتتە گەۋرەى حىزبى دىمۆكرات رىزىكى زۆرم دادەنا. سەرۆك ترومپىن لەچركەساتەگەۋرەكانى مېژۋىيى دا دەيزانى كە چۆن بەپىشت بوونى خۆى نىشان بدات. بەلام لىندۆن جانسۇن، لە روانگەى منەۋە سەرۆك كۆمارىكى گەۋرەبوو كە رەنگە مېژۋو ۋەك پىئويىست بايەخى پىنەدايىت. ھاۋسەرەكەشى لىدى بىرد خاۋەن تايبەت مەندى گەلىكى بەرزو بەرچاۋ بوو.

جۆرجى شەشەم پاشاى برىتانىا، بىئىقېن و بلوم:

لە سالى ۱۹۴۸دا بوو كەبۇ يەكەم جار لە پۆستى پاشايەتى دا سەردانى دەرەۋەى ۋلات و لەندەنم كرد. لەو سالەدا يارىيەكانى ئۆلەمپى لە لەندەن دا بەرئۆدەچوو و رەنگە ھەرلەبەر ئەم ھۆكارە بىت كە كاربەدەستانى بەرپىرسى پىشۋازى كردنى فەرمى لە بەرئەۋەى گرفتارى كاروبارى يارىيەكان بوون، نەيان توانى ئەو جۆرەى كە پىئويىست بوو ئەركى خۇيان بەرامبەر بەمن جىبەجى بكن. بەلام خاۋەن شكۆ، جۆرجى شەشەم و بنەمالەكەى بەرئۆدە پىشۋازىيان لەمن كردو لەم چاۋپىكەۋتنەدا بىرەۋەرى خۆشم بۇمايەۋە.

لەلەندەن لە گەل بەرئۆد بىئىقېن ۋەزىرى كاروبارى دەرەۋە و توۋىژئىكى دوورو درىژم ھەبوو. لە كاتى قسەكردن دەربارەى سەرچاۋە سروسشتىيەكانى ئىران، كاتىك

ئامازەم بە ناوچەي کرمان کرد، بييقين هاواری کرد: " راسته، کرمان ! له ناوچەي ژێردەسەلاتی ئیمەدا..."

قەسەکەيم پي بپري و گوتم: " بهلام دەبيت بلیم که سەرانسەري ئيران لەريزي و لاتانی ئازاد دايه."

بييقين به پەله ولامی دايهوه: " مەبەستی منيش هەر ئەوه بوو. " و سي مانگ دواتر، فخرئارايی له چەند مەترپيهوه بەرگوللهی دام.

هەر لەسالی ۱۹۴۸دا، سەردانی فەرەنسەم کردو لهگەل سەرۆک لئۆن بليوم و گيموله دا چاوپيیکهوتنيکی دوورو دريژم هەبوو. پاش ئەوهی که باسيکی گشتيم لهسەر بەرنامەي چاکسازی کۆمەلایهتی خۆمان خستەروو، له گەل ئەم دوو ريبەرەي دونیای فەرەنسەيی زمان دا پەيوەنديکی باشم دامەزراند، دەتوانم بلیم که بەشپوهيهکی باش کاریگەريم لهسەن ئەوان دانا. لهگەل ريبەرانی ديکەي و لاتانی رۆژئاوایي دا پەيوەنديکی دۆستانەم هەبوو. پيشتر يادم له والری ژيسکارديست، ئەم پياوه پرجم وجۆله کردووتهوه.

گەورەپياوانی ئەفريقا:

بیرەوهری چاوپيیکهوتن لهگەل هايلهسەلاسی ئيمپراتوری ئەتيوپيا هەميشه بهلای منەوه مايهی خووشي بووه. ئەم مرۆڤه بەگوروتينيکی نيشتمانپەرورەرانەي بي وينهوه له هەمبەر ئيتاليایيهکاندا خوراگری کرد. وتوويزژهکانمان زۆر گيانی بەگيانی و له رووی راستپيهوه بوو و جاروبار پيم لهسەر جەرگی خۆم دەناو ئەنجامدانی چاکسازی جۆراوجۆرم بەناوبراو پيشنيازدهکرد. ئەو کاتەي که قوتاببيکی لاوبووم، بەرگریيهکانی ئەوم لهسەرکورسی ئاخاوتنی کۆمەلەي گەلان له جنيق دا بيست. ئەو لەداکۆکی کردن له ولاتهکەي سەرکهوتنی بەدەست نەهینا. کۆمەلەي گەلان دەسەلاتيکی نەبوو و توانايی ریکخراوی نەتەويهگرتووهکانيش لهو زیاتر نەبوو. ئەمرو چي بەسەر ئەتيوپيادا هاتووه؟

ئىمە لەبىرى ئەو دەبا بويىن كە يارمە تىيىكى زىياترى ساحىلى عاچ بدەين كە لەلايەن بەرئىز ھوڧود بۇئانىي - يەو ھە سەرۇكايەتى دەكرا. سىياسەتى ئىمە سەبارەت بە ولاتانى دىكەي فەرەنسەيى زمانى ئەفريقا ھەك گابۇن و سىنگال یش ھەربەم شىو ھەبو ھە.

پەيو ھەندى دوستانەي من و سەرۇك سەنگور زۇرقايم و بەردەوام بوو. ئەم سىياسەتوانە كە خاوەن پلە و پاىە و رىزىكى جىھانىيە، نەتەنيا بەرپو ھەبەرىكى ديارو بەرچا و بەلكو مامۇستاي زمانى فەرەنسەي و شاعرىيىكى بەنرخىشە. لەگەل ئەو دا سەبارەت بە نىگرىتوود، كە رىبازىكى رەسەنى تىكە لاوى فەرەنگىيە بەدريزى قسەم كرد. ئەم رىبازە لە ناخم دا زىنگايەو ھە، لەبەرئەو ھەي لە تەواوى ماو ھەي ژياندا بەردەوام بە دوای قوولتريىن و كوئتريىن ريشەكانى ولاتەكەمدا گەراوم. بە ھوى ھاندانى سەرۇك سەنگور ھەبو كە بەدوای سىياسەتى تاييەت بە ئەفريقادا روشتين. بەداخەو ھە نەمتوانى بوخۇم سەردانى سىنگال بكەم بەلام شابانو ھە نوينەرايەتى من سەردانى ئەويى كرد و پيشوازيىكى گەرم و گورى لىكرا.

دۇستانى ھەرەبەم:

دۇستم ھەسەنى دوو ھەم، ئەوكاتەي نىشتمانپەر ھەي خوى سەلماندا كە ھىشتا جى نشين بوو. ئەو كە بەخت و ناوچاوانىكى باشى ھەيە، توانيو ھەتى لە چەندين پەلامارى كوشتن رىزگارى بىت و لە شەپرى بەناوبانگى گرتنەو ھەي بىباندا سەربكەو یت. پاشايەكە بە تاييەتمەندى ھوشى جىاوازەو ھە. ناوبرا و لە نەو ھەي پىغەمبەر ھە دوكتۇراي ماقى لە زانكوى بىردو ھەرگرتو ھەو بەم شىو ھەيە لە دو فەرەنگى ئەوروپى و قورئانى بە تەواو ھەتى سوودمەندە. پىويست بە وتنىش ناكات بەلام دۇعا بوخوى و گەلە ئەمەگناسەكەي دەكەم.

دو ھەدوای ئەو روودا ھە بەئازارنەي كەلەم مانگانەي دو اييدا بەسەرمەن و خىزانەكەمدا ھەت، ئەو ئاورىكى بى وىنەي لە ئىمە داىەو ھە زمانم ناتوانىت

منه تباری و سوپاسی ئه وم له دلدا دهرپریت. ئه و بهم کاره ی به ره و روی هه موو
 ئه و که سانه ی وه ستایه وه که فه رموده کانی پیغه مبه ریان له بیر کرده.
 نابیت له بیر ی بکه ی که ئه نوهر سادات، جینشینی ناسر، سه روکایه تی ولاتیکی
 گرته نه ستو که نه ته نیا شکستی خوار دبوو به لکو سووکایه تیشی پیکرابوو و
 دروشمین دروین، بیرو پای گشتیشی سه باره ت بهم ولاته به لاریدا بر دبوو. ئه و
 دووباره دهستی دایه وه شهرو به پالپشتی چه و چوله کانی سو فیه ت، سه رکه وتنی
 به ده ست هیئا. به لآم ئه م سه رکه وتنه بو ئه و هه لگری نرخیکی گران بوو و
 له راستیدا له بهر سه قامگیر کردنی ناشتی بوو که راویژکارانی رووسی دهر کردو
 سیاسه تیکی سه ربه خو ی ته نیا له پینا و بهر ژه وه ندی خه لکی میسر دا داپشت.
 به کرده وه دهر هیئانی ئه م گوژانه له سیاسه ت دا پیویستی به تیگه یشتنیکی
 سیاسی به رین و نازایه تی زور هه بوو، هه ربویه، له میژوودا له سادات وه ک
 بلیمه تیکی به نرخ ی میسر یاد ده کریته وه. له ناخی دل مه وه و بهوپه ری دل سوژی و
 پاکیه وه بو ئه م میسر یه مه زنه و گه له که ی دوعاده که م و له مه ش زیاتره یچم له ده ست
 نایه ت.

به لآم سه باره ت به شاحوسه ی پاشای ئه رده ن، ستایشی ئه م پیاوهم بو ناکریت. ئه و
 نه ته نیا دۆستی من به لکو برامه. بویری زور و خوشه ویستی راسته قینه ی بو
 ولاته که ی نازایه تی و دلپاکی ئه و دووه ینده ده کات. له راستیدا ئه گه ر شاره زای
 هه لکه وته ی ستراتیجی ئه رده ن نه بیت له هه لئس و که وته ی بهر زو دلئاوه لایی ئه و
 تینا گه یته. له زور به ی روودا وه کاندا، حوسه ی له به ره و روو بوونه وه له گه ل
 گیرو گرفته کاندا قورس و قایم هه نگاوی هه لگرتووه. تیگه یشتنی له سیاسه ت و
 به برشت بوونی ئه وی له چوار ریئانی روودا وه کانی دونیادا داناوه و شیاوی ئه وه یه
 که به هه مو ناواته کانی بگات.

حه زده که م باسی رووداویک بکه م که به برشت بوونی و دلنیا یی حوسه ی نیشان
 ده دات. به فیتی عه بدولناسرو به شداری یه کی که له ژه نراله کان، کووده تایه که له
 ئه رده ن دا کرا و پادگانیک به ته وا وه تی یاخی بوو. حوسه ی به شه وقی

نىشىتمانپەرورەرى و بوۋىرى و بى پاسبەوان رۇشت بۇپادگانەكە و ئورەندە بەدەنگەوازىكى ژىرانە و قايمەۋە قسەى بۇ سەربازەكان كرد كه پاش كۆتايى ھاتنى قسەكانى سەربازەكان ھوتاقيان بۇ كىشا و پەشىمان بوونەۋە.

تیتۆ، چاۋشسكۆ، ھاكۆئۆفینگ:

پىۋىستە جارىكى تر بگەرئەۋە بۇ دونىاي كۆمۆنىزم و يادىك لە سى كەس لەرىبەرانى ئەو دونىايە و اتا تیتۆ و چاۋشسكۆ و بەرىزەھاكۆئۆفینگ بگەم كە ھەركام لەوان پلەۋپايەكى تايبەت بەخۆو جىاوازيان ھەيە. ئەگەر وانەكەم ئەۋا باسەكەم سەبارەت بە گەرەپپاۋان ناتەۋا دەمىنىتەۋە.

جگە لەئىران، يوگوسلاڤيا تەنيا و لاتىك بوو كە لە ژىر ھەل و مەرجىكى دژۋارداۋ، ناليم بەژان، لە ھەمبەر جۆزىف ستالين دا خۇپراگرى كرد. لىك نزيك كردنەۋە و يەكخستنى نەتەرە جىاوازيەكان و مۇدىرنىزەكردنى و لاتىكى ۋەك يوگوسلاڤيا ئىشىكى ئاسان نەبوو دەبىت دان بەۋەدا بنرىت كە مارشال تیتۆ ئىشىكى بى وىنەى ئەنجام دا. لە خوا دەپارئەۋە كە جىنشىنانى تیتۆش ھىزوتوانايى ئەريان ھەبىت.

ھەزەكەم رىزى خۆم بەرامبەر بە نىشىتمانپەرورەرى قايم و ئىرادەى بەھىزى سەرۆك كۆمارى رۇمانيا لە پارىزگارى كردن لە سەربەخۆيى و لاتەكەى دەرىپم. يەكەتەى من و ئەو سەرچاۋەى لە دۇستايەتى نزيكمان گرتبوو. ئايا پىۋىستە كە ديسان بەپىرى بىنمەۋە بازىرگانى ئىمە نەتەنيا لەگەل رۇمانىادا بەلكو لەگەل ھەموو لاتانى رۇژھەلاتى ئەۋروپادا لەحالى پەرەسەندن دا بوو؟ ئەمەش ۋەك زۇربەى ئىشەكانى تر سىياسەتى سەربەخۆيى خوازانەى ئىمە و پىكەۋەبوون و يەكەتەيمان لەگەل گەلانى نىيازپاكدا نىشان دەدا.

ھەرۋەھا پىۋىستە بەرامبەر بە ئەمەگناسى رىبەرانى چىن كورنۇش بېم. كاتىك بەرىز ھاكۆئۆفینگ سەردانى كردم، و اتا ئەۋكاتەى قەيرانى ئىران گەشتبوۋە

ئەوپەرى خۇي، ئەو ھەستەم لادروست بوو كە تەنيا چىنئىيەكان خوازىارى ئىرانئىكى بەھىزن.

لە كۇتايىدا، چۇن دەتسوانم كۇتايى بەم فەسلە كورتەبىنم و لەسەرۇك خوزەلوپزىپۇرتى يو، كەلە ۋلاتە جوان و رازاۋەكەيدا سەرقالى نووسىنى ئەم پەرتووكەم، ناۋىك نەھىنم؟ كاتىكە لەسالى ۱۹۷۵، لە سەردانىكى شەرمى دا بۇ مەكزىك ستايشى سەرۇك لوپزىپۇرتى يوم كرد، بەراستى ھىچ بەخەيالىمدا نەدەھات كە رۇژنىك لەم ۋلاتەدا ژيان بكەم. خۇشبەختى من لەۋەدايە كە ۋلاتى مەكزىك كەسىكى ۋەك بەرىز لوپزىپۇرتى يو بەرىۋەى دەبات. ئەو كەسىكى چالاكە و بىرواي بە پىۋىست بوونى ھاوكارىيە ئابورىيەكانى دوولايەنە ناپىتە ھۇى ئەۋەى كە ئەركەكانى خۇى لە پىناو سەربەخۇيى ۋلاتەكەيدا لەبىركات.

فەسلى ۲۲

دیمۆكراسى پاشايەتى بەوجۆرەى كەدەبوو بېيت

سیاسەتى ناوخۆیى لەم سى بنەمايەو سەرچاوەى گرتبوو: بەشداری، نەمانى ناوەندیى، دیمۆكراسى. دەمویست خەلكى ئىران لە بەرپۆوەبردنى ولات و بنیات نانى ئابورییەكەیدا بەشیوہیەكى زۆر شوین دانەر و بەرچا و بەشداری بکەن. دەبوو شوپشى سپى ئیمە بەم ئامانجانە بگەيەنیت. خانەکانى داد، ئەنجومەنەکانى گوندوشار و شارستان و پارێزگا بە دەسەلاتى زۆرەو، ھەموویان بەئامرازى بەشداری کردنى سیاسى خەلك دەھاتنە ئەژمار. بەشداربوونى کریکاران لە بەرپۆوەبردن و قازانجى یەكەگەرەکانى بەرھەم ھیناندا بەئەنجام گەیشت بوو. بەدئنیایییەو پێویست بوو كە دەولەت لە ناوەندەو ھەندى لە كاروبارەکانى وەك سوپا و پۆلیس و سیاسەتى دەرەكى و دارایی بەرپۆوەبات. و بەتایبەت پەروردهو فیرکردن كەلەزمانى فارسى پارێزگارى دەکردو سنوورەكەى بەرین دەکردەو. بەكارھینانى ھەمەلایەنەى زمانى فارسى بۆگەیشتن بە یەكیتی بوو. بەلام لە پارێزگاكاندا، بەرنامەى رادیویى بە زاراوەى ناوچەیی بلاودەبوو.

ئۆگىرى تاك بە پارىزگا و شارو گوندهكەى كەلەژىر نىرى دەسەلاتى ناۋەندى رزگارى بوۋەبەھىچ جۇرىك لەگەل ئۆگىرى بەنىشتمان لەدژايەتى دا نىيە. راست بەپىنچەوانە: سىياسەتى بەشدارى كردن لەسىياسەتى نەمانى ناۋەندىتى جىياناكرىتەۋە لەم سالانى دوايىدا لەسەر سىياسەتى نەمانى ناۋەندىتى پىداگرىم دەكردو دەمويست تا ئاستىكى زۆر بەرەۋپىشەۋەى بېم.

پىويست بوۋ بۇ جىبەجى كردنى ئەم سىياسەتە چاكسازىيىكى بنەرتى لە بەرپۆەبردنى ولاتدا پىكىبىت و ھەرىۋىە خۇمان دەستمان كرد بە پەرۋەردەكردنى فەرمانبەرانى دەۋلەتى باش و دەرۋەست و دروستكار كەھەم نىشتمانپەرۋەرىن و ھەم داھىنەر. بەدئىيايىەۋە دەكرى بلىن كەتاسالى ۱۹۸۲ سى مىيۇن كەس بەھىزى كارى ئىمە زىاددەبوۋ و ھەرۋەھا بەرپۆەبەران و ئەندازىاران و پزىشكان و ئەو تەكنىك كارانەش كەلە قوتابخانەكانى تەكنىكى و پىشەيى دا پەرۋەردەدەكران دەھاتەپەناى ئەم ھىزە و لەم ژمارەيە زىاددەبوۋ. سوپاش دەرۋەتى كاركردن و پىشەى نوئى بۇلوانى ئىمە پىك دەھىنا.

پاشايى بەماناى دەسەلات نىيە:

لە پروانگەى منۋە گەيشتن بە دىمۆكراسى بى بەشدارى كردنى خەلك و نەمانى ناۋەندىتى ئاسان نايىت. بەلام لىرەدا پىويستە ئاورپىك لە رابردوۋ بدەمەۋە. رۇژىك باۋكم بەمنى گوت دەيەۋىت ولاتىكم بۇ بەجى بىلىت " كەلەبەرھەبوۋنى دەزگاين دەۋلەتى مكمۇم سەقامگىر بتوانىت بى چاۋدىرى كردنى راستەوخۋى بەرپرسانى بالا خۋى بەرپۆەببات. " لەوكاتەدا زۆرگەنج بووم و ئەم قسەيەى بابم بەلاۋە خۇش نەبوۋ و ئەوم بە نەبوۋنى متمانەى بابم بەخۇم لىكدايەۋە. پىم و ابوۋ رەزاشا گومانى خۋى بەرامبەر بە لىھاتوۋى من بۇپاشايەتى دەرەدەبىرت. تەنيا ئەوكاتەى كە وازى لە دەسەلات ھىنا و سەردەمى داگرىكردنى ولاتم ھات تىگەيشتم كەبەمىرات بردنى پاشايەتى مەشروۋتە شتىكە و بەمىرات بردنى

دەسەلات شتېكى تر. لېرەوھىيە كەبۇپاراستنى ولات لە بەرامبەر دەسەلاتىكى ئۆلىگارېشىدا، پېئويستى دامەزاندنى ناوھندگەلى راستەقىنەى ديمۇكراتىك لە ئىراندا بە پېئويستىكى بى ئەملاو ئەولا دەھاتە بەرچاۋ. رەنگە رەخنەم لىنگرن كەبۇ بەدى ھاتنى نەمانى ناوھندىتى زياد لەپېئويست پەلەم كرد. بەلام پېئويستە بلىم كەمن بۇ بەرپۆھبردنى ئەم رىكخراۋەگەورەيە پىشتم بەھىزىبى رىستاخىز بەست بوو. بەلام ھۆكارى دۆرەنەكەى باس دەكەم.

بەشدارى خەلك و نەمانى ناوھندىتى و ديمۇكراسى لەھەمووئاستەكانى ژيانى مىللەتى ئىمەدا بۆئەھى كە بە ھەلبژاردنى شارەوانىيەكان و ئەنجومەنەكان بگات تەنيا لە چوارچىۋەى پاشايەتى مەشرووتەدا ئەگەرى سەرکەوتنى ھەبوو. ئىران ھەمىشە و ھەنووكەش، ئىمپراتۆرىيەتىكە، واتا پىكھاتەيەكە كە پىكھاتوۋە لە قەومى جىاواز بەزمانى جىاواز و دابونەرىتى جىاواز و تەنانەت ئايىنى جىاوازش، ھەرچەند كە زۆرەيان موسلمانن.

ھەربۆيە پېئويستە كە پاشايەك لەسەرەوھ ئەم پىكھاتەو كۆمەلەيە يەكگرتووبكات بۆئەھى بتوانىت ديمۇكراسى پاشايەتى راستەقىنە جىگىربكات.

تىكەل كردنى ئەم وشەيە نابىت بېيئە ھۆى سەرسوۋرمان. لە راستىدا پېئويستە بە بېرىتتەوھ كە ھەرچەندە بە پىنى دەستورى سالى ۱۹۰۶ و ۱۹۵۰، پاشا دەتوانىت داۋاى قەبوول كردنى پلانەكانى لە دەولەت بكات، بەلام دىسانىش پاشايەتى مەشرووتەيە و پاشايەتى دەكات، نە حكومەت.

دىمۇكراسى پاشايەتى، ھەم كۆكردنەھى ھەموو پىكھاتە قەومىيەكانە لە ژىرنالايەكدا و لەچوارچىۋەى سنورىكى پىرۇزداۋ، ھەم يەك خىستنى ھەموو چىن وتويزىن كۆمەلەيەتتە لەناو كۆمەلگەيەكدا كە بۇ بەرز بوونەوھ و پىشكەوتنى خۆى خەباتى كردوھ.

- كەواتە بەلاجەوى نىيە كە ئەگەر بەوپەرى تواناۋە ھەول بۆلەناۋبردنى

بدەن؟

فەسلى ۲۳

سەرگەۋتن و شكسته كانمان

بەپراي من دەكرى دەسكەۋتە گرنگەكانى شۇپشى سىپى كەدواترېوو بەشۇپشى شاۋ خەلك بەمجۆرە كورت بگىرتەۋە: بەدلىنئايىيەۋە ئىران خۆي لە خوۋوخدە و ھەلومەرجى كۆمەلەيەتى و ئابوورى سەدەكانى ناۋەراستى پەنجاسالى رابردو و رزگارکرد. ئاشكرايە كە ئەۋوئىرانىانەي كە بەھۆي شۇپش و شەپرى ناوخۆيى و حكومەتى پرلەبشيوى و ئالۆزى ئىستاۋە پىكھاتوۋە رەنگە ئىران بەرەوداۋە بگىرتەۋە، بەلام بەگومانم لەۋەي كە ئەۋرىنگاي كە بۇ مىللەتەكەم دەسنىشانم كرد لەبنەرەتدا تووشى گۆران بىيىت.

راستىيەكان بەپىي ئامار:

ھەنوۋكە دەبىت پىشت بەئاماربەستم. ئىمە تەرازنامەي لە رادەبەدەر ئەرىنى تايبەت بە بىست وپىنج سالى رابردووى ئىرانمان رىك نەخستوۋە. رىكخراوى نەتەۋە يەكگرتوۋەكان ئەم ئىشەگرنگەي ئەنجام داۋە. ئىمە لە بوۋارە جۇراۋجۆرەكانى سىياسەت و پەرۋەردەۋ فېرکردن و خۇش بزيوى كۆمەلەيەتى و گەشەپىداندان لە ھەموۋولاتانى لەحالى گەشەسەندندا لە پىشتىرېووين. دوايىن

بەرنامەى پىنچ سالەى ئىمە مژدەى گەشەيەكى سالانەى لە ۲۶٪ دەدا. ئەم گەشەکردنە لەسالى ۱۹۷۵دا بەپىيى ئەو نرخانەى واھەبوون لە ۴۲٪ بەرزتربووە، كە چوارنەوئەندەى گەشەى سالانەى ژاپون بوو.

ئەو نامارانەى كە لە لاين رىكخراوەكانى پەيوەندىدار بە نەتەوہ يەكگرتووەكانەوہ بلابوونەتەوہ نيشانى دەدات كە لەسەرەتاي شوپشى سىپى بەدوا، گەشەى ئابوورى سالانەى ئىران لە ۱۳٪ بوو. ئەگەر نامارەكانى رىكخراوى نەتەوہ يەكگرتووەكان قبوول بكەين، لەماوہى بىست و پىنچ سالدا تىكپراى داھاتى سالانەى تاك لە ۱۶۰ دۆلارەوہ بۆ ۲۲۰۰ دۆلار لە سەرەتاي سالى ۱۹۷۸دا بەرزبووہ كەھەر ئەم ژمارەيە بە ليكدانەوہكانى ئىمە ۲۵۴۰ دۆلار بوو. لەبىست و پىنچ سالى رابردوودا ولاتى ئىمە بارودۇخىكى وەك كارگەيەكى بەرھەمەينانى بەخۇگرتبوو كە پىكھاتە پىويستەكانى مودىرنىزاسيونى بەرھەم دەھينا: زانكۆكان، قوتابخانەكان، دامەزراوہ پىشەيەكان، نەخۇشخانەكان، رىگاوبانەكان، رىگاكانى ئاسن، بەنداوہكان، وىزگەكان، شالوولەكانى گازی سروشتى، كارگەكان، شوينەكانى پىشەسازى و فەرھەنگى و وەرزشى، ھەرەوہزىيەكان، شارەكان و گوندەنوئى كان. ئىستا دەزانين كە ولاتەكەمان بۆچ ئاستىك لە رۆژرەشى دا بەزىوہ.

لە سالى ۱۹۱۱دا ياسايەك پەسەندكرا كە خویندى سەرەتايى لەتەمەنى ھوت سالىيەوہ ناچارى دەكرد، بەلام قوتابخانەو مامۇستايەك لە گوپرى دا نەبوو و دەسال دواتر بەگشتى ۴۰۰۰۰ كەس لە قوتابخانەكانى سەرەتايى و ناوہندى و خویندىنگەكانى بالادا دەيان خویندى. ھىچ قوتابى يەك نەيدەتوانى بېروانامەى بالادە دەست بىنيت چونكە لە ولاتدا زانكۆيەك نەبوو.

لەسەرەتاي پاشايەتى من دا ۴۰۰۰۰۰ خویندىكارو قوتابى سەرقالى خویندىن بوون. لە سالى ۱۹۷۸دا زياتر لە دەمليون كەس خەرىكى خویندىن بوون كە ۱۸۵۰۰۰ كەس لەوانە خویندىكارانىك بوون كە لە ۱۸ زانكۆ ۱۳۷ قوتابخانەى بالادا دەيانخویندى. لە سەرەتاي ھوكمرانى بنەمالەى ئىمەدا ۹۹٪ى خەلك

نه خوینده واریبون، له سه ره تای ده سه لاتداری مندا ئەم ژماره بۆ له ۸۰٪ دابهزی و له ۱۹۷۸ دا ته نیا له ۲۵٪ ی خه لک نه خوینده واریبون.

حاشا له راستیانه ناکریت. ئەوهی که بۆ باسکردن ده شیت ئەو شیوازیه که به که لک وه رگرتن لئی توانیمان بهم ئەنجامه بگهین.

له کاتی سه ره لانی ئیسلامدا که مایه ی به خته وه ری مرۆقه، ئیران لانکی زانست بوو تا ئەو جیی که پیغه مبه ر فهرمووی: " ئەگه ر زانست له ئەستیره ی په روین دا بیته ئیرانییه کان به دهستی دینن."

چاره یه کی تر نه بوو

له ماوه ی ئەم هه مووه ساله دا، رژیمیان به سته مکار ناوبردو به دیکتاتۆریه ت تاوانباریان کرد، هه رچه ند هه ندی جار به سیفه تی رووناک بیریش وه سفیان کرد. له سته مکاری و بوونی زیندانیا نی سیاسی یادیان ده کردو به ناوه و پیشیل کردنی مافی مرۆقیان ده دایه پالی. هه موو ئەم بوختانانه جیگای باسکردنه، به لآم پیش له وه ی که ته نانه ت له باره یانه وه بیریش بکه ینه وه ده بیته و لآمی ئەم پرسیا ره سه ره کییه به ده ینه وه که " نایا و لاتی ئیمه چاره یه کی دیکه ی هه بوو؟"

پیویسته له بیرمان بیته که ئیران، به و پیگه جوگرافیا ییه گرنه گه یه وه که هه یه تی، له ریزی " ولاتانی له حالی گه شه کردندا" بوو. به بیست و حه وت ملیۆن که سه وه له سالی ۱۹۶۸ دا که له ۱۹۷۸ ده گه شته سی وشه ش ملیۆن که سو و پیده چوو ژماره ی دانیشتوانی له ۱۹۹۰ دا بگاته سه رو ی په نجام ملیۆن که سه وه. واتا هه موو سالی که ده بیته ملیۆن نیک زگی نو ی تیریکریت و ملیۆنیک پیشه ی نو ی دا بین بکریت.

ئه گه ر قه بوولی بکه ین که رینگای گه یشتن به دیموکراسی راسته قینه له رپه ره ی بینای ئابووری دروست و به هیزه وه تیده په ریت، ولاتانی هه ژاری " له حالی گه شه سه ندندا" بۆ گه یشتن بهم دیموکراسیه ده بیته چ بکه ن؟ نایا نابیته هه موو ئەو سه رچاوه سه روشتی و مرۆییه ی که له به رده ستیان دایه وه گه ری بخن بۆنه وه ی

دەولەتمەند بېنەوە و ژيئرخانى ئابوورى خويان بىيات بىنن، كە بەبى ئەوە
"دىمۇكراسى" دەبىتە وشەيەكى بى نىوەرۇك؟
بەبۇچوونى من لەم سەردەم و رۇزگارەدا، ھىچ ولاتىك ناتوانىت بلىت لە رووى
سىياسىيەو سەربەخويە مەگەر ئەوەى كە خاوەنى پىكھاتەيەكى ئابوورى قايم و
بەھىزىت. ئەمە مەرجىكە حاشاى لىناكرىت و بەبى ئەم مەرجەش ھىچ نىيازپاكى و
ماندوو بوونىك و ھىچ مافىكى مەعنەوى و بىراردانىك ناتوانىت بىتە ھوى ئەوەى
كە گەلىك لە حالەتى خزمىكى دواكەوتووى ئەو ولاتانەى كە لەرووى ئابوورىيەو
بەھىزن و سەرنەنجام لە رووى جفاكىيەو پىشكەوتوون خوى قوتارىكات. ئەمرۇ
ئازادى و دەسەلاتدارى گەلان بە ھوى ھىزى ئابوورىيەو مسوگەردەبىت و ھەر ئەم
ھىزە ئابوورىيەيە كە ھەل و مەرجى بە دەستھىنانى دىمۇكراسى راستەقىنە فەراھەم
دەكات.

ولاتانى بەرجەستە:

پوانىنىك بۇ نەخشەى جىھان نىشانى دەدات كە لە ۱۵۰ ولات تەنبا ۲۵ ولاتيان بە
پىنى ستانداردەكانى رۇزئاوا، دەكرى لەرىزى ولاتانى دىمۇكراتىكدا دابنرىت. ئەم
ولاتانە چ پىشەسازى بن يان كشت و كالى، ھەموويان ئابوورىيىكى پىرەونەقىان
ھەيە و ژيانيان لە ئاستىكى بالادايە.

جيا لەم چەند ولاتە بەرجەستەيە، گەرچى بۇ نمونە بە روالەت لە نىمچەوشكارپوى
ھىنددا سىستەمگەلى دىمۇكراتىك حكومەت دەكەن، بەلام ئەم سىستمانە لە
جياتى ئەوەى كە رىگىرى بكەن لە ھەژارى، نەخوشى، نەخويندەوارى، ململانئ
ناوخويى و خوراگرى خەلك لە ھەمبەر مودىرنىزاسيون دا يان نا لەدژى ئەمانە
خەبات بكەن، كەچى شان بۇ ئەم بەلايانە شل دەكەن، ئەويش راست لە بەر ئەم
ھۆكارەى كە ئابوورىيىكى بە ھىزىان نىيە.

ليزدا به بوچووني من، يه كيک له گرنگترين پرسه کاني سهرده مي ئيستا جيگاي باسهو ئه وئيش پرسينکه که جگه له ولاتاني بهرجهسته له سهر هه موو ولاتاني ديکه کاريگهري هه يه: ئايا پيويسته به ئاستيني بهرتر له ژيان بگهين يان ده بيت چاوپوشي لئبکهين؟ ئايا ده بيت به تاقه توه له ئه نداميني ولاتاني جيھاني سييه مدا بمينينه وه يان له دهر وازه يه که وه که شارستانيه تي نوئ له پشتيه وه يه تي تيپه رين؟

ولاتاني له حالي گه شه کردندا ئه گهر تيپه رين له م دهر وازه يه قه بوول بکهن ئه وا خويان له هه مبه ر گيروگرتين گه وروه، ئه گهر نه ليم بي چاره سهر دا ده بيننه وه. ئه م ولاتانه به زوري سهر چاوه کانيان مامناوند يان بهر ته سکه و به گشتي هه ميشه ئه زموون و خه لکي راهينراوئيشيان نييه و ناچارن بهر ده وام له گه ل رکبه رکي و بيانووگرتنه کاني ولاتاني پيشه سازيدا ده سته يه خه بن. کات به زياني ئه وان تيده پهرين چونکه قازانجه کاني "ولاتاني بهرجهسته" بهر ده وام روو له هه لکشانه. دۆليک که ئه م دوو دنيا يه ي جيا کردوه ته وه نه ته نيا ته نگ و بهر ته سک نايته وه به لکو بهر ده وام له به رين بوونه وه دا يه.

ولاتاني بهرجهسته له ماوه ي سهرده مي په ره سه ندي خوياندا له گه ل وه ها گيروگرتيک بهر ده وروو نه بوونه ته وه. هه روه ها له بهر ئه وه ي که له ريگاي پيشکه وتني خوياندا له گه ل هه قريکاني به هيزدا بهر ده وروو نه بوونه ته وه، توانيو يانه له و په ري ئاراميدا ريگاي گه يشتن به ديموکراسي خوئش بکهن، ئه وئيش به بنياتناني ژيخرخاني ئابوورينيکي قايم له سه ربنه ماي توانايي زانستي و ته کنيکي سياسي فراوان خووازي "ولاتاني بهرجهسته" به زوري له سه ربنه ماي به کارهيناني هيزي سه ربازي و چه وسانده وه ي ئه واني تره و له جياتي ئه وه ي که به شيوه يه کي راستگو يانه و دروست که لک له سه روه ت و ساماني ئه واني تر بگرن به تالاني ده بن.

کاريکاتيریک له ديموکراسى:

کاتیک پرېارمدا بهرنامه يه کى به په له جيبه جى بکهم که نامانجه کهى قهره بوو کړدنه وهى دواکه وتووى چهندساله و بهر وپيش بردنى ئيران له ماوهى بيست وپينج سالدا بوو، بوم دهرکهوت که سهرکهوتنى هم پرېاره بهنده به کهک وهرگرتن له هموموسه رچاوه گشتييه کان. پيوست بوو، دوپاتى دهکه مه وه، پيوست بوو که به ناچارى بارودوخیک قه بوول بکهم بون هوى له دروستکردنى کوسپ و ته گره له ريگه دا به هوى لايه نى نه ياره وه بهرگرى بکريت. هم لايه نانه برىتى بوون له کونه په رستان و ماليکانى گه ورو و کومونىسته کان و خوپاريزان و پيلانگيرانى نيونه ته وهى. بو نه وهى ولايتک ناماده بيست، پيوسته په رورده بکريت، بجووليت، بهر وپيش بريت و له کاتیکدا که سهرقالى ئيش کړدنه له بهرامبر نه و که سانه وه که دژى پيشکه و تنين پاريزگارى ليوه بکريت.

نه گره دهرقه تى نازادى کړدوه ددرا به خراپه کاران، به دنيا ييه وه هم بهرنامه هرگيز جيبه جى نه ده کرا. جيبه جى نه کړدنى هم بهرنامه به ماناى وه ستانى ئيران له بارودوخیکدا بوو که ديموکراسى له ودا وهک تراويلکه يه کى مه ترسيدارى ليده هات، له بهر نه وه ديموکراسى له برسپيه تى و نه زانى و دابه زينى ماددى و مه عنه وى دا ته نيا کاريکاتيریکه له ديموکراسى راسته قينه و ترسناکترين دوزمنيه تى.

له وها هه لومهرجیکدا ناچار بووین هه لبرژيرين. به لام ده بوو چ شتيک هه لبرژيرين؟ نه به و جوړه کى به ناروا ده لين هه لبرژاردن له نيوان ده ستى پولايى سته مکارى و بنه ما به رزه کانى مروقا يه تى دا، به لکو له نيوان دابين کړدنى به رزه وه ندى راسته قينه و ولات و کړدوه و بى نه نجام و نارزه يه تى خهک خله تينانه دا.

نه وهى که له سالى ١٩٧٨ دى روى داو نه وهى که هيشتا له ولاتى چاره پرشى ئيمه دا رووده دا، جيگايه ک بو باسى دوورو دريژى من له م باره وه ناهي ليت هوه. له ئيران دا ئيتر بچو وکترين ناسه واريک له ديموکراسى نه ماوه ته وه، مه گره بهر و

روبوونەۋەي رۇژانەي تاقمە ھەقپكەكان كەلەھىچ بىرۋاپرىك جگە لە فرمانە شوپشگىرپرانەكان نەبىت پەپرەۋى ناكەن و ھىچ ئاۋاتىكىان لانىيە جگە لە پاراستنى دەسەلات لە رىگاي ترس و تۇقاندنەۋە نەبىت. ئالۇزى و بشىۋى گەيشتۋەتە ئاستىك كە بەلىنى " ھەلبىژاردنى ئازاد" كە بىزىرپوۋ لە مارسى ۱۵۱۹۷۹ بەرپۋەبچىت ناشىت جىبەجى بكرىت و رەشاش و نارنجەك جىگاي سىندۇقەكانى دەنگدانى گرتۋەتەۋە.

ھاۋكارى لە گەل رۇژئاۋا:

دونيای رۇژئاۋا تەنيا بەدىتنى بەدۋاگەرپرانەۋە و رۋولە ئاۋابوۋنى ئىستاي ئىرانە كە دەتوانىت تىبگات ئىمە لە سەردەمى دەسەلاتدارىماندا تا چ ئاستىك لەوان نرىك ببوۋىنەۋە. لە راستىدا ئىمە ئەندامى بنەمالەيەك بوۋىن. بە پەيوەندىيە قەۋمى و فەرھەنگى و ئايدولۇژىكەكانمان لە گەل دونيای رۇژئاۋا سەربەخۋى ئابوۋرىش زىادببوۋ و لەبەرژەۋەندى ئىمەدا بوۋ كە ھەول بۇ بەھىزكردنى بدەين. بەلام ئاشكرابوۋ كە ئەگەر لە رۋى بى بەختىيەۋە ئەۋرۋوپا تۋوشى گىرۋگرفتى سەخت دەبوۋ، ئىمەش لە ئىران لە دەرئەنجامەكانى زىانمان پىدەگەشت.

ۋەك بەشىك لە سىستەمى دىمۇكراتىكى رۇژئاۋا، ھاۋپەيوەندىمان لەگەل ھاۋبەشانى ئەۋرۋوپايماندا زۆر راستىانە بوۋ و ھەروا كە پىشتر دىتمان، نمونەي زۆر لەم لىك تىگەيشتنە ھەبوۋ. قەبارەي ئالۋوۋىرەكانمان - فرۇشتنى نەوت، ھاۋەردەكردنى ماددەي خاۋ، راسپاردنى ئىشەگەرەكانى بىناسازى - بەردەۋام لە زىادبوۋندا بوۋ. پاش تەۋاۋكردنى دوۋەمىن شالۋولەي گازى سۋوشتى كە دەبوۋ سالانە سىازدە مىليار مەترى سىجا گاز ھەناردەي سنوۋرى سۇقىيەت بكات، ئەم ھاۋپەيوەندىيە دوۋلايەنەيە تەنانەت توكمەترىش دەبوۋ. بەمجۆرە قەۋقازى باشوۋر، كە گازى سۇقىيەتى پىنەدەگەشت، لەم گازە سوۋدەند دەبوۋ و رۋوسىياش دەيتۋانى دەملىارمەترى سىجا لە گازى خۇي لەبرى ئىمە لە سنوۋرى

چېك و سلوفاكيا وە بىدات. پىويستە ئەوھش زىادبىكەم كە سەرچاوەكانى گەزى سىروشتى ئىمە بەشى سى سەد ساڵ دەكات.

بە بەشداری كردن لە دامەزراوەكانى وەك كروپ و بابكۆك دا بە تەواوى سووربووم لە سەرئەوھى كە لەگەل باقى دامەزراوە بېروپىنكراوەكانى نۆنەتەوھىيدا رىبكەوم. بۆ نمونە، دەمانويست بە كەلك وەرگرتن لە شاسى كروپ و بزوينەرى كارەبايى سویدی A.C.A شەمەندەفەرى كارەبايى لە ئىراندا دروست بكەين. دەمويست ئىران بىت بە بەشىك لە " بەرپۆەبراىەتى " نۆنەتەوھى و لە تەكنۆلۆجىاي سەرووى نۆى (ئولترامۆدېرن) دا دەستى ھەبىت. بە دلفىايەوھ مەبەستمان ئەوھ نەبوو پارەكەمان فرى بدەين، بەلكو بەپىچەوانە ھەموو شتىك ئىمەى دەھىنايە سەر ئەوېاوپرەى كە واھەست بكەين لە بواری كىمىاي نەوت دا بەباشترىن ئەنجامەكان دەگەين.

ھاوكارى ئىمە سەقامگىرى ئابوورى ئەورووپاي وھا بەھىزكرد كە ئەورووپىيەكان دەيان توانى بۆھەمووولاتانى ھەناردەكارى نەوت لە رۆژھەلاتى ناوھراست دا - لەوانەش ئىران - كالاى دروستكراو و زۆرجارىش تەكنۆلۆجىاي خۆيان كە ئەم ولاتانە پىويستيان پىى بوو، ھەناردەبكەن. سىياسەتى ئىمە بۆ پىكھىنانى يەكىتى و لىك تىگەيشتن لە گەل ولاتانى كەنداوى فارس و زەرياي ھىنددا، لەسەربنەماى بەرژەوھندى ھاوبەش و رىزى دوولايەنە بۆ مافەكانى مىللەت خۆى گرتبوو. ئەم شتە بەھىچ جۆر نەدەبووھ رىگر لەسەر رىگاي لىك تىگەيشتنمان لەگەل دونىاي رۆژئاوادا.

ولاتانى بەھىزو خاوەن چەك و زۆر پىشكەوتووى پىشەسازى لەبەرنەبوونى دلاراىيان، ناچاربوون بۆ دابىن كردنى بەرژەوھندى خۆيان پىداچوونەوھ لە سىياسەتياندا بەرامبەر بە ولاتانى ھەژارو ئەگەر نەلیم نەدار، بكەنەوھ. ھەريۆيە بەپىويست دەزانرا رۆژئاواو بلۆكى سوڤىيەت و ولاتانى خاوەن نەوتى رۆژھەلاتى ناوھراست بە مەبەستى دۆزىنەوھى رىگەچارەيەكى گونجاو بۆكىشەى ولاتانى گەشەنەكردو پىكەوھ يەكبگرن، كە ئەم كىشەيە ھىشتا وەك خۆى ماوھتەوھ.

زورچار گوتوموه و نووسيومه، كه تهنيا بزاقنيك بو هاوپه يوهندي راسته قينه ي جيهاني ده توانيت له رووداني به لآو وهيشوومه يه كه به بهرينايي جيهان ريگري بكات. ئايا هممووخه لكانى دونيا په يوهندييان به يه كتر وه نييه؟ ده توانم بليم كه ئيمه تهنيا دلمان به مه خووش نه كردبوو كه له بهر جي وريمان بانگه شه بو ستراتيجي ليك تيگه يشتنى جيهاني بكهين، به لكو ئيمه له ئيران دا ئه م سياسه ته مان جي به جي كردبوو.

دامه زراندى حيزبي رستاخيز: هه له يه كه

له سهرده مي پاشايه تي مندا هيچ شتيك وهك پيوست ته واونه بوو به ئه نجامي خو ي نه گه يشت، هه ر بويه ئه گه ر ئاماژه به لايه نه نه رينييه كاني نه كه م ئه م باسه ناتواو ده مي نيته وه.

كاتي كه له ۴ ي مارسى ۱۹۷۴ دا پيشنيازي دامه زراندى حيزبي رستاخيزم كرد، دوو ئامانجم له بهر چا و بوو. له ماوه يه كي كورتدا ئه م حيزبه به تاك و ته نيايه به پي كه اتن له خه لكانيك به هه ر جو ره بيرو باور يكه وه و له هه ر چين و تويژنيكي كو مه لايه تي به ناوه رو كي ليبراليزميكي بنيات نه رانه وه، ده يتواني ده س به كات و هي زي مرو ييه وه بگري ت. له بهر ئه وه ي كه هيچ به ريه كي نه يار له گو پي دا نه بوو هيچ كام له كه سايه تيه گرنگه كان له بهر كشانه وه ي حيزبه كه يان به هو ي شكستيان له هه لبرارد نه كاندا له به شداري كردن له ده ولت دا بي به ش نه ده بوون و ده متواني پشت به خزمه تي هه موو مرو فقه به توانا كان بيه ستم.

له داها توودا، ئه م حيزبه ده يتواني ببيت به قوتابخانه يه كي سياسي و ئايدولوژيا و يارمه تي پي كه اتنى روحي يه كگرتووي بدات. له راستيدا دامه زراندى حيزبي تاك و تهنيا له گه ل سياسه تي نه مانى ناوه ندي تي دا، كه له جي به جي كردن دا بوو، په يوه ندى هه بوو و ده بوو وهك ناو بزيوانيك، به كه لك وه رگرتن له هه ستي

نیشتمانپەرەری، ئەوەی که لەرووی کارگیری و بەرپۆهەبەرییەوه لیک جیابوو یەکگرتوو بکات.

هیواداربووم که ماندوونەناسی ژنان و پیاوانیک کەبە تاییەت سەرقالی کاروباری سیاسی و گروگرفتهکانی ولات - لە راستیدا چۆنیەتی چارەسەرکردنی ئەم گروگرفتهکانە - بوون، بتوانیت بناغەیی بەشداری کردنیکی بەرین دابنیت و گیانی کۆمەڵایەتی پنیوست بو ئەم چاکسازییە لێ کارگیری دا پیکبێنیت. بەدەرپرنیکیت، هیواداربووم حیزبی رستاخیز بۆ گەیشتن بە زۆربەیی ئەو نامانجانەیی که لایەنە پەییوهندی دارەکانی دەولەتی بۆ ئاراستەکراوو هاوکاریمان بکات.

بەداخو، هەلەبوونی بیروکەیی دامەزراندنی ئەم حیزبە بە کردەوه سەلمینرا. لە بەر ئەوه سەرۆک ساداتیش سیستەمی تاک حیزبی میسری پینچایەوه و رنگای بۆ دروستبوونی حیزبی تر خووش کرد کەبەپرای من نیشەکەیی ئەو دروست بوو. بە دنیایییەوه کاتیک ئەو بارودۆخانەیی که دەبنە هۆی پەیداوونی رووداوگەلیک لەبیر بچنەوه، ئەوا داوهری کردن ئاسان دەبیت. بەهەر حال، حیزبی رستاخیز نەیتوانی بگات بەو نامانجانەیی که بۆی دامەزراوو.

نەیتوانی دەوری ناوبریوانیک بگیرییت لەنیوان دەولەت و میللەت دا بۆگەیشتن بە مەبەستەکان و دابین کردنی پینداویستیهکان. بەلام ژنان و پیاوان و زیاتر لەوانیش لاوانیک که بەشی زۆری کاتی خویمان بەخشی بەم حیزبەوه ئەوپەری هەولی خویمان دا، شیایوی ستایش کردن.

هەروا که گوتوو، یەکیکی تر لە لاوازییەکانی ئیمە بەگشتی لە کەمبوونی بەرپۆهەبەرانی بواری جیبەجی کردنەوه سەرچاوهی دەگرت. سەرەپرای هەولەکانمان نەمانتوانی بەرپۆهەبەرانی پنیوست پەرورده بکەین تا بەسەرنجدان بە گەشەکردنی پیکهاتەیی ئالۆزی کۆمەڵایەتی و ئەو داواکارییانەیی کەلە بەرنامەیی نەمانی ناوهندیتی یەوه سەرچاوهی دەگرت، ولامدەری پنیوستیهکانی ولات بن. هەرچەندە ئەم کەم و کورتیانە کاتی بوون، بەلام ئەم لاوازییە وه کەم و کورتیهکانی شوینی

نيشته جي بون له شاره كاندا، له شيواندني كه شو وهواي سياسي و جفاكي دا دهوري هه بوو. ئهم كه م و كورتيا نه سهرانسهرى ولآتى خسته تهنگانه كه وه كه به گومانم تا ۱۹۸۲ چاره سهر ده بوو.

كيپركي له گهل زه ماندا:

به پيى دوايين خه ملاندنه كان، سى تا چوارسال پيويست بوو بؤ ئه وهى گرنگترين كه م و كورتيه كان له ناوبه عين. تاسالى ۱۹۸۲ چوار دهوري ته كنيكار له هه موو بواره كاندا له ۱۳۷ دامه زراوهى خويندني بالادا خويندنيان ته واوده كرد، به ره مهيناني پولا گه يشتبوه ۱۰ مليون تن له ساليكدا كه هيوادار بووم له داهاتوردا بگاته ۲۵ مليون تن واتا نزيك به به ره مهيناني هاوكاتي له فهره نسادا. بيناي به ندهرى گه وهى چابه هار له كه نداوى عه ممان دا، كه شه ست كيلومه تر له سنوورى پاكستان وه دووره و، به ندهر عه باس له كه نداوى فارس دا، نزيك به ته واو بوون بوو و له م به ندهر دا كه شتى گهلى ۵۰۰۰۰۰ ته ني دهيان تواني له وشكه چه وزيكى بچووكدا چاك بكرينه وه. به ندهر ين گه وهى ديكه ش له قوناغى جي به جي كردندا بوون كه ده بوو له سالى ۱۹۸۲ دا ده ست به كار بين. پيشتر سه بارت به به رنامه يه كه بؤدروست كردني ريگاوبان و ريگاي ئاسن هه مان بوو قسه م كردوه.

سهره راي ئه و هوگرييهى كه بؤ ده سپيوه گرتني نه وت هه مان بوو، به لآم ئه گه ر بنيات ناني ژيرخاني ولآت له به ره به رهى سه دهى بيست و يه كدا پيويستى بكر دايت ناماده بووين روژانه ۵ تا ۶ مليون به رميل له بيره نه وته كانمان هه لگوزين. بيگومان ئيستا ماناي تيگوشاني من بؤ تپه رين له زه مان به باشى فام ده كريت. هه روا كه هوكاره كاني رووداني شوڤش له ۱۹۷۸ دا ئيستا به رووني ده ركه وتوه. تائيستا ش باورم وايه كه ئه گه ر دهيان هيشت ئهم ساله دژوارانه تپه رين، خه لكى ئيران ده گه يشتنه خوڤش بزيويكي سه رسوور هينهر.

سەرئەنجام، ئەم گوناخە لە ئەستۆدەگرم كە لە بەرگري كردن لە رژيمەكەمان لە بەرامبەر ئەو بوختانانەى كە بۆيان دەكردو دەبوو ھۆى لاوازبونی، تەنەخيم كرد. ئىستا تىدەگەم كە ئەو سىستەمەى كە لە دژى ئىمە بەكارھيئرا تا چ ئاستىك كاريگەر و توكمە بوو. لەبەر ئەوھى كە زۆرىك لەم بوختانانە درۆ و بى نيوەرۆك بوون، من كە متمانەم بەخۆم ھەبوو، ھەلەم كردو كاريگەرى ئەم بوختانانەم بەھيچ زانى. لەبىرم چووبوو كە ئامانجى ئەم راگەياندانە نە سىياسەتوانان، بەلكو لاوان و ژنان و كەسانىكى نەزاندن كە سەرتاپى تووشى گومان ھاتوون. مېشىكى بەشىكى بەرىن لە لاوانى ولات لە ئاكامى راگەياندى روخينەر و شىتانەى بەردەوام دا ژەھراوى ببوو و لە مەبەستەكانى من تىنەدەگەشتن. رەنگە كە ئەمپۆ، لە ماناى ھۆشدارىيەكانى من چاكتر تىگەيشتبىتن.

لە ۵ ئاگۆستى ۱۹۷۸ دا لە وتووێژىكى رادىۆ- تەلەفزيۇنىدا رامگەياندا كە لەكۆتايى خولى پەرماندا " واتا لە سەرھەتاي سالى ۱۹۷۹ دا ھەلبژاردنى ئازاد بەرپۆ دەچيئ.

ھەنووكە دەمەويئ دووخال روونبەمەو. يەكەم ئەوھى كە، لەكاتى دەربىرىنى ئەم قسانەدا دەولەتىكى بەرپرس لە تاراندا ھەبوو. كى دەزانىئ كە لە ئىرانى ئەمپۆدا چەندكەس مروقى نابەرپرس ھەيە؟ تەنانەت ديارنىيە كە چ رۆژىك ھەلبژاردن بەرپۆ دەچيئ. خالى دووم ئەوھى كە، ھەرچەندە كە ياساى بنەرەتى ئىمەيان ھەلەشاندووتەو، بەلام دەستوورىكى دىكەيان لەجىي دانەناو. ئەوھى كە بەھۆى ئەنجومەنىكى بچووكى حەفتاوسى كەسييەو (كە شەست كەسيان مەلان) خەرىكە ئامادە دەبيئ بە "سەرۆك كۆمار" دەسەلاتىكى وا دەدات كە من لە دەستوورى رابردودا ئەو دەسەلاتەم نەبوو.

بەھەر حال، ھەر كە ئازادى ھەلبژاردنم راگەياندا، ھاتنەمەيدانى ھىزەكانى دژى ئىران دەستى پىكردو بەكردوھە رىگىاى لەوگرت كە مىللەت بە ئازادى دەست بەھەلبژاردن بكات. دلىنام كە ئەگەر ئەم ھەلبژاردنە ئازادە بەرپۆ دەچوو، ھەموو ولات بە دلىنبايەوھە بە قازانجى ديمۆكراسيىكى بنىات نەر كە ئىمە بناغەكەيمان

دانابوو دەنگى دەدا. لەبەر ئەوەى كە ئىمە نزيك بووين لە كۆتايى رىگاكو و ديمۆكراسيىكى راستەقىنە لە تەواو بوون و پىگەيشتن دا بوو، هيزە تىكدەرەكان بە دژى من يەكيان گرت. بۆ ئەم كارە نوينه رانى بازگانانىكى ديارى كراو لە بازارداو ئەو دەرەبەگانەى كە خۆيان وەك زانای ئايىنى دەناساند لەگەل يالى چەپى توندرەودا يەكيان گرت.

دەلین من دەمويست خەلك لە ژىر هەل و مەرجى خۆمدا بەختە وەر بەكم. نا. من دەمويست سەرەپاى پيلان گىرييه تاوانبارانەكان، ميللەتى ئىران بەختە وەر بەكم. پسپۆرانی خراپەكارى و تىرۆريزم و سەرھەلدانى چەكدارانە و كەللە و شكانى مەزھەبى كە رىنماييه كانيان نامۆيه لەگەل بنەماكانى ئىسلام و داب و نەرىتى ئىرانى دا، لەدژى ئىمە يەكيان گرت. بەمجۆرە بوو كە دزىوترين و نەفرەتاوى ترين و زيانبارترين يەكگرتنەكان و اتا يەكگرتنى سوورو پەش، كە خۆيان شكست خواردو دۆراو دەبىنى بەمەبەستى " رووخاندنى بەربلاو " يەكيان گرت.

به‌شی چواره‌م
ویران کردن
یه‌گرتنی شووم

فہسلی ۲۴

یہ گگرتنی دہزگاگانی راگہ یانندن

لہ ماوہی سئی سالی کۆتایی پاشایہ تیمدا راگہ یینہ گشتیہ کان لہ دروستبوونی پووداوه کانی ولاتدا دهوریکی گرنگیان گپرا. من ئەم بابەتە بە باشی تیدەگەم کە بە راستی مانای نییە وەھا بیربکە مەوہ کە ھۆکارە کانی راگہ یانندن ھەمیشە لایەنی ئەخلاقیان گرتووە. لەگەڵ ئەو ھەشدا کپیرکیی رۆژنامە نووسان بۆ بەدواداچوونی ھەوآلە پڕ لە ھات و ھاوارەکانیش بە زۆری تووشی زیدەپرەوی ناخۆش ھاتووە. دەتوانم تیبگەم ھەوآلنیڤرێک کە بۆ راگہ یانندن نائارامییکی بچووک نیردراروہ بۆ ئییران ھەلخیریت و زیدەپرەوی بکات. بە لَام تیناگەم چۆن ھەوآلنییران لە سەرھەتای راپەرینە کەوہ ژمارە سئی کۆژراو دە برینداریان گۆپی بۆ پەنجا شەست کۆژراو سەدان بریندار.

ھەرچۆن بێت، وەھا پووداویک پووی داو بە خراپ تر بوونی بارودۆخی ئییران لہ ماوہی ئەو مانگانەدا، دہزگاگانی راگہ یانندن لہ پەرەگرتنی ناپەرەزایەتیە کانی سەر شەقام دا دهوریکی جینی نیگەرانیان گپراو ئەو راپۆرتانەش کە بلآودە کرانەوہ ھەر رۆژ زیدەپرەوی زیاتری تیدادەکرا.

شەپی راگہ یانندنە کان لہ دژی ئییران تەنیا لہم سالانە ی دواییدا دەستی پینە کردبوو بە لکو لہ سالانی پیشترەوہ بەردەوام بوو. ئەم شەپ لہ سالی ۱۹۵۸ وە کاتی کە

ئىران بۇ بە دەستەۋەگرتنى سەرچاۋەنەۋتییەكانى خۇى تىدەكۆشا، دەستى پىكردو لە راستیدا هیچكات بچرانی بەخۆۋە نەبىنى و بەتایبەت لەسالى ۱۹۷۳ و سالانى دواترىشدا، لە ئاكامى ئەو ھەلۆیستەى كە لە بەرامبەر نرخی نەوتدا گرتبومە پىش بارىكى قىن لە دلانەى پەیداكرد. لەبىرمە كاتىك بۆچوونى ولاتانى بەرھەم ھىنەرى نەوت راگەياند بەرىزسايمون وەزىرى دارايى ئەوكاتى ئەمريكا چەندە بە زمانى ھەرەشەۋە قسەى كرد. رۆژنامەكانى جىهان و بەتایبەتى رۆژنامەكانى رۆژھەلاتى ئەوروپا نىوانيان لەگەل من خۆش نەبوو. ئەوان منيان بەبەرىسى گران بوونى نەوت دەزانى، بەلام ھىچكەس تاقەتى ئەۋەى نەبوو باس لەو ھۆكارانەى بكات كە بوونە بنەماى وەھا برىارىك و لەم پەرتووكەدا بەدرىژى باس كر دوو.

" خەتای شا "

لەو چركەساتەۋە، شەپرى رۆژنامەكان بى برانەۋە بەردەوام بوو چاك دەتوانم مەزندەى توورپى ئەو شۆفىرە رۆژئاوايىەى بكەم كە نرخی سووتەمەنىيەكەى بەرز ببوۋەۋە بەئاسانىش دەستى نەدەكەوت. بەويان دەگوت: " خەتای شاىە " و ئەۋىش باورى دەكرد، بەلام نەيدەزانى كە ھەر بەرزبوونەۋەيەك لەنرخی نەوتدا لە رووى داھاتى باجەكانەۋە بۆ ولاتەكەى نىعمەتىكى خوايىە. بەرزبوونەۋەى نرخی نەوت، كۆمپانىانەۋتییەكان و دابەشكارانى نەوت و ئەو ولاتانەى كە نەوتيان تىدا دەفرۆشرىت دەۋلەمەندتر دەكاتەۋە.

لەبەرچاۋ نەگرتنى راستىيەكان لەلايەن ھەندى لە رۆژنامەكانەۋە لە بارودۇخە جياۋازە كاندا بەلاى منەۋە شتىكى رoon و ئاشكرابوو.

گومانى تىدانىيە كە ولاتى ئىمە لاوانى ھان دەدا بۆئەۋەى لە دەرەۋەى ولات و بە تايبەت لە وىلايەتەيەكگرتوۋەكاندا درىژە بە خويندن بدن. لە دەرەفەتەكانى دواتردا ئاماژە بە ھەلۆیستى خويندكاران دەكەم. لىرەدا تەنیا دەبىت بلىم

که هرچه نده زۆرېک له وان پنیان وابوو ئیشیکى ئه وتویان بۆناکهین، به لām ژماره یه کی زۆرتر له خویندکاران له ماقی خویندن له زانکو به ناوبانگه کاندایا که بی دلهر اوکیه کی ئابووری به نسیویان ببوو ناگادار بوون.

له نقامبری ۱۹۷۷دا له گهل شابانوو سهردانی ویلایه ته یه کگرتوو ه کاندان کرد. له ویلیامز بیترگ دا، که شهویک له وی ماینه وه، چه نده کس له خویندکارانی ئیرانی بۆ دهر برینی ههستی ئه مه گناسی کۆبوونه وه. بۆ وتووێژکردنیک له گهل یان چه ند چرکه یه که وه ستام به لām هه رئه م چه ند چرکه یه به س بوو که ببینم چه نده کس سیکى ده مامکدار له ده وری ئالایه کی سووردا کۆبوونه ته وه که هیمای داس و چه کوشی له سه ربوو و به ده نگی به رز سووکایه تیان ده کرد. بۆچی روخساریان به ده مامک داپوشی بوو؟ هه ندی له رۆژنامه کان نووسیان له بهر ساواک و، له کاتی کدا که ناگیان له گالته بوونی ئه م بۆچوونه نه بوو. پیم وایه، ئه گه ری ئه وه زۆر بوو که زۆربه ی ئه م خۆپیشاندهرانه ئیرانی نه بوون و به لکو خه لکانیکى هانده ربوون که له و ماوه کورته دا به کری گیرابوون. به هه رحال، ئه وان ه ی که بۆده رب برینی هه سستی ئه مه گناسی به رامبه ر به من خۆپیشاندانیان ده کرد نزیکه ی ۵۰۰ که س بوون و ئه وان ه ش که هه لویستیکی دوژمنکارانه یان هه بوو له ۵۰ که س زیاتر نه بوون.

رۆژی دواتر کاتیکه دیتم ئه م ژمارانه راست به پینچه وان ه له رۆژنامه کاندایا بلاو کراونه ته وه تووشی سه رسوورمان هاتم.

نووسرابوو په نجا که سیک که بۆ پشتیوانی کردن له شا هاتبوون له ناو ئاپۆزای نه یاراندا ون بوون. کاتیکه من و شابانوو سهردانی واشینگتنو نیشمان کرد هه ر ئه م شیوازه بلاو کردنه وه یه دووباره بووه وه. چه ندین هه زار که س له ئیرانییه کانی نیشته جیبی ئه مریکا بۆ پیشوازی کردن له ئیمه له پایتهختی فیدرال کۆبوونه وه. تا قمیگ خویری و به ره لآ، که ئه مانیش ده مامکیان هه بوو، به دارو کوته ک و زنجیری دووچه ره خوه، هیرشیان کرده سه ر هاو نیشتمانانیان. رۆژنامه کانی ئه مریکا ئه وان ی له بهر چاوی بیروپای گشتی دزیونه کرد تا تیتالییان پیکه ن. به لکو به پینچه وان ه، رۆژنامه یه که رووداوه که ی به مجۆره گواسته وه: "کی خه رچی سه فه ری

لایەنگرانی شای بۆ ئەمریکا داو؟ " لەلایەکی دیکە هیچ کەس زەحمەتی ئەم پرسیارەیی بەخۆی ئەدا کە ئەی ئەو بەرەلایانە لە کوێوەهاتن؟

راستیەکی ئەوەیە کە شەپڕیکی زۆرچالاکانە بەمبەستی رووخاندنی وەرە و هەستی خوێندکاران لە ناووە و دەرەو و لات دەستی پێکردبوو. بە خوێندکارانیان و تەبۆر کە ئەگەر هێرش بکەن سەر شا و داگیری بکەن قارەمانانە هەلس و کەوتیان کردووە - وەک خوێندکارانی فەرەنسی لە ساڵی ۱۹۶۸ - تائەوێ کە لە ئێرانیشدا وەها ئیشیکیان کرد. بە منیان گوتوو کە لیبیا بەبەری ۲۵۰ ملیۆن دۆلار لایەنی ئابووری ئەم رووخاندنە دا بین کردبوو.

هەلۆیستی بی سی ش مایە سەر سوپرمان نەبوو. لە سەرەتای ساڵی ۱۹۷۸ وە لە بەرنامە فارسییەکانیاندا هێرشیکێ ژەهراوییان بۆ سەر ژیمە کەم دەسپێکرد. وەک بلیت کارگێڕیکێ نادیار فەرمانی ئەم هێرشە دا بوو. نامەوێت ناماژە بە هەلۆیستی هەندی لە نێردراوە تایبەتەکان بکەم کە بوونە هۆی ئەوێ هەندی لە رووداوە دلتەزینەکان لە رادەبەدەر زێدەرۆیانە نیشان بەدریت. رەنگە چە زەدە کەم بلیت کە بوو هەندی لە روژنامەکان مەرووسی مردوو نینعمەتیکێ خواییەو، دانیام کە زۆریک لە هەوالتێران بە بەرە کەتی رووداوەکانی ئێران پارەییەکی باشیان دەسکەوت.

سەرئەنجام لە وچاویۆشییە کە بەرامبەر بە بانگەوازی مەروۆ کوشتن و نەفرەت کردنی پیرەپیاوی نوفیل لووشاتۆ دەرە دەتوانم چی بلیت؟ بەلام دانیام کە زۆریک لە فەرەنسییەکان سەریان سوپرما بوو، کاتیک ئێراق، کە ئەو پەنای بۆ بردبوو، ناوبراوی دەرکرد، حەزم نەکرد داوا لە دەوڵەتی فەرەنسا بکەم کە بی دەنگی بکات. قسە کردنی لێرەو لەوێ بایەخیکێ نەبوو، لەبەر ئەوە ئەو شتیک نەبوو جگە لە نامرازیک بە دەستی ئەو دەرەکیانەو کە ئیدانەیی ژیمە کە مانیان دەکرد.

بەم حالەش ناییت بلیت کە هەموو روژنامەکان یەک هەلۆیستیان هەبوو. ژمارەییەکی زۆر لە روژنامە نووسان هیمنییان پاراست و ئەو بارودۆخە کە ولاتە کەمی تیکەوتبوو بەو جۆرە کە بوو باسیان دەکرد. ئەگەر هەندی جارێش بەرێکەوت

ۋتارەكانيان تىكەل بەھات و ھاوار دەکرد، بەھىچ جور پەيوەندى بەمنەۋە نەبوو، ئەۋانەى كەلە پاش ھاتنەدەرەۋەى من لەئىران ھاتبوونە سەركار ئەۋانيان ناچار بەم كارەدەکرد.

بەلام ناپىت لەبىر بكرىت كەھەر رۇژنامەنووسىك، جا لايەنگرى من بوويىت يان نەيارى من، دەيتوانى بىت، ئەۋەى كە دەيوست بىيىنىت و ئەۋەى كە دەيوست بىنووسىت و بلاۋى بكاتەۋە. ئەگەر سنوورەكانمان بە روى ئەۋاندا دابخرايت، بەو جورەى كەئەمپرۆھەيە، چىيان دەنووسى؟ لەناوخۆى ولاتىشدا ھەر بەمجۆرە چاوپوشىم دەکرد، ھەر بۆيە تەلەفزيۇنى ئىران، بى ئەۋەى كە مەترسىك ھەرپەشەى لىبكات، فىلمى ئەو خۇپىشاندانانەى نىشان دەدا كە لەھەفتەكانى كۆتايى دەسەلاتدارىمدا لەتاران بەرپۆدەچوو.

بەھەر حال، حەزناكەم ئەم بەشەى تايبەت بەدەزگاكانى راگەياندن كۆتايى پىيىنم بى ئەۋەى كە ئامارەيەك بەۋەى بكەم كەلەھەندى حالەتدا رۇژنامەكان بى لايەنانە ئەو ھۆشداريانەيان بلاۋدەكردەۋە كە بۇ رۇژئاۋا بەپىيوستەم دەزانى.

ماۋەيەك پىيش لەسەردانم بۇ ويلايەتەيەكگرتوۋەكان لە نھامبرى ۱۹۷۷د، ئارنۇدوبوش گراف لە گۇقارنى ئەمريكى نيوزويك بۇ ئەنجامدانى وتوونىزىك سەبارەت بە زنجىرەيەك رووداۋى خەيالى كە ھەندى لە ئەكادىمىيەسەربازىيەكانى رۇژئاۋا ۋەسەريەكيان نابوو، سەردانى كردم. يەككە لەم رووداۋانە بەمجۆرە بوو: رۇژمىكى دەستەچەپى لە ئىراندا ھاتوۋەتە سەركار كەبە توندى كەوتوۋتە بەر ھەرپەشە ۋە داۋاي يارمەتى لە يەكەتەى سۇقىيەت دەكات. رووسەكان ھىرشىكى برووسكەئاسا لە دەرياي خەزەرەۋە تا كەنداۋى فارس دەسپىدەكەن.

ھەۋالنىرى نيوزويك پرسىياري كرد: "بەبپرواي ئىۋە كاردانەۋەى ويلايەتە يەكگرتوۋەكان، بەسەرنەجدان بە رابردوويان لە قىتنام و زىرو ئانگولا و ھتد، دەتوانىت چى بىت؟

ۋلام دايەۋە: "زۇرىك لەئەمريكىيەكان و لەۋانەش ھەندى لەسىياسەتوانان، بى ئاگان كەرىكەۋتنىكى گرنكى دوولايەنە لەنيوان ئىران و ويلايەتەيەكگرتوۋەكاندا

ھەيە. بەپيى ئەم رىكەوتنە، ئەمريكا ئەركى سەرشانىيەتى لەكاتى ھىرشى ولاتىكى كۆمونيستىدا يان بەدەسەلات گەيشتنى كۆمونيستەكان لەئىراندا، پاش بەدەست ھىناني رەزامەندى ئىمە ، بۆبەرگى لەئىران بىتە مەيدان. بىردنەسەرو نەبىردنەسەرى بەلئىنەكان پەيوەندى بە ويلايەتەيەكگرتووەكانوھەيە. تائەو جىي پەيوەندى بە ئىمەوھەيەلەسەر قسەى خۆمان وەستاوين.

ھەوالئووسى نيوزويك منى تۆزىك زياتر خستەئىرپالەپەستوۆ گوتى : " پىت وانىيە كە ئەگەر راگواستنى نەوت نەكەوئتە مەترسىيەو، رەنگە ويلايەتەيەكگرتووەكان و سوڤىتەت بسازىن؟"

ولامم داىەوھە: "... پىدەچىت لەچ بارودۆخىكدا ويلايەتەيەكگرتووەكان كاردانەوھى ھەبىت يان شەرىكات؟ ئەم پرسە ئەوئەندە روون نىيەو بەگشتى پەيوەندى بە روانىنەكانتەنەوھەيە بۆ بەرژەوئەندى داھاتووتان و ئەو بايەخەى كە ھىشتا بەھەندى لەبنەماكانى دەدەن. بۆ نمونە، ئايا رووخانى رىمى ھاوپەيمانىكى سەربەخۆى خۆتان پى قەبوول دەكرىت؟"

سەرئەنجام، ھەوالئووسى نيوزويك بە ئامارە بە قەرزارى ۲۵۰ ملياردۆلارى ولاتانى لەھالى گەشەكردندا وتى: سويدو كەنەداو ھۆلەندو ھتد، بىرياران وايە چاوپۆشى لەيەك ملياردۆلار لەم قەرزەبكەن و گەلانى قەرزارىش بەگشتى ئەم قەرزانە بە سووتاو دادەنن. لە ولامى ئەودا من گومانى خۆم لەم بارەوھە دەربىرى و وانگەى خۆم بەمجۆرە باس كرد.

"زۆرھيوام بەوتووئىژەكانى باكور - باشوور بوو، بەلام ئاكامەكەى تەنيا دەريايەك بوو لە سكالآكردن. ھەنووكە جىھانى رۆژئاوا لە بارودۆخىكدا نىيە كەبتوانىت چاوپۆشى لەم قەرزەنەبكات، بەلام ، ئەگەر پىتش لە كۆتايى ھاتنى ئەم سەدەيە " مامەلەيەكى نوى" بۆ ولاتانى لەھالى گەشەكردندا لە گۆرپى دا نەبىت، شەپ روودەدات. ئەمە نە ئەخلاقىيەو ئەئىرانە، جىيالەمەش، مەترسىدارىشە كەسەدا دەى خەلكى دونيا زالبىت بەسەر لەسەد نەوھەدى سەرچاوەكانى دونيادا"

دواتريش بو ناگاداری نیوزويك باسم له روانگه يه کی زۆر به ناوبانگ کردو گوتم: " پرسی دابه شکردنی دووباره ی سروهت له گوپی دا نییه: ئەم ئیشه گرفتی چوار یاپینج سالی داها توو چاره سه رناکات. ئەوهی که پیویسته، یارمه تی دانه به ولاتانی له حالی گه شه کردندا تا ئەوانیش بتوانن ببه ن به خاوه نی سه رچاوه ی نویی سروهت. پیویسته که سه رچاوه یه کی نویی پیکبیت. ناشکرایه که ویلایه ته یه کگرتوو هکان و ئەوروو پای رۆژه لات و ژاپون له هه ره به توانا کانی ئەو ولاتانه ن که ده توان وها یارمه تییک بدن. ته نانه ت کۆمپانیا نیونه ته وه ییه کانی ش که، به گشتی، به رچاوه ته نگی خویان به دادۆشینی سه رچاوه کانی ئەو ولاتانه ی که تیدا جیگیرن سه له ماندوو، له داها توودا ده توان له پیکهینانی سه رمایه بو ولاتانی له حالی گه شه کردندا ده ورکی لیپراوانه بگین. "

جیاله مه ش، زۆر جار ناماژم کردوو که هه ندی له ولاتانی کۆمونیستی ده توان به شیوه یه کی زۆر باش پشکی گرنگی خویان له م ئیشه دا هه بیت. ئەوانیش هه موو جوړه سه رچاوه یه کی زۆر ده و له مه ندو ته کنۆلوجیای پیشکه و توویان له به رده ست دایه. ئەوانیش هه نارده کردنیان به نرخیکی وه که ئەمریکیه کان ده نیرن بو ولاتانی جیهانی سییه م و شوینه کانی تر. به پای من ئەوانیش ده بیت له به رپرساینتی چاره سه رکردنی کیشه ی وزه له جیهاندا پشکی یه کسان له گه ل رۆژئاوا و ژاپون له ئەستۆ بگرن.

به لām ده ربیرینی راستی مه تر سیداره و به رگری لی کردنیشی گه وجی.

فەسلى ۲۵

قوتاييه كانى سيحرباز

لە دەرهۆى ئىران رووداوه كانى ۷۹-۱۹۷۸ لە روانگەى ھەمووكەسيكەوه بەئىشى مەلاكان دادەنریت، اتا ھەموو مەلاشيەكان كە ژمارەيان لە ئىراندا دەگاتە ۶۰۰۰۰ كەس. ئەمە لەراستی بە دوورەو ئەم ھەلەيه دەبیت راست بكریتەوه.

كردهۆى بى بايه خى ھەندى لە مەلاكان:

پيشترباسم كرد كەباوكم لە ۱۹۲۵دا راگەياندى كۆمارى لە ئىراندا لەبەرچاوگرتبوو، بەلام بەگشتى زانايانى ئايىنى نەيان ھىشت ئەم كارەبكات. لەبەر ئەوه داکۆكى كردن لە مەزھەبيان بە ئىشى پاشايەتى دەزانی نە كۆمارى. لەكاتى وازھينانى باوكم لە دەسەلات، كاتى من سویندى ياسايم خواردو بەئىنى داکۆكى كردن لە مەزھەبى شيەى دوازده ئىماميم دا زانايانى ئايىنى بەتیکرا منيان وەك پاشا و داکۆكى كاری ئايىن ناسى.

لەوكاتەوه، بەپيى ئەو ئەرکانەى خرابووه سەرشانم چ وەك پاشا و چ وەك كەسيكى ئيماندار، ھەميشە ھەولم داوه لە فەرمانەكانى پەرتووكى پيرۆزى ئىسلام اتا دادو دادوهرى و راستکردارى پەپرهۆى بكەم. ھەرچەند فيربوونم لەئايىن بەپيى دەقە

روونه كانى قورئان بووه و فيربووم كه په يام و فرمانه كانى قورئان دهقاودهق له دهقه كانيه وه تيبيگه، له ماوهى ژيانمدا زورجار بوم دهر كه وتووه، ههستم نه وه بووه ته كه به شيويه كى تايبه تى خوا چى له چاره م نووسى بيت هه رنه وه يه. پيشتر باس م كرد كه هه ندى له مه لاكان له بهر نه وهى كه به شيك له ده سه لآتى داوه رى و فيركردنى خويان له ده ست دابوو تاچ ناستيك نارازى بوون و چون مشتيك له هه ره كونه په رسته كانيان له گه ل هه ندى له چاكسازييه كانى من به تايبه تى له گه ل چاكسازى له بوارى زه وى و زارداو نه و چاكسازييه نهى كه په يوه ندى به بارودوخى ژئانه وه هه بوو دژايه تيبان ده كرد. به لآم دننيام كه به پيچه وانى نه م ژماره كه مه، هه زاران كه س له وان له ناخيانه وه له گه ل نه م سياسه تانهى من هاوپرابوون. ئيمه بويرانه هه نگاومان به ره وپيشكه وتن هه لگرتبوو. نه وان به ته واوى له م مانايه ناگادار بوون و زور نيشانه يان له ره زامه ندى خويان بوم دهر ده بپرى. له به هارى ۱۹۷۸ د كاتيك كه بو سهردانى سالانهم روستم به مه شه د بارودوخه كه هه ربه م جوړه بوو. له وى خه لك پيشوازييكى گه رم وگوپيان له من كردو سه دان كه س له پياوانى ئايينى ناماده بوون و نه مه گناسييان به رامبه ر به من نواندو ريژيان ليم گرت.

نه وه پياوانى زور پايه به رزى ئايينى نه بوون كه شه پرى بوختان كردنيان ده سپيكردو بوونه هوكارى هاندان و سه ره له داني هه موو چه شنه ويرانيسى و تيكدانك. ره گ وريشه ي نه م ره وته له كو تاييه كانى ۱۹۷۶ و له لايه ن ليبراله كان و ده سته چه ييه كانه وه سه رچاوه ي گرت كه له دهر وه به هوى كه سانك ه وه كه نامانجيان ته نيا رووخاندنى رژيم بوو پالپشتى دهكران.

ته نيا له سه ره تاي سالى ۱۹۷۸ د بوو كه هه ندى له مه لاكان له ناكاو له ريزى هوكاره كانى تيكدان و رووخاندندا دهر كه وتن و هه رله م كاته دابوو كه به ره به ره، له گه ل به رين بوونه وهى پانتايى ئالوژييه كان له ولآتدا، كو مه ليك له مه لا و يايه تولاكان كه روژانه ژماره يان له زياد بووندا بوو خويان دابه ده ستى ره وتى كه و جيبه وه. به لآم بى گومان كه ژماره يه كى زور له وان - ره نكه زورينه يان -

بەھەست کردن بەبی توانایی و لەژێرکاریگەری ئەو کەش و ھەوا پەر لە ترس و تۆقاندنەیی کەبە سەر و لاتدا سەپابوو ناچار کران بی دەنگی ھەلبژێرن. کردەو ھەکانی کەسی ھەرەلاواز و ساویلکەیان لە نوقیل لووشاتۆ لە ژێرکوئتۆل دابوو و فرمانەکان لەویو ھەردەگیرا، فرمان گەلیک کەبەزۆری بەشیو ھەپەشە لە زمانی پیرەپیاویکەو ھەوترا کە ئیدعای دەکرد بەناوی خواو ھەسەدەکات.

دانیام کە ئەمڕۆ زۆرینەیی زانیانی ئایینی لەو ئازار و ھەمەتیانەیی کەبەسەر میلیتەتەماندا ھاتوو نیکەرانن. مەبەستم تەنیا شەھیدەکان نییە بەلکو ئەوبنەمالانەشە کە ترسان و پەرتەوازەبوون بی ئەو ھەیی کەبتوانن خۆیان بژینن، ھەر ھەمەبەستم ئەو چوار ملیۆن بیکار ھە کە بەدەست شیواوی ئابورییەو ھە دەنالینن، لەکاتی کدا کە راست سالیک لەو ھەو پیش و لاتەکەمان زیاتر لە ملیۆنیکی بیانی دامەزراندبوو. بەدنیایییەو ئەوانەیی کە خزمەت بەخوایان ھەلبژارد. لەو ھە کە دەبیینن چۆن گالتە بەبنەما پیرۆزەکانی ئایینی ئیمەدەکریت لەناخەو ھەر ھەت دەبن.

کۆمۆنیستەکان چاوەڕێی کاتی گونجاون:

ناتوانم لەھەستی ئەو کەسانەیی کە ھەنووکە بە روالەت بەسەر ئەم و لاتەدا حکوومەت دەکەن تووشی سەرسووڕمان نەبم. ئەوان، سەرەپای ئەو ھەلانەیی کە کردوویانەو ئەوتوانانەیی کە ئەنجامیان داو، خۆیان بەئیماندار و نێردراوی خواو ھەندن دەزانن. ھێوادارم سەر ئەنجام بۆیان دەربکەوێت ئەو شوێشەیی کە بڕوایان رایە خۆیان بەرییان خستو ھە شکۆمەندی خواو ھەند نییە و بەلکو لە خزمەت ھێزە شەیتانییەکاندا ھە. ئەوان بۆیان دەرکەوتوو کە نازارییان و ئازا ھەگیرانیکی کارامە کە لە ئامانجی ئەوان پشتیوانی دەکەن ھەموویان لە ھەر ھەو ھەلیان دەسووڕینن چونکە، لەناو خۆی ئێراندا ھێچ حیزبیکی کۆمۆنیست نەبوو کە خوازیاری ئەوان بی.

يہ کگرتنی شوومی "رہش و سوور" ژمارہیہک ریکخہری کہم و کارامہی
لہبہر دہستی مہلا چاو بہستراوہکاندا دانا. حیزبی کۆمۆنیست بو نہوہی رہگ
دابکوتیت و بہئاکام بگات، پیویستی بہ بیکاری و ہہژاری و نہفرہت و قہیرانی
ئابووری ہہیہ. ئەمانہش ئەو دیارییانہن کہقوتابیہ کلۆل و چارہرہشہکانی
سیحریاز کہ ئەمپۆ باورپیان وایہ بہسەر ئیراندا حکوومہت دہکەن لہبہر دہستی
کۆمۆنیستہکانیان داناوہ.

تہنیا ئەوہ ماوہتہوہ کہ کۆمۆنیستہکان خەرمانی بی ہیوایی و نہفرہت ہہئبگرن و
شۆرش بہقازانجی خۆیان زہوت بکەن. ئەو مہلایانہی کہلہم مامہلہ مەرگ ہینہرہدا
ناشتی یان ہہئبژارد بویان دہر دہکەوئیت کہ فریویان خواردوہ و ئەوانیش بہش
بہحالی خۆیان بی ئەوہی بزائن خہیانہتیان لہ شوین کہوتووانی خۆیان کردوہ.
ئەگەر خوا یارمہتییک نہدات داہاتوویہک جگہ لہمہ چاوہرپی ولاتہکە ی من ناکات.

فەسلى ۲۶

له "تاکتیکە کانی تازیه باری" تاکارەساتی ئابادان

رۆژنامەکانی دنیا بوونی تیوریزم لەئێرانیا ن لەسالی ۱۹۷۸دا پەیدا کرد. بەلام لەسالانی لەوه پێشتریش هەولێ زۆر بۆکوشتنی من و وهزیره کان و ژەنرانه کانم درابوو، کەله دووان لەم نیازخراپییانە بەشیۆهیهکی زۆر سەر سوورھینەرانه رزگارم ببوو. لە ۱۰ی ئاپریلی ۱۹۶۴دا (۶۵راسته - و.)، لەکاتی کدا کەله نووسینگە کەم سەرقالی ئیش کردن بووم سەربازیکێ گەنج بەناوی شەمس ئابادی پەلاماری دام. گوللەیه ک بە تەنیشتما تێپەری. ئەم شینتە، بۆ گەیشتن بە نامانجی خوێ، تەقەبی لە دووکەس لەباخهوانەکان کردو دووکەس لە پاسهوانانیشی بەتوندی بریندارکرد، کە هەلبەت ئەم دووکەسە پێش لەمردن، ئەویان کوشت. لیکۆلینەوه کانی دواتر نیشانیدا کە پیلانگێرییه کە لەلایەن چەپی توندپەرەوه بوو.

زیره کیکێ دەروون پەش بەناوی نیکخا لە پشت ئەم پیلانەوه بوو. ناوبراو سزای دەسال زیندانی بۆپرایه وه. . گەرچی ئەوم بەخشی بەلام هەرگیز بیرم نەدەکرده وه کە لیخۆش بوونە کەم ئەوبکات بە لایەنگری پاشایەتی و پیم وانەبوو کە هەر لە بەر لایەنگری بوونە کە سزای مەرگی بەسەردا بسەپنیت و لەسەرەتای سالی ۱۹۷۹دا لەسیدارە بدریت. لە هاو دەستانیشی کە زۆر بەیان ئەندازیارو خویندنیان لە زانکۆی مەنجیستێردا تەواو کردبوو خوش بووم.

له ۷ی مارسى ۱۹۵۱دا، سه روک وهزيرانه کهم، ژهنرال رهم ئارا له مزگهوتى شادا بهدهستى کهلله ویشکیکی مهزه بهی تیورکر. له جه نیوه ری سالی ۱۹۶۵دا، سه روک وهزيرانیکی دیکه به ناوی عهلی مه نسور، کوژا. بکوژه که که ناوی موچه مه دبوخاریی بوو خویندکاری زانسته ئایینه کان بوو. ژماره یه کی زور له ئه فسه ران، وه ک ژهنرال مه وه وی و ژهنرال تاهیری- ش تیورکران. له ساله کانی ۱۹۷۲ و ۱۹۷۳دا سی سه رهنگی ئه مریکیش له شه قامه کانی تاراندا به گولله کوژان. ناوبردنی هه موو ئه وانه ی که بهم شیوه یه گیانیان له دهست داو بوون به قوربانیی تیوریزم، به زورییش له دژواریدا ده ژیان، به ژان و خه م هینه ره. یادی ئه و شوفیری ته کسی و ماشین شوره ی که ده یان ویست تیوریزسته کان چه ک بکه ن، له پال قوربانییه کانی دیکه دا، بو هه میشه له بیرمدا ده مینیته وه.

له سالی ۱۹۷۶دا هیرش کردن بو سه ر رژیم له دهره وه پشتیوانی ده کرا. خاچی سووری نیونه ته وه یی، ئه نجومه نی نیونه ته وه یی مافناسان و ریکخراوی دیکه ی له م جوړه ده یان ویست له ئیراندا لیکوئینه وه بکه ن. داواکارییه کانی ئه وانم قه بوول کردو داوا له وانه ی کرا که سه ردانیان ده کرد که ئیمه له ره خنه ر پیشنیازو تبیینیه کانی خویمان ئاگاداریکه نه وه. چاکسازی گه لیک پیشنیارکرا که به باشی له بهرچاومان گرت. پیویست ناکات به پیری بینمه وه که باسکردنه کانی ئه م به ریزانه سه بارت به و شتانه ی که له رابردودا رووی دابوو به ته واوی که وته روو. به لآم له لایه کی تر، هیچ ئاوپرکیان له ئاکامی ئه رینی ئه و دیدارانه و جیبه جیکردنی پیشنیازه کانیان نه دایه وه.

پیلانگیژان له تاریکی دینه دهره وه:

له سه ره تای سالی ۱۹۷۷دا شتیکی سه یروسه مه ر رووی دا، تیوریزم له ناکاو راوه ستا.

خېرابۇم دەرکەوت كە پىلاننىكى دىكە لەگۆرى دايە، لەبەر ئەو پىلانگىران كە تا ئەوكاتە خۇيان حەشاردا بوو و نەينى بوون لە تارىكى وە دەرکەوتن و كەوتنە سەرزارو زمانان. بە تەواوى روون بوو كە لە بەرئەوھى لە تىرۆرىزم بە ئاكامى دىخووان نەگە يىشتىبوون دەبوو جۆرىكى دىكە بجوولئىنەوھ و ئەويش دەرپىنى ئارەزايەتى سىياسى بوو.

ھەمووى ئەمانە ئاراستەكرا بوو. رىبەرانى پىشەوھى ئەم شەپە دەولەمەندان بوون. رژىمىك كە ئەوان ئىدانەيان دەكرد رىگای لە كاروكاسپى پىرقازانچ و سەرکەوتنى ئەوان نەگرتبوو. بەزۆرى سەربە كۆپوكۆمەلە لىبرالەكان بوون و دەكرى بلىن ھەموويان پەيوەندىكى پتەويان بە ولاتانى رۆژئاوايىھە ھەبوو. ئەوان بەگۆپوتىنە، ھەلچووبوون لە ئاخاوتن و دەرپىنىكى نەزان خەتئىنانەى بى كۆتايى و خوازىارى " دىمۆكراسى پەرلەمانى راستەقىنە " بوون.

من بۆخويشم بە راستى خوازىارى دىمۆكراسىنىكى راستەقىنەم كە، پىش لە ھەموو شتىك، بەرژەوھەندى ولات پىارىزىت. ھەلس و كەوتم ھەمىشە ئۆگرى منى بە پاراستنى سەربەخۆى ولات دەرپىوھ. خوازىارى كارىكاتىرىك لە دىمۆكراسى نەبووم، بەو شىوھى كە لە شوئىنەكانى دىكەدا بىنراوھ و سىستەمى چەندحىزبى بى بايەخى كردوھ.

دەندان و ھات و ھاواری بى راوھەستانى ئەم " دىمۆكراتانە " گەيشتە ئاستىك كە بەرنامەى كراوھى كەش و ھەواى سىياسى كەبەئاراستەى خۆى گۆپى زىاترى دەگرت، تووشى وەستان ھات. ئەوھندەى پىنەچوو كە بۆم دەرکەوت ئەمە شەپرىكە بەماناى راستەقىنەى وشە. ھەرچى زىاتر بەرھەو كراوھى ھەنگاوم ھەلدەگرت، بارودۆخى ناوخۆى ولات شىواوترو خراپتر دەبوو. دەستم بۆھرئىشىك دەبرد، بەنیشانەى لاوازى من و دەولەتەكەم لىك دەدرايەوھ.

تەكتىكەكانى تازىەبارى:

ئەوانەى كە خەونىان بەدەسەلاتەۋە دەبىنى، بى گومان ھەستىيان دەكرد ھەموشتىك بەخاۋى دەپراتە پىش. لىرەدا بوو كە ھەندى لە مەلاكان ھاتنە مەيدان و چوونە رىزى تىكدەران. يەكىتى سوورو پەش پىكھات. يەكەمىن سەرھەلدانەكان لە ۷ جەنىۋەرى ۱۹۷۸ و لە قوم دا دەستى پىكرد، لەم شارەنایىنىدە كەھەمو سالىك ھەزاران كەس بو سەردانى گۆرى مەسوومەى خوشكى ئىمام رەزا دەرۇنە ئەۋەى، لىكۆلىنەۋە سەبارەت بە ھاندەرى ئەم رووداۋە دلئەزىنەنە كە شەش كەسى تىداكوژرا پىۋىست نەبوو. ھەئبەت راگەياندەنەكان دەربارەى ئەم ژمارەىە تووشى زىدەرۆى ھاتن.

لەۋكاتە بەدوا بەكارھىنانى "تەكتىكەكانى تازىەبارى" ھەلى بو ھاندەرانى جەماۋەر رەخساند بو ئەۋەى ھەر چل رۇژ جارىك ئەۋان بو خۇپىشاندىكى نوى نامادەبكەن. ھىچ دورنەبوو ئەم خۇپىشاندانە، بەھۆى ئەۋبارگىزى و توندوتىژىانەى كە پەيدای دەكرد لە نىۋەرۇكدا بگۆرىت بو سەرھەلدانىك و خەلكى زىاترى تىدا بگۆرىت.

بەمجۆرە دەيان تۋانى توورەى جەماۋەرىكى قىرسىچمە و خۇشباۋر بگەيننە ئاستى تەقىنەۋە.

لەراستىيدا، بە پىنى دابو نەرىتى ئىسلامى، خىزان و دۇستانى كەسى مردوو پىۋىست بوو لە چلەى مردوۋەكەدا لەسەر گۆرەكەى نامادەبن. پىم وانىيە تائىستا ئەۋەندە روۋەلمالانە لەمردنى كەسىك بو گەيشتن بەئامانجەسىياسىيەكان كەلك وەرگىرابىت. رەش بىنى و بەدگومانى ئازاۋەچىيان ھىچ سنوورىكى نەدەناسى. بىستۋومە سەرانى ئازاۋەگىر تەرمى كەسانىكىان لە گۆرستانەۋە دەنا سەرشانىان و بەشاردا دەيان گىرا كەبەمەرگى ئاساىى مردبوون و ھاۋارىيان دەكرد "ئەمەش يەكىكى تر لەقوربىيانى رژىم، ئەمەش يەكىكى دىكە لەتاۋانەكانى ساۋاك!"

ئىشى لەمە دزىوتر لە خەيالدا ناگونجىت، بەلام بەو جۆرەي كە دەرکە وتوو، جەستەي برىندارانی دیاری کراویان بە تىكەلەيەکی کیمیایی لە جیوه و کرۆم دەمالی بۆ ئەوێ ئەو وینەگرانەي كە هیچ بنەمايەکی ئەخلاقى یان تىدانەبوو بتوانن وینەي کاریگەرتر بگرن.

لەخشتەبردنی لاوان:

هیچکات ناتوانم لە ئاژاوهگیران بەهۆي ئەوێ كە زۆرینەي قوتابیانان بەکارهینا بۆ ئەوێ بە ئامانجەکانی خۆیان بگەن خوشبم. ئەوان پىویستیان بە کۆمەلێ زۆر قەرەبالغ هەبوو ئەمانەشیان لە زانکۆکان و پاشانیش لە قوتابخانەکاندا پەيدا کرد. ئەوان بە شیوهیەکی رێک و پێک دەستیانکرد بە ژەهرای کردنی میشتکی لاوانمان و بەداخووە سەرکەوتنیشیان بە دەست هینا.

بە دُنیاييەره چاوه‌روانی ئەوێ لە لاوان ناکەم كە خۆپاریزین. ئەوان لە هەموو ولاتیکدا روودەنێن لە ئامانجەباشەکان و بەناوی دادپەروریهوه ئىشى گەرە ئەنجام دەدەن و هەرەها دەست بۆ چالاکی مەترسیداردەبن. بەلام بە تىپەریبوونی کات و نزیکایەتي روژانەیان لەگەل راستییەکانی ژياندا گەرم و گوپری ئەوانیش كەم دەبیتەوه.

هەلەي من لەوێدا بوو كە لە راگەيینه‌کانی خۆمان بۆ بەره‌نگاری لەگەل ئەو هەولە شیلگیرانەي كە بۆ ژەهرای کردنی بیری ژنان و پیاوان و لاوانی ئیتمە لە گۆپیدا بوو كەلکم وەرئەگرت. زۆریك لەوان ئامادەبوون گوێ لە قەسەي مەنتقی بگرن. لە راستیدا، لەو سەردەمەدا نیشانەگەلێك لە ئەمەگناسی زۆرینەي خەلکی ئێران بەرامبەر بە پاشایەتي بەرچاوبوو. لە بەهاریدا، کاتیكە روشتم بۆ مەشەد، یەكێك لە شارە پیرۆزەکانی ئێران و شوینی ناشتنی ئیمامی هەشتەم، ئەو ئەمەگناسیەم بۆدەرکەوت. لەوێ ئەو پىشوازییە گەرمەي كە لەمن کرا کاریگەری زۆری لەسەر من دانا.

چەندەھفتەيەك دواتر كاتىكە سەرۆك ۋەزىرانى من، بەرئىزناموزگار، بۇ پەيوەندى گرتن لەگەل خەلك سەردانى پارىزگاكانى كرد لە تەورىز پىشوازيكى سى سەدەھزار كەسى لىكرا. راست ھەرلەم تەورىزەدا بوو كەسەرھەلدى، مانكى فېرېوهرى بووبە ھۆى ئەوھى كە خەلكى سەبارەت بەمن ۋە دەسەلاتەكەم تووشى دوودلى بىن.

پىكھىنانى كەش ۋە ھواى كراوھى سىياسى بە نىشانەى لاوازى دادەنرا:

لە ئاگۆستى ۱۹۷۷دا لەكاتىكدا كەھەم نىگەرانى سىياسەتى دەرەو ۋە ھەم نىگەرانى سىياسەتى ناوخۆى بووم، بەرئىزناموزگارم ۋەك سەرۆكى ۋەزىرانى خۆم دەست نىشان كرد. ھەلبىزاردنى كەسىك بۇ سەرۆكايەتى دەولەت كە لە كۆرۈكۆمەلە نىونەتە ۋە يىھەكاندا ناسراو بىت بىرۆكەيەكى باش بوو، چونكە ئەو زۆر جار نوينەر ايەتى ئىرانى لە ئۆپىك دا دەكرد.

ئاموزگار ئەندازىارى خويندبوو، خويندنىشى لە ئەمريكا تەواو كرىبوو، ھەر بۇيە لەوئى دۆستى باشى ھەبوو. بەراستى ئەويان بەپياوئىكى راستگۇ دەناسى ۋە جىالەمەش لەبەر ئەوھى كە سەرۆكى حىزبى رىستاخىزبوو دەيتوانى بە پشتىوانى ئەم رىكخراو يە دلگەرم بىت. بىر يارى من بۇ گۆپىنى سەرۆكى ۋەزىران بەومانايە نەبوو كە بەرئىز ھۇيدا پياوئىكى نەشياو. بەلكو بە پىچەوانە، ئەم مرقۇقە پاك ۋە بەفەرھەنگە ماوھى سىاز دەسال خزمەتى نىشتمانەكەى كرىبوو. بەلام لەبەر ئەوھى بەرئو ۋە بىردنى دەسەلات مرقۇقە ھىلاك دەكات ۋە ئەوئىش بۇ خۆى حەزى دەكرد ماوھىكە لە كاروبارەكانى ۋلات دوور بىت، بۇ ئەوھى كە بىسەلمىنم ھىشتا متمانەم بەئەو ھەيە، كرىم بەو ۋەزىرى دەربارو ئەمەش بەومانايەبوو كە ئەو لە نىزىكە ۋە بىت ۋە موورۇژىك بتوانم لەگەلى قسەبكەم.

ھاوكات لەگەل دەست بەكاربوونى دەولەتى نوئى، رامگەياندى كەمن لارىم لە كرانەوھى كەش ۋە ھواى سىياسى نىيە بە مەرجىكە نەبىتە ھۆى لىك ھەلۋەشانى

ولآت. لە ۵۱ ئاگۆستى ۱۹۷۸دا، سالتۇۋى راگەياندىنى مەشرووتىيەت، سالتىك پاش ھاتنە سەركارى بەرىز ئاموزگار، رامگەياندى كەلەمانگەكانى داھاتوودا رزىم بۇ گۆپرانى بە نىمۆكراسىيىك كە بكرىت لەگەل رۇژئاوادا بەراوردى بكەيت ھەنگاۋ ھەلدەگرىت. بۇ ئەۋەى كە بىسەلمىنىم بەلئىنى بى نىۋەپۇك نادەم رامگەياندى كەلەكۆتايى خولى ئىستاي مەجلىسى شووراي مىلى يەۋە، اتا لە بەھارى سالى ۱۹۸۰دا ھەبژاردنى ئازاد بەرئوۋەدەچىت. ھەروەھا رامگەياندى كە ھەموو ناپارازىيىك جا چ ژن بىت يان پىاۋ، بەمەرجى رىزگرتن لە ياساى بنەپەرتى، كە بنەماى دىمۆكراسىيە، دەتوانىت خۆى بۇ نوئىنەرايەتى مەجلىسى شووراي مىلى پىالىۋىت. ئەگەر سەبارەت بە مەبەستى ناپارازىيان بۇ رووخاندنى رزى. بچوۋكترىن گومانىك ھەبوو، توانىم لە رۇژانى دواتردا نىشانەكانى سەلماندى بىنىم. بىرارىك كە چاۋەپۇ دەكرا رەزامەندى ھەموۋانى بەدواۋە بىت جارنىكى تر بەنىشانەى لاۋازى من دانرا. ئازاۋە و بشىۋى، ئىسغەھان و سەرنەجام شىرازو تارانى گرتەۋە. دندەدان و ھاندان بى راۋەستان بەردەوام بوو. گرنگتر ئەۋەى كە، ئەقلى دروست دەرفەتى ئەۋەى نەبوو خۆى نىشان بدات ھەتا خۇپىشاندەران گەوجى كردارەكانى خۇيان بۇ دەربكەۋىت.

كارەساتى ئابادان:

بىروراي جەماۋەر دەبوو بە چەشنىك ھەلخرىت كەتەنانەت كارىگەرى لەسەر كەسانى پاراپىش دابنىت. چەند رۇژ دواتر، لە ۱۹ ئاگۆست دا، ھەرواكە ھەمووكەس دەزانىت بە شىۋەيەكى جەنايەتكارانە سىنەمايەكىان لەئابادان دا ئاگرىتېبەردا. ژمارەى قوربانىانىش ھەموو كەس دەزانىت: ۴۷۷كەس لەم كارەساتەدا بەھۆى سووتايى و خنكاۋىيەۋە لەناۋچوون. دەسبەجى بوختانىكى باۋ پەرەى پىندرا. گوناحى ئەم تاۋانە گەورەيان خستە ئەستۆى دەولەت و وتيان پاسەوانەكانىان بۇ داخستنى دەرگاكانى ئەم

سینہمایہ راسپاردبوو ھەتا ئەم تاوانە ئەنجام بەدەن. پیویست بوو دەولەت وەك بەرپرس بناسریت.

تاوانباری رستەقینە ھەلھات بۆ ئیراق و لەوی قۆلبەست کرا. دان پیدانانەکانی تۆمارکرا، بەلام دادوهرانیک کە ترس خرابووہ دلیانەوہ دۆزە کەیان پەردەپۆش کرد. تەنیا ئەم کەسە بوو کە دیتوانی بلیت ئەم تاوانە ی لە جیاتی کێ و بەنۆینەرایەتی کێ ئەنجام داوو.

فەسلى ۲۷

چەند راستىيىك سەبارەت بە ساواك

لەگەل سەرھەلدانەھوى دووبارەى تىرۇرىزم دا، ساواك بوو بەئامانجىكى باش بو
رۇژنامە نيونەتەھوييەكان. بەلام ئەگەر خويپىرى و بەرەلاكان دەستيان نەدەدايە
كوشتن و خراپەكارى ھەتا پۇلىس ناچاربييت چالاكانە بيته مەيدان، ئايا ئەھەندە
سەبارەت بە ساواك قسەدەكرا؟

زۇرتاوانى تۇقىنەريان داوھتە پال ساواك. تەننەت نووسىويانە كە بەمليۇن ئيرانى
كردوھ بە پياوى خوى، كەبە تەواوى پىكەنيناوييە: ئەم بەمليۇن مروفەى كەبەپىنى
پىناسە ۋەفادارىبون بەدەسەلات، چ سىحريك تووشى گۇرانى كردن ھەتا بە لەرزۇك
بوونى رۇيم لە دىنى من راپەرن؟

لە راستيدا، ساواك لە سەرھەتاي سالى ۱۹۷۸دا ژمارەى ئەو كەسانەى كە تيدا
دامەزرابوون و ئيشيان دەكرد ۳۲۰۰ كەس بوون كە ئەم ژمارەيە تا كۇتايى سال
نزيك بووھە لە ۴۰۰۰ كەس. ناوى ساواك لە يەكەم پىتەكانى وشەگەلى فارسى
(سازمان امنيت و اگلاعات كشور) دەزگاي ئاسايش و ھەوالگرى ۋلات، پىكەتوۋە.
لە ھەموو ۋلاتانى دونياش دەزگاي لەم جۇرە ھەيە، لەبەر ئەوھ ھەموو ۋلاتىك
ئەركى ئەھوى ھەيە كە بەرەنگارى ئەو كەسانەى بيپتەوھ كە ھەرەشە لە ئاسايشى
ناوخۇ دەرەھوى دەكەن.

دهزگای له مجۆره، هم له ولاتانی دیکتاتورى و هم له ديمۆکراسییهکانى رۆژئاوادا ههیه، وهک : کاگ ب، سیا، اف بی ئای، ئیم ئای فایو، دهزگای زانیاری و دژی سیخۆرى فه ره نسا (SDECE).

ئایا پێویسته ئه وه زیاد بکهم که ههچ هۆکارێک نییه ئیتران تیرۆریزم تهحه مول بکات، ههروا که ئیتالیاییهکان له بریگادی سوورو ئەلمانیهکان کردوه وهکانى تا قى بادیر ماینهؤف تهحه مول ناکهن؟ وه له ئەلمانیا دا، کاتێک له رۆژێکدا شهش زیندانى ههولنى خۆکوشتن دهن و بۆ ئه وهى ههولنهکیان به ئەنجام بگات، گولله له پشته ملیان دهریئ، کهس تووشى سه رسوورمان نابیت که چۆن ئه مانه له زینداندا چهکیان دهست کهوتوه و، ئەم زنجیره رووداوه سه یروسه مه رانهش، به تهواوى ئاسایى نیشان دهریئ و بیروپرای گشتى دونیاش بى ئه وهى دهنگى لیه بیئت چیرۆکه که قه بوول دهکات.

ساواک پاش رووداوى کاره ساتاوى دهسه لاتی موسه دیق و بۆ به رهنگار بوونه وهى خراپه کارییهکانى کۆمۆنیستهکان دامه زرا.

داوهرى کردن سه بارهت به وهى که له رۆژئاوا به رامبه ر به کۆمۆنیستهکانیان چ هه لۆیسته ئیکیان گرتوه په یوه ندی به منه وه نییه. وه ها داوهرى کردنی که له هه ر روویکه وه په یوه ندی به وه وه هه یه که سنورى هاوبه شت له گه ل یه کیه تی سو قیه ت دا هه بیئت یان نا.

هه رچه ند که به خت زۆر یارمه تی داوتوانیم له گه ل روسیا دا په یوه ندی کی باشى دراوسییه تی و هاوکارى ئابوورى دوولایه نه به قازانجى هه ردوو ولات دابمه رزینم، به لآم له دواى کۆتایى هاتنى شه ره وه زۆر قۆلغاى دژوارمان تی په راند. ئایا پێویسته ئاماژه به م خاله بکهم که هه یزى داگیرکه رى سو قیه ت، تا ئاپریلى ۱۹۴۶ ولاتى ئیمه یان چۆل نه کردو حیزبى تووده ش، له مانگه کانى کۆتایى دهسه لاتی موسه دیق دا، پێى وابوو کاتى سه رکه وتنى نزیک بووه ته وه؟ له خۆرا نییه که ناچار بووین ئەم حیزبه که نه ته نیا هه ره شه ی له رژیم ده کرد به لکو یه کپارچه یى خاکی ولاتیشى خستبووه مه ترسییه وه، به نایاسایى رایبگه یه نین.

پاشان، ساواک دامەزرا بۆ ئەو ھەوای کۆتایی بەو جموجۆل و چالاکییە تیکدەرانیە بێنیت کە لەدەرەو ھەوای ناو ھەوای بەرپۆ ھەوای دەچوو ھەپەشە لە ئێران دەکرد. لە ساڵی ۱۹۵۳ دەزگایە سپیئردرا بە ژەنرال بەختیار و ئەویش لە دەزگای سیا بۆ راویژکردن کەلکی وەرگرت. سەرئەنجام زۆریک لە ئەفسەرائی ساواک بۆ فیروونی شیوازی کارەکانی سیا روشتن بۆ لانگلی و ھەندیکیش رەوانە و لاتانی روژئاوایی کران بۆ ئەو ھەوای فیرونی ئەو شیوازانە بێ کەلەوی بەکار دەھینرا.

ژەنرال بەختیار تا ساڵی ۱۹۶۲ ئەم بەرپرسیاریەتیە لە ئەستۆ بوو، لەو ساڵەدا ناچار بووم ئەم مۆقە چا و چنۆک و پلە و پایە خوازە بەلاوہ بنییم. ئەو بۆ گەشتن بە ئامانجەکانی خۆی کەلکی لە شیوازی و ھەردەگرت کە تەحەمۆل نەدەکرا. ناوبراو دوورخایەو ھەوای پیلانگێری پۆشت بۆ بەیرووت. چەندسال دواتریش لە ئێراق دا تیرۆرکرا.

دەورو دەسەلاتی ساواک:

لە ئێرانیشدا ھەموو شوینیکی تر، ناپاک و سیخوڕو ئاژاوەگێڕو خراپەکاری کارکۆشتە دەژیا کە دەبوو بوونیان بە دەولەت و رێبەرائی ئاسایشمان رابگەییە نریت. ئەمە ئەرکی ساواک بوو تا ئەوان ئاگادار بکاتەوہ. ساواک ھەک دەزگایەکی ھەواڵگری و دژی سیخوڕی دەبوو یارمەتی دادوہری دادگاگان بەدات. بەلام لە ئەنجامی راسپاردە کومسیۆنەکانی کۆمەڵی نیونەتەوہیی مافناسان دا، ساواک لە جیبەجی کردنی ئەم ئەرکە وازی ھینا و سپاردی بە پۆلیسی ئاسایی.

ئەفسەرائی ساواک سەربازانیکی جیبی متمانەبوون کە بۆخوێان کەلکیان لە کەسانیکی تر لەناو سوپا و پۆلیس و دەرچووانی زانکۆدا وەر دەگرت بەلام لە راستیدا ساواک لە زۆرینەییەکی مەدەنی پیک دەھات. ئەم دەرپرینە بە ھیچ جۆر لە جیبی خویدا نییە کە شیوازی کارکردنی ساواک لەگەڵ یاسا و رێساکانی دادگاگانی ئیمە - کە بە ئاشکرا لەگەڵ شیوازە یاساییەکانی روژئاوا یەکی دەگرتەوہ - ولەگەڵ

دادگاكان و پاريزه رانى داکۆكى كارو دادگاى بهرزو تيهه لچوونه وه له دژايه تى دا بوو. له ماوهى مانگه كانى كۆتايى سالى ۱۹۷۸دا، له سه راسپارده ي كومسيونه كانى كۆمه له ي نيونه ته وه يى مافناسان، شيوازي ليكۆلينه وه له ساواكدا ئال وگۆپى به سه رداهات و ئه م كاره به ناماده بوونى پاريزه ر به رتوه ده چوو.

ئهو كه سانه ي كه به رژه وه ندييان له گه ل پيشكه وتن و ته كووزى و لاتدا له دژايه تى دابوو سه باره ت به چالاكييه كانى ساواك زيده ره وييان ده كرد. به پيى قسه ي " سيخوپه كان " ژماره ي " زيندانىيه سياسيه كان " و ئهو كه سانه ي كه له زيندانه كانى ئيمه دا " ئەشكه نجه " ده دران له نيوان ۲۵۰۰۰ بۆ ۱۰۰۰۰۰ كه س ده بوون. له

Chronicles of repression ، بلاوكراويه كه كه به شيوه ي شه و نامه له ئيراندا به هوى نارازييانى رژيمه وه له دژى ساواك بلاوده كرايه وه نووسرابوو كه: له سالى ۱۹۶۸ وه تا سالى ۱۹۷۷ واتا له ماوه ي نو سالىدا ژماره ي ئه و كه سانه ي كه به هۆكارى سياسى ده سه به سه رو زيندانى كراون راست ۲۱۶۴ كه س بووه.

ياساى ليبوردين:

له هيچ و لايتيكا به رپرسايه تى كاروكرده وه ي پۆليس و هيزه كانى هه وانگري نه خراوه ته ئەستۆى پاشا يان سه رۆكى و لا ت، به لكو وه زيرى ناوخو، وه زيرى جهنگ يان سه رۆكى وه زيران به رپرسن. له ئيراندا، به رپرسايه تى راسته وخۆى ساواك له ئەستۆى سه رۆك وه زيران بوو. سه رۆكى و لا ت ته نيا له سه رداواى وه زيرى داد ده يتوانى مداخله ل بكات هه تا ياساى ليبوردين له په يوه ندى له گه ل سزادراواندا جيبه جى بكرىت. من هه رگيز ئه م ياسايه م پيشيل نه كرد.

كاتيكه بيستم هويدا سه رۆكى وه زيرانى پيشووو ژه نرال حه سه ن پاكره وان و نه سيري و موقه ده م، سه رانى پيشووى ساواك، پيش له وه ي كه ئەشكه نجه و تيرور بكرين، قورس و قايم ئاماژه يان به م خاله كردبوو كه هه رگيز سه باره ت به تاوانباران و

سزادراوان و گومان لیکراوان فەرمانیکیان لەمنەوه وەرئەگرتبوو بەراستی هەستم
جوولاً.

من دەسەلاتی سووککردنی بیریاری دادگا لەسەر سزادراوان و مافی بەخشینم هەبوو
و هەمیشە تا ئەوجی کە دەکرا کە لکم لی وەر دەگرت. هەموو ئەو داواکارییانە
کە لە لایەن دادوهرەکانەوه بو لیبوردن و سووککردن ئاراستە ی من دەکرا و ژۆم
دەکرد. هەمیشە بە پێچەوانە ی راوبۆچوونی دادوهرەکان لە هەموو ئەو کەسانە ی کە
هەولی کوشتنی منیان دەدا خو ش دەبووم.

من ناتوانم بەرگری لە هەموو ئینشەکانی ساواک بکەم. رەنگە لە گەل ئەو کەسانە ی کە
دەسبەسەر دەکران بە توندوتیژی هەلس و کەوت کرابیت. بە لām فەرمان و رینمای
ورد بو خو بواردن لە هەر چه شنه هەلس و کەوتیکی نابە جی دەر کرابوو. سالتیک
دواتر، کاتیک خاچی سوور ویستی لیکۆلینەوه بکات، دەرگای زیندانەکان بە روی
نوینە رانیاندا کرایەوه. راسپاردەکانی ئەوانمان لە بەرچا و گرت و لەوکاتەوه ئیت
ئیمە سکالایەکی دیکە مان نە بیست.

لە ئێرانیشدا وەك ئەو ولاتانە ی دیکە کە دەیانم ناسی، هەلە گە لیک کرا کە من لە
روودانیان بە داخ، بە لām پیویستە لە نیوان تیرۆریستەکان و زیندانیانی سیاسیدا
جیاوازی دابنیم. چاره یەك نەبوو لە کوژرانی هەندی لە تیرۆریستەکان لە کاتی
بەرەو رووبوونەوه لە گەل ساواک و، بە زۆریش لە گەل پولیسدا. هیچ کە سینک ئەوانی
بو تەقەکردن و تالان و کوشتار ناچار نە کردبوو. ئەوان لە بەر ئەو رینگای کە خو یان
هەلییان بژاردبوو دەبوونە قوربانی.

بە لām سەبارەت بە و کەسانە ی کە بە هوکاری سیاسی دەسبەسەر دەکران – ناتوانم
خراپەکاران و ئاژاوه گیران لە ریزی ئەمانەدا دابنیم – بە دنیایییەوه دە لیم کە لە
گەلیان زۆر بە باشی هەلس و کەوت دەکرا و هەرگیزو بە هیچ شیو یەك ئەشکەنجە
نە دەدران. هیچ کەس ناتوانیت ناوی کە سینکی سیاسی ببات کە بە هو ی ساواکەوه
" لە ناو برباییت."

له نقامبری ۱۹۷۸دا، ژهنپرال ئه زهاری سه رۆك وه زیرانی من، ژهنپرال نه سیری سه رۆکی پیشووی ساواک و سی کهس له بهرپرسیانی ئه وه ده زگایه ی ده سه به سه رکرد. له بهر ئه وه ی متمانهم به دادوهره کان هه بوو که له چوارچیوه ی ده سه لاتی یاساییان دا لیکۆلینه وه له تاوانه کانیان ده کهن، ده ستم نه خسته ناو کاروباریان . به لآم له چۆنیه تی جیبه جی کردنی دادپهروه ری پاش ئه وه ی که ولاتم به جی هیشت زۆر رنجیاگم. سه رانی پیشووی ساواک و یه ک له وان ژهنپرال پاکپه وانی چاره ره شو به ده به خت، که زیاتر فه یله سووفیک بوو تا سه ربازیک و ئه رکه کانی خۆی به شیوه یه کی زۆرباش ئه نجام دا بوو، ته نانته به یی دادگای کردن، له سیداره دران.

هیشتا چاوه ریی ده رکه وتنی سه روکه لله ی مافناس و پارێزه رانیکی پیشکه وتنخوازین که کاتی که ده یان بیست تیرۆریستیک له به ره و رو بوونه وه له گه ل هیزه کانی یاسا و ئاسایش و ئارامیدا کوژراوه ئه وه هه مووه خۆیان هیلاک و ماندوو ده کرد. ده زگا کانی راگه یانندن ئه م تاوانبارانه یان ده کرد به قاره مانانی ریگی نازادی و سلأویان بۆ خراپه کارانی کۆمۆنیست وه ک دا کۆکی کارانی شیلگیری مافی مروّه ده ناردا.

ئه مپۆ کی به رامبه ر به و ترسه ی که بآلی به سه ر ولاته که ی مندا کیشتاوه کاردانه وه یه ک نیشان ده دات؟ هیه چ کهس، مه گه ر چه ند رۆژنامه نووس و نووسه ریکی جوامیر.

فەسلى ۲۸

يەكگرتنى شووم

لە ماوەى ھەشت مانگى يەكەمى سالى ۱۹۷۸دا، خۆپيشاندان و ئاژاوه پەرەى سەند. بۆكەمکردنەوہى بارگرزى و بۆئەوہى كە بيانو و نەكەوئتە دەست ناپارازىيان و توندوتىژى بكن، من و دەولەتەكەم كۆمەلىك بىرىارى تايبەتيمان دەركرد. چەند سەدكەس لە زىندانىانى سىياسى ئازادكران، بەلام ئەو رووداوه خويئاوييانەى كەلە ئىسففەھاندا رووياندا دەولەتى ناچاركرد كە حكومەتى سەربازى رابگەيەنىت. ھاوكات نەخشەيەك بۆ رووخاندنى ھەموو ئەو شتانەى كە ئىمە دروستمان كردبوو بە دلپەقىيەوہ لە جىيەجى كردندا بوو.

لە كۆتايى مانگى ناگۆست دا، ژەنرال موقەدەم، سەرۆكى ساواك، لەلايەن كەسايەتییكى پلەبەرزى مەزھەبىيەوہ، كە روونە ناتوانم ناوى بەيىنم، ھات بۆلام. ئەم كەسايەتییە بە ژەنرالى گوتبوو: "قوربان، تكتان لىدەكەم كاریكى بەرچا و ئەنجام بەن، بە قازانجى ھەمووكەسىكە." ژەنرال موقەدەم وشەى "بەرچا و" كە ئەو زانا پلە بەرزە گوتبووى چەندجار دووپات كردوہ.

نهمدهتوانی بهرامبر بهم پهيامه بيلايه ن بم به لآم له و بارودوخه دا دهمتوانی چ ههنگاوئی بهرچاو هه لبرگرم؟ پيم و ابو که دهوله تيکی نوی بهس بيت، دهوله تيک که زورتري نازاديم پيداييت. بهريز ناموزگار که بهراشکاوئی له گهلی قسه م دهکرد، نامه ی دهست له کارکيشانه وه که ی پيشکه ش به من کرد و منيش قه بوئم کرد. ئەم ئيشه هه له يه کی گوره بو. من هه رگيز نه ده بوو ريگابدهم ئەم راويژکاره ژيرو دلپاکه وازبيئيت.

حکومه تي سه ربازي:

جينشيني ناموزگار، بهريز شهريف ئيمامي، به پيوستى زانى هئلى راست و چه پ به سه ر هه موو ئەو شتانه يدا بينيت که تا ئەوکاته کرابوو، ده سبه جي رايگه ياند که حيزبي رستاخيزم پيوست نييه. (حيزبي رستاخيز دواتر له ۲۰ى سپته مبردا هه لوه شايه وه.) ئەو بهم ئيشه ی خو ی پشتيوانی لايه نگرانی رژيمي له دهستدا بي ئەوه ی که ره زامه ندى نارازييانى به دهست بينيت. شهريف ئيمامي بو رازى کردنى دلى مه لاشينه كان، دووباره روژميري كوچى وه گه پخسته وه وه هه موو گازينو و قومارخانه كانى داخست.

له بهرئه وه ی که خو پيشاندانى سه ر شه قام روژ له دواى روژ زياتر ده بوو پيوست بوو دووباره حکومه تي سه ربازي له تاران و شاره كانى تر دا رابگه يه نريت. روژى ۸ى سپته مبر، که ياساكانى حکومه تي سه ربازي جيبه جي کرا، له لايه ن ري به رانى نارازى و روژنامه كانه وه به "هه ييني ره ش" ناوى ده رکرد. دواتر کاتيک سياسه توانان له م باره وه داواى روونکردنه وه يان له سه روکى ده وله ت کرد، ئەو رايگه ياند که: له ئاکامى به ره و رو بوونه ی خو پيشانده ران له گه ل ياسادا، هه شتا و پينج مو له تي به خاک سپاردن دراوه و ئەو بهر پرسايه تي ئاکامى حکومه تي سه ربازي و بارنا ئاساييه که له نه ستوده گریت.

توندوتىژى پەرى ئىستاندو، ھەرچەند كە درۇيان بۇ پۇلىس و سەربازەكان ھەندەبەست، بەلام من لەبەر دان بەخۇداگرتنىان ستايشيان دەكەم. لە زۇر حالەتدا، جەماوهرى تورپە نەيتوانى ئىوان تورپە بكات و بۇ تۆلەكردنەوى ھەئالانى كوژراويان دەستيان لەسەردەست دانا.

ئاشكرايە كەئەگەر ياسا ورئىساكانى بارى ئاناسايى بەوپەرى تواناۋە جىبەجى بىكرايەت، دەبوو داداگان شەورۇژ ئىش بكەن. لەراستىدا، بارى ئاناسايى تەنيا ئاگاداركردنەۋەيەك بوو وبەھىچ جۇر ئاژاۋەگىرانى نەترسان. سەربازەكانى ئىمە تەنيا بەرەو روى ئاژاۋەگىران و تالانچيان و خراپەكارانى چەكدار تەقىيان دەكرد.

بارودۇخى پىش لەشۇپش:

خراپەكاران فەرمانيان لە مزگوتەكانەۋە ۋەردەگرت و مزگوتەكان ئىشەكانيان لەرىگاي ئەلقەكانى پەيوەندىيەۋە كوئىرۇل دەكرد. لە ئاژاۋەگىرانىش بىسترا كەدەيان گوت ئىسلام و سۇسىيالىزىمى سۇقىيەت پىكەۋە دەگونجىن. ئەم بىرۇكە سەرسوۋر ھىنەرەنەيە لە لايەن " موچاھىدىنى خەلق " ۋە كەلە لىبىيا و لوبناندا راھىنرابون سازدەكرا.

رۇژنامەچەپەكانى ۋلاتانى رۇژئاۋايى دەربارەى رۇمى ترسناك شتىان دەنوسى، بەلام ھىچكات يادىكىان لە تىرۇرىستەكان نەدەكرد و ھەمووشتىكىان بە ئىشى ساواك و پۇلىس دەزانى. ئەگەر پىيارىيەت باۋر بە بابەتەكانى ئەم رۇژ نامانە بكەين دەبىت ھىشتا سەدەزار كەس لە نارازىيانى شا لە زىندانەكاندا بن. بەلام راستىيەكان شتىكى تىرۋون. ژمارەى زىندانىيانى سىياسى ھىچكات لە ۳۱۶۴ كەس كە پىشتەر ئامازەم پىدا تىپەرى نەكرد. لە ئقلمبرى ۱۹۷۸دا تەنيا سى سەدكەس لە زىنداندا بوون كە ھەموويان پەيوەندىيان بە تاوانەۋە ھەبوو.

ئاشكرايه كه بارودۇخى پيش له و شوپرشهى كه ئيمه گيرمان كردبوو به دهستيه وه زۆر به ورياييه وه دارىژرابوو. له شاره گه و ره كاندا كه هيشتا بارى ئاناسايى هه لئه گيرابوو، دهسته و تاقم بۆ نازاردان و زيان پيگه ياندىن پيگه اتبوو. ئهم تاقمانه كه رهسته پيويسته كانى چه كداريكي شاربيان پى بوو، و اتا هه لگري چهك و تهقه مهنى بوون و زۆرى پينه چوو فرمانيان پيگرا كه په لامارى بالوين خانه كان و دام و دهزگا دهوله تيه كان بدن. دهبوو ولات هه رچى زووتر به ره ئاژاوه و پشيوى پال پيوه بنريت.

سەردانى بەريزان سەنجابى و بازركان:

من كه له تهنگانه كه وتبووم، هه ولم دا تا دهوله تيكي يه كىتى ميللى پيك بينم. داوام له بهريز عهبدو لائىنتزام كرد و ئه وپيش ئه گه رچى پيروپه ككه و ته بوو به لام پيگه ينانى دهوله تيكي يه كگرتوى، كه له ودا ئه ندامانى به رهى ميللى تيدا به شدارى بكن قه بول كرد. په يوه نديم به ري به رانى ئوپوزيسيونه وه كرد، كه له نيو ئه وندا، داواكاريه كانى به ري زسه سنجابى سه روكى به رهى ميللى جيگاي په سهند نه بوو. راستيه كه ي ئه وه يه كه به ري ز سەنجابى له و كاته دا تازه له نووفيل لووشاتۆ گه رابوو وه. هه رله م سه رو به نده دا، سه روكى ئه نجومه نى ئيرانى پشتيوانى له مافى مرۆف، و اتا به ري ز مه دى بازركان په يمانكارى دهوله مه نديش سەردانى نووفيل لووشاتۆى كرد و له گه رانه وهى دا بۆ نيشتمان، بۆ ماوه يه كى كورت له له ندىن دا مايه وه.

هى نعامبرى ۱۹۷۸ ئاژاوه سه رانسەرى پايتەختى گرتە وه. له ناو زانكو و قوتابخانه كاندا په يامى پر له نه فرهت و بيزارى له بلنگو كانه وه بلاو ده بووه وه و هانى قوتابيان و خويندكارانى ده دا كه بچنه پال چالاكانى " شوپرشى ئيسلامى، له شه قامه كاندا.

فەرمان بە سوپاوپۇلىس كرا كە ئاگادارى خۇپيشاندىھەران بىن و، تەنبا ئەوكاتەى كەبە تەواوى پۇيۇست بىت تەقەبەكەن. لەبەشى رۇژئاواو ناوھندى شارەو، زۇربەى بانكەكان و سەدان دوكان و زۇرىك لە ميوانخانەكان و سەينەماكان و بىنا دەولەتتەىكان تالان كران و ئاگرىان تىبەردا. ئەو سەربازانەى كە پارىزگار بىيان لە بالۇيزخانەى برىتانبا دەكرد نەىانتوانى رىگە لە سووتانى بەشىكى بگرن. وەزارەتى زانىارىى و گەشت وگوزارىش گەمارۇدراو تالان كرا.

گرتنى بەرىز ھۇيدا:

لە ۵ ى نقامبردا، بەرىز شەرىف ئىمامى دەستى لەكاركىشايەو وە منىش داوام لە غولام رەزائەزھارى، سەرۇكى ناوھندى فەرماندەى سوپاكرد كە دەولەتتىكى نوئى پىكىبىنىت. ئەو پىاوىكى دروستكارو ئەمەگناس بوو كە ھەمىشە خۇى لە سىياسەت بە دوور دەگرت. بەلام لەوكاتەدا كە مەدەنىيەكان ئامادەنەبوون دەسەلات بە دەستەو بەگرن، ژەنرال ئەزھارى ئەو ئىشەى وەك ئەنجامدانى ئەركىك لە ئەستوى گرت.

ئەزھارىش لە بەرئەوەى كە ھەزى دەكرد نىازپاكى خۇى بۇ ناپارزىيان نىشان بەدات، دەسبەجى دواز دەكەس لە بەرپىرسانى پلە بەرزى گرت كەلەناوئاندا بەرىز ھۇيداش لە مالەكەيدا دەسبەسەربوو. ئەو بەمنى گوت كە تەنبا دادگايى كردنىكى دادپەرورانە دەتوانىت چۇنەتەى ئەو تاوانانەى كە ئاراستەى سەرۇك وەزىرانى پىشوووم و ئەوكەسانەى تر كە دەسبەسەرى كردبوون روون بكاتەو.

من ئەوئەندە متمانەم بە ئەقلانى بوونى ئەم بەلگەھىنانەو نەبوو، بەرىز ھۇيدا، كە ھىشتا لە ناخى دلمەو رىزى بۇدادەنىم، يەكىك لە ئامانجە دىخوازەكانى ناپارزىيان بوو. لە راستىدا ئەمە من بووم كە دەيان وىست لە رىگى ئەو وە پەلامارى بەدن. بەھۇيدام گوت پۇستىك لە دەروە ھەلبۇزىرىت و بالۇيزخانەى بەلجىكام پىشنىيازكرد. ئەو كەزۇر متمانەى بەخۇى ھەبوو – يان رەنگە لەبەر ئەمەگناسى

لە پراڤه به دهه - ئەم راسپاردەيەي قەبوول نە کرد. سەبارەت بە و هەلس و کەوتە نەفرەتاويیەي کە پێش لە ئێعدام کردنی لە گەل ئەو کردیان دواتر قسە دەکەم.

هيو او بي هيو ايي:

لە رۆژەکانی سەرەتای دەسەلاتی ئەزھاری دا، هینشتا تروسکاييک لە هيو لە دلماندا مابوو. ئیشەکان دەستی پیکردەو و بەرھەم هینانی نەوت کە زۆرکەمی کردبوو دیسان بەرزبوو وە بۆ ۵۳۰۰۰۰۰ بەرمیل لە رۆژیکدا. خەلک کاردانەوی باشی لە خۆی نیشاندا. مانگرتنی گشتی کە فەرمانەکەي بۆ رۆژی سێ شەممە ۱۲ی ئغامبر لە نووفیل لووشاتۆو دەرکرا بوو شکستی خوارد. لە هەموو شارەگەرەکاندا (تاران، ئیسفەهان، تهریز، مەشھەد، شیراز) کۆمەلێکی زۆر لە لاوان بە دارو کۆتەکەو بەرەو رووی تاقمەپەلاماردەرهکانی سوورو پەش بوونەو.

بە لآم ئیمە خوازیاری ئاشتی و ئاشتەوایی بۆ هەموو ئێرانییەکان بووین.

دەولەت کەلکی لە هەموو تواناییەکانی وەرگرت هەتا ئیشیک ئەنجامی نەدات کەرەنگ بوو حالەتی دژی تیرۆریزمیشی هەبیت. نەتەنیا لە ماوەي چوارپینچ جاردا چەند سەد زیندانی سیاسیمان ئازادکرد، بە لکو لە مانگی دیسامبردا ژەنرآل ئەزھاری راگەییەنراوی ۱۹ی ئۆکتۆبەری ۱۹۷۸ی دەولەتی شەریف ئیمامی پەسەندکرد کە هەموو ئەو ئێرانییانەي کە ریزیان لە یاسای بنەرەتی دەرگرت دەکەوتنە بەر لیبوردنی گشتییەو. هەر لەو کاتەدا دوایین زیندانیانی سیاسیمان ئازادکرد، مەگەر ئەو کەسانەي کە بەھۆی کوشتن و تاوانەو سزایان بەسەردا سەپابوو.

بە لآم کیشەکە تەنیا بە پیلانگێری ناپارازیان لە دژی من نەو سەتابوو، هەموو هیژەتیکدەرەکان دەستیان ویک دابوو. پیویست بوو ئێرانی نوێ و پیشکەوتوو وێران بکریت و لە گەل ئەویشدا، نوینەری بنەمالەییەک کە زۆرجار ولاتی لە فەوتان رزگار کردبوو بە هەر جۆریک بوو دەبوو لە ناو بچیت.

دواتر ئەو مانگرتنانەى كە دەبوو ولات بەچۆكدابىننىت دەستى پىكرد. رۇژانە چەند كاتژمىر كارەبايان دەبرى، گواستەنە و گەياندن مانى گرت، ئاو و نەوتىش راگىرا، سەرئەنجام بانكەكان و نۆربەى وەزارەتە گرنگەكان يەك لەدواى يەك و يان ھەموويان پىكەوہ داخران و ميللەت پەكى كەوت. جەماوہرى بىكار ھاتنە سەرشەقام و توورپەيى و توندوتىژيى پەرەى سەند. كرىكاران و مانگرتووانى دىكە و بنەمالەكانيان لەلايەن دەسەلات بەدەستانەوہ ھەرەشەيان لىدەكرا. ئاشكرايە كەلە وىزگەيەكدا پىنج يان شەش كەس دەتوانن تەزوى كارەبا بىرن. سەبارەت بە ترومپاخانەكانى نەوتىش شتى وا ھەر دەكرىت. ھەر كەمبوونى ژمارەى ئەم چەندكەسە نيشانى دەدات كە چۆن توانييان ئەم مانگرتنە سەرپىچى كارانەيە بە تەواوہتى رىك بخەن. لە ماوہى دوومانگ دا مانگرتنى سەر بىرەنەوتەكان و پالوگەكان زيانىكى بى ژمارى پىكەينا.

ھەولدان بۆ سەروسامان دانەوہى دووبارەى ولاتىكى شىواوو ياخيى لىدراو، بى ئاكام مابووہوہ. جىالەمەش، نۆرى پىنەچوو كە دەرفەتەك بۆ درىژەدانى ھەرچۆرە تىكۆشانىك نەما. لە بەرئەوہى لە كۆتايىيەكانى دىسامبردا ژەنرال ئەزھارى تووشى نەخۆشى دل ھات و ئىتر نەيتوانى درىژە بە بەرپرسايەتيەكانى بەدات.

ناكرى دەسەلات بسپىردىت بە كەسىكى تر:

كەسانىك ھەن كە ئەمرو دەلەين دەبوو حكومەتى سەربازى و بارى نااسايىم لەو پەرى توندى دا جىبەجى بگردايەت. گومانى تىدا نىيە كە دەمتوانى بە كەلك وەرگرتن لەو كەرەستە و ھۆكارانەى كەلەبەر دەستم دابوو تەكووزو رىك و پىكى پىك بىنم، بەلام بە چ نرخىك؟

بەمن دەلەين نرخى پىكەينانى تەكووزو رىكخستنى ولاتەكەم نۆر كەمتر لەم ئالۆزىيە خويناوييەى كە ئىستا زالە، تەواودەبوو. لە ولەمدا تەنيا دەتوانم بلىم پاش روودانى ھەر رووداوىك گىرانى دەورى كەسىك كە پىش بىنى دەكات

زۆرئاسانه پاشا ناتوانيت به رشتنى خوينى هاوئيشتمانەكانى تاج و تەختەكەى خۆى بپاريزيت. ديكتاتور دەتوانيت ئيشى وابكات، له بهر ئەوهى له ژيژئالاي نايذولوزيا و بيروباوردا كار دەكات و له پوانگەى ئەوهوه به هەرنرخيك كه بكرنت پيويسته سەربكەويت. بەلام پاشا ديكتاتور نييه. لەنيوان شا و خەلكەكەيدا پەيوەنديك هەيه كه ئەو ناتوانيت پى شىلى بكات. ديكتاتور شتىكى نييه كه بيسپيريت به جينشينهكەى و دەسەلات تەنيا لەبوني ئەو دايه بەلام پاشا ميراتگرى تاج و تەختيكە كه دەبيت بيسپيريت به جينشينهكەى. ولاتەكەى من لەبەر ئەوهى كەلەو كاتەدا گەيشت بوو بە ئاستىكى بەرچاو لە فەرەنگ و پيشەسازى و كشت و كال و تەكنولوجيا، لە بىرى بارودوخىكى سياسى تايبەت دابووم كه كورەكم لەسەردەمى خۆم دا تاج و تەختەكەى لەمنەوه وەرگرنت.

لەماوهى هەفتەدرۆارهكانى كۆتايى دەسەلاتم دا، تەلەفون كردن زۆرەى كاتەكانمى گرتبوو. بەردەوام رستەيهكم دووپات دەكردهوه: "به هەر نرخيك بووه له خوين رشتن خۆ ببويرن."

رۆژيك كه شارەوانى شلەژاوى مەشەد راىگەياند كه خۆپيشاندران دەيانەويت پەيكەرەكم بيننەخوارەوه، گوتم لە كاتيكدا كه دەولەت خەريكە لە هەموو شوينيكدا و لە پەيوەندى لە گەل هەمووشتيكدا پاشەكشى دەكات، ناييت هيزەكانى ناسايش بۆ پاراستنى پەيكەريك بەكاربينيت.

فہ سلی ۲۹

به ختیار، سه روکی وه زیران ټه رکی سه یر و سه مه ری ژهنرالا هایزیر

به درټیزایی ټهم ماوهیه هه ټم ددها خوټم پازی بکه م که نارازییان له کاره کانیاندا نیازپاکییان هه یه. ټه گهر ټه وان به دواي که ش و هه وای کراوه تری سیاسیه وه بوون ده بوو پییان بدریت. ټه گهر ټیدانه ی بوونی گهنده لییان ده کرد، من به ته مای داواکاری ټه وان دانه نیشتبوووم و بو به توندی به ره و روو بوونه وه له گهل گهنده لییدا هه نگاوم هه لگرتبوو.

بریارم و ابوو که په نا نه به مه به ره یزو هیوادار بووم ټه و قهیرانه ی که پیش هاتبوو به له بهرچا و گرتنی یاسای بنه رته ی و له که ش و هه وایه کی ناشتیخوازاندها کوټایی پی بیت. بوچوونم و ابوو که ده وله تیکی مه دهنی که ټه ندامانی به ره ی نارازیشی تیدابیت ده توانیت ټه و که سانه ی که وه که مه رکانی پانورژ شوینی پیی هانده رانیان گرتووه هیوربکاته وه و گرنکتر له وه ش دووباره ولات بخاته وه گه ر.

داواکارییه کانی سیاسه توانان:

سه ره تا پروم له دوکتور سدیقی نا که یه کیک بوو له ټه ندامانی به ره ی میلی، که باورم و ابوو پیوايکی نیشتمانپه روره. ټه و بی ټه وه ی بچووکترین مه رجیک دابنیت

پايگه ياند كه نامادهيه دهولته تيكي يه كگرتوو پيڤك بينيٽ، به لآم حه وتوويهك دهرفه تي ويست بو ئه وه ي له باره يه وه بيربكاته وه. منيش داواكاريه كه يم قه بوول كرد. به لآم سه ره نه نجام ئه و، خو ي دابه ده ست ئه و پاله په ستويانه ي كه له لايه ن حيزبه كه يه وه ده خرايه سه ري و داوا ي كرد كه له ولآتدا بمينمه وه به لآم ئه نجومه نيكي فرمانه رهايي پيڤك بينم.

ئهم مه رجه جي ي په سه ند نه بوو له بهر ئه وه ي هاوواتابوو له گه ل قه بوول كردني ئه وه ي كه من شياوي جي به جي كردني ئه ركه كاني پاشايه تي نيم. (دوكتور سديقي لاني كه م ته نيا سياهه توانيكي مه ده ني بوو كه داواكار ي ئه وه بوو به هيچ نرخيڤك ولآت به جي نه هيلم).

به ريژسه نجابي و به ريژ بازركان هه ركه گه رانه وه بو تاران، شه ريكي وايان به دژي دهولته به ري خست كه به هو ي ليدواني ئاشكرايان له دژي ياساي بنه رته ي ده سبه سه ركران. به ريژسه نجابي له زيندانه وه داوا ي چاوپيڤكه وتني له گه ل من كردو داواكاريه كه شي له ريڤگاي سه رو كي ساواكه وه بوو. هه مان ئه وكه سه ي كه له ده سه لآتي ناموزگاردا له لايه ن ري به ريكي مه زهه بيه وه په يامي بو من هينا بووو دواتريش له سيداره درا.

من كه ناماده بووم بو ئاشتي هه مووشتيڤك بكم، پاش چه ند روژ له زينداني بووني به ريژ سه نجابي داوام كرد كه ئازاد بكريٽ و بانگه يشتم كرد كه بمينيٽ. ئه و له چاوپيڤكه وتنه دا ده ستي مني ماچ كردو به گه رم وگوري ئه مه گناسي خو ي به رامبه ر به من ده ربه ري و رايگه ياند كه ناماده يه دهولته پيڤك بينيٽ، به مه رجيڤكه "بو پشوودان" ئيران به جي بيلم.

نه باسيكي له وه كرد كه پيش چوونم له ئيران ده بيت ئه نجومه ني فرمانه رهايي پيڤك بينٽ - كه له رووي ياساي بنه رته تيه وه پيوست بوو - و نه پرس ي گرتني ده نكي متمانه ي په رلماني بو كا بينه كه ي هينا يه گوڤي. ناچار بووم واز له م ريڤگايه بينم و دريژه به وتوويژي زياتر بده م كه به خراپه تر بووني بارودوخه كه روژ به روژ دژواري ئه مه ش زياتر ده بوو. ئايا ئهم سياهه توانانه ده يانزاني كه ولآت له ليواري

ھەلدىدايە؟ ئايا دەيانزانى كە ئىتر پىرسى مافى تايبەتى و قورخكردن يان لە بەرترو بانترى حيزبىكى سىياسى لە ئارادا نىبە و پىرسى مان و ژيانى و لاتىك لە گوردايە؟

بەختيار دۆستەكانى فەوتاند يان:

تىكچوونى بارى ئابوورى كەلە ھەموو شوينىكدا بەرچا و بوو بەقەدەر ئاژاۋەكانى سەرشەقام و زانكۆكان نىگەرانى دروستكردبوو. مانگرتنەكان يەك لەدواى يەك دەستى پىدەكرد. بەرھەمەننەنى نەوت كەبە زور دەگەيشتە ۵/۸ مليون بەرميل لە ۲۵ دىسامبردا دابەزى بۇ ۱/۷ مليون بەرميل كەبو ئابوورىمان كارەسات بوو. گواستنەوھى گازى سروشتى بۇ سوقىتە (كە ئىمە گىرنگىر دابىنكارى بووين) لە رادەبەدەر كەم ببوۋەو. وھا بارودۇخىك نەيدەتوانى بەردەوام بىت.

لەوھا ھەل و مەرجىكدا، بەرىزشاپوورى بەختيار يەككى تر لە ئەندامانى بەرھى مىللى لە رىگاي سەزكى ساواكەو داواى چاوپىكەوتنى لەگەل من كىر. پىشتەر بە ھوى بەرىزناموزگارەو كە لە كۆتايىەكانى مانگى ئاگوستدا پۇستىكى سىياسى نەبوو بەلام ھىشتا راويزكارىكى تىگەيشتوو و بەنرخ بوو، لەگەل بەرىز بەختيار پەيوەندىم ھەبوو. ھەرلەوكاتەو دەمويست دەولەتتىكى يەكگرتوو پىك بىنم، بەلام بىانوو گرتنەكانى ھەندى لە سەرانى نارازى رىگاي لەمن گرت، لەكاتىكدا كە بەرىز سەنجابى خەرىكى بلاوكردنەوھى بىروبۇچوونى ھاندەرانەبوو، بەرىزبەختيار، بەش بەحالى خوى ھەلس و كەوتىكى ژىرانە و بەپارىزى ھەبوو.

ھەرلەبەر ئەم ھۆكارە بوو كە ئامادەبووم بەختياربىنم. پىم وايە ژەنرال موقەدەم بوو كە ئىوارەيەك پاش كاتى ئاسايى ئەوى بۇ كۆشكى نىاۋەران ھورپىيەتى كىر. ئىمە بۇ ماۋەيەكى زور قسەمان كىر. بەرىزبەختيار ئەمەگناسىيىكى زورى بەرامبەر بە دەسلەت نىشان داۋ ھەولنى دا بىسەلمىنىت كەتەنيا ئەو دەتوانىت لەو بارودۇخە قەيراناۋىيەى دا كە تىيىكەوتبووين دەولەتتىك پىك بىنىت.

له بهرئوهی که رایگه یاند بو ریزگرتن له یاسای بنه رتهی پیویسته پینش له رۆشتن بو پشوو ئه نجومه نی فه رمانزه وایی ده سنیشان بکه م و ئه ویش له په رلمانه کان دهنگی متمانه بگریت، پینش نیازه که ی جیگای په سه ندبوو. ئه و به زه حمه تیکی زۆر کابینه یه کی مه ده نی پیکه ئینا و مه جلیسی شۆراش به ۱۴۹ دهنگی ئه ری و ۴۳ دهنگی نا و ۱۳ دهنگی بی لایه ن متمانه ی به کابینه که ی به خشی. ره زامه ندی زۆرینه ی مه جلیسی سه نا زۆر تر مایه ی دلگه رمی بوو. به لآم ئه و نه یه توانی به رنامه که ی به و جوړه ی که ده یویست و بو نیردراوانی تایبه تی که له چوار دهوری دونیا وه نیردرابوون بو تاران و له ته له فزیون دا باسی لیوه کردبوو، جیبه جی بکات. دۆسته دیڕینه کانی له به ره ی میلی دا لیپران بو له ناوبردی.

سه رسوور هینهر ئه وه ی که وادیار بوو ریبه رانی ولآت له وکاته دا نیگه رانی گپرانه وه ی ته کووزو وه گه پخستنه وه ی ئابووری نه بوون و ئه وه ی که ئه وان به دوا یه وه بوون، چاره نووسی پاشا بوو. هه ندی له که سانی ده ور به رم ئاموژگارییان ئه وه بوو که هه فته یه ک برۆم بو ده ره ی ولآت تا که ف و کوله که دامرکیته وه. له لایه کی دیکه ژه نرآله کانم دژی ئه م ریگه چاره بوون و به رده وام ده یان گوت: "قوربان، ئه گه ر ئیوه برۆن هه موو خوی ده دات به ده سته وه." روودا وه کانی ئیتران لاپه ره ی یه که می هه موو روژنامه کانی دونیای پرکردبوو.

کار له کار تراز:

ئیسنا ده توانم بلیم که چه ند هه فته یه ک ده بوو که پیم وابوو یاری ته وابوو وه و کار له کار تراز وه.

ماوه یه کی دوور دیر ژبوو - نزیک به دووسال - که هه لویستی هه ندی له ئه مریکیه کان منی نیگه ران ده کرد. ده مزانی که هه ندیکیان له به رنامه سه ربازییه کانی ئیمه نارازین. ئه وان به جوړیکه هه موو که سه ببیسیت رایانده گه یاند که پیده چیته ئه و ته کنیک کارانه ی که خه ریکی فیڕکردنی چه که نوی کانن له لایه ن

رووسەكانەوہ بە بارمتە بگىرىن. ئايا بە سەرەنجدان بە شىۋازى بىرئىزدەنەوہيان، مەبەست ئەوہبوو كە پىۋىستە رىكەوتن نامەى دوولايەنەى نىۋان ئىمە و ئەمىرىكا ھەلبوۋەشىتەوہ؟ ماددەكانى ئەم رىكەوتننامەيە، ئەمىرىكىيەكانى دەروەست كىردبوو كەئەگەر ئىمە بگەوينە بەر پەلامار يان كوترولى ۋلاتىكى كۆمۇنىستى يارمەتىمان بەدن. بەلام لەبەر ئەوہى ھەلوئىستى ئەمىرىكىيەكان مەنى نىگەرەن دەكرد، پەيوەندىم بە دەۋلەتى ئەمىرىكاوہ كىردو داوام كىرد بۆچوونى خۇيان لەسەر ئەو رىكەوتننامەنى كەلە نىۋانماندا ھەبوو رابگەينن.

ۋلامەكە بەمجۆرە بوو: "ۋىلايەتەيەكگرتوۋەكان ھەمىشە رىز لە رىكەوتننامەكانى خۇيان دەگىرن....!"

پاش چەندمانگ، دەرفەتىك رەخساو توانىم دۆستى خۆشەويستىم نلسون راكلېر بىينم. زۆر راشكاوانە پرسىارم كىرد: "ئايا دەكرى گومان بگەين ئەمىرىكىيەكان و رووسەكان دونىايان لەنىۋان خۇياندا دابەشكردىت؟"

ئەو ۋلامى داىەوہ: "بىگومان كە نا. لانى كەم تا ئەو جىئى كەمن دەزانم..."

لەمانگى سىپتەمبىرى ۱۹۷۸د ئەوكاتەى كە بارودۇخەكە بەراستى خراب بىبوو، بالۆيزەكانى ئەمىرىكا و برىتانىا پىكەوہ ھاتن بۆ سەردانم و بەلىنى پىشتىۋانى خۇيان بەمن دا. بە پىچەوانەى سالى ۱۹۵۱، كە دووسالى خاياند تا بەرىكەوتنىك بگەن، رايانگەياند كە بۆ پىشتىۋانى كىردن لەمن يەكيان كرتوۋە.

ئاگادار كىردنەوہيەك لە پراقادا:

تا سەرەتاكانى ھاوين بە زۆرى بالۆيزى سۆقىتەم دەدىت. ئەو كەراست ماوہى يەك سال بوو كەلە تاراندا دەژىا، بەردەوام بە جۆرىك دەدوا كە ھەمىشە بەلىنى دۆستايەتى و ھاوكارى سۆقىتەتى بەمن دەدا. بەلام پاش ئەوہى كە پىشۋويەكى ۋەرگىرت و گەرايەوہ بۆ تاران ئىتر ھىچكات نەمدىت.

سه ره پاي ئه مهش، به راستي پروسه كان نيگه راني پرودا وه كانى تاران بوون. به لگهش بؤ سه لماندنى ئه م راستيه له يه كيئك له وتاره كانى رۆژنامه ي پراقادا له كوئاي مانگى نقام بردا ده ركه وت و ئاگادار كردنه وه يه كي باش بوو: " يه كيه تى سوئقيه ت كه په يوه ندييكي باشى دراوسيني له گه ل ئيراندا هه يه، دوپاتى ده كاته وه كه له گه ل هه رجۆره ده ستيوه ردانيكي ده ركى له كاروبارى ناوخوي ئيراندا له لايه ن هه ر كه سينكه وه به هه ر شيوه و بيانويه كه وه بيت دژايه تى ده كات. گيروگرفتيكي به ته واوى ناوخويى ده رباره ي ياسا و ريك و پيكي له ئيراندا سه رى هه لداوه و ئه م كيشه يه ده بيت له ريگاي ئيرانييه كان خو يانه وه چاره سه ربكريت. پيوسته هه مووولاتان چارنامه ي ريكخراوى نه ته وه يه كگرتوه كان و بنه ماكانى كوئوسه نيونه ته وه ييه كان له به رچاو بگرن و ريز له ده سه لاتداريتى و سه ربه خو يى ئيران و ئيرانييه كان بگرن.

پيوسته روون بيت كه هه رجۆره ده ستيوه ردانيك، به تايبه ت ده ستيوه ردانى سه ربارى له كاروبارى ناوخويى ئيران دا كه سنورى هاوبه شى له گه ل يه كيه تى سوئقيه تى سوئسياليسى دا هه يه، به هيرش بؤ سه ر ئاسايش و به رژه وه ندى روسيا داده نريت.

له ۷ ديسامبردا، ويلايه ته يه كگرتوه كان به فه رمى رايجه ياندا كه به هيج جوړ ده ست له كاروبارى ئيران وه رنادات. سه ره پاي ئه مانه ش، بالويزه كانى برىتانيا و ئه مريكا له هه رچاوپيئكه وتنيكيان دا له گه ل من ده يانگوت: " پشتيوانى له ئيوه ده كه ين."

له ماوه ي پاييزو زستانى ۱۹۷۸-۱۹۷۹ دا ئه وان منيان بؤ پيئكه ينانى كه ش و هه وايه كى له راده به ده ر كراوه ي سياسى هاندا. بى گومان من له گه ل پيئكه ينانى كه ش وهه واى كراوه ي سياسى دا بووم، به لآم پيئكه ينانى به په له ي ئه م كه ش وهه وايه له م سه رده مه شيواوه دا ئه ويش به كه مبوونى كه سانكي ليها ته وه وه كه بتوانن وه ها سياسه تيئك جيئبه جي بكن، ته نيا به لآو كاره ساتى به دواوه ده بوو. جيا له مه ش، به زۆرى هه ركات سياسه توانان يان نيردروانى ئه مريكيم ده ديت، من

يان بۇ خۇپراگرى ھان دەدا. بەلام كاتىك كەلەم بارەۋە پرس و جۆم لە بالۆيزى
ويلايەتە يەكگرتوۋەكان كرد، ولامى دايەۋە فەرمانىكى لەو جۆرەى پىنەگە يىشتوۋە.

رژىمىكى نوي پىش بينى كراۋە:

ئەمجۆرە دلگەرمىيانە لەگەل ئەو راپۇرتانەى كەلە قسەو لىدوانەكانى ترەۋە
بەدەستەم دەگە يىشت يەكى نەدەگرتەۋە. چەند ھەفتە دواتر لەكاتى چاوپىنكە وتىم
لەگەل نويىنەرى نويى دەزگاي سىيا لەتاراندا، لەبى نىۋەپۇك بوونى لىدوانەكانى
تووشى سەرسوۋرمان ھاتم. تۆزىك سەبارەت بە كەش ۋە ھەۋاى كراۋەى سىياسى
قسەمان كردو پىنكە نىنكىم بە روخسارىەۋە بينى. ھەزى لە پرسى پىنكە يىنانى
كەش ۋە ھەۋاى سىياسى دەكرد. داوايان لەو كردبوو لەم بارەۋە لەگەل من قسەبكات،
بەلام نە سەبارەت بە ئاسايشى رۆژھەلاتى ناڧىن!

پاش ئەۋەى كە ئاژاۋەگىران بالۆيزخانەى برىتانىيان ئاگرتىبەردا، يەكىك لە
ژەنرالەكانى من لەگەل بەرپرسى بەشى سەربازى بالۆيزخانەكە چاوپىنكە وتىم
ھەبوو ۋە وىش ھاۋارى كردبوو: "تىنەگە يىشتوون كە رىگە چارەى ئەم كىشەيە،
سىياسىيە!" سەرئەنجام لە كۆتايىيەكانى مانگى دىسامبردا سەناتۆر موخەمەدەلى
مەسعوودى بەمنى وت كە بەرىز جۆرج لامبراكىس، بەرپرسى يەكەمى بالۆيزخانەى
ئەمريكا بە نەينى بەئەۋى گوتبوو: "بەم زووانە لە ئىراندا رژىمىكى نوي دىتە
سەركار."

بەھەرچال، ئەو كەسانەى كە بەدرىژايى سالانىك ھاۋپەيمانى بە ئەمەگى ئىمە
بوون، شتى سەيروسەمەرى دىكەيان بۇ من لە ھەگبەدا ھەبوو.

ئەركى سەيروسەمەرى ژەنرال ھايژىر:

لە سەرھەتاكانى مانگى جەنيۋەرى دا، بە سەرسوۋرمانەۋە ئاگاداربووم كە چەند
رۆژىكە ژەنرال ھايژىر لەتاراندايە. بەلام رووداۋەكانى چەند ھەفتەى رابردوو

دەبوو منى تىگە ياندىيىت كەلە شتىك سەرم سوور نەمىنىت. بەھەر حال، ژەنرال ھايژىر كە كەسايە تىيىكى بچووك نەبوو. لەكاتىكدا كە جىنگرى فەرماندەى ناتۆ بوو چەند جاريك سەردانى تارانى كەردبوو ۋەھمىشەيش پىشتەر داواى چاوپىكەوتنى دەكرد.

ئەم چاوپىكەوتنانه تەنيا بۇ دەربىرىنى رىژنەبوو بەلكو بە سەرنجدان بەھەى كە فەرماندەى گشتى ھىژەچەكدارەكان بوومو ئىرانىش ئەندامى رىكخراوى پەيمانى سەنتۆ بوو ئەم چاوپىكەوتنانه پىويست بوو.

ھاتوچوچۇكانى ژەنرال ھايژىر ھەمىشە لەپىشتدا بەرنامەرىژى بۆدەكرا. بەلەم ئەم سەردانەى بەتەواوى ناروون بوو. ھاتنەكەيان زۆر بەنھىنى ھىشت بوو ۋەھ. ھەلبەت ئەندامانى سوپاي ئەمريكا بە فرۇكەكانى خۇيان گەشتيان دەكردو زۆر ئاسايى بوو كە بتوانن لەكاتى ھاتىيان بۇ پىگە سەربازىيەكانيان رىپرەسمى ئاسايى پىشوازي كەردن ئەنجام نەدەن.

لە ژەنرالەكانم پرس وچۆم كەرد، شتىك زىاتر لەمىيان نەدەزانى. كەوابوو ئەم ژەنرالەئەمريكىيە بۇچى ھاتبوو بۇتاران؟ چۆنئەتى ئامادەبوونى لەوى بە راستى ئاناسايى بوو. كەسىكە خەرىكى جىبەجى كەردنى ئەركىكى گىرنگە بەبى ھۇ چاوشاركى ناكات. ھەركە ھەوالى بوونى لە تاراندا بۇبوو ۋە رۇژنامەكانى سۆقىت كاردانەھەى خۇيان بەم شىۋەيە نىشان دا: "ژەنرال ھايژىر لەتاران داىە بۇ ئەھەى كوودەتايەك بەرى بخت. " ئەم ھەوالەى خۇى لە خۇيدا جۇرىك ئاگادار كەردنەھە بوو لەلەين كەرملىنەھە.

لە پارىسەھە، رۇژنامەى ھىرالند تىرىبون بە ئەركى خۇى زانى كە بالوئىزخانەكان لەتاراندا ھىوربكاتەھە. نووسەرانى ئەم رۇژنامەيە تەنيا وشەى " بەرى بخت" يان لە ھەوالى رۇژنامەكانى سۆقىت دا گۇپى بۇ " رى بگىرىت". كەواتە رىبەرانى ئەمريكا لە ئەگەرى روودانى كوودەتايەك لە ئىراندا نىگەران بوون. ئايا بەراستى ۋەھا مەترسىيىك ھەبوو؟ من كەوايىر ناكەمەھە. ئەفسەرەكانى من لەبەر ئەھەى سوئىدى ۋەفادارىيان خواردبوو، لەگەل تاج و تەخت و ياساى بنەپەتى دا لىك

گريندرا بون. تا کاتيکه ريز له ياساي بڼه پرتې ده گيرا، نه وان له شويڼي خوږيان نه ده جوړولان.

به لوم دوورنيزه که ده زگا جوړ او جوړه کاني هه والگري نه مريکا به لگه ي پيوستيان هه بووه که له وان هه ياساي بڼه پرتې له مه ترسي د ابينت و به مجوره ده يان ويست سوپاي ئيران بي لايه ن بکه ن. ناشکرايه که ژه نرال هاي زير هر به م بونه يه وه هاتبوو بو تاران و من له م سردانه يدا ته نيا جاريک ديم. هاي زير به ه او پريه تي ساليوان بالوي زي نه مريکا هات بولام به لوم هيچکاميان چه زيان نه ده کرد له سر هيچ باب ته يکي ديکه قسه بکه ن جگه له روژ و کاتي روشتني من له ئيران نه بيبت.

سوپاي بي سر :

ژه نرال هاي زير پيشنيازيکي سهيري به ژه نرال قهر باغي سه روکي ناوه ندي سه ربازي من کرد و داوای ليکرد که چاوپيکه و تنيکي له گه ل بازگان بو ريکبخات. ژه نرال قهر باغي بوخوي نه م شته ي به من گوت.

له و چاوپيکه و تنه دا چ برياريک درا؟ ته نيا ده زانم که ژه نرال قهر باغي به که لک و هر گرتن له هيزو تواناي خوي ري له جموجولي نه فسه راني ژيرده ستي خوي گرت. ته نيا نه ويش له م بريارانه ناگاداره، له بهر نه وه ژه نرال ه کان يه که له داوای يه که له سي داره دران. ته نيا ژه نرال قهر باغي له م سرينه وه خويناوييه دا زرگاري بوو. به ريز بازگان، هه لبري راوي ژه نرال هاي زير تواني نه و زرگار بکات.

ژه نرال هاي زير تا چند روژيک پاش روشتني من له تاران ميه وه. له و روژانه دا چي رووي دا؟ ته نيا شتيک که ده يزانم نه وه يه که ژه نرال په بيغي فرمانده ي گشتي هيزي ناسماني له کاتي دادگايي کردني گالته جارانه ي پيش له سي داره دانيدا به دادوهره کاني گوتبوو : " ژه نرال هاي زير شاي وه که مشکيکي مردوو له ولات فرې دايه ده ره وه."

فہسلی ۳۰

دووور خستنه وه

بریارو ابو پاش ئه وهی که به ریزبه ختیار دهنگی متمانهی له پهلما نه کان گرت من و شابانوو که لک له چهند ههفته یه ک پشوو وه ربگرین. رۆژهکانی کۆتایی به ژان بوون و شهوانی بی خهویی به دواوه بوو. هه چهند وادهی رۆشتنمان نزیکتر ده بووه وه به لآم نیشهکان ده بوو بهردهوام بن. چرکه به چرکه نیگه رانی بارودۆخی ولاته کهم بوو.

دوایین مائناوایی:

ناتوانم و نامه ویت باس له ههستی ئه وکاتهی خۆم بکه م که له رۆژی ۱۶ی جهنیه وهی ۱۹۷۹دا له گه ل شابانوو به ره و فرۆکه خانه ده پۆشتین. ههستم ده کرد پووداویکی شووم خه ریکه پووده دات، چونکه به ئه زمونتر له وهی بووم که سه باره ت به و شتهی که پیده چوو پوودات، بی خه یال بم. ده مویست خۆم رازی بکه م که پۆشتنم له ئیران که فوکوله که داده مرکینیته وه و له بیزارییه کان کهم ده کاته وه و دارله دهستی مرۆقه کۆژهکان داده خات. هیوادار بووم سه ره پای ئه وه هه مووه

وئىرانىيەى كە بەفەرمانى شىتئانى دەروون شىئاوۋە دروست بېو، بەخت يارمەتى شاپوورى بەختياربىدات و ولات نە پووخىت.

بايەكى سارد كەلەم ۋەرزەى سالدآ ھەيە، لە فرۆكەخانەى ميھرناباد دا ھەلىكردبوو. چەند ريز لە فرۆكەكان بە ھۆى مانگرتنەو ھى نىش ۋەستابوون. بەرپىرسانى ولات بۆ مائىئاوايى كردن لەمن لە ژىر فرۆكەيەكى بۆئىنگ دا راوہستابوون: شاپوورى بەختيار، سەرۆكى پەرلەمانەكان، ۋەزىرەكان و ژەنرالەكان. ئامۆزگاريم كردن كە بەورىايى و دووربىنيەو ھەنگاۋ ھەلىگرن. خواشايتە ئەو ھى كەلە توانام داھەبوو بۆ پاراستنى ئەوانەى كە خزمەتيان بەمن كرد ئەنجام دا.

ئىمام جومعەش كە ھەمىشە لەكاتى گەشتەكانم دا بۆ جىبەجى كردنى رىورەسى ئايىنى ئامادە دەبوو، نەھاتبوو. ھەريۆيە خەلكانىك ئامادە نەبوونى ئەويان خراب لىكدابوۋە ۋە گومانىان لا دروست بېو.

ئەم پياۋە ھەژارە، بەراستى نەخۆش بوو وچەند ھەفتە دواتر لە جىنىف كۆچى دوايى كرد. بەلام من بۆخۆم قورئانىكم پىبوو كە ھىچكاتىش داينانىم ۋە ھەمىشە لە گەلمە.

لە ھەستى ئەمەگناسىيەك كەئەو رۆژە بەرامبەر بەمن دەرپرا، ھەستم بەتەواۋەتى جوولآ. بى دەنگىيەكى دلتهزىن بالى بەسەرماندا كىشابوو كەتەنيا بەدەنگى پرمەى گريان دەشكا. دوايىن كاريگەرى ولاتىك لەسەرمەن كە سى وھوت سال بەسەريەو ھەرمانرەوايىم كردبوو توۆزى خويىنى منىش لە پىناويدا رژابوو، بەگشتى بە ھۆى دىقتى ئەو خەم و نىگەرانىيە قوولەو ھەبوو كەبە سەر پوخسارى ئەو كەسانەو ھەبىنرا كە بۆمائىئاوايى كردن لەمن كۆببوونەو ھە فرمىسك لە چاۋەكانياندا قەتيس ما بوو.

مەرۇ بۇ ئەمريكا:

يەكەم ويستگەي سەفەرى دوورخرانەووم ئاسوان بوو. تووشى سەرسوورمان نەھاتم كە سەرۇك سادات و ھاوسەرەكەي لەوى پيشوازىيان لەمن كرد. لە رەوشت بەرزى ئەو ئاگاداربووم. لەو چەند پۇژەي كە لەلای ئەوان ماينەو و تىكەل بە ژيانى خيزانى ئەوان بووين، سەرۇك سادات و ھاوسەرەكەي ئەوپەرى ريزو قەدرىان ليمان نا. ئەو ريزو يەك دلبيەي كە لەپيشوازي كردن لە ئيمە نيشانىان دا زور سوكنايى بەمن و شابانوو بەخشى.

سەرۇك كۆمار داواي لە ئيمە كرد كە لەميسردا بمينينەو، بەلام پيم وابوو باشترە بوماو يەك لە شوينىكى دوورتر لە نيشتمان بەسەربەم. لەوكاتەدا دەمويست بېرۇم بۇئەمريكا كە مندا ئەكانيشم لەوى دەژيان. بەلام لە ھەموولايكەو نەيان دەھيشت و دەيان گوت: "تا شوينىكى تر ما بيت، مەرۇ بۇ ئەمريكا." بەھەر حال، بېراربوو بېرۇم بۇ مەراكيش و ھەر ئەم كارەشم كرد. مەليك حەسەن وەك برايەك پيشوازي ليم كرد و لە يەككە لە كۆشكەكانى مەراكيش دا ميوانداريەتى لەمن كرد.

كاتىك لەسەرەتاي مانگى ماي دا ويستم بېرۇم بۇ باھاما، بەو فېرۇكەي كە مەليك تەرخانى كرد بۇمان چووم بۇ ئەوئى. بە ژانترين پۇژەكانى تاراوگەنشينيم لە باھامادا تىپەرانند. ھەموو رۇژىك ھەوالى لە سىدارەدانى نوئى لە ئيرانەو دەگەشت. ئەم مۆتەكەيە پزانەوئى بۇ نەبوو. ئيمە لە قىلايەكى كەنارى دەريادا دەژيان كە ھەموو كەس دەيتوانى بيت بۇ ئەوئى. ھەربۇيە ژمارەيەكى زورى پۇليس بۇ پاراستنى ئيمە پزانەئى ئەوئى كرا، لەگەل ئەوئى كە نيازپاكييان ليدەبينرا بەلام سەرەنجى ھەمووانيان راكيشابوو. لەم سەردەمە تالەدا تەنيا مايەي دلخوشى ئيمە بينينى گەشتيارەكان بوو كە لە دوورەو ھەستى ھاودەردىيان لەگەل دەكردين.

ئەوان بەزورى فەرەنسى و ئەلمانى بوون.

لە ناكاو بېرىداردا كە مانەوھەمان لە باھاما بۆ ماوھىھەكى كورت بېت. ھاوكات چاوپرېنى ولاتىك بووين كە بۆ ماوھىھەكى درىژتر قەبوولمان بكات. كاتىك دەر كەوت ئەم ولاتە مەكزىكە تووشى سەرسووپرمان نەھاتم. چوارسال لە مەو بەر لە گەشتىكى فەرمى دا سەردانى ئەوئىم كەردبوو، ئەو پىشوازيە گەرم و گۆرەھى كە لە منيان كەرد كارىگەرى لە سەرم دانابوو. لەم سەردانەدا دەر فەتى ئەوھەم بە نسيويوو كە سەروك لوپزپورتى يو بناسم و سىقاتى سىياسەتوانانەشى ستايش ھەنگر بوو. ھەر ھەھا بۆم دەر كەوت كە لە بواری وزە و پەيوھەندى لە گەل ولاتانى پىششەسازى و لە ھالى گەشە كەردندا بېروپاى ھاوبەشمان ھەيە.

سەردانى نىكسۆن:

بىرواى من سەبارەت بە لىھاتوويى و جوامىرى سەروك پورتى يو كاتىك بە راست دەرچوو كە دواتر بۆم دەر كەوت چۆن چۆنى لە كۆنفرانسە نۆنەتەوھىھەكاندا كە بە نوينەرايەتى لە ولاتەكەھى ئامادە دەبوو ھەنگاوى بۆ ئەنجام دانى كاروبارەكان ھەلدەگرت. ھەر ھەھا ميوانداری ناوبراو بەرامبەر بە من لە ولاتەكەيدا لە سالى ۱۹۷۹دا ھەموو ئەوشتانەھى سەلماند كە من سەبارەت بە رەوشت بەرزى سەروك پورتى يو دەمزانى.

بارى تەندروستىم رىنگاى نەدا بە وجۆرەھى كە دەمويست ولاتى مەكزىك بىينم. ھەلبەت لە لايەكى دىكە بە خوشحالىيەوھ پىشوازىم لە ھىنرى كىسىنجىرو رىچارد نىكسۆن كەرد كە بۆ سەردانى من ھاتن بۆ كوئىرناواكا. ئەمەش ئەوھ دەگەيەنيت كە ھەندى لە ئەمريكيەھەكان بەرامبەر بە دۆستەكانيان وەفادار دەمىننەوھ. سەرھەتا بېرىار بوو سەروك نىكسۆن و ھاوسەرەكەھى پىكەوھىين و من و شابانوو لەبىرى پىشوازى و خزمەت كەردنى ئەواندا خوشحال بووين. بەلام لە دوايىن ساتەكاندا خانمى نىكسۆن بە ھۆى نەخوشىيەوھ نەيتوانى سەفەرىكات و بەرىزنىكسۆن بەتەنيا ھات بۆئەوھى.

ئەو چل ۋەھشت كاتژمىر لەگەل ئىمە ماپەرەو كاتىكى خۇشمان بەرى كىرد. پىم
ۋاىە ھەردووكمان بەقەى يەك لەچاوپىكەوتن لەگەل يەكتەر خۇشحال بووين چوونكە
دۇستايەتى. ئىمە تەنيا لەسەر بنەماى ئۇگرى دوولايەنە نەبوو، بەلكو لەو
راستىەۋە سەرچاۋەى دەگرت كەلە زۇرىك لە پرسەكاندا، بە تايبەت سەبارەت بە
جىوپۇلىتىك بىروراي ھاۋبەشمان ھەبوو. ئەو پىش لەۋەى بىت بە سەرۇك كۇمارى
ۋىلايەتەيەكگرتوكان لە گەشتىكى جىھانى دا بۇ ناسىنى من ھات بۇ ئىران. لە
سەردەمى سەرۇك كۇمارىشى دا سەردانى ئىرانى كىرد. ھىچ كەس بەقەى ئەو
نەيدەزانى كە بوونى ھاۋپەيمانىكى بەھىز لەۋبەشە لەجىھاندا چەندە بۇ رۇژئاۋا
پىۋىستە.

فەسلى ۳۱

ترس

ئەو كەسانەى كە پاش رۆشتنى من لە ئىران دەسەلاتيان لە تاران بە دەستەو گرتووه بى توانايى و نابەپرسايەتى خويان سەلماند. شاپوورى بەختيار دەيوست حكومەت بكات بەلام نەيتوانى. مەھدى بازگان، نيمچە سەرۆكى ئەنجومەنى خەيالى كۆمارى " ئىسلامى " دەسەلاتى بەسەر هيچ شتىكدانييه. لە بەرامبەر ياسادا داماو وبى توانايه. لەبەر ئەوه ياسايەكى بنەرەتى لە گۆرئ دانبييه، ئەنجومەنىك نيبه، سەنايهك نيبه. ورەى بەتەواوى رووخاوه. وەك ئاراستە پيويكى با وايه لەهەر لايەكەوه باى بىت بەرەوئەوى دەوستيت. ئەو خۆى بەدرؤ دەخاتەووه و رىگا دەدات مەلاكان و " راويژكارەكانيان " كە ولاتيان شيواندوه بە درؤى بخەنەوه.

بەريزبازگان لە ۲۴ى جەنيوهرى ۱۹۷۹ دا رايگەياند: " ئەو كۆمارى ئىسلاميهى كە ئيمە دايدەمەرزىنين نەلە لىبيا دەچيئت و نەلە عەرەبستانى سعودى بەلكو وەك ئەو دەسەلاتەئىسلاميهى وايه كە لە دەسالى يەكەمى دەسەلاتى عەلى دا هەبوو. " ئەم كۆمارە لە ۲ى ئاپريل دا راگەيەنراو ئىرانى يازدە سەدە گىپرايهوه بۆ دواوه.

دهمارگيری:

ئەمەش لە توانچ و تەشەرە ناخۆشەکانی چارەنووسە کە بەرێزبازرگان پێشتر سەرۆکی ئەنجومەنی بەرگری لە مافی مەرۆق بوو و لە دەسەلاتی ئەودا ئێران تەنیا سەردەمی خەم و ترس و تۆقاندن بەرپرسی دەکات. چ گیلن ئەو پیاوکۆژە جەلادانەیی کە بە ئەنقەست میژوو لە بەرچا و ناگرن و بانگی ئەوە دەدەن کە " بەناوی خواوە " دادپەروەری جیبەجی دەکەن.

یازدەسەدە تیکۆشان و شانازی کە بەدریژایی ئەوماوویە ئێرانییەکان بەشیک لە بەنرخ ترین داھێنانەکانیان بەخشی بە مەرۆقیان، بە بیانووی لادان لە ئیسلام، وەك بێ باورپی و دژایەتی لەگەڵ ئیمانی راستەقینە بەلاوەی دەنێن. پاش لە ئیسلامیش باورپیان وایە کە جگە لە دەسەلاتدارێتی عەلی، (نزیکە ۵ ساڵ حکومەتی کرد نە دەسەلاتدارێتی) دەسەلات بە زۆر دەستی بەسەرداگیراوە. بێ گومان، دەمارگیرو کەللە و شکانیکی قامک ژمیر کە ئەمڕۆ دەسەلاتیان بە دەستەووە گرتووە، باورپیان وایە کە لە سەردەمی عەلی بەملاوە، ئەوان و تەنیا ئەوان کە بە رینگای راستی و دادپەروەرییدا هەنگاو هەندەگرن. دەمارگيری، دەسەلاتی شینتی و ترس و بێ ئاوی بەسەر ولاتی ئێمەدا زال کردووە.

بەلام ئەو شتە کە تیگەیشتنی زۆر گرانبە ئەوەیە کە هەمان ئەو دەزگا راگەیاندانە کە لە سەردەمی مندا پۆلیس و زیندانانی ئیگجار زۆر کوشتنی بێ بنەما و توندوتیژی بەرەڵاویان لە شەقام و شارەکاندا دەدیت، لەناکا و چاویان نابینیت و یان کوشتنی سەدان کەس دەبینن و گرنگی پێنەدەن. لەوێش دێرفام تر، ئەم راستیە کە یەکیەتی مافناسانی نیونەتەوویی کە ئەو هەموو راسپاردە چاکانەیان بوو " مرويی کردنی " سەیتەمی دادی ئێمە ئاراستە دەکرد، لە جیگیربونی سیستەمیکی دڕندەیی بیرو پشکین شتیکیان نەگوتوو.

رەنگە تیبینی یان کردبیت کە نەمانی تەوا و ناشرای مافەکانی زیندانیان و تۆمەتباران هاوکات بوو لەگەڵ هاتنە دەرەووی من لە ولات و هەموو گومان

لیکراویک بە زۆر بیریاری بەسەردا دەسەپیت. ئەو پارێزەرانیەکی قەسەیان لەناوی جوانی پێشکەوتن دەکرد باشتربوو لە دژی بە کارهێنانی دووبارەیی سزای وەحشیانەیی جەستەیی وەک قامچی لێدان کاردانەوهیان هەبیت و ناپەرەزایەتی دەربێرن.

لە دادگاگانی پشکنینی بیروپرادا، تاوان هەمیشە یەک شتە، زیندانیەکان هەمیشە بە "مفسد فی الارچ" دەناسرێن. بە پێچەوانەیی ئەو شتەیی کە هەندی لە هەوانووسانی روژئاوایی پێیان وایە ئەمە بەوما نا نییە کە تۆمەتبار بە خواردنەوهی چەندپەرداخیکی خواردنەوه یان دزیینی سامانی گشتی گەندەلی کردووە. "مفسد فی الارچ" زاراوەیەکی قورئانییە و بەواتای کەسیکە کە گەندەلی و تاوان و خراپەکارییەکانی خواوەندی رەنجاندییت.

هیچ یاسایەکی سزادان لە دنیادا بەوهها واتایکی نا روون تاوان پێناسە ناکات. ناشکرایە کە بەهەزارویەکی هۆکار دەکری کەسیک لە روانگەیی لیکۆلەرەوه "مفسد فی الارچ" بێت. پاشان تۆمەتبار لە روانگەیی خواوە بەکردهوه بە ناپاک رادەگەیهێرت و پێویستە دەسبەجی زهوی لە پیسو و گلاوی بوونی ئەو پاک بکریتهوه.

ئێوه پێویستە بەسەرە:

دادگایی کردنەکانی "ئیسلامی" لە پووی گوی نەدانیان بە سەرەتایی ترین شیوهی بەرگری کردن، جیی تیبیین. بەپرای دادوهره "ئایینیەکان، تاوانبارکراوەکان هەرلەبەر ئەوهی کە لە ژێانی سیاسی و جفاکی و ئابووری ئێرانی سەرەمی دەسەلاتداریتی ئیمەدا بەشدارییان هەبوو، تاوانبارانیکی حاشاهەلنەگرن. بەلام "خراپە کارانیکی" کە لە بەرامبەر تاوانبارکردنیاندا ناپەرەزایەتیان نیشان داو ناماژەیان کرد کە مەلاکانیش لەو سەرەمەدا باش ژیان، تەنیا بارودۆخی خۆیان خراپترکرد. کەواتە نیشاندانی بەلگە یان بەرگری کردن بی سوو دە.

له سه ره تاي فيبريوهري ۱۹۷۹د، بازركان به ئينيدا كه تاوانباراني سياسي له دادگاگه ليكي شايسته و به ويژداندا به ئاشكرا دادگايي ده كرښ، ههروهه رايگه ياند كه به توندي له دژي دادگايي كردني به په له يه. چه ند روژ دواتر ژه نراني نيعمه ت الله نه سيري كه سه روكي پوليسي پاراستن بوو له لايه ن سوپاوه له به نديخانه يه كدا كه له وي چاره پرواني دادگايي كردن بوو براهه ده ره وه. ئه ويان ئه شكه نجه كردو لييان داو له كاتيكا كه له ئيواره ي ۱۱ي فيبريوهري دا له ته له فزيونه وه ده ركه وت روخساري هه لاساو وپنچرابوو، به زه حمه ت ده يتواني قسه بكات.

به م حاله ش نه سيري له بارودوخنيكا كه بكوژاني چواره وريان گرتبوو رايگه ياند كه هه رگيز فه رماني كوشتني كه سيكي نه داوه و هه رگيز بو ئه شكه نجه ي زيندانيان فه رماني له كه سيك وه نه گرتبووه.

له شه وي ۱۵ له سه ر ۱۶ي فيبريوهري دا ئه ويان له گه ل سي ژه نراني ديكه كه ئه مه گناسي خويان بو ئيران و پاشا كه يان ده رپري بوو گولله باران كرد. ئه م سي ژه نرانه بريتي بوون له : ره حيمي، فه رمانداري سه ربازيي پيشووي تاران، خو سه ره وي داد فه رمانده ي هي زي هه وايي و نا جي فه رمانداري سه ربازيي ئيسفه هان.

له ۲۸ي فيبريوهري دا، بازركان هيشتا هه ره شه ي ده كرد كه نه گه ر ده سه لاتي بي سنووري كوميته كان ديارى و به رته سك نه كرښته وه، ئه وا ده ست له كار ده كي شښته وه. له ۸ي مارس دا له م باره وه " دننيايي ته واو" يان به نا وبراودا. به لآم له راستيدا، ده ست به سه ركرا نه كان، كه سه ره نه نجاميان گولله باران و له سي داره داني خيرا و بي دوا كه وتن بوو چه ندقات بووه وه. به زوري هه موو ئه و ژه نرالا نه ي كه پله ي بالا يان له سوپا داهه بوو گولله باران كران و تاوانه كانيان ئه وه بوو كه گونا جي دلسوزي و خزمه ت كردن به منيان ئه نجام دا بوو. سه نا تو ريك كه زياتر له سه دسال ته مه ني بوو له بهر وه فداري به پاشا كه ي و زوريك له تاوانباركراواني ديكه كه ته مه نيان له سه روي چه فتا سه له وه بوو به كو مه ل ئي نعام كران. له بهر ئه وه ي كه هه موو كه س

تاوانباربوو قوربانىيەكانيان ھەلدەبژارد. ژمارەيان ئەوئەندە زۆربوو كە نەدەژمىردران.

لەناو ئەو ئىعدام كراوانەى كە ناوەكانيان بلأوكرايەو ھەمانە دەبىنران: وەزيران، وەزيرانى دەرەو، دىپلوماتەكان، سىياسەتوانان، پارىزگارن، شارەوانەكان، ئەندامانى ئەنجومەنى شارەكان، ژەنرال و ئەفسەرانىكى زۆر لەھىزە جوړاوجۆرەكان، پلەدارو سەربازانى ئاسايى وپۆلىس، رۆژنامەنووسان، بەرپرسانى دەزگاكانى چاپ و پەخشى پەرتوك، بىژەرانى رادىو، دادوہرو پارىزەران، زانايانى ئايىنى، پزىشكان، مامۇستايانى زانكو، وەرزش وانان و بازگانان. ھەمووى ئەوانە برىاريان بەسەردا سەپا و بە پەلە " بەناوى خواوہ " ئىعدام كران.

بە خوشىيەو ھەزاران ھاولاتى لە كاتىكدا كە ھىشتا شاپوورى بەختيار ھەولنى دەدا دەست بەسەر بارودۇخەكەدا بگريئت ئاموژگاريەكانى ئەويان بىست و وەك خۇى خۇيان شاردەو. ھەلبەت دواتر بە بى ئامادەبوونى بەختيارسزاي مەرگى بەسەردا سەپا. رۆژنامە بەناوبانگەكانى رۆژئاوا نامەيەكى كراوہيان لە كۆرەكەى بەختيارو ھە بو خومەينى بلأوكردەو كەبەمجۆرە كوتايى دەھات:

"... بەريزخومەينى ئيوە پيوستان بەسەرەو لە كاتىكدا ئەم نامەيە دەنووسم چەندسەرى تر بە ويستى ئيوە لەخاك گەوزاوہ بى ئەوہى كە كەسيك لە گوناحەكانيان ئاگادارييت... بى گومان ئيوە دەتوانن دەست و پيوئەندەكانى خوتان بنيرن پەلامارى خانووخنجيلانەكەى باوكم بەدەن بو ئەوہى تالانى بكەن، خاپوورى بكەن و ھەبەر گوللەى بەدەن... ئايا شاپوورى بەختيار تاوانبارە؟ ئەى ئيوەچى كەبە بەشداريتان ھەزاران گەنجى دەمارگيرتان بە رووخوشىيەو بەرەو مەرگ پال پيوەنا؟ ھيواتان ئەو نەبيت كەميژوو ستايش تان بكات. ئيوە ناھيئەن ئيران ببيت بە ولاتىكى ديموكراسى. ئيوە بەرپرسى شەھيدانىكى زۆرن و ھەرگيزنابن بە قارەمانىكى ميژوو."

ئەم نامە يە پېئىش لەوى كەهئزەكانى بەناو " شوپشى ئىسلامى " بە تەواوى سازونامادە بىكرىن لە ژمارەى ۸ى مارسى ۱۹۷۹ى رۆژنامەى لۆمۆند دا بلاوكرايه وه.

زۆرىك لە " كەسانى گومان لىكراو "، بە تايبەت لە شارەكاندا، توانىيان لە دەستى ئەندامەكانى كومىتەكان و ئەوتاقمە دەسنىشان كراوانەى كە لەلایەن " دادگايى ئىسلامىيەكانەوه " رەوانە دەكران هەلئىن و بەمجۆرە لە دادگايى كردن و ئىعدامى بە پەلە و سەرئەنجام تالان كردن خۆيان رزگاربىكەن. كاتىكە لە مانگەكانى جەنيوهى و فېبرىوهى دا سەربازگەكان لەلایەن جەماوەرەوه داگىركراو عەمبارەكانى چەك و چۆل بە تالان چوو، ژمارەى ئەم دەستە و تاقمانە چەند هەندە زىادى كرد. ئەوهندەى من ناگادارم ئەمانە هەرگىز چەكيان لەشان دانەناوه. ناسراوترىن و بەهئزترىنى ئەم تاقمانە برىتيە لە " كومىتەكانى شوپش " كە خاوەنى نزيكەى دەهەزار پاسدارن كەكەس سەريان لىدەرناكات. هەر وهى " سوپاي پاسدارانى شوپش " كە رىكخراوىكى شىوه سەربازىيە و ئىبراهيمى يەزدى رىكى خستوه. ئەو هەمان رايۆنكارى ناسراوى نووفىل لووشاتۆيە و كەسىكى نانا ساييە كە بە پاسپۆرتى ئەمريكىيە وه گەشت دەكات و جىگىرى ئەنجومەنى شوپشە و بووه بە وهزىرى كاروبارى دەر وه.

بەدرىژايى مانگى مارسى سامناك ژمارەيەكى زۆرى بى تاوان " دادگايى " و ئىعدام كران. ئەم قوربانىيە بى دەرەتان و ئەشكەنجەكراوانە نەيان زانى چ تاوانىكيان لەسەر وه ئەگەرىش دەيان زانى، دەر فەتى بەرگىرى كردن لە خۆيان پىنە دەدرا. پارىزە رىكيان نەبوو بەرگىريان لىبكات و دادگايى كردنەكانيان بە نەينى و بە هۆى دادوەرانىكى نەناسراوه بەرئوه دەچوو.

هەر وهى ئەو شايە تانەش كە دەيان توانى سكالاً بكن تىرۆر دەكران. لە ۱۱ى مانگى مارس دا، ئەمىر ئىنتىزام، و تەبىژى كابىنەى بازركان بە رۆژنامەكانى گوت: " دەولەت بەگشتى و وهزىرى داد بە تايبەتى، ناتوانىت هىچ چاودىرئىكى بەسەر بپيارو شىوازى بەرئوه چوونى دادگاكانى شوپشى ئىسلامى وه هەبىت. "

جاريكى تر بازركان ھەرەشەى دەست لە كارکيشانەوى کرد. بەلام ھەرمایەو.

کوشتنى ئەمیرەباسى ھۆيدا:

لە ۱۷ى مارس دا، بازركان داواى راگرتنى دادگايى کردنى ئەمیرەباسى ھۆيداي کرد. ھۆيدا، پياويكى شياو کەسيان دەسالى سەرۆک وەزيرانى من بوو تەنيا تاوانىكى ھەبوو: نازايەتى لە پادەبەدرى رېگاي لە دواوژبيني ئەوگرتبوو. کەلەم بارەو پيوستە نەختى روونکردنەو ھەبیت.

لە پاييزى سالى ۱۹۷۸دا درۆ وفيلى جوراوجوربان بو سووککردنى دەسەلاتى پاشايەتى بەرى خست. ئەمیرەباسى ھۆيدايان کردە نامانج. ھەلسووپراندنى کاروبارەکان بەھوى ئەو وەيان کرد بە بيانويەك بو ئەوى ھيرش بکەنە سەر پزيم. دەستە سازکردنىكى زيرەکانە لە دژى ئەو ریکخرابوو و پيم وابوو کە ھۆيدا - کەمن ئەوم بە کەسايەتيني بەوفا و دلساف دەناسى - ئەو مەترسيانەى ناناسيت کە ھەرەشەيان لەو دەکرد. پيوست بوو بە لەبەرچاواگرتنى ھەموو زەمانەتە ياسايەکان و بەپيى ياساي بنەرەتى دادگايىک بەرئوبچيت بو ئەوى ھۆيدا و ھەموو ئەو کەسانەى کە ماوہيەكى دوورو دريژ لە دەولەتى ئەودا خزمەتيان کردبوو بى ھيچ دوودلى و گومانىک بى تاوانيان بسەلمينريت. ئەو ئيشينكى نەکردبوو کە لە دادگايى کردنىكى دادپەرورانە بترسيت.

ھۆيدا لە ۸ى نغامبرى ۱۹۷۸دا دەسبەسەرکرا چەند ھوتوو دواتر بەھوى ياخى بووانەو لە زيندان نازادکرا. لەجياتى ئەوى خوى ھەشاربەدات پوشت بۆمالي يەکىک لە دۆستانى و تەلەفونى بو کوميتە کردو ناوينشانى خوى دا. ئەويان لە ژورينک دا زيندانى کردو بەلينييدا نامەى بەرگري کردن لە خوى نامادەبکات. ھەربۆيە داواى مانگيک دەرفەتى کرد بو ئەوى تەواوى بکات.

بەلام ليکۆلەرەکان قەبووليان نەکرد. کەسانى نابەرپرسی نەخۆش و نەزان، بى شەرمانە لەگەل ئەو ھەلس و کەوتيان کردو بەرەبەيانى رۆژى پينج شەممە ۱۵ى مارس ئەويان بە کيشەکيشە بەرەو " دادگاي شوپش " يکى بيابايەخ ھيناو سزاي

مەرگیان بەسەردا بېرى بى ئەوھى دەرڧەتئىكى پېئىدەن لە بەرامبەر تۆمەتە ترسناك و گەمژانانەكانياندا بەرگىرى لە خۆبكات.

كاتئك ئەويان بە " شەر لە دژى خوا " تاوانباركرد. بەسەر دادوهرانى نەناسراودا ھاوارى كرد كه: " نەتەنيا ھەرگىز شەرم لەدژى خوانەكردوھ (وھ چۆن دەمتوانى وھھا ئىشئك بكەم؟) بەلكو لەبەر ئەوھى مرقئئىكى ئيماندارم سەردانى مەككەيشم كرددوھ. ئەگەر بېرىارتان داوھ سزام بەن، قسەيەكم نىيە، ھەرچى تان لەدەست دئت بىكەن. بەلّام ھەموومان لە پەناى ياسايەكداو لە سىستەمئىكى حكومەتئيدا ژياوين.... ھەموو ياساكانى ئئمە لەلایەن پەرمانەوھ پەسەندكراوھ."

دەربارەى ھۆكارەكانى بازرگان لە پەيوەندى لەگەل داواكردن بۆ راگرتنى ئەم دادگايى كردنە پرسىياركراوھ. بەراى من تا ئەوكاتە بى ھىچ بەلگەوبىيانوويەك خەلكيان دەكوشت. بەلّام راوئىژكارانى ئايەتوللا سەرئەنجام بۇيان دەرکەوت كە باشترە روالەتئىكى ياسايى بە ئئعدامەكان بەدەن و ھەربۆيە بە پەلە ياسايەكى سزادانى ئىسلامىيان ئامادەكرد. ئەم ياسايە كە پئىكەنىناوى و كۆنەپەرستانە بوو نكۆلى لە دادپەرورەى دەكرد، رۆژى ۵ى ئاپرئىلى ۱۹۷۹ راگەيەنزا. بەرەبەيانى ۷ى ئاپرئىل ئەمىرەباسى ھۆيدايان وەبەر گوللەدا، بەلّام وادىاربوو، پئىشتر لەئاكامى ئەو ھەلس وکەوتە خراپەى كەلە گەلى كرابوو رەنگى مردنى لئ نئىشتبوو.

كاتئ لەكوشتنى ئەو ئاگاداربووم رۆژئىكى تەواو دەرگەم لەسەرخۆم داخست و دۆعام كرد. ھۆيدا شايەتئك بوو كە دەيتوانى ئەوانەى كە ئەويان تاوانباركردبوو تاوانباربكات و مردنئىشى نمونەيەكى سادەبوو لە مرقؤ كوشئى. لە بەر ئەوھى نەدەكرا كوشتنى ئەو بشاردرئتەوھ، ھەربۆيە ھاوارى ترسى راستەقئىنە و بئزارى لە رۆژنامەكانى دونىاي ئازادەوھ بەرز بووھوھ. دەولتەتەكانى ئەمريكا، برئتانىا، ئەلمان، ئئتالیا، فەرەنسائ و ئەوانى تر بەفەرمى " زوئىرى و سەرسامى و نئگەرانى قوولئى " خۆيان دەربېرى. لە رئكخراوى نەتەوھەكان بەرئز كورت و آلدھام تەنيا ئامازھى " بە تەنگەوھ نەھاتنى بەرپرسانى نوئى ئئران بەرامبەر بە داواى لئبوردەيى و دادپەرورەى " كرد. (۹ى ئاپرئىل)

لەم بارودۆخەدا بکوژەکان سەرقالی ئیشی خۆیان بوون.

لە کاتژمێر ۲ی پاش نیووشەوی ۱۱ی ئاپریل دا " دادگایەك " پاش لیکۆلینەو، کی کورت سزای مەرگی بەسەر یازدەکەس لە بەرپرسیانی پیشوودا سەپاند. نیو کاتژمێر دواتر هەموویان کوژران. یەكەم کەسی ئەم قوربانیانە ژەنرالی حەسەنی پاکرەوان بوو. تەنیا تاوانی ئەو بوو کە یازدەسال پیش سەرۆکیەتی ساواکی لە ئەستۆیوو. ئەو بەنمۆنەیی مرقۆچکی زۆر شایستە ناسراو بوو. بە زۆری بە بۆنەیی لیبوردن لەو ناپازیانەیی کە دادگاگان بپاری لە سەردەدان پووی لەمەن دەنا، بەتایبەت لە پەيوەندی لەگەڵ زۆریک لەمەلاکاندا.

چوار ژەنرالی دیکەش لەگەڵ ئەو کوژران: ناسری موقەدەم کەوێک ئەلقەیی پەيوەندی نیوان من و بەریز کەریم سەنجابی ئیشی دەکرد، حوجەتی کاشانی بەرپرسی پیشووی وەرزش، عەلی نشات فەرماندەیی پیشووی گاردی پاشایەتی، تەقی مەجیدی کەلانی کەم یازدەسال پیش خانەنشین کرابوو. وەزیرانی پیشوو مەنسور رۆحانی و عەباس عەلی خەلەت بەریش وەك عەبدوللاریزی سەرۆکی پەرلەمان و سەناتۆری سەدسالە عەلامە وەحیدی و عەلی بەیات نوینەری پەرلەمان و غولام رەزا نیک پەیی شارەوانی تاران لەناو کوژراوەکاندا بوون.

لە ئاکامی ئەم تیرۆرانەدا بوو کە کۆمیسسیۆنی نیوونەتەوویی مافناسان کەلە جنیڤ دا کۆببۆنەووە رایانگەیاندا: " دادگا ئیسلامیەکان " کە بە بپاریەکانی خۆیان سزای مەرگ بەسەر خەلک لە ئێراندا دەسەپینن " بە ئەنقەست " ئەو پەیماننامە نیوونەتەوویی یانەیی کە پەيوەندییان بە مافە سیاسی و مەدەنیەکانەووە هەییە و ئێرانیش وازۆی کردووە، پیشیل دەکەن.

ئایەتوللا وەلامیکی کورتی بەم ناپەزایەتیانە دایەووە. لە ۴ی مای لە قومادا رایگەیاندا: " شوپش دەبیئت دەستی خراپەکاران بپریئت... پنیویستە خوین بپریئریئت. هەرچی ئێران زیاتر خوین بدات شوپش سەرکەوتووتر دەبیئت. "

سەرکوتى خويناوى:

" پاسدارانى شوپش " له ۸ى ماى دا، پاش دادگايى كردنيكى به پهله بيست و يهك كهسيان كوشت. جهوادى سهعيد، دوايين سهروكى پهلهمان و سهروكى حيزبى رستاخيز، موحه ممد رهزاعاملى تارانى، وهزيرى پيشووى زانيارى و پاشان وهزيرى پهروهردو فيركردن، غولام رها كيانپور وهزيرى پيشووى زانيارى و داد، ژهنرال عهلى فهتى ئەمين فهماندهى تىپى زىيى هه مه دان، شادمانى ئيسفهنديان دادوهرى ليكولهر و چهندسه ربازو بهرپرسى پولىس له ناو كوژراوه كاندا بوون.

له ماوهى مانگه كانى فيريوهرى تا جون، ئەم سهركوته خويناوويه شتيكى كه م وينه نه بوو. له ماوه دا زياتر له بيست ژهنرال و ئەفسهري په بهرزو سه رهنگ و ئەفسهري ههوايي و دهريايى كوژران. ژهنرال به درهئى ئەمه گناس و جىي متمانه و دلاوا، فهماندهى پيشووى گاردى پاشايهتى و فهماندهى سوپا به هوى بهر كهوتنى گولله له پشته وه له گهله ژهنرال بيگلهرى دا كوژرا.

له ۲۶ى فيريوهرى دا كوميته كانى بهرپرس له كاروبارى سهريازى شوپش خوازيارى سه رهله نوئى ريكخستنه وهى تهواوى سوپا بوون كه، بۆ گوپرينى به " سوپايهكى خهلكى " ده بوو له سهركرده كانى، كه رابردوويان به تهواوتهى ئاشكرا بوو پاك بكرتته وه.

له ۱۰ى ماى دا، ژهنرال فهزلوللانامى، كه فهماندهى تىپيك بوو له گاردى جاويدان، كوژرا. تاپيش له نيوهى مانگى جون، ژماره يهك له ژهنرال و سه رهنگ و فهمانده و بهرپرسانى پولىس به بهر دهوامى كوژران. له ۱۳ى ماى دا دادگايى كردنيكى به كۆمهله له كرماندا به ريوه چوو، كه له ودا ئەفسه ران و ژنان و قهره چه كان بى به لگه و بيانوو سزادران. ۱۱۴ كهس به " مفسد " ناسرا. ۲۵۰ ژهنرال و ئەفسه ر به پۆست و پلهى جياوازه وه رهوانهى زيندان كران يان دهركران و دورخرانه وه. به مجوره سوپا هه موو سهركرده كانى له دهست دا.

لە سەرەتاكانى مانگى سىپتەمېردا رۆژنامەكانى دونيا ناوى ۵۷۵ كەسىيان
 بلاوكردەوۈ كەلە ۱۶ فېبرىوۈر يىپەوۈ لە ئاكامى بېرىارى بەناو " دادگاكانى ئىسلامى "
 دا بەفەرمى ئىئەدام كرابوون. ئەم رۆژنامانە ئاماژەيان بەخائىكى ورد نەكرد. كە
 خائىكى گرنگ بوو. ھىچ رىبەر يان تىكۆشەرىكى كۆمۇنىست بە شىۈەيەكى جىدى
 تووشى كىشەنەھات، تابگات بەوۈى كە ئىئەدام كرابىت. تەنیا ئىماندارانى
 دروستكارىيان بە " ناوى خواوۈ " دەكۆشت. ژمارەى ئەو كەسانەى كەلەتاران و
 شارەكاندا، بەھۆى تاقمەچەكدارەكان و سەربازانى نىمچە فەرمىپەوۈ كۆژران
 لەژمارە نايەت.

لەسەرەتاي سالد، كۆمەلەخەلكانىكى بى سەرەوبەرە سەربازگەكانىيان داگىركردو
 دەستىيان بەسەر چەك وچۆلەكاندا گرت و جىبەجىكردنى دادپەرورەرىيان لە
 ئەستۆگرت. ئەم تاقمانە لە ژىر ئالای " شۆرشى ئىسلامىدا " دەستىيان دايە تالان و
 كۆشتن. لەماوۈى مانگى فېبرىوۈرى دا، لە سەرانسەرى ولادت، ئەو كەسانەى
 كەخۆيان بە دادگا سەربازىپەكان يان تەننەت دادگا ئىسلامىپەكان بەناساندبوو
 بەدەستى تاقمە چەكدارەكان كۆژران. ھىچ كەس لە ژمارەى ئەو كۆژراوانە
 ئاگادارىپە.

۲۰۰۰ زىندانى كە خاچى سوور دەستى پىراناگات:

لە كۆتايى مانگى مارسى ۱۹۷۹د، " پاسدارانى شۆرش " ئەمىر حوسەين
 عەتاپوور، ژەنرالى ۷۸ سالەيان زىندانى كرد كەلە سالى ۱۹۵۲ ھوۈ خانەنشىن
 بىو. كۆپى ئەم ژەنرالە كەلەنووسەرانى ناسراوى رۆژنامەى تاران چۆرنال بوو،
 توورپەى سەرتاپىيى داگرت و وتارىكى نازايانەى بلاوكردەوۈ ولەودا ئاشكرى
 كردكە.. لانى كەم ۲۰۰۰ زىندانى سىياسى لە زىندانەكاندا خەرىكە لەناودەچن. "
 بۆچى ھەمووكەس سەبارەت بەنازارو مەينەتى ئەم گومان لىكراوۈ بى تاوانانە
 بىدەنگ بوون؟ لە سەردەمى دەسەلاتى من دا ھىچكات ژمارەى زىندانىيانى بەناو

سیاسی له ۳۱۶۴ کەس تینه پەری که زۆر بەشیان تیرۆریست بوون. قسە ی تیدانییە که لە مانگی فیریبەر یەو دەیان هەزار ژنو پیاو دەسبەسەر کراون و له بارودۆخیکی بە زۆری نامرۆقانه دا زیندانین. هەندی جار دارکاری کراوان و ئەشکەنجەیش دراوان. ژمارە ی ئەو کەسانە ی که لە زیندانه کاندایان لە دەست داو نادیارە.

ئەمە راستییە که لە سەردەمی دەسەلاتداری مندا، نوینە رانی خاچی سوور دەیان توانی سەر بە ستانە سەردانی هەموو زیندانه کانی ولات بکەن. دەرگای هەموو زیندانه کانیان بە پەری پشکینە رانی فەرمی دا کراو بوو. هەموو پارێزەر یکی داکۆکی کار لە وردە کارییە کانی ئەو تۆمە تانە ی که دەدرایە پال ئەو کەسە ی داکۆکی لێ دەکرد ناگاداریوو، دەر فەتی هەبوو تا بەرگری نامە کە ی ریکبختات و بە لگە و شایە تی پێویستیش نامادە بکات. سەر ئەنجام ئەو یکه، هەموو سزادراویک مافی ئەو ی هەبوو داوای پێداچوونە وە بە پریارە کانی دادگادا بکات و لە و کاتە ش دا بە زۆری لە مافی خۆم بو لێبوردن کە لکم وەردە گرت. ئیستا ئیتر وانییە. دادگاکانی بە ناو " ئیسلامی " سووکایە تین بە ریبازە پێرۆزە کانی قورئان.

بوچی کاتیک لە مارس ی ۱۹۷۹ دا زیندانه وانی گەورە ریگای لە سەردانی خاچی سوور گرت و یارمە تیە کانی قەبوول نە کرد، راگە یینە گشتییە کان ناپەزایە تیان دەر نە پری؟ چ شتیکی ترسناک لە و ی رووی دە دا که دە بوو بە نەینی بمی نیتە وە؟

له ۱۴ ی مارس ی ۱۹۷۹ دا بە ریز لاهیجی ئەندامی یەکیە تی مافناسانی ئێران داوای لە وەزیری نوێی دادکرد تا ریگا بە گومان لیکراوانی بەندکراو بدریت که (۱) بزائن بە چ تاوانیک بەندکراون (۲) لە یارمە تی پارێزەری داکۆکی کار سوودمەند بن (۳) دەر فەتی نامادە کردنی بەرگری نامە یان پی بدریت (۴) بە ناشکرا دادگایی بکرین (۵) سزادراوان مافی ئەو یان هەبیت داوای پێداچوونە وە بە پریارە کان دا بکەن. لە گەل هەموو ئەم داواکاریانە دژایە تی کرا. بە لآم بە هەر حال ریگیان بە بە ریز لاهیجی دا که سەردانی خو ی لە زیندانی قەسری تارانە وە، که بارودۆخی زۆر خراپ بوو، دەست پێیکات.

کاتیک لە سەرەتای ئاپرێل دا، ئاغا! "کۆماری ئیسلامی" راگەیاند ئاماژەشیان بە چارەنووسی ژنان و پیاوانیکی زۆری ئێرانی کرد کە لە بەندیخانەکاندا راگیرابوون.

قەسەکانی ئەو دەگێرمەو:

"... هەموو ئەو کەسانە لە سەرەتادا لە جیاتی ئەوەی کە لە زیندانەکاندا قەرەباڵغی دروست بکەن دەبێت لەناو بڕایەن. پرسی "تاوانبارکردن" لە گۆپی دا نییه. ئەمانە تاوانکارن. تەنیا تاوانکارانی بەدنا و کوژراون و ئیستا ئێمە سەبارەت بەم کەسانە بە پێی بەلگەنامەکان خەریکین داوێری دەکەین. لە کاتیکدا، کە نەدەبوو دادگایی بکڕین، بەلکو دەبوو بکوژرین! جیگای داخەکە دەبینین هێشتا ئەوەندە روژئاواچیهتی لەناو ئێمەدا باو..."

مرۆڤە کاتیک دەبیسیت کە بەریز ئاندرۆیانگ، داکۆکی کاری مافی مرۆڤ، بیژەری ئەم قەسەو ئاخوتنی لەمجۆرە لە "خواناسان" دەزانیت، سەری سوور دەمینیت.

هەلەمی گەورە بەناوی ئیسلامەو:

چەند روژدواتر، لە ۱۳ی مای دا، ئازانسێ فرانس پریس ئەم هەوالەمی بلاوکردەو: "تاران. ئایەتوللا خومەینی لە پەيامیکدا بۆ سەرۆک ژیسکار دیستەن لە "دۆستانی فەرەنسی" لە بەر ئەو پیشوازییەیی کە لەویان کرد سوپاسی کرد، بەلام بەداخ بوونی خۆی دەرپەری لەوەی کە بۆ بەرگری کردن لە دزو تاوانکاران باسی مافی مرۆڤی بۆ دەکەن."

سەرئەنجام، لە ئێراندا تەنانهت ئەو کۆمەلە هاوولاتیانەیی کە لە تیرۆر رزگاریان ببوو کاردانەو هیان نیشاندان. لە سەروی ئەو نەپرانەیی کە تینوبوون بەخوین و تاوانکارییان دەویست، نەفرەت و لەعنەتی دەنارد، دەنگی ئەقل و ژیریش بیسترا. لە ۲۸ی مای دا، هەوالدەرییەکانی روژئاوا ئەم هەوالەیان لەتارانەو بلاوکردەو کە لە کونگرەیی پارێزەراندان بەریز حەسەن نەزیه، یەکیک لە لیبرالەکان و سەرۆکی

پيشووی ناوهندی پاريزهران رایگه یان دبوو: "ههله گه لئى زور گه وره به ناوی ئیسلامه وه ئه نجام ده دن. زور نا شکرایه که ریگه چاره ی گیر و گرتته کانی سیاسی و ئابووری و مافی به ته نیا له چوار چپوهی ئیسلام دا پهیدا نابیت. ته نانه ت لایه نی ئایینیش به ته واوه تی بوی ده رکه وتوو که له بار و دوخی ئیستادا نابیت ته نیا په نابردن بو ئیسلام راسپێردریت، چونکه نه ده کړی و نه به سوو ده."

له پاش ئه م قسانه، له ناو چه پله لیدانی ئه ندامانی کونگردها، به ریزحه سه ن نه زیه گوتی "... خه لک ده ییبن هه رکه س به یانی زوو له خه وه ئه ده ستیت، به رنامه ی ئابووری ده دات بو ولات و به رنامه ریژی ده کات. هه موی ئه مانه خه لک به ره و نیگه رانی و دل په راوکی و بی هیوایی پال پیوه ده نیست.. "پاشان ده گاته ئه وه ئه نجامه ی: "ته نیا لیبوردنیکی گشتی ده توانیت ده رفه ت به خاوه ن پیشه و بازرگانان بدات که چالاکیه کانیان ده ست پیبکه نه وه و به مجوره به ره نگاری له گه ل بیکاری فه راهم بکات."

بیکاران؟ هیچ که س نه یه توانیوه و ئیستاش ناتوانیت ژماره یان ده ست نیشان بکات. سی ملیون و نیو؟ چوار ملیون؟ کی ده زانیت؟ له سه رده می ده سه لاتداری من دا نه ته نیا بیکاری نه بوو، به لکو، دیسان دوویاتی ده که مه وه، ئیران زیاتر له یه ک ملیون بیانی دامه زان دبوو.

به دننیا ییه وه بی هیوایی ئاکامی دووشته: سه ره تا ترس و پاشان گه وجی. هه رچون بیت نه له به ره زامه ندی په ره ردگار ه وه و نه له به ره ره ژه وه ندی مه لاکان، که ئیران وایران و پارچه پارچه کراوه که هیچ که س ناتوانیت دووباره کوی بکاته وه. له سه رده می ئیمه دا ئه مه جاری سییه مه که بو له ناو بردنی ئه م ولاته وه ک ولاتیکی سه ره به خو هه نگاو هه لگیراوه. له ۱۹۰۷دا روسه کان و بریتانییه کان ولاتیان له نیوان خو یاندا دابه ش کرد. له ۱۹۴۵دا، هه نگاوی دووم به قزانجی سو فیه ت و بریتانیای گه وره بو له ناو بردنی ئه م ولاته له ریگای ده ست و په یوه ندی ناو خویی و ناسراوی ئه وان ه وه هه لگیرا. ئه مرۆ هه ولی سییه م به ناوی ئایینه وه به رده وامه.

ولات گرفتاری داگیرکەریکی نەریتی راستەقینەیه. بەلام دەبیئت ترس لەوەش
هەبیئت کە نۆکلونیا لیزمی گوی لەمستە کانی هەندی لە ولاتانی زلەیزی
دەولەمەند، رینگا بۆ داگیرکەریکی سووری خوین مژ ئاوە لا بکات. هەنووکە
کەنداری فارس بۆ شتیکی وەها نامادەیه.

۳۲ فەسلى

نەشیاۋى، فرىو ۋ ئىفلاس

لە مېژوو ھاۋچەرخى ئىمەدا سالەگرنىڭە كان بەمجۆرەيە: ۱۹۰۷، ۱۹۴۵، ۱۹۷۸. بۇ پاراستنى راستگۆيى لەم پەرتووكەدا، دەبىت بلىم كە بى گومان گەورەترىن ھەلەي من ئەۋە بوو كە ھەولم دا بە زۇر مىللەتلىكى دىرىن بەرەوسەربەخۆيى ۋ بىۋەيى ۋ فەرھەنگ ۋ خوش بىژوۋى ۋ ئاسايش بېمەپىيش. كۆي ھەموۋى ئەمانە ئەۋ شتەيە كەمن بە شارستانىەتى مەزن ناۋى دەبەم.

دەمويست تا ئەۋكاتەي كەنەۋت ھەيە ئىران ئاۋەدان بگەمەۋە بۆئەۋەي ژيانى ۋلاتم پاش لە كۆتايى ھاتنى سەرچاۋەكانى نەۋت زەمانەت كىردىبىت. رىگەچارەي پرسەكە لەمەدابوو. دەبوو بە خىرايى ھەنگاۋ بنىن، كاتى زيادەمان نەبوو. سەرئەنجام ھەر لەبەر ئەم ھۆكارە بوو كە بىگومان گروپە خاۋەن دەسەلاتەكان لە پىشەسازى نەۋت دا چالاكانە بۇ روۋخاندنى من يەكيان گرت.

ئەم گرووپانە نەيان دەتۋانى قەبوۋلى بگەن كە سىياسەتى دىارى كىردنى دادپەرۋەرەنەي نىرخى نەۋت بە ھۆي مەنەۋە بچەسپىت. ھەرۋەھا بە پىچەۋانەي ئەۋشتەي كە چاۋەروانىان لىدەكرا ئامادەنەبوون بۇ دابەشكىردنى سىرۋەت لە نىۋان ۋلاتانى پىشەسازى ۋ لەحالى گەشەكىردندا ئىشيك ئەنجام بەدن. پىاۋانى نەۋت دوژمىنى رىكەۋتنى نىۋان باشوۋرو باكورن. ھەر لەبەر ئەم ھۆكارە بوو كە ئەۋان

ئىرانىيان ۋەك قوربانىيىك بۇ پاك كوردنەۋەي گوناحەكانى خۇيان ھەلبىزارد نەك لىبىيا يان ۋلاتىكى دىكى خاۋەن نەوت.

لەسالى ۱۹۷۶دا دوۋكەس لە پىاۋانى نەوتىي ئەمىرىكا رايانگەياندا: "شا دوۋسالى تىرى ماۋە." ئەوان پىئىش بىنى يان نەدەكرد كە ھەر بەم لىدان ۋ تىسەرەۋاندنە، كارىگەرى لە سەرئابوورى ھەموو ۋلاتانى بى نەوت دادەننن.

ئەو ئىشانەي كە دەمانوىست بىكەين:

ئەمرو لە بەرنامەپىئىشكەۋتنخاۋانەكانى ئىمە چى ماۋەتەۋە؟
ئايا پىۋىستە دىسان دوۋپاتى بگەمەۋە كەلە شەش ۋىزگەي ناۋوكى كە بەدامەزاندنىان پىدەچوو ئىران بىئىت بە دەسەلاتىكى گەۋرەي پىشەسازى، دوۋ يەكەيان بەفەرەنسا سىپىردرابوو؟ ئەم دوۋ ۋىزگەيە كە تواناي ھەركاميان ۹۰۰ مىگاۋات بوو، پىۋىستى بە سەرمايەيەكى پازدە مليارفرانكى بوو. دەمان ۋىست ناۋەندىكى لىكۋلىنەۋەي ناۋوكى لە ئىسففەھاندا دروست بگەين. دروستكردنى ھىلى ئاسنى ژىرزەۋى لە تاران (دە مليارفرانك). جووت ھىل كىردن ۋ كارەبايى كىردنى ھىلى شەمەندەفەرى تاران - بەندەرى شاپوور (۱۰ تا ۱۵ مليارفرانك) ۋ ھەرۋەھا دروستكردنى جادەيەكى شەش سايدى لە تەنىشت ئەم ھىلەۋە. دەبوو كۇمپانىيائى پىرئو بە بەشدارى كۇمپانىيائى ئىران ناسيونال لە سالى ۱۹۸۲دا سەدەزار ئۇتومبىل لە ئىران دروست بكات. ۋەك دەسپىكىك پىئىشنيارى كىرنى شەش فىرۇكەي يەك مليارفرانكى مان ئاراستەي ئىرباس كىرد. بىرپوۋ تامسۇن ئامىرى بلاۋكەرەۋەي شەپۇلى كورتمان بۇ دروستبكات. سەرئەنجام كۇمپانىيا جۇراۋجۇرە فەرەنسىيەكان بۇ كاروبارى بىناسازى لە تاران ۋ شىرازدا بە كرىگىرابوون.

بىستوۋمە نىۋەي ئەو ۱۸۰ كۇمپانىيا فەرەنسىيەي كەلە سالى ۱۹۷۸دا لەئىران ئىشيان دەكرد تا مانگى مارسى ۱۹۷۹ ئىرانىيان بە جىي ھىشتوۋە. ھەموو ئەو

كۆمپانیا دەرەكیانهش كه مانه وه له بارودۆخیكى زۆر دژواردا کاریان كرد، له بهر نه وه كۆمپتهكانى شوپرش كۆمهلیك داواکارییان هه بوو كه قهبولکردنیان مهیسه ر نه بوو. جیاله مهش، بهرپرسیانى نویی ئیرانى به هه موویان راگه یاندوه كه له برى هه لوه شانده وهی ریکه وتنه كان هیچ قهره بوویهك به كۆمپانیا دهره کییه كان نادهن، چونکه شوپرش و گۆپانى رژیم حاله تی باریکی نانا سایی هه یه.

رق له بیگانه و بى سهره و به ره یی سیاسى و مه زه به یى زال به سه ر ئیراندا وهك یهك زیانى گه یاندوه به دامه زراوه ئه مریکى و ئه لمانى و ئیتالیایى و ژاپونییه كان و ئه و دامه زراوانه ی دیکه كه ئیت راسپارده ی گرنگیان بۆ كه ل و په ل و دروستکردن پیناگات. دوپین نموورى (ئه مریکى) و میتسویشی (ژاپونى) پاره یه كى ئیگجار زۆریان له ئیراندا وه گهرخستبوو. به لام گه وره ترين دۆرا و ئه مریکایه. ئیمه له گه ل ئه وان ریکه وتنیکی پینچ ساله مان واژۆکردبوو كه ده بوو هه مووسالیک با یى ده ملیار دۆلار کالاً و شتومهك بدن به ئیمه. هه مووی ئه مانه هه لوه شاوه ته وه.

نیوزویك ناشكرای کردوه كه قوتب زاده راویژکاری پله بهرزو دوستی جیی متمانه ی ئایه توللا " له پیاوانی ناسراوی سۆقیهت" ه. ئه و دانیشتوی سووریا یه و بۆ ماوه یه كیش له پاریس دا " ئه لقه ی په یوه ندی حیزبى تووده بووه له گه ل حیزبه كانی ترو ریکخراوه كانی ئه نته رناسیونالی سیی یه م دا."

قهیرانى نابوورى و وهستانی بازرگانی:

ناکامی ئه و شیواوی و بى سهره و به ره ییه ی كه له نابوورى دا هه یه ته نانه ت زۆر زیاتر له مانه ش بۆ ئیرانییه كان جیگای داخه. قازانجی هه ول و تیکۆشانى ئه و هه مووساله به فیرۆچوو. به ره م هینانى نه وتی ئیمه دابه زیوه و له تاران دا رایانگه یاندوه كه به ره مه ینان هه رگیز ناگاته وه ئاستی پیشوو. له بهر ئه وه ی كه به رتیه بردنى کارو باره كانى نه وت له ئه ستوی كه سانیکى نه شیواو - و رهنگه کریکارانى ناسایی - دایه، ده لێن له هه ندی له بیره كاندا ئاوه كانی ژیرزه وی له گه ل نه وتدا تیکه ل بووه. كه واته هه ندی له چاله نه وته كان كه وتوه ته ژیرئاو.

كۆمۇنىستەكان و ھاۋدەستەكانيان، بەرەبەرە دەست بەسەر رېكخراۋەكانى كرىكارى و جوتيارى دا دەگرن. بەلام ئەۋە كرىكارانى ئاسايىن كە لابردن و دانانى بەرپوۋەبەران و ئەندازياران و سەرپەرشتياران و ھتد جىبەجى دەكەن. ئەنجومەنە كرىكارىيەكان دەربارەى رادەى بەرھەم ھىنان بېراردەدەن و بۇ خۇيان زىادە موۋچەى سەرسوۋرھىنەر لەبەرچاۋ دەگرن.

لەبەر ئەۋەى دەركردنى كرىكاران لە كارگەكان قەدەغەكراۋە و ناكرى ھىچ جۆرە سزادانىكىش ھەبىت، تەنيا رىگەچارە بۇ كۆتايى ھىنان بە پەك خستنى كارەكان (سابوتاژ) داخستنى كارگە يان " نىشتمانى كردن " يەتى. ھەرواكە لە ھەندى حالت دا، ئەۋ خاۋەن كارگانەى كە ھىچ بە دەستيانەۋە نامىنىت داۋاي نىشتمانى كردنى دەكەن.

بەريۇبەردنى كارگەكان بە شىۋەى شوورايى، بەردەوام لە زىادبوۋندايە كەئەمەش بۇ خۇى برىتییە لە ناچاركردنى مىللەت بۇ قەرەبوۋ كردنەۋەى ئەم كەم و كورتیانەى كە بەھۇى نەشیاۋى و گەندەلى و دەزگای نوپى كارگىرى روۋ لە زىادبوۋنەۋە پىك دىت. لەماۋەى ھاۋىندا، ژىرخانى پىشەسازى ۆلات لە ئاكامى ھەموۋى ئەمانەدا بە كەردەۋە لىكەلەۋەشا: بەتايبەت پىشەسازى پۆلاۋ و مس و ئەلەمىنىۋم، كانەكان، لەنگەرگەكان و كارگەكانى دروستكردنى ئۆتومبىل و تەراكتۆر. ئەم كارو پىشانە پىش لەۋەى كە بۇ ھەمىشە لەناۋبچن، زەرەرىكى زۇر لە سەردەستى ئەۋ كەسانە دادەنن كەباج دەدەن.

لەبەر نەبوۋنى داۋاكارى و ماددەى خاۋ، زۆربەى كارگەكان بەلەسەدا ۲۵ تا ۳۰ى توانايى خۇيانەۋە نىش دەكەن و بەرەۋ داخران دەپۇن. بە دۇنيايىەۋە كرىكارانىش ئەۋ سوۋدانەى كە بەھۇى شوپشى سىپىيەۋە بەريان كەۋتبوۋ لە دەستيانداۋە. جىالەمەش، شتىك بۇ ھاۋبەشى كردن نەماۋەتەۋە. بەمجۆرە شوپشى "ئىسلامى" درۆيىن زولمىكى زۆرى لە چىنى زەحمەتكىش كەردوۋە و شتىكە دژى بەرژەۋەندىيەكانى ئەۋان و ھەموۋ ئەۋ ماف و سوۋدانەى كەبەدەستيان ھىنابوۋ.

من بەزۆرتەین ژمارەى ئەو ھاوولاتیانەى كە دەیان توانى دەرفەتم دابوو كە بۆزگارى خۆیان لە ھەلومەرجى تاقت پىرووكىنى كار راپەن. بەداخووە ئەمپۆ دەبینم كە كرىكاران و جووتیاران و فەرمانبەران تووشى گرفتارییەكانى رابردوو ھاتوون و ھەژارى و بىكارى لە رادەبەدەر پەرى سەندوو.

دابەزىنى خىراى نرخى دراو ھەلاوسانى ھەوسارېچراو، رىگای لە دانانى بەرنامەى گونجاو بۆ بەرھەمھێنان گرتوو، جىگىرکردنى نرخى تەواوبوى ئەو كالاو شت و مەكانەى كە بەرھەم دىت مەیسەر نییە. راوستانى كاروبارى بىناسازى و كارگىرى لە زستانى رابردوو بەم لاو بە كەردووە گشت گىر بوو. ئەو شتەى كە جىنشینی " دەولتە" لە ھەموو بەلینەگەورەكانى خۆى پاشگەز بوو تەو و كۆمپانىا نینوون تەو ھەبىھەكان لەگەل رژیمنى كە راسپاردەو داواكارىەكانى پىشوروى بى دانى زیانانەو بژاردن ھەلوھشاندوو تەو ناتوانن ھىچ كارىك بكەن.

گەندەلى ئەمپۆیانە:

سەبارەت بەگەندەلى كە ئىدعاىەكى باو بوو لە سەردەمى دەسەلاتدارى مندا ھەمووشتىك و تراو. پىموايە سەبارەت بەم بابەتە قسەم كەردووە و خۆم لەو تۆمەتانە كەبەھۆى رۆژنامەكانەو دەرايە پال رژیمنەكەم پاك كەردىتەو.

كەواتە بۆچى ئەو رۆژنامانەى كەكاتىك من لەتاراندا بووم، ئەوئەندە سەبارەت بەلە بەرچاوگرتنى بنەماكانى ئەخلاق و پەروشت ھات و ھاواریان دەكرد، بەلام سەبارەت بە گەندەلىك كە ھەنووكە ھەك نەخۆشى چاووەقولە سەرانسەرى ئىرانى گرتوو تەو شتىك نالین؟ بەو جۆرەى كەدیومانە، دەزگاكانى راگەیاندن لەو دەسدریژییە بەردەوامەى كە دەكرىتە سەرماقەكانى مەروە ھىچىك نالین. بەم حالەش، ھەموو رىشۆژىك ھەوالى ترسناك بە ئىمە دەگات. ولات نقومى گەندەلىكى بى دەرمان و بىوینە دەبیت.

دىسان ھىوايەكى تر بەرگى بى ھىوايى پۆشیو. پاش سى وھوت سەل دەسەلاتدارى، پىم و ابوو ئىرانم لەو جۆرە بەلا و پۆژە رەشيانە رزگار كەردووە

سىستەمىكى رۇژئاوايىم بونىياد ناو، كەبە بەرەكەتى دادوياسا، گەندەلى بەرتەسك كىردۈتەتەو. بەلام نا، وانەبوو.

ھەموو ئەو ئىرانىيەنى كە، ئەگەر بىيانەوئىت گەشتى دەرەھەي ولات بىكەن، پىويستە پارەيەكى زۆر بەدەن بە يەكەم مەلەي سەر پىنگايان و ئەو پارەش بىرىتى ھىچ ناكەوئىت و ناديارە. ھەرەھا، ژمارەي ئەو كەسانەي كە بۇ پاراستنى خۇيان پىويستە يەك لەسەر پىنجى تەواي سامانى خۇيان بەدەن لە رادەبەدەرە. وەچى بلىم لەو فېرۇكانەي كە پىر لە ئاسەوارى ھونەرى دەنىردىن بۇ ئەوروپا ھەتا بە فروشتىيان بەرپىرسانى پلەبەرزو دەروپەرەكانيان دەولەمەند بىنەو. ئايا وەھا كىردەوئەيەك كە بە فەرمى پىشتىوانىشى لىدەكرىت، گەندەلى نىيە؟ ئەم جۆرەكىردارنە جىيا لەوھى كە زىانى مەعنەوى بۇ خەلك ھەيە، دەبىتە ھۇي لە ناوچوونى ولات، لەبەر ئەو سەرمايە لەناو دەبات و پىشت بە ئىشىش نابەستىت. ھىنانە بەرچاوى بارودۇخىك كە ئىران بە مزوانە لە گەلى بەرەورو دەبىتەو، بە ئازارە. ھەم ئاسەوارە ھونەرىيەكانى بە تالان چوو، ھەم سەرچاوەكانى چەپاوكراو و، ھەم ئىتر متمانەي پىناكرىت.

شىئو راپرسى:

لە ئىراندا نە دەولەتلىك ھەيە و نە تەننەت پەرلەمانىك. سزاي مەرگىيان بەسەر دووسياسەتواندا سەپاند تەنبا لەبەر ئەوھى كە بەرپىرسايەتى سەرۇكايەتى پەرلەمانيان لە ئەستۆ دابوو. دەسەلاتى ياسادانان نىيە. دەسەلاتى دادىش كە دەبوو چاودىرى بە سەر جىبەجى بوونى دادپەرەرانەي ياساكانەو بىكات لە گۆرپىندا نىيە. بەلام دەسەلاتى جىبەجى كىردن كەلە دەستى كەسىك كۆبووئەتەو بوو بە جەللادىك. لە ۳۰ و ۳۱ى مارس دا "شىئو راپرسى" ئىك بۇ پەسەندىكرنى "كۆمارى ئىسلامى" بەرىئەچوو. شانۇيەكى گالتەچارانە بوو. پارزەسەلەكانىش دەيانتوانى دەنگ بەدەن.

كاغەزنىكى سەوز دەنگى ئەرىيى بە كۆماری ئىسلامى دىارى دەکردو كاغەزنىكى سووريش دەنگى نای نیشان دەدا. لە بەر ئەۋەى كە دەنگ دان بە شىۋەيەكى ئاشكرابوو لە ژېرچاۋدىرى پاسدارانى شوپش دا بەرىۋەدەچوو، بە ئاسانى دەكرا رابگەيەنرېت كە ۹۸٪ دەنگدەران دەنگى ئەرىيى يان داۋە. لە كاتىكدا لە توركەمەنستان تىككەلچوون رووى دابوو لە نازەربايجان لە باكوررى خۇرئاۋا، لە بەلوچستان لە باشوورى خۇرەلەت، لە خوزستان و كوردستان ئاژاۋە و خوئين رېژى لە گۆپى دابوو.

رۇژنامەكان و رادىيو تەلەفېزىيون رايانگەياند كە نرىكەى ۲۲مىليۇن ئىرانى دەنگيان بە كۆماری ئىسلامى داۋە. لە كاتىكدا كەنىۋەى دانىشتوان واتە ھەژدەمىليۇن كەس تەمەنيان لە ژېر پازدەسال دايە، خۇ ئەگەر وايدابنن كە ھەموو ھەژدەمىليۇنەكەى دىكەش كە ماۋەتەۋە دەنگيان دابىت، خۇ ھىشتا پىنج مىليۇنى زيادە.

شىتىكى ترى لەو جۆرە، چوارمانگ دواترراكىشانى خەلك بۇ سەرسندوقەكانى دەنگدان بۇ بەشدارى كردن لە ھەلبىژاردنى ئەنجومەنىكى بناخەدانانى گچكەدا كە پىكھاتبوو لە ۷۲ ئەندام، لاسايى كردنەۋەيەكى پوۋچ و بى مانا بوو لە ھەلبىژاردنى يەكەم. ئەم ئەنجومەنى بناخەدانانە دەبوو " دەستوررىكى نوئى نامادە و پەسەند بكات. " ئەمجارە، ھەموو ئەو حىزبە رىك و پىك و رىكخراۋانەى كەخۇيان بە " دىمۇكراتىك " دەزانى، بەشدارىيان لە ھەلبىژاردن دا نەكردو لە ناۋزانايانى ئايىنىش دا كەسانىكى پلە بەرز ھەمان رىگەيان گرتەبەر. لە راستىدا ھەموودەسەلەتەك لە دەست رىكخراۋىكى شەش كەسى دابوو بە ناۋى " ئەنجومەنى شوپش ". يەككە لەوان، ئايەتوللا موتەھەرى لە مانگى ئاپرىل دا تىۋرركراۋ، ژەنرال قەرەنى ىش، كە يەككە بوو لە فەرماندەسەربازىيەكان بە فەرمانى خومەينى توۋشى ئەم چارەنۋوسە ھات. تۆلەكردنەۋەى رىكخراۋى نەپنى " مونافقىن " ھۆكارى ئەم دووكوشتنەبوو.

شەرقى ئايەتوللاكان:

لە سەرەتاي ۱۹۷۹ء، زۇرچار وتراوہ كە مەزھەبى شىئە، وەك كۆمارى كاتىبى ۱۷۹۲ى فەرەنسا " يەك پارچەيە و دابەش ناكرىت"، ھىچ شتىك ئەوئەندە لەراستىيەوہ دورنىيە. ئەوانە كە دەسەلاتيان بە دەستەوہگرتوہ، لە ھەلبەرئار دەكانى توپىرى پۇحانئەت نىن. كۆلكە و بىرئەسكن و لە رىبازى پىنغەمبەر زۇر دورن. لە راستىيە گرنگەكانى سىياسى و ئابوورى و جفاكى رۇژ ئاگادار نىن و، سەرەراى ئەمەش ئىدعاى ياسا دانانىش دەكەن.

ئىمە لەگەل شتىكى زۇر ئاناسايى دا بەرەو رووین كەلە مېژووى نویدا نموونەكەى تەنيا لە - قنىز- دا بىنراوہ. تىكپراى مىللەتىك بە ھۆى ئەنجومەنىكى نەينى يەوہ بەرىئوہ دەچىت. ئەندامانى نەناسراو و نەينى ئەنجومەن دەستيان بەسەر ھەموو دەسەلاتىكدا گرتوہ. ھەرواكە دىتمان، مافى مان و ژيانى ھەموو ھاوولاتيانيان لە دەست دايە بى ئەوہى كە ئەوان بتوانن بەرگرى لەخۇيان بكنە يان مافى ئەوہيان ھەبىت داواى پىداچوونەوہ بكنە. ئەمە دەسەلاتىكە لە تارىكىدا كەلە گەل پىشكەوتن دژايەتى دەكات و لە قومەوہ خۇراكى پىدەگات.

لە مانكى فېرىوہرى ۱۹۷۹ء، تەنانەت مەزھەبىيەكانىش تىرۇرو ئىعدام كراون. تا ئىستا، ئەو ترس و تۇقاندنەى كەبە ھۆى تاقمەچەكدارەكانەوہ پەيدا بووہ رىگاي نەداوہ كە ئايەتوللاكان بە ئاشكرا ئىدانەى ئەو كۆمەل كوزيانەى بكنە كەبە فەرمانى دادگا بەناو ئىسلامىيەكان بەرىئوہ دەچىت. لە گەرماو گەرمى شۇرش دا، ژمارەيەكى زۇرخەلك بەھۆى ترساندن و تۇقاندنەوہ، كەوتنە شوین ھەندى لە رىبەران. بەلام تەنيا لە ئىستادايە كە خەلك لە ئىراندا بەرەبەرە چاوى دەكرىتەوہ و بە بىننى ئەو راستىيە ترسناكانە، نىوہرۇكى راستەقىنەى ئەمجۇرە " پىنغەمبەرئانە" يان بۇ دەردەكەوئت.

كاتىك دەسەلات پەرسىيەكانى ئايەتوللا توانى لە پىكھاتەى كاتى حىزىبىكى مەزھەبى دا كە رىگاي بە ناوبراو دا ھەتا بە سەر كۆمارىكى بىرۇپا پشكىن دا

سەرۆكايه‌تى بكات، دهركه‌وت و خۆى نيشان دا، گورج كارदानه‌وه‌كان خۆيان نيشان دا.

له‌لايه‌ن به‌شىكى زۆر له‌ بالى راست و ناوه‌نده‌وه‌ هيرش كرايه‌ سه‌ر ئايه‌توللاخومه‌ينى. له‌ بالى چه‌پيش دا ئايه‌توللايه‌ك له‌تاران دا به‌ناوى تاله‌قانى - كه‌ئىستا مردوه‌- هيرشى كرده‌سه‌رى. تاله‌قانى له‌ ۳ى جون دا به‌ره‌يه‌كى ديموكراتىكى مىللى دامه‌زراند (ه‌دايه‌ت مه‌تىن ده‌فته‌رى دايمه‌رزاند نه‌ تاله‌قانى و له‌مانگى فيبريوه‌ريش دابوو -و) و راگه‌يه‌نراوئىكى بلاوكرده‌وه‌ كه‌له‌ودا تۆمه‌ت گه‌لىكى دايه‌ پال ئايه‌توللا خومه‌ينى و ئه‌وى له‌به‌ر ده‌سه‌لات په‌رستى ره‌هاى سياسى و دامه‌زراندنى ده‌وله‌تىكى پووچه‌ل و بى‌ توانا لۆمه‌كرد. له‌ راگه‌يه‌نراوه‌كه‌دا هاتبوو: "ئه‌گه‌ر روحانيه‌ت حكومه‌ت بكات، راگه‌يه‌نراوو بپرايه‌كانى پيويسته‌ وه‌ك په‌يام له‌ لايه‌ن خواوه‌ قبول بگريئ. كه‌وابوو سيستمى حكومه‌تىكى ئاييىنى كه‌ ئيوه‌ ده‌تانه‌ويت جينگىرى بكن، هه‌ر چه‌شنه‌ ياسايه‌كى بنه‌ره‌تى بى‌ سوود ده‌كات.

سه‌ره‌نجام، ريبه‌رى ئاييىنى تاران باسى له‌و ده‌سته‌و تاquamنه‌ كرد كه‌ خۆيان به‌ناوى ئاييىنه‌كه‌يانه‌وه‌ ئاماده‌كردبوو "رۆژنامه‌گه‌لىك به‌تاوانبار داده‌نيئ و له‌ هه‌ولدان پيش به‌ بلاوبوونه‌وه‌يان بگرن". باسى له‌ "پياوانى خاوه‌ن قه‌لم" كردكه‌ "كتابخانه‌كان ئاگرده‌دن...". ئايه‌توللا زه‌نجانيش كه‌له‌ دۆستانى تاله‌قانى و راويژكارى به‌ره‌ى ديموكراتىكى مىللى بوو دژى ئايه‌توللا خومه‌ينى يه‌. له‌ مانگى جىولاي دا، ئايه‌توللاخومه‌ينى گومانئىكى لانه‌مابوو كه‌ له‌ شه‌رى نيوان ئايه‌توللاكان دا سه‌رده‌كه‌ويت. له‌به‌ر ئه‌وه‌ى له‌ راستيدا، يه‌كىك له‌ دۆستانى، ئايه‌توللا مه‌ده‌وى كه‌نى، پاكسازى كۆمىته ئىسلامييه‌كانى له‌ ئه‌ستوگرئبوو بۆ ئه‌وه‌ى بيانكات به‌ هيزىكى چه‌كدارى به‌توانا. پاشان ئايه‌توللا توانى له‌ به‌رامبه‌ر ده‌سه‌لاتى ئه‌وانه‌ى كه‌ رۆحانى نه‌بوون بوه‌ستيت و له‌گه‌ل هه‌لبژاردنى ئه‌نجومه‌نى بناخه‌دانان دا دژايه‌تى بكات. هه‌روه‌ها، له‌ ۱۸ى جون دا به‌ شيوازى تايبه‌ت به‌ خۆى رايگه‌ياند: "ده‌خوازم به‌بىرى خه‌لكى ئىرانى بيئمه‌وه‌ كه‌ ئه‌نجومه‌نى

بناخه دانان له و شتانه یه که شهیتان ئه یخاته دلّه وه. کریکاران و جووتیاران
ئاگاداری شهیتان بن!

به م حاله ش، ئو ناچار بوو خوئی بدات به دسته وه و له مانگی ئاگوست دا پاش
بلاو بوونه وهی ئاکامی به شداری نه کردنی هلبژاردن له لایه ن حیزبه دیموکراتیکه
کانه وه، ئیتر شارده نه وهی دهنگی نه ریئی له "هلبژاردنی" ئه نجومه نی
بناخه دانانی ۷۳ که سی دا که ئه ندامه کانی به وردبینیه وه له قوم دا هلبژیرابوون
مه یسه ر نه بوو. فریوکاری به لگه نه ویست و ئاشکرا بوو. چهند مانگ دهسه لاتی
رژیمیکی نه گونجا و نا په سهند به س بوو بو ئه وهی نه شیواوی دوزمه کانه
بسه لمینیت.

زانایی و کارامه یی:

به لام، ئه گه ر خه لکی ئیران وه ها ریگه یه کی ترسناکیان گرت به ر، ته نیا له به ر ئه وه
نییه که فریویان خواردوه به لکو له به ر ئه وه یه که منیش هه لئه تام.
من پیم و ابوئو هه وه له زورانه ی که له ۱۹۶۳ به دوا دمان، له گه ل هه موو ده سکه وته
کو مه لایه تیه کانه مان خو یان ده ناسینن. به لام به هه لئه دا چوو بووم. مه به ست ئه وه نییه
که شه وق و توانایی کارکردنی تو یژه جو را و جو ره کانی خه لکم ئه وه نده له سه ر
را گرت بیئت، به لکو له هر کوئی کارامه یی هیه پیویسته زانیاریش هه بیئت و ئه مه
خالیکه که له به ر چاوم نه گرت بوو. گه یانندن پیامه کان به هوئی لاوانی سی
سوپا که وه بی گومان به سوود بوو به لام له لایه کی دیکه وه را گه یانندن فریوکارانه و
به رده وام، کاریگه ری ئه وی له نا وده برد. را گه یانندن له لایه ن که سانیکه وه که
شتیکیان نه بوو له دهستی بدن و دهیان ویست زورشته به ده ست بینن، هر
ئه وانیه کی که بو ما وهی نیوسه ده ده ستیان به پاره و دهسه لاتی سیاسی
رانه ده گه شت.

زانكۆكان، قوتابخانهكان، ياريگاكان، نهخوشخانهكان، دامهزراوهكان، بهرنامهكاني، دروستكردنى شوپىنى نيشتهجى بوون لهشارو گوندهكان، ناوهنده فهرههنگيهكان، ئهو دامهزراوانههه كه خولى راهينانى بۆ پيشهكان دهكردهوه، هاوكارى نيوان كرىكارو تهكنيك كارو خاوهن كار، ئازادى ژنان، هه موويان به شيوهيهكى تر نيشان دهدران.

لهبهر ئهو ريزههه كه بۆ ئايينهكه مان هه مه نه متوانى بهرامبهر به هه ندى له بوختانكه ران توند بچوونيمه وه. له گه ل ئه وه شدا، باورم نه ده كرد كه خه لك باور به وه مووه درۆ ده له سانه بكن.

به لَام سه بارهت به ته له فيزيون، واتا به هيژترين ئاميري راگه ياندن، زۆر درهنگ زانيم كه له لايه ن كۆمۆنيسته كانه وه كاري تىكراره. له جه نيوه ري ۱۹۷۹ د تهنيا سه دهكس له هه زاركه س له به رپوه به ران و ته كنيك كاران له سه ر ئيشه كانى خويان مابوونه وه. به لَام كۆمۆنيسته كانى پيشوو كه دلسوزانه په يوه ست ببوون به شوپشى شاو خه لكه وه و له ته له فيزيون دا ئيشيان ده كرد، تا كۆتايى ئه مه گناس مانه وه. هه رله بهر ئه م هوكاره بوو " سووره كان" و " ره شه كان" پيدا گرييان ده كرد كه ده بىت كه ئه وانيش گولله باران بكرين.

ئه م كاره ساته وه ك پيويست كاريگه ري خراپيش له سه ر لايه نى مه عنه وي داده نييت. ئاكامه خويناوييه كانى ئه م دۆرانه بۆ هه موو موسلمانان و به تايبهت شيعه كان مهينه تى به دواوه ده بىت. و لات و كۆمه لگه يه ك كه به وريا ييه وه پاريزه ري ئاشتى بوون، تىكدان و رووخاندنى به پيى بهرنامه و به ناوى خواوه، پنده چيىت له م به شه له جيهاندا ئاكاميكي لى بكه ويته وه كه بۆ ئيماندارانى شوپن كه وتوو قورئان و ته نانهت بۆ ئه وان هه كه له دله وه به روايه كى لاواز ترين هه يه كاره سات هينهر بيىت. لي ره دا جاريكى ديكه دووپاتى ده كه مه وه كه خو په ره ستي كوشنده و فيتنه نانه وه كانى قوم، له گه ل ره فتارى ديكتاتورانه ي مشتتيك مه لا، راسته وخۆ له گه ل بنه ما سه ره كييه كانى ئيسلام دا له ناكوكى دايه.

لەکاتیکدا که ئایەتوللا، یاخی بووانی بە "بەریارەکانی دادگای خوا" دەترساند، لە ۵ی فەبرەواری ۱۹۷۹دا، بازەرگان رایگەیانند: "حکومەتە ئیسلامیەکی ئیمە یەکیک لە باشترین حکومەتەکانی دویا دەبێت."

ئەمەڕۆ فەریو و هەموو ئاکامە ترسناکەکانی لە هەموو شوێنیکدا دەبینرێت. ئەمانە چۆن دەوێرن لە جیهاد و "ئایدۆلۆژی دروستی ئیسلامی" قسەبکەن لەکاتیکدا مەبەستیان شوێشیکە که بەزالی بوونی ئایدۆلۆژیکی تیکەل بەبێ بروایی بەخوا بەسەر خەلکدا سەپاوه.

ئەمەڕۆ لەکاتیکدا که بارودۆخی ئێران دەبینم و بیر لە داها تووی دەکەمەوه قەرچە لە جەرگمەوه دێت. بڕوام بەلە سەر هەق بوونی خۆم هەیه، بەلام بەباشتری دەزانم که خەلکەمان شادمان و رازی بن و من لە هەلەدا بم. سەرئانسەری ولاتم بەهۆی تاقمیک شیتەوه خویناوی بووه، داتەپیوه و تووشی تالان و تیکچوون هاتووه. بەلام ئەگەرچی بڕینەکه قوولە، بێ چارەسەر و دەرمان نییه. پیویستە خەلکی ئێران لە ناو خۆیاندا بەدوای رێگای رزگاری دا بگەرێن.

ئەنجام

لە ۱۳ى جوبلاى رابردودا، لە كۆبونەوهيهكى رۆژنامەوانى دا كە لە كوئيرناواكا (مەكزىك) وەرپم خست بەو ئەنجامە گەيشتم كە : " لە ئيران دا نە دەولەتێك هەيه و نە حكومەتێك. ولاتەكەم لە بەرەبەرى لێك هەلۆهشاندن دايه. "

ئيران لە چنگى دژى شوپرشيكدايه كە ئامانجى لەناوبردنى هەموو دەسكەوتەكانى شوپرشى سىپيه. بەو پەرى ترس و نىگەرانييهوه لە رۆشتنى ميللەتەكەم بەرەو هەلدیر دەپوانم. بى گومان لە كۆتايى ئەم رىگەدا جۆرە بەرەمىكى لاوهكى كۆمونيژم، زۆرخراپتر لەوهى كە ئىستا هەيه، زۆر دپندە خوو و گيل و خوين مرتر چاوهپرى دەكات.

حكومەتى بىروپا پشكىن:

حكومەتى بىروپا پشكىن هىچكات پەسەند و رەزاسوك نەبووه. بەم حالەش لە جەنیهەرى ۱۹۷۹وه ولاتى ئيمە لە ژير نيرى دەسەلاتىكى بىروپاپشكىن دايه. پىنج سەدە پاش لە سەردەمى پشكىنى بىروپا لە ئىسپانيا، ئيران لە ژير دەسەلاتى تيرۆرى "توركەمادا" (فەرمانرەواى ئىسپانيا لە سەدەكانى ناوەرەست دا - و.) يەكى نووى دا دەژى كە زۆر لە باپىرانى خوى دلپەرەقترو مەترسى دارترە. لە راستى دا دادگاكانى پشكىنى بىروپا تا كافربوونى كەسەكەيان بۆ دەرنەكەوتبا سزايان نەدەدا. بەم كافرانە دەرفەتى تۆبە و يەژيوانى دەدراو ئەوان دەيان توانى لە

شایهتی دانی شایهتەکان کەلک وەرگرن، بەلام تورکەمادای ئیتران وەها دەرفەتیک نادات.

دەلێن ئەم دادگایانە ئیسلامین، بەلام ناکرێ راستی لەبەرچاوە نەگیریت، یاسای راستەقینە ئیسلامی، جەخت لەسەر مافی تۆمەت بار دەکات بۆ بەرگری کردن لە خۆی. ئیسلام هەرگیز کەلکی لە نەفرەت و تۆلەکردنەوە و کۆمەڵکوژی وەر نەگرتووە بەلکو پێستی بە دادپەروری و چاکە و لیبوردەیی و روشت بەرزێ بەستوووە. ئەم نەفرەت بلاوکردنەوە، گریمان "بەناوی خوا" یشەووە بیئت، سووکایەتییکە بە خواو ئایینە کەمان. دیسان دووپاتی دەکەمەووە کە ئەم سووکایەتیە، بەداخەووە هەرپەشە زینانیکی گەرە لە ئیسلام دەکات، راست وەک ئەو زەرەرەو زیانەگەرەو کە پشکنینی بیروپا هیئای بەسەر مەزەهەبی کاتۆلیک دا.

هەمیشە باورم وابوو کە ئیمانی راستەقینە دەبیئتە هۆی پاراستنی ریزو پەیرهوی کردن لە نیوهرۆکی ئاین، نەسەپاندنی بریاری تاqmیک. بە داخستنی قوتابخانە تیکەلاوەکان و ناچارکردنی ژنان بە پۆشینی چارشێوو بەشدارکردنی ژنیکی تر لە ژبانی خیزانیان دا، رینگ پینەدانیان بۆ کەلک وەرگرتن لە مافی جیایی و تەلاق کاتییکە هاوسەران و گەرەکانیان هەرکات حەزیان کرد لەوان جیابینەووە و هەرەها بە دابەزاندنی پلەو پینگە ژنان خزمەتی ئیسلام ناکریت.

بەلکو بە پینچەوانە، ژنان دەبیئت ئازادبکرین و دەرفەتی خویندنیان بۆ فەرەم بکریت، پێویستە ریز لە پلەو پایە یان بگرییت و لەهەموو روویکەووە هاوشانی پیاوان بینه ئەژمار.

نەفرەت لە میژوو مان:

ئایا دەتوانی بیربکەیتەووە کە مرقیق، بکرێ پینی بلیت مروۆ، خەلک بەردەباران بکات، وەبەر قامچی یان بدات و دەستیان بپریت بەو بیانوووەی کە ئەم جۆرە سزادانانە لە سەدەکانی ناوهراست داو لە سەردەمی خەلیفەکاندا جیبەجی کراوە؟

ئەگەر شەيتانك هەبىت، شەپکردن لەگەڵ ئەو لەزاتى پاكى ئىسلام دا، بو پەرەردەکردن و بەرز کردنەوه و بەخشىنى مرقەه. ناکرى له رابردووى شووم دا بەدواى داها تووى ئيراندا بگەريت و، لەلايهكى دىکه، تىکپراى کە لەپوورو مىراتى فەرهنگى خەلک کە ئاکامى سى هەزار سال زەحمەت و لەخۆبردووى و داهىنانى رەسەنە، فرى بدرىت.

ئالای ئىران، کە ميژووى پەيدا بوونەکەى دەگەرپتەوه بو پيش لەبنەمالەى ئىمە و بەدرىژايى ميژوو لەژىر ئەو ئالایەدا بە مليون ئىرانى گيانى بەخشىوه، ئىستا لەلايهن رىبەرانى بەناو شۆرشەوه گالتهى پىدەکرىت هەرواکە پاشايانى دىرين کە ئىرانىيان لەکاتى سەرکەوتن و تالپيهکانى يەکىک لە جى شانازى ترين ميژووکانى جيهاندا رىبەرى کردوه، بووه بەجىگای گالته پىکردنيان.

وهها نەفرەتک لە ميژوو، لە گشت ميژووى ئىران، واى کردوه کە گوپيان بە فەرموودهى پىغەمبەرى گەورەى ئىسلام نەدا کە فەرمووى: " لە سەر دەمى دەسەلاتدارى پاشايەکى دادپەروردەدا لە دايک بووم " و هەر وهها ئەنوشىروان (خوسرەو) يان بە ستمکار ناو برد و بە شىوهيهکى ناشىرين باسى شائىسما عىل دەکەن کە ئىرانى کرد بەتەنيا ولاتى شىعە.

هېچ شتىک بەقەى بينىنى ئەو هەرەشه ترسناکەى کە پووى کردووته شوناسى نەتەوهى و مىراتى فەرهنگى و مەعنەوى ئىران، بو من بەژان نىيه. چونکە ئەمانە گەورە ترين جياوازيهکانى ئىمەن و بناخە و بنەرەتکى پىويستن بو سەر ئەنجام گىرانهوى هەموو ئەوشتانەى کە لە دەست چووه و بى ئەو ش هەموو شتىک لەناو دەچىت.

"خوای گه وره خه لکه که مان رزگار بکه"

بیستومه که له م دوایانده دا هم دروشمه له ئیراندا به رزبوو ته وه که: "مهرگ بو ئیمه که وتمان مهرگ بو شا" بیگومان نه مه هله هی من بوو که چاوم بریبووو داهاتوویکی وها دورو هه ولم ددها خیرا هه نگاو بنیم. به لام نایا دهستیوهردانی هندی هوکاری دهره کی ناشکرانییه؟ نایا به ناشکرا نابینریت که من زورناسانتر له وهی که هندی له کیشه کانم چاره سه رکرد له هه مبه ر هیزه دهسه لاتداره کاندا راست بوو مه وه؟

سه رنه نجام خالی کوتایی. هه رچهند که ئیران پیش له ئیسلامیش هه بوو، وابه اشه له بیري نه که یین که پیغه مبه ر ئیرانییه کانی هاوچه رخی خوئی ستایش ده کردو نه وانی به "پرسای راستیه کان" ناوده برد. من به دوزینه وهی هه له کانم و هه ولدان بو راست کردنه وه یان راستگوئیانه به دواي راستیدا گه رام. له ماوهی دهسه لاتداری من دا ئیرانییه کان به دواي درووه نه بوون.

بیرم هیچکات له ولاته که م دانه براهه و هیشتا هه موو بیروخه یالم به لای ئیرانه وهیه. بیرم به لای نه وکه سانه وهیه که به رامبه ر به ئالو پاشاکه یان وه فادارمانه وه، بیرم لای نه و که سانه یه که تا ئه مپو له به رده م بکوژه کانیان دا دانیان به نه مه گناسی خویناندا نا، لای نه و نیشتمانیپه روه رانه یه که له سه رده می دهسه لاتداری من و باو کم دا ئیرانیان له تاریکی و بن دهستی دهره ئینا و "میلله تی گه وره" ی ۱۹۷۸ یان پیکه ئینا. پاشا دور له زیدو نیشتمانی نه وان، ته نیا به یه ک ریگا ده توانیت سپاس و پیزانیی خوئی دهریپریت، به لام به ریگایه ک که به بپروای من له هه موورپیگاکانی تر به هیتره و- نه ویش نزایه.

نژادهكهم بؤ ئهوكهسانهئى كه بههؤئى تۆمهت و بوختانهوه هابن به دوايانهوهو ئازارى تاراوگه دهچيژن.

نژادهكهم بؤ دهيان مليون ئيرانى كه له نيشتمانى خوياندا له تاراوگه دا دهژين.

نژادهكهم بؤ داىكانى بنه ماله ستهم ليكراوهكان.

نژادهكهم بؤ لاوانى هه لئه تاومان كه به لاري داچوون و بئى هيو او به تهنيا ماونه تهوه.

نژادهكهم بؤ ئهوانهئى كه خوشه ويستىكيان له دهست داوه.

نژادهكهم بؤ به مليون بيكار. بؤ ئهوانهئى كه هه مووشتىكيان له دهست داوه. بؤ

ئهوانهئى كه له بئى دهنگى دا ئازار دهچيژن، بؤ ئهوانهئى كه به ربينگيان پئى گيراو

كۆت كراون. سه ره ئه نجام، نژادهكهم بؤ ئهوانهئى كه چاويان به درؤ و فرىو به ستراره.

خۆزگه خواوه نند چاويانى ده كرده وه و تۆزى نه فره تى بؤ هه ميشه له دليان

ده سپريه وه.

ئهى خواوه ندى مه زن كه له هه موو ژيانمدا بپروام به تۆ هه بووه، ولا تهكهم بپاريژه و

خه لكه كه مان رزگار بكه.

كوئيرناواكا، ۱۶ سپته مبرى ۱۹۷۹

فەسلى پاشكۆ

دریژەى دوور خستنهوه

كاتىك يەكەم پىشئووسى وەلامى مئزئوم لە ۱۶ سېپتەمبىرى ۱۹۷۹دا لەولاتى مەكزىك تەواوكرد، ھەرگىز بىرم نەدەكردهوه كه دەبىت ئەم ھەمووى لى زیادبكەم. پوختهكردىنى پىشئووسى يەكەم لە پوانگەى منەوه وەك كىبرىكى يەك بوو لەگەل زەمان. لەچەندمانگى رابردوودا بارى تەندروستىم بەرەو خراپى چوو بووو ئىش و لەرزوتاي زۆر ئازارى دەدام.

پزىشكانى تايبەتەم لە كوئىرناواكا سەرەتا نەخوشىيەكەمىيان بە زەردەيى و مەلارىيا زانى و سەرئەنجام بەو ئاكامە گەيشتن كەرەنگە بەھوى سەرھەلداھوى شىرپەنجەى رزىنەرى لىمفاويەوه بىت كەلەماوي شەش سالى رابردوودا لە ئىران بە شاراويى لەگەلى بەر بەرەكانىم دەكرد و بۆ ماويەكى كاتى دامرۆكا بوو.

پاش چەند ھەوتوو، پزىشكانى مەكزىكى و فەرەنسى و ئەمىرىكى كەلە گەلىان راوئىژم دەكرد منىان ھاندا بۆ ئەوھى سەردانى ئەمىرىكا بكەم بۆئەھوى كۆمەلنىك تاقىكردەنەھوم بۆ بكرىت كەتەنيا لەنەخۆشخانەگەرەكانى ھوستن يان نىويوركدا مەيسەر بوو. زۆر ھەزم بەم سەردانە نەدەكرد، لەبەر ئەوھ پاش رۆشتنم لەتاران لە ۱۶ جەنئوھرى ۱۹۷۹دا، كەويليام سالىوان، بالۆيزى ئەمىرىكا، بە " پشئووى كورت خايەن" ناوى برد، واشنگتون ھىچ ئۆگريئىكى بۆ سەردانى من بۆ ئەوھى

نیشان نەدابوو. ھەلبەت ئەمىرىكىەكان بەردەوام بەناشكرا دەیان گوت كەئەگەر تەندروسىتىم كەوتە مەترسىيەو، بۇ دەرمان كىردن و يارمەتى ھەمىشە دەتوانم سەردانى وىلايەتە يەگگرتووھكان بگەم.

لە مانگى ئۆكتۆبەردا كە بىر ياردرا بۇ دەرمان كىردن بىرۆم بۇ نىويورك، ئەوئەندە نەخۇش بووم كە گومانىك بۇ ئەم كارە نەمابووھ. ھاورىيانم ئامادەكارىيەكانيان كىردو لە ۲۲ئۆكتۆبەردا كاتىك بەخۆم زانى كەلە فېرۇكەخانەى مەكزىكۆسىنى دا بەرەو فېرۇكەيەكى جتى گالفستىم دەپۆشتم. بەرپىرسى كونسولخانەى ئەمىرىكا لە مەكزىكۆسىنى، لە نىزىك فېرۇكەكەوۋە چاۋەپى بوو بۇ ئەوۋى بەلگەنامەكانى پىويست بۇ پۆشتنم بۇ ئەمىرىكا ئامادەبكات. كاتىك چاۋى بەمن كەوت ئاسەۋارى سەرسوورمانم بە روخسارىەوۋە بىنى. پىنى وانەبوو ئەمە ھەر ئەو پاشايە بىت كەبەقسەى دەزگاكانى راگەيانندن مافى مرقى پىشىل دەكىردو زولمى لە خەلك دەكىرد. ئاشكرا بوو كە پىاۋىكى زۆرنەخۇشم. ھەر كە كاروبارى ئامادەكىردنى قىزا تەۋاۋىبوو لەگەل ھاورىيانى قامك ژمىرم دا سوارى فېرۇكەكە بووم.

نۇ مانگ بە سەرچوونم لە ئىراندا تىدەپەپى، ماۋەيەكى پىرئازارو ترسو بى ھىۋايى و تىفكىرىن. نىگەرانى بارودۇخى ئىران بووم، ھەموو رۆژىك ئەو ھەۋالانەى دەھات كە باسى لە كوشتن و خۋىن رىژى و لە سىدارەدانى شۆپشگىرانەو بى دادگايى كىردن، مردنى دۇستان و بىتاۋانانى دىكە دەكىرد. ھەموۋى ئەم ترسو تۇقاندنەنە بەشىك بوو لەو چالاكىيە بە بەرنامەى ئايەتوللا خومەينى بۇ تىكدان و شىكىردنەۋەى ئەو تان وپۇ كۆمەلەيەتەيەى كەلە ماۋەى سى وھوت سالدبا بۇ مىللەتەكەم پىكم ھىنا بوو.

بەلەم لە لايەنگرانى مافى مرقى ئەمىرىكى كەلە ئىدانەكىردنى رژىمى "استەمكارى" من دا ھاورىيان لى ھەلسابوو وشەيكى نارەزايەتى نەبىسترا. بەپراى من ئەمىرىكاو بىگومان زۆربەى ۋلاتانى رۆژئاۋايى لىكدانەۋەيەكى خەماۋىيان لە مافى مرقۇ كىردبوو، پىۋەرىكى دوفاق يان بۇ ئاكارو رەوشتى نىۋنەتەۋەيى لەبەرچاۋ كرتبوو: ھەرشتىكى دەستەچەپى، بى لەبەرچاۋگرتنى ئەۋەى كە چەندە نزم

خویناوی بیئت، پەسەندە، بەلام سیاستەکانی دەولەتانی دەستەراستی و میانەرۆ خراپین.

هیچکات ئەوەندە پیلانی گەورە کۆمۆنیزمی نیونەتەوویی تووشی سەرسووپمان نەهاتبووم. هەموو ماوەی ژبانی گەورەسالییم لە پەیوەندی نزیك لەگەڵ ئاڤەکانی کرملین دا بە سەربردوو. لەم ماوەی چل سالەدا هەرگیز نەم بینی کەلەیهکیک لە ئامانجەکانی کرملین دا، و اتا هەولەکانی بیوچان بۆ زالبوون بەسەر جیهاندا، بچووکتین سستی یەك پەیدا بیئت.

من بەردەوام تەبایی و دۆستایەتیم بە باشتر دەزانی بەلام نەبەشیوەی باوی ئەمریکا و ولاتانی رۆژئاوایی کەلەپیگەیی لاوازی و سەرلی شیواوی دا قەبوولیان کردوو ناشتی و تەبایی کاتیك پەسەندە کە رۆژئاوا لە پیگەیی دەسەلات و هیزەو، یان لانیكەم یەكسانەو، و توویژیکات. سالانی دەیی هەشتا بۆنی مەترسی سەر سوورپهینەری لیدییت. روسیا لە سالی ۱۹۸۳دا بەو پەری هیزوتوانای خۆی دەگات و ئەگەر بارودۆخەکش بەمجۆرە برواتە پیش، ویلایەتەیهکگرتووکان بۆ ئاستی هەرنزومی خۆی، و اتا لاوازترین پیگەیهک کە وەك هیزیکیی جیهانی هەیبوو دادەبەزیئت.

ئەمڕۆ بەکارهینانی هیز لەناو پیگهاتەیی جیوپۆلیتیکی دونیادا ئیتر بابەتیکی سەرەنچراکییش نییە بۆ شیکردنەووە لیكدانەووی سیاسی. بیردۆزانی "نوی" لە روانگەیی "ویستگەیی خەلووز وەرگرتن" ی ئەو کەسانەیی کەلە و توویژە نیونەتەووییهکاندا، پرسیی ئاسایشی نەتەوویی تاوتوی دەکەن پیکەنینیان دینت و سووکایەتی پیدەکەن. (Coalig Station) - ویستگەیی خەلووزگرتن لە کاروباری سیاسی دا بەجۆریك دابەشکردنی دەسەلات لە پیگهاتەیهکی جیوپۆلیتیکی دا دەوتریئت - و .) بەلام ئەمانە ئەو رۆژگارانهیان لەبیرکردوو کە هیزی دەریایی بریتانیا لە هەر زەریایە کدا خەلووزخانەیهکی بۆ خۆی هەبوو ئاسایشی دونیا زۆریاتر بوو.

تەننەت لە سەردەمی مووشەكەكان و تىكەهەنچوونى ناووكىشدا، ھىزىكى جيا لە ھىزى ناووكى ھىشتا پىويستە بۇ سىياسەتى نەتەوھىي. ھىزو دەسەلاتىكى بەمجۆرە پىكدىت لەو پىگەيانەى كەلە دەرەوھن و ئەو ھاوپەيمانە دەرەكىيانەى كە پايەدارو ھەمىشەيىن. من بېروام بە ھەر دووى ئەمانە ھەبوو. كاتىكە برىتانىا لە ۱۹۶۸د ھىزەكانى خۆى لە خۆرھەلاتى سوئىزدا كىشاندەو، بە خوشحالىيەو پاریزگارى كردن لە كەنداوى فارس لە ئەستۆگرت. بۇ بەجى گەياندى ئەركە نوپكەمان، پىويست بوو ئىران بىيىت بە ھىزىكى سەربازى پلەيەك كە بتوانىت پاریزگارى لە پىگەكانمان بكات. متمانەم وابوو كە ھاوپەيمانانى ئەمريكى و برىتانى پىشتىوانى لەم ھەولانەدەكەن. ئەم متمانەيە چەندە بىجى بوو.

بەم حالەش ئەم متمانەيەم بەتەواوى لەدەست نەدا. تەننەت لە تاراوگەش دا دۇنيابووم كە ولاتانى رۆژناوایی بەرنامەگەلىكىان ھەيەو، بۇ پىش گرتن لە پەرەسەندى كۆمۇنىزم و شىتى خۆ دوورخستەوھ لە بىگانە لە ناوچەيەكدا كە بۇ گەشەوئاسايشى دۇنيای ئازاد پىويستە، بىرى پەسەندو شىاو بە مىشكىاندا دىت. لە يەكەمىن رۆژەكانى رۆشتنم لە ئىران لە ئاسوان دا بىرم لەو شتە دەكردەوھ و لەگەل سەرۆك ساداتىش لەم بارەوھ قسەو باسى زۆرمان كرد. بەلام ئەو بارخراپيانەى كە لە چەندمانگى سەرەتای دوورخراڤەوھ لە مىسردا و پاشان لە مەراكىش دا رووى دا دەرەتەتەكە ئەوتۆى بۇ لىكدانەوھ و شىرۆقەى دروست نەھىشتەوھ.

كەمىك پاش رۆشتنم لە ئىران، دەمويست بېرۆم بۇ ويلايەتەيەكگرتوھكان، بەلام ئەوكاتەى كە لەمەراكىش دابووم لە دۇستانى تايبەتەيم لە ئەمريكا كە لەگەل دەولت پەيوەندىيان ھەبوو ھەرەھا لەو سەرچاوانەى كە لە دەنگاى كارتيردابوون، پەيامىن سەرسوورھىنەرو ماىەى نارەحەتەيم بەدەست گەيشت. ئەو پەيامانە، ھەرچەند كە وادىارنەبوو نادۇستانەيشن، بەلام زۆر بە پاریزەوھ بوون: رەنگە كاتىكى گونجاو نەبىت بۇ ھاتنتان، رەنگە دواتر بتوانن بىن، رەنگە واباشتر بىت چاوەرى بکەين تا بزائين چۆن دەبىت.

مانگىك پاش رۇشتىم لەئىران، پەيامەكان تۆزى گەرمىتوبون و دەربىرى ئەمەببون كە ھەئبەت دەتوانم ئەگەر زۆر ھەزىكەم بېرۇم بۇ ويلايەتەيەكگرتوۋەكان. بەلام ئىتەر ئەۋەندە ھەزىم نەدەكرد، چونكە نەمدەتوانى بېرۇم بۇ ۋلاتىك كەمنى رووخاندبوو. بەرەبەرە دەھاتمە سەر ئەۋ باۋرەي كە ويلايەتەيەكگرتوۋەكان لەم كارەدا دەۋرىكى سەرەككىيان گىپرابوو.

رۇڭگارىك نەبوو كە ئاسوودەيى تىدايىت، بەشىكى زۆرى بەۋەۋە تىدەپەرى كە گوى بىستى ئەۋ ھەۋالانى دەبووم كەلە رادىۋتارانەۋە بلادەبەۋەۋە دلمى دەھەژاند. دادگاكانى شوپش ۋەگەر كەوتبون. ھەموو رۇڭى چىرۇك گەلىكى نوئى لە ۋلاتەكەمدا بەرگوى دەكەوت. دۇستان ۋ ھاورىيانم بە كۆمەل گولەباران دەكران. مالى لايەنگرەكانمىان داگىردەكرد، ھەسىبەبانكىيە كانىيان چەپاۋەدەكرد، ئۇتومبىل ۋ كەلۋپەلى ناۋمالەكانىيان بەتالان دەبرد.

ئىعدامى ئەمىرەباسى ھۇيدا سەرۇك ۋەزىرانى درىژماۋەم كە چەندەھفتە پىنش بەرىۋەچوو منى بەتەۋاۋى خەمباركرد بەلام ئەمە بۇ بكوژەكان دەسپىكى كارەكە بوو. ھەركات لەراپۇرتەكانى دەسدريژى بەردەۋام ۋ دلپەقى بى بيانوۋى رۇژانە بەرامبەر بە ئەندامانى دەۋلەتەكەم ۋ خىزانەكانىيان، بە ھۇى ئەم كۆمارى بەناۋ ئىسلامىيەۋە ئاگادار دەبووم، زىاترو زىاتر بۇم دەردەكەوت كە ئەمانە تاچ ئاستىك درىندەخوون.

ئەۋكاتەي كەلە باھامادا بووم پەيوەندىيەكانم لەگەل ئەمريكا زۇرۇر كەم ببوۋەۋە. لە رىڭاي جىاۋازەۋە دۇنيايىيان دەدا بەمن كە بنەمالەكەم ھەركات بىانەۋەدەيت دەتوانن بېرۇن بۇ ئەۋى ۋ منىش ھەمىشەدەتوانم بۇ چارەسەركردنى نەخۇشى سەردانى ئەۋى بكەم. بەلام ۋاشىنگتۇن پىي خۇش نەبوۋكەمن لەۋى بىم. پىدەچوو ئەم ھەستەش گويىزايىتەۋە بۇ بەرپرسانى دەۋلەتى باھاما، لەبەر ئەۋە پەيوەندىيىمان شىۋازىكى دروست ۋ رىك ۋ پىكى ھەبوو بەلام نرىك ۋ دۇستانە نەبوو.

سىڭھوتو پېش لەۋە قىزاي مانەۋەمان ماۋەكەي بەسەر بچىت لەلايەن ئىمە داۋاي دىرئىكردەنەي ماۋەكە كرا. دە رۇژى مابوو بۇ بەسەرچوونى ماۋەي قىزاكان ئاگاداركرائىن كەماۋەكە دىرئىكناكەنەۋە.

تەنيا دە رۇژ دەرفەتمان ھەبوو كەلە باھاما بېرۇين! ھىچ روونكردەنەۋەيەكيان نەدا، ھىچ بەداخ بوونىكيان دەرنەبېرۇ، ئىتر ھىچ وتوۋىژىك لەگەل بەرپىرسانى باھامايى دا نەكرا. سەبارەت بەداۋاكارى ئەۋان بۇ چوونەدەرەۋەمان، ھەنوۋكە بېرۇكەگەلىك ھەيە كەلەۋكاتەدا گومانىكى ناروون بوون. ھەچەند كەتەنيا سەرچارەي داھاتى سەرەكى باھاما قازانجى گازىنۇكانە، بەلۇم ئەم دەۋلەتە ۋەك بوۋكەلەيەك وايە بەدەست برىتانىاۋە. كارىگەرى برىتانىا لەسەر ئەم ۋلاتە كە پىشتىر ژىردەستەي بوۋە ۋەك ژىردەستەكانى تىرى كارىگەرىيىكى بەھىزۇ بەرچاۋە. سەبارەت بەنيازۇ مەبەستى برىتانىا و سىياسەتى برىتانىا گومانىكى لە مېژىنەم ھەيە كە ھۇكارىك بۇ گۇرپىنى نابىنم.

بە سەرنج دان بە خۇ دورگرتن و ساردى وىلايەتەيەكگرتوۋەكان و دوژمنايەتى ھەمىشەيى برىتانىا، پىندىلىنگ، سەرۇك ۋەزىرانى باھاما سەرەراي ئەۋ ھەموۋە پارە زۇرەي كەلەماۋەي مانەۋەي دە ھەفتەيمدا لەباھامادا خەرجم كىردبوو خوازىارى رۇشتىنى من بوو.

بەلۇم گىرفتى ھەنوۋكەيى پەيداكردىنى شوينى دواترېوو. سەرنجراكىش ئەۋەيە كەلە لايەن دەۋلەتى پاناماۋە بانگھىشتىكى گەرم و گور كرابووين. گابرىل لوئىس، بالوئىزى پىشۋوى پاناما لە ئەمىرىكا، ھات بۇ سەردانم بۇ باھاما و بانگھىشتى پاناماي كىردم. بەھۇكارى جۇراۋجۇر، لەۋكاتەدا ئەۋەندە ھەزم نەكرد ئەم داۋايە قىبول بكم.

بەلۇم جىگىرەۋەي دىارى كراوم، رەزام بۇ چاۋپىكەۋتنىك رەۋانەي ئەۋى كىرد. ئەۋ لەۋى چاۋى بەژەنرال تورىخوس كەۋت و گەشتىكى بەۋ ۋلاتەدا كىرد و لەۋانە سەردانى دورگەي كونتادوراي كىرد. لەۋكاتەدا نەمدەزانى كەئەم دورگەيە ماۋەيەك دواتر دەبىت بەمالى من.

لە ریزی ئەو ولاتانەى كەپپىم باش بوو دوورخرانەووم لەویدا تپپەرئیت، مەكزىك لە ریزی پيشهوه بوو. هەولئى زۆردرا تا بەشكوو بتوانم لە مەكزىك وەك پەناگەيەك كەلك وەرېگرم چەند دۆستىكم لە ئەمريكا، وەك هينرى كىسسىنجيرو هەندى لە بەرپرسانى دەزگای كارتير لەم كارەدا يارمەتيان دا. تا سەرئەنجام، دوو رۆژ پيش لە بەسەرچوونى ماوهى فيزاكانمان لە باهاما، لەلايەن مەكزىكەو بەنگهيشت كراين. ئەفسەرانى تايبەتم پيشتر لە ئىمه رۇشتن و لە شەقامىكى بچووكى ناواكا كە كاتژمىرو نيويك لە مەكزىكوسىتى دوور بوو، خانوويكىيان پەيداكرد.

رۆژى ۱۰ى جوون رۇشتين بەرەو مەكزىك و لە فرۆكەخانە تا كوئىرناواكا لە لاين كۆمەلئىكى بچووك لە پاسەوانانى ماتۆرسوارەو بەرىكراين. سەرۆك لوپزپورتى يو زۆر بەى پىداويستىهكانى پاراستنى داين كردبوو. لەوى تەنيايى و ئارامى بايەخى زۆرى بۆم هەبوو. چونكە لە باهاما زۆر كەم وەها شوينئىكم هەبوو وشوئىنەكەم بەر چاو و لە گەمارۆى خەلكدا بووم. لەوكاتەدا بارودۆخى تەندروستىم باش بوو ئەو خەلكەى كە دەمدىت رەفتارىكى دۇستانە و بى ئازاريان هەبوو. بۆ دەربىرىنى ريزو پىزانين بەرامبەر بە سەرۆك لوپزپورتى يو جارىك سەردانىم كردو ئىتر ژيانئىكى كۆمەلايەتى ئارام گرتەبەر. هەرچى بوو، دەرفەتئىكم لە تەنيايى دا بۆ هەلكەوتبوو تا سەبارەت بە لاينە جۇگرافىايىهكانى رووداوهكانى ئىران تىفكرم و لە ژنر رووناكى ئەوشتەى كەلە ولاتەكەمدا رووى دابوو سەرلە نوئى فەلسەفەى خۆم دەربارەى دونياى ئازاد دابريژمەو.

دۇستانئىكى زۆر سەردانىان كردم و لەم ئىشەدا يارمەتيان دام. لەوى كە سەرۆك نىكسون و وەزىرى كاروبارى دەرەوى، كىسسىنجير سەردانىان كردم، هەم زۆرسوپاسيانم كردو هەم نارەحەتئىش بووم. هەردووكيان لە دۇستانى دىرىن و بە نرخى منن و سەردانى ئەوان نيشانى دا كە هيشتا چەندە لە بىرى من دان. نە تەنيا لە بىرى من، بەلكو گرنگتر لەوەش، لە بىرى كۆمەلئىك پرس دا كە پىكەو بە بۆ ماوهيەكى دوورو دريژ بۆ چارەسەر كردنئيان زۆران بازيمان كردبوو. لەگەل هەردووكيان وتووئىژى دووردريژم هەبوو بۆم دەرکەوت كە هيشتا روانگەو

بۇچوونەكانمان سەبارەت بە پرسىن جيوپوليتىك ۋەك يەك وايە، راست ۋەك ئەۋكاتەى كە پىكەۋە لەسەركورسى دەسەلاتدا بووين و پەيوەندى نىۋان ئىران و ئەمريكا زۇرنىك بوو.

دۇستايەتى من و رىچاردينىكسۇن دەگەرپتەۋە بۇ سالى ۱۹۵۳، ئەۋ كاتەى كە ئەۋ جىگرى سەرۇك ئايزىنھاقتىر بوو. كاتىكىش بوو بەسەرۇك كۆمارى ئەمريكا پەيوەندىيەكانمان چ ۋەك دۇست و چ ۋەك ھاۋپەيمان بتەوترمايەۋە و لە سەردەمى سەرۇك فۇرد- يىشدا ئەم پەيوەندىيە ھەر بەردەوام بوو. لە پەيوەندى لەگەل پرسەدەرەكىيەكانىش دا، سەرۇك نىكسۇن روانگە و تىگەيشتنىكى بەرچاۋى سەبارەت بە روداۋەكان و كەسەكان ھەيە. سىياسەتى ئەۋ بۇ كۆتايى ھىنان بە شەپرى قىتنام و ئاسايى كردنەۋەى پەيوەندى لەگەل كۆمارى خەلكى چىن دا، سىياسەتىك بوو لە سەر بنەماى ژىرى و لۇژىك و دوربىنى. بەھەمان شىۋە، بىركردنەۋەى ئەۋ دەربارەى ھاۋسەنگى ھىزەكان لە دونىادا، بايەخىكى بەرچاۋى بە ئەمريكا بەخشى بوو. پىش لەۋەى كەبىت بە سەرۇك كۆمار لە پەيوەندى لەگەل پرسىن جيوپوليتىكدا زۇر و توۋىژى دورودرىژمان لەتاراندا ھەبوو بۇمان دەرکەوت كە سەبارەت بە زۇرىك لە پرسەكان بۇچوونى ۋەك يەكان ھەيە.

بۇ نمونە، ھەر دووكان باورمان وابووكە: ھەر نەتەۋەيەك دەبىت بە دواى " ھاۋپەيمانانى سروشستى " خۇيدا بگەرپت (ئەۋ ولاتانەى كە پەيوەندىيان لە سەربنەماى بەرژەۋەندى بەردەوام و ھاۋبەش بىت)، دەبىت لە ھاۋپەيمانانى گوماناۋى كە دەتوانن بىنە ھۇى سەرنىشە دورى بكرىت و، ھاۋپەيمانىكى ھەمىشەى چاكترە لە دە ھاۋبەش كەلە كاتى مەترسى دا لاۋازى نىشان بدەن.... رىچاردينىكسۇن راست يەكىك لەۋ ئەمريكىانەيە كە بەسەردانى لەمن لە كوئىرناۋاكا ئەمەگناسى خۇى بۇ دۇستىكى دىرىن سەلماندا. لە ھەل و مەرجىكى زۇرجياۋازدا ھىنرى كىسىنجىرم ناسى.

يەكەم جار كاتىك بوو كە سەرۇكايەتى ئەنجومەنى ئاسايشى نەتەۋەى لە ئەستۇبوو، دواتر لەۋكاتەى دابوو كە ۋەزىرى كاروبارى دەرەۋەى سەرۇك

نيكسۇن و سەرۆك فۇرد بوو. سىياسەتوانىكى زانايە كە تواناي تىگەيشتنى لە سىياسەتى ئەمىرىكا و جىهان ھاوتى ئىيە. ئەو كە ھەمىشە وەفادارە بەو بىنەمايانەى كە باورى پىيەتى، بە ئاگادار بوونى بەردەوام لە بەرپرسايتەكانى ئەمىرىكا بۇ پاراستنى ئاشتىيىكى بە ئابرو لە جىهاندا، خزمەتى نىشتمانەكەى كرد. زىرەكى بەرچاوى ناوبرا و لەگەل دووسىفەتى دىكەى تەواكەرى يەكتر بوون: توانايى گونگرتن لە بەرامبەرەكەى و شوخ بوونىكى لە رادەبەدەر زىرەكانە.

ھەموومان كۆك بووين لە سەر ئەوخالەى كە چىرۆكى كۆمۇنىزمى ئەوروپى وەك جىگرەوئەكەى نەمرى زالبوونى كۆمۇنىستەكان بەسەر جىهانى رۇژئاوادا بەرەو لە ناوچوون دەچىت. لە فەرەنسادا پەيوەندى ژۇرژ مارشە لەگەل شەرىكە سۇسىيالىستەكانى بە رىبەرئەتى فرانسووامىتران بەرەو كزى چووبوو. ئەم رەوتە ئىمەى تووشى سەرسووپرمان نەدەكرد. لە كۇتايىيەكانى سالى ۱۹۷۷دا سەردانى پۇلەند و چىكوسلوفاكىام كردبوو، ھەم لە قەرشۇ و ھەم لە پراگ گونم بۇ قسەى بەرپرسانى كۆمۇنىست گرتبوو كەبە نىگەرانىيەو بەرپريان و ابوو بالى چەپى فەرەنسا ھەئبژاردنەكانى پەرمانى ۱۹۷۸دە باتەو. ئەوان بەمنيان دەگوت كە شتىكى وا ھەرگىز بە دلئى ئىمە ئىيە. كۆمۇنىستەكان ھەزىان نەدەكرد دەسەلات لەگەل ئەوانى تردا دابەش بەكن.

زالبوون و بالادەستى تەواويان دەويست. يەكئىتى يان ھاوپەيمانىيىكى وەك ئەوەى مارشەى فەرەنسى و برلىنگونئىرى ئىتالىيائى و كارى يوى ئىسپانىيائى پىكىيان ھىنابوو، ئەوانى رازى نەدەكرد. تەنبا مل نەدانى كۇنھال لە پورتوگالدا جىنگاى پەسەند بوو كە ئەوەندى نەمابوو سەربكەوئىت بەلام وازى لە مامەلە كە ھىنا.

پىويست بوو پەلپگرتن و ياخىتى كۆمۇنىستەكان لە شوئىنەكانى تردا لەبەر چا و بگىرئىت. زىاتر لە چل ھەزار بە كرئىگىراوى كووبايى بە وەرىخستنى شەرو ئازا وە زالكردنى كۆمۇنىزم لە ئانگولا تا ئەتىوپيا رەوتىكى تالىان بۇ پارچە پارچە كردنى ئەفرىقا وەرىخستوو. ئەفرىقا كىشووەرى داھاتوو، كە ھەنووكە ژيانى رۇژئاوا گرئىدراوى ماددەخاوەكانىەتى و بە تىپەربوونى كات گرنگى ئەم ماددانە زىاتر

دهبیت و زیاتر دهکه ویتته بهر هه پره شه. کیشمه کی شه خیله کییه کان که گوپاوه بؤ ولاتانی شه پانی و دوژمن ئەم کیشوهره ی له بهر یه که هه لوه شان دووه و خنجیری دووبه ره کی شه پری ره گه زی دلی ئە فریقای باشووری کونکر دووه. چین هیشتا لاوازه، ژاپون ناماده نییه توژقالیک له سر وه تی نوی و بهر بلاوی خو ی له ریگای بهرگری کردن له خویدا خه رج بکات. توکیو هیشتا پشتی به پاراستنی ئەمریکا گهرمه. ئە زعوونی تایبته تی ئە وه ی به من نیشان داوه که ئەم پاراستنه چهنده پووچه.

لهم بارود وۆخه دا ئیران به ره و ئالۆزی و شیواوی ده روات. ئە ومیلله ته ی به ره و لووتکه ی پیشکه وتن و به هیزی و متمانه به خو یی ربه رایه تیم کردبوو له ت و کوت و خویناوی دا که وتوو ه.

پیره پیاویکی ده مارگیر و په که که وته به رده وام بؤ خه لکی ئیرانی دووپات ده کاته وه که چهنده ژارو بیده ر ه تان بوونه. مافه کانی ژنان که به و هه مووه زه حمه ته له سه رینه مای رووسووری و سه رفیرازی مرویسی دابینم کردبوو له ته پ و توژی سه ده کانی ناوه پاراستدا پیشیل کرا. زۆریک له و پرۆژانه ی که ده ستم پیکردبوو نه متوانی ته واوی بکه م وه ک خو ی ماوه ته وه. مه لاکان ویزگه ناو و کییه کانی کاره با یان بؤ چی بوو که نه خشه کی شان و بینا کردنیان ده سستی پیکردبوو؟ دوو ویزگه ی یه که م که له حالی جیبه جی کردن دابوو ۲۵۰۰ میگاوات کاره بایی به توپی کاره بای ئیران زیاد ده کرد و شوینه که شیان که له باکووری بیابانی ناوه ندی دابووئه و ده رفه ته ی فه راهم ده کرد که پاشماوه رادیوئه کتیفه کان له شوینیکی بی ترس و دلنیادا بشارینه وه. چی به سه ر ئە و قوتا بخانه و نه خو شخانه و زانکو و دامه زراوه کو مه لایه تی و کارگه نویانه دا دیت که خه ریکی دروستکردنی بووین؟ بیرمان له پرۆژه گه لیک کردبووه وه که جیبه جی کردنیان ئیرانی ده کرد به گه وره ترین به ره م هی نه ری په یینی کیمیایی. چ خه ونیکی به فیرۆچوو!

ئهو شه وه ی که له مه کزیکه وه به ره و چاره نووسیکی نادیارفرین ئەم خه و نانه وه ک موته که یه که نازاری ده دام. باری ته ندروستیم باش نه بوو. شه که ت بووم و له رزوتام

كردبۇو. نەمدەزانى كە لە نىۋيوركددا چۇن لە گەلمان بەرەرۋو دەين. وەك بلىيت بە چوونم بۇ ئەۋى سوكنايم دەھات و دلىابووم كەلە باشترین چاۋدىرىيە پزىشكىيەكان سوودمەند دەيم. لە بنەرەتدا وامدانابوۋ كەلە مالى خوشكم لە مەنھەتەن دا بىنمەۋە و لەۋى ھامراكانم بىنمەۋە. بەلام لە رىگاي رادىۋى پۇلىسەۋە ئاگادار كراين كە وىنەگرىك لە پىش مائەكەدا چاۋەرىنى ئىمەيە. ھەر بۇيە بىريارم دا راستە و خو برۇم بۇ نەخۇشخانە.

بەيانى رۇژى دواتر تىمىكى پزىشكى بە سەرۇكايەتى دكتوربىيامىن كىن بە مەبەستى پشكىنى تەۋا وئەنجام دانى زنجىرەيەك تاقىكردنەۋە سەردانى كردم، دوكتوركىن پىشتر لە مەكزىكددا پشكىنى بۇم كردبۇو و دەيويست كە سەردانى نىۋيورك بىكەم. نىكەي بىست و چواركاترۇمىر دواتر، لە ۲۴ ئۇكتوبەردا نەشتەرگەرىم بۇكرا.

پاش چەند كاترۇمىرىك رىگام دا راگەيەنراۋىكى پزىشكى سەبارەت بەبارى تەندروسىتىم بلاۋبكرىتەۋە. پزىشكەكان نەخۇشىيەكەمىان بە لىمفوم زانى كەماۋە شەش سال بوو تىمىك پزىشكى فەرەنسى سەرقالى دەرمانكردنى بوون بەلام لە بەر پاراستنى بەرژەۋەندى ولاتەكەم، نەمدەۋىست ئاشكرابىيت. لەم دوايىانەدا بە بەردەۋامى توۋشى زەردۋىي گىران (بەھۋى گىرانى رىپرەۋى زراۋ) دەبووم كە نەيان دەتوانى ھۇكارەكەي دەسنىشان بىكەن. دىارى كردنى ئەۋەي كە ئايا ئەم بارودۇخە پەيۋەندىيان بە يەكەۋە ھەيە يان نا، پىۋىستى بە لىكۋلىنەۋە و شىكارىيىكى ئالۇز ھەبوو. پزىشكان گەيشتنە ئەۋ نەنجامەي كە زەردۋىي گىران بە ھۋى بەردىكەۋەيە كە رىپرەۋى زراۋى داخستۋە. كاترۇمىر ھەشتى بەيانى ھەمان رۇژ بۇ لابردنى ئەم بەردە نەشتەرگەرىم بۇكرا. زراۋىشم بەردى تىدابوۋ كە لايان برد.

دو رۇژپاش لەم نەشتەرگەرىيە، بەئامادەبوونى بنەمائەكەم جىژنى شەستەمىن سالى لە دايك بوونم گرت. ھىشتا بى تىن بووم بەلام توانايى و گەشبنىم بە دەست ھىنايەۋە.

لەو ماوەیدا کە لە نەخۆشخانەى نیویورکدا بووم پەيوەندیىكى زۆر كەم لە گەل دەسەلاتى ئەمەریكادا هەبوو. سەرۆك كارتێر بە هیچ جۆر تەلەفوونى نەكردو پەيامىكى نەنارد. گەرە بەرپرسیانى دىكەى ئەمەریكاش بەهەمان شىوہ. بە لآم ھەر كە تىنىكى زياترم بە بەرداھاتەوہ. خەلكىكى زۆر ھاتن بۆ سەردانم. تۆزىكىش سەیرى تەلەفیزیونم دەكردو سەرمسوپردەما لەوہى كە دەمدیت دەزگاكانى راگەیاندن ھەزدەكەن راپۆرت لە سەر ئەو دەستەو تاقمە بچووكانە بۆلۆبەكەنەوہ كە لە نزیكى نەخۆشخانەكە لە دژى من خۆپیشاندانىان دەكرد. وەك ھەمیشە، لاىك بەلای دەربەرىنى پىشتیوانى دا نەدەكرایەوہ: جارێك فڕۆكەىەكى بچووك نووسراوہیەكى ھەنگرتبوو كە نووسرابوو " بژى شا " و ئەمە ھامپراكانى منى خۆشحال كەرد.

لە ٤ى ئقەمبەردا، دوو ھەوتوو پاش رۆشتنم بۆ نیویورك، شۆپشگىپرانى دەمارگىرو كەللەویشك لە تاراندا بآلۆیژخانەى ئەمەریكایان داگیركردو زياتر لە پەنجاكەسیان بە بارمتە گرت. سەبارەت بەم كەردەوہ شەپرانىیە شتىكى ئەوتۆ ناتوانم بلىم. دەیان گوت كە بۆ تۆلەكەردنەوہى یارمەتى پزىشكى بەمن، "سزای" ئەمەریكایان داوہ. تەنانەت ئەمپروۆش، شىكردنەوہى بە سەرھاتەكە پەيوەندى بەباسەكەى منەوہ نىیە. بەمەحالەش، ئەم رووداوہ كارىگەرىیكى قوولى لە سەر ژىانى من بەجىھىشت. لەگەل ئەوہى كە واشنگتۆن ھىشتا راستەوخۆ لەگەل من پەيوەندى نەدەگرت، ئەو ناماژانەى كە دەكرا گومانىكى نەدەھىشتەوہ. دەزگای كارتێر داواى لەمن دەكرد ھەر كە بارى تەندروستىم باش بوو لەو ولاتە بڕۆم. من بەش بەحالى خۆم ھەزم نەدەكرد زیاد لە پىویست لەو ولاتەدا بىئەوہ.

بەمجۆرە لە ٨ى ئقەمبەردا، راگەىەنراوێكم بۆلۆكردەوہو لەودا ئۆگرى خۆم بۆ رۆشتن لە ئەمەریكا دەربەرى بەو ھىواىەى كە بىیتە ھۆى نازادكردنى بارمتەئەمەریكىیەكان. لەم راگەىەنراوہدا بە دووردریژی بۆچوونى پزىشكەكان باسكرابوو لە مەر ئەوہى كەلەو بارودۆخەدا سەفەر كەردن رەنگە بە قىمەتى گىانم تەواو بىیت. لەو راگەىەنراوہدا دآنیاىیم دا كە دۆستایەتىم لە گەل ئەمەریكا خەوشى تىنەكەوتووہو

بە بېرىم ھېنايەتە كەلە سەردەمى دەسەلاتدارى من دا پازدە ھەزارئەمىرىكى لە " ناشتى و ئارامى و ئاسوودەيى دا" لە ئىراندا دەژيان.

يەكەمىن كاردانەو بە راگەيەنراو كەي من، نەلە واشىنگتۆن بە لىكولە قاھىرەو بوو. سەرۆك سادات " ئەشرف غەربال" بالۆيىزى مىسر لە ئەمىركاى نارىدبۇ نەخۇشخانە تا پېشنىياري پەنابەرى سىياسى و بەلئىنى دىرژەي دەرمانكردنەكەم لە قاھىرەدا پېئىدات. بېگومان كارى تىكردم، بەلام نەمدەويست لەوكاتەدا جارىكىتر لە سەرميهرەبانى و دلأوايى دۆستەكەم بارگرانى بكەم. مالهەكەمان لە كوئىرناواكا سەروزىادمان بوو.

ھەرچەند كە قىزاي چوونم بۇ مەكزىك لە ۹ى دىسامبردا بەسەرچووبوو، بەلام پىم وانەبوو نوپىكر كوردنەوھى گرفتىكى ئەوتۆى ھەبىت. سەرۆك لوپزپورتى يو بۇ خۆى دووجار بەمنى گوتبوكە: " مەكزىك بەمالى خۆت بزانه. ئىمە لىرە بەخەيرھاتنتان دەكەين." بە پىنى نووسراوى رۆژنامەكانىش، دەولەتى مەكزىك بە بىدەنگى ئەمىركاى ئاگادار كوردبووھە كە گەرانەوھم بۇ ئەوھى گرفتىك دروست ناكات. دىسان ھەرچىم دەخوئىندەوھە باورم پىكرد سەرەپراى ئەو ھەموو بى ھىوايىانەى كەلە رۆژئاوا كىشا بووم، ھىشتا باورم پىى بوو.

لەو رۆژانەدا خۆم لە رەخنەگرتن لە رۆژئاوا دەباردو ئەمپرۆش بە دوودلىيەوھە ئەم كارە دەكەم. بەلام دەبىنم بەرەبەرە قىبول نەكردنى ئەم خالە گران و دژوار دەبىت كە سىياسەتى رۆژئاوا لە ئىرانداو بېگومان لە سەرانسەرى جىھاندا، بە شىوہەيەكى مەترسىدار بەرتەسك و بەزۆرى نەگونجاو و ھەندى جارىش بەتەواى گەمژانەبوو. گەيشتنم بەم ئەنجامانە بە پىنى ئەوشتانەى بوو كەلەم دوايىانەدا بۆم دەركەوتووھە. تەنيا يەككە لەوانە باسدەكەم: كاتىكە تەلەفىزىون كۆبوونەوھى ئەنجومەنى ئاسايشى نەتەوہەكگرتووھەكان و وتوويژى سەبارەت بە قەيرانى بە بارمەگرتنى لە ئىران دا نىشاندەدا، ئانتونى پارسونز – م لە تەلەفىزىون دا دىت كەلەوكاتەدا بالۆيىزى برىتانىا بوو لە نەتەوہەكگرتووھەكان و سالىك پىشتەر بالۆيىزى خاوەن شكۆ بوو لەتاران. ئەوھى كە دەمبىست نەمدەتوانى باورى پىيكەم! تەنيا

ناۋەرۈكى قىسەكانى ناۋبراوم لە بىرماۋە : " رىگابدەن با ئەمانە بىن " و شۆرشەكەيان بۇ ئىمە باس بىكەن. مەبەستى ئەندامانى ئەنجومەنى شۆرش بوو كەتا ئەۋكاتە زۆرىك لە خەلكانى بى تاۋانىان كوشتىبوو.

ئەمە ھەر ئەۋ پارسۇنزه بوو كەلە پايىزى ۱۹۷۸ ئەۋكاتەى كەلە بىرى ھەلبىزاردنى ئازاددابووم بەمنى گوت كەئەگەر لەم ھەلبىزاردنەدا سەرنەكەوم، گەرچى تاج و تەختەكەم لە دەست دەچىت، بەلەم ناوم لە مېژوودا ۋەك پاشايەك كە ۋەفادارماۋەتەۋە بە نامانجەدىمۇكراتىكەكانى تۆماردەكرىت.

ئەم شانۆيە نمونەيەكى كۆن بوو لە پىۋەرە دوۋفاقىەكانى رۇژئاۋا. ۋەك ھاۋپەيمانىك، چاۋەرۋانىيان لەمن ھەبوو ۋەفادارىم بە روانگەكانى رۇژئاۋا سەبارەت بە دىموكراسى بى سەرنجدان بەتوانايى جىبەجى بوونى لە ۋلاتىكى ۋەك ئىراندا. بەلەم لەم بەناۋ كۆمارى ئىسلامىيەى كە گالته بە ھەموو روانگەكانى رۇژئاۋا دەكات لە ناخى دلىانەۋە داۋادەكەن ھەتايىت بۇ ناۋ ھۆلى رىكخراۋى نەتەۋەكان و " ناۋەرۈكى " نوئى بەناۋ كۆمارى ئىسلامى فىرى نوئىنەرانى بكات.

سەرنجى يارى سەرسوۋرھىنەرى پارسونزم دەداۋ بەرەبەرە توۋشى سەرسامى ھاتم كەئايا ھەرگىز لە سىياسەتى رۇژئاۋا لە پەيوەندى لەگەل ئىراندا ھىچ يەكگرتن و شىلگىرىك زياتر لەۋ ھەۋلە سەركەۋتۋانەى كە بۇ لەناۋبردنى من كىشايان ھەبوۋە. لەبەشى زۆرى ئەم سەدەيەدا ئىران ژىرچەپۇكەى برىتانىابوۋە و پاش ھاتنى ئەمىرىكىيەكانىش ئەم بارودۇخە نەگۇرا. رۇژئاۋا پشتىۋانى كردن لە دەسەلاتدارىتى منىان ھەمىشە بە گوئىرەى بەتەۋاۋەتى كۆنترۇل كردنى كردهۋەكانى من رىكدەخست. گەرچى پىناسەى " بەتەۋاۋەتى كۆنترۇل كردن " بە گوئىرەى گۇرانكارى لە مەيدانى نىۋنەتەۋەيىدا جىاۋازبوۋە، بەلەم ھەۋلدانى رۇژئاۋا بۇ پەروپۇكردنى من ھەلدەگەرئىتەۋە بۇ سەردەمى موسەدىق. ھەركات كە دەمويست ئىشىك بىكەم ئەم ھەۋلانە دەستى پىندەكردهۋە.

كۆمپانیا نۆۋەتتە ۋە يەنە كەلگۈچى كۈنلەردە نەۋت دوزمىنىنى كۆن بون. پاش ھەر سەھنىنى موسەدىق، بەھۇي مامەلەيەكەۋە كەلە گەل ئەنرىكۆماتەئى ئىتالىيى كىردم توپرەيى ئەۋانم بەرامبەر بە خۆم زىاتر ورووژاند.

ئەۋ كۆمپانىيى نەۋتى ئىتالىيا (ئىنى) كىرد بە ھەۋر كىكى گەۋرەي كۆمپانىيا زەبەلاھە نۆۋەتتە ۋە يەنە كەلگۈچى مامەلەكە بۇخۇي قەبارەيەكى ئەۋتۇي نەبوو بەلام ھەلومەر جەكەي گىرنگ بوو. لە جىياتى بەشكردنى قازانجى پەنجابە پەنجا كەتا ئەۋكاتە پىۋەرى كاركردن بوو، ماتەئى رازى بوو كەتەنیا لە سەدا بىست وپىنجى قازانجەكە ھەلبىگىرت و ئىرانىش لەسەدا ھەفتا وپىنجى. ماۋەيەك دواتر لەگەل ستاندارد ئوئل ئىندىيانايش ھەر ئەم كارەم كىرد. نەرىتى پەنجابە پەنجاشكاو كۆمپانىيا گەۋرەكە نەۋت ھىچكات مىنان نەبەخشى. لە سالى ۱۹۵۹د، دووسال پاش رىكەۋتنى لەگەل ئىنى، يەكەمىن خۇپىشاندانى خۇپىشكارى دژى شايان لەناۋ ھەموو شوپىنەكانى تىردا، تەنیا لە ئەمىركاۋە رىخست. پىم وايە بارى ئابوورى خۇپىشاندانەكە لەلايەن كۆمپانىيا گەۋرەكە نەتەۋەدەين كراو سىا بەرپى خست. رەنگە ئەمە ناكۆكىكى تىدا بىت لەبەر ئەۋەي كەھەردووى خاۋەن بەرژەۋەندى پىشتىۋانىان لە دەسەلاتدارىتى من دەكرد.

بەلام ھەنۋەكە باۋرى تەۋم ھەيەكە رۆژئاۋا بەرەيەكى رىخراۋى لەدژى من پىكەئىنا ھەتا ھەركات ئەۋ رىگىيانەي كەمن دەيگرمەبەر لە سىياسەتەكانى ئەۋان دووربەكەۋىتەۋە، ئەۋا ئەۋ بەرەيە ۋەگەپىخەن. بىست سال بەر لەئىستا كاتىكە سەۋكى ۋەزىرانم، شەرىف ئىمامى، ھۆشدارى بەمن دا كە ۋىلايەتە يەكگرتوۋەكان لە پىشتى دىنەدانى خۇپىشكارانەۋەيەۋ دەيەۋىت سەرىئىشە لە ناۋەۋە دەرەۋەي ئىران دا دروست بىكات دەبوو باۋرم بە قسەكەي دەكرد.

لەۋكاتەدا شەرىف ئىمامى بە گۆپرەي بەرپىسايەتە ياسايىكەي زەبرى گورچىك بىرى ئەم دوزمنايەتەي بەركەۋت. ئەمىركا خاۋازىيارى ئەۋەبوو كەئەۋ لاپىرىت و لاىەنگىكى خۇي بىرىت بە سەۋكى ۋەزىران، ئەم كەسەش ئەلى ئەمىنى بوو و لەۋكاتەشدا، بەتايبەت لەۋكاتەي جان ئىف كەندى بووبەسەۋك كۆمار كەۋتمە ژىر

پالە پەستۆيەكى ۋەھا كەنەمدەتوانى خۆم بگرم. سەرۆك كەندى ھەرگىز لەگەل من دژايەتى نەكرد. ئەوم بەدۆستى خۆم دەزانى، ھەرچەند كەپەيوەندى راستەوخۆى زۆرمان نەبوو. يەكەم چاوپېيگەوتنمان لەگەل خىزانى كەندى و لەكۆشكى سپيدا باش لەبىرە: ژاكلىن كەندى كە لەدرەوشانەۋەى سەرسوورپھىنەرى چاۋانى ئەمىنى قسەى كرد و ھىۋاى خواست كە من ئەو ۋەك سەرۆكى ۋەزىران دەست نىشان بگەم. سەرئەنجام ئەم پۆستەم سپارد بە ئەمىنى. دەنگۆيەك ھەيە كە كەندى بۆھاندانى من يارمەتییەكى ۳۵ مىليۇن دولارى پېشنيار كىردبوو بەمن. ئەم دەنگۆيە بەتەۋاۋەتى بىى بئەمايە چوونكە ئەۋە ئەمىنى بوو كەپاش گەيشتنى بەسەرۆكايەتى ۋەزىران ئەم پارەى لە ئەمريكا ۋەرگرت. بەلام ئەو ئەۋەندە كارەكانى خراب بەرپۆە برد كەزۆرى پېنەچوو ناچاربوو بۇ ۶۰ مىليۇن دولارى ديكە دەست بۇ ئەمريكا درىژ بكاتەۋە، بەلام ئەوان نەياندا.

پاش سەرنەكەۋەتنى ئەمىنى، زنجىرەيەك چاكسازىم جىبەجى كىرد كەبە" شۆرشى سىپى " ناسراۋ بۇ ماۋەى دەسال رۇژئاۋا دەستى لە دنەدانى دژى شا ھەلگرت. بەم حالەش، پاش گەمارۇ خستنه سەر ھەناردەكردنى نەۋت لە ئىراندا لە سالى ۱۹۷۳داۋ برىارى من بۇ بردنەسەرەۋەى نرخی نەۋت لە جىھاندا، ئەم دنەدانانە بە شىۋەيەكى چىروپتر دەستى پىكردەۋە. لە سەرانسەرى سالانى ھەفتادا دژايەتى زيادى كىردو لە كۆتايىدا گەيشت بە يەكگرتنىكى شوم كە پىكھاتبوون لە : كۆنسىرسىيۋى نىۋنەتەۋەيى نەۋت، دەۋلەتانى برىتانىيا ۋ ئەمريكا، دەزگاكانى راگەياندى نىۋنەتەۋەيى، كۆرۈكۆمەلى كۆنەپەرسنى مەزھەبى لە ۋلاتەكەى خۇمدا، پالەپەستۆى بەردەۋامى كۆمۇنىستەكان كە خزابونە ناۋ ھەندى لەدامەززاۋەكانى ئىران. من باۋرەم وانىيە كە يەكگرتنى ئەم ھىزانە نىشانەى پىلاننىكى دارىژراۋ بوو بەدژى من كەلەۋدا ھەركام لە بەشداران ھاۋكارى ئەۋى ترى دەكرد.

بەلام بەئاشكرا دەبىنرا كەھەر كام لەم ھىزانە بۇ ۋەدەرنانى من لە گۆرەپانەكە ھۆكارىكى بۇ خۆى ھەبوو. لە ماۋەى سالى ۱۹۷۸دا، كۆنسىرسىيۋم نامادە نەبوو

رێکەوتننامە ی کەڕینی نەوت لە ئێران و ئۆبیکات. یەكدهنگی ئەوان لەم کارەدا گەرنگیکی لە رادەبەدەری هەبوو. من باورم وایە ئەوان پێشتر دەیانزانای کە بێرێارە لە کۆتاییەکانی ئەو سەڵەدا چی رووبەدات. هەرەها باورم وایە کە ئەندامانی دەزگای کارتێر – بەتایبەتی لایەنگرانی مەك گاورن لە ئاستی دووهمی وەزارەتی کاروباری دەرهوهدا – حەزێان دەکرد من لەگەڵ ئەم بەناو "کۆماری ئیسلامیە" نوێە رازی و هاوڕا ببینن. ستراتیجی ئەوان، ئەگەر بەراستی وەها ستراتیجیکیان هەبێت، بە روالەت پشنتی بەم گریمانە بەستوووە کە ئیسلام دەتوانێت پێش بەفراوانخواری سۆقیەت لە ناوچەکەدا بگرێت. سەرم سوور دەمینیت کە بە چ شتیک؟ دەزگاکانی راگەیاندنیش بەش بەحالی خوێان لایان لەو کۆمەڵە لە چالاکانی مافی مەروۆ کەردووە کە هەستی بەداخ بوونیان لە دەسەلاتداریتی من دەردەبەری و پێداگرییان لە سەر ئەو چاکسازیانە دەکرد کە دواتر دیتمان چ بەلا و گرفتاریکی لەگەڵ خۆی هینا.

ئەگەر لە پشنتی ئەم سەر لی شێواوی و کەردووە دژبەیهکانە ی کە دۆستان و هاوپیەمانانم ئەنجامیان دا سیاسەتیکی تا رادەیهک یەكدهنگ دەبوو، بەرای من، ئاسانتەدەکرا لە هەمووی ئەمانە تیپەریت. تاجەند مانگیك باورم وابوو کە وەها نەخشەیهک لە گۆرێدا بوو.

زۆرجار، هەم پێش لە یاری تەلەفیزیونی بەریز پارسونز و هەم کەمیک پاش ئەوێش، سەبارەت بە پرسێ ئامانج و ئەو رینگای کە رۆژئاوا دەیگریتە بەر بیرم کەردووەتەوێ بی ئەوێ کە بە ئەنجامیکی ژیرانە و گونجا و پەسەند بگەم. بە پێچەوانە ی ئەم نیشانانە، بە ئاسانی ناتوانم باوربکەم کە بەلا و گرفتاری ئێران تەنیا ئەنجامی بیرنەکردنەوێ لە دوارۆژو سەرلی شێواوی و ناکۆکییەچارەسەر نەکراوەکانی ناودەوڵەتی ئەمریکا بوو. سەرەرای ئەمێش، شەرۆقە و لیكدانەوێ رابردوو و ئەو رووداوانە ی کە پاش لە گرتنی بارمتهکان روویان داو، وای کەردووەکە نەتوانم بیر لە ئەنجامیکی دیكە بکەمەوێ. چارەنووسی خۆم لەبەرچاو بکرن!

له كۆتايى نقامبرى ۱۹۷۹د، ئەمريكا خوازىارى ئەوه بوو كه به هر نرخيك بووه ئەوى به جى بيلم و منيش زور حەزم دەكرد بېرۆم. له بيست و حەوتى نقامبردا پزىشكانى تيمار كەرم رايانگه ياند كه هەز چەند روالەتم نيشان دەدات كه پيوسته له ژيەر چاوديريدا بىم، بەلام باري تەندروستيم بەرەوباشى دەچيەت. دەمويست هەرچى زووتر بگەرمەوه بۆ مەكزيك.

دوو رۆژدواتر، له ۲۹ى نقامبردا، مەكزيك يه كان ريگايه كى ديكه يان گرتەبەر: فيزايه كى نوپيان بەمن نەدا كه بتوانم بچمەوه بۆ ئەو ولاتە. چەند كاتر ژمير دواتر خورخەكاستنا دا وهزىرى دەرەوه له چاوپيگەوتنيكى رۆژنامەوانى دا له مەكزيكوسىتى بەفەرمى رايگه ياند كه گەرانەوهى من دژ بەرژەوهندى بالاي مەكزيكه. ئەو باسى ناوه پۆكى ئەم بەرژەوهنديه بالايهى نەكرد.

نووسراوهى ناو رۆژنامەكان دواتر نامارەيان بەوهدا كه كار بە دەستانى مەكزيكى لەوهى دەترسن كه هيرش بكرتتە سەر بالۆيزخانەكانيان له رۆژمەلاتى ناڤين و ئەورووپادا.

ئەم پاساوهينا نەوه ئەوهندە جيگاي پەسەند نەبوو. تا ئيستاش نازانم بۆچى مەكزيك وەها سياستىكى گرتەبەر. ئەو نەوتە زۆرهى كه ئەوان هەيان بوو بەشى پيوستيه كانيانى دەكرد و ئيتير پيوستى نەدەكرد ترسيك له بەرەمەينه رانى رۆژمەلاتى ناڤين هەبيت. رەنگه ئەم دەولەتە هيوای وابووييت كه له كۆرى ولاتانى جيهانى سييه مەدەورىكى سياسى گرنگتر بگيريت و بوونى منيش لەوى زيانى بە بەديهاتنى ئەم هيوايه دەگه ياند. (بيستوو مە كه كووبا پيشنيارى مامەلەيه كى كەردبوو له سەرئەوهى كه مەكزيك پيش بە شا بگريت تا كاسترۆ واز له هەولدان بۆ بەدەستەينانى كورسى ئەنجومەنى ناسايش بەنييت و له بەرامبەردا له چوونى مەكزيك بۆ ناو ئەنجومەنى ناسايش پشتيوانى بكات. ئەم بېرۆكهيه ژيريكى پيوه دياره. چونكه دواتر كووبا وازى لەم كيپرکييه هينا و مەكزيك هەلبژيرا.)

دواتر چى رووى دا؟ سەبارەت بە رۆشتم لە ئەمريكا شەپرىكم لەگەڵ دەزگای كارتيردا نەبوو، بەلام نەمەدتوانى جيا له چەند شوينيك نەبيت شوينيكى ديكە

هەلبەتتەرم. جگە لەو دووداییەیی کە لە گەرانەو بە مێسر هەمبوو، ئەمریکاش حەزی بەم هەلبەتارنە نەدەکرد و دەترسا کە بوونی من لەوێ زیان بە پەییوەندیەکانی سەرۆک سادات و ولاتانی عەرەب بگەییەنیت کە بیگومان رووداوەکانی دواتر نیشانی دا کە ئەم ترسە لە جیئە خۆیدانەبوو. دەمانتوانی برۆین بۆ پاناما یان بگەرینەو بە باهاما، بەلام هیچکامیان سەرەنج راکیش نەبوون.

کاتمان کوشت. داوامان لە سویس و نەمسا کرد کە قبوڵمان بکەن، هەر دوو ولامی رەتیان دایەو، گەرچی پەییوەندیەم لە گەل برۆنۆکرایسکی، راولۆتکاری نەمسادا بەبەردەوامی زۆرباش بوو و هەرەها لە مێژبوو کە لە سویسیشدا خانوویەکم هەبوو. سەبارەت بە ئەفریقایی باشوورو بریتانیاش باسمان کرد. ماوەیەك پاش رۆشتنم لە ئێران ئاگادارکرام کە مارگاریت تاجپیر دانیایی داوێ کە ئەگەر لە هەلبەتاردنی بەم نزیکانە بریتانیادا سەر بکەوێت، ئەوا پەنابەری سیاسیمان پێدەدات. بەلام پاش ئەوێ کە بوو بە سەرۆکی وەزیران، بە ئیمەیان گوت کە بۆ ئەو جوان و شایستە نییە رێگابەت ئیمە برۆین بۆ ئەو ولاتە. دواتریش ئەم هەلۆیستە هەرگیز گوێرانی بەسەردانەهات.

بەداخەوێ کۆشکی سپی رێگەچارەییەکی لە پێش داناین کە پێشتریش هەم بوو — بانگهێشتیک بۆ پاناما. ئەم پێشنیارەم لە گەل ناوهندی کاروبارەکانمدا باسکردو بریارمدا رۆبیت ئارماتو، و تەببێژی ئەمریکیم لە گەل بەرپرسی پاراستنم کە ئێرانێ بوو بۆ لیکۆلینەوێ زیاتر بنیەرم بۆ پاناما. ئەوان سەردانی شوینی حەوانەوێەکیان کرد لە دوورگەیی کونتادورا کە لەو کاتەدا شوینیکی گونجاو بوو. ئارماتو بە نامەییەکی ژەنەرال توریکوسەوێ گەرایەوێ کە لەودا بە ئێنێ پێشوازیکردنیکی گەرم و گوێری بە ئیمەدا بوو.

پاش ئەوێ کە لە گەل کۆشکی سپی رێکەوتین، سەرۆک کارتیر تەلەفوونی کردو بە گەرمی هیوایی بەختەوێ بۆ من خواست. ئەو بە ئێنێ یاریدەدەرانێ دووپات کردەوێ گوتی کە هەرکات بارودۆخیکی نائاسایی پێش بیێ دیسان دەتوانم سەردانی ئەمریکا بکەم. ئەمە یەکەم جار بوو کە پاش مالوایی کردن لە سەرۆک

كۆمار لە كۆتايى سەردانەكەيدا بۇ تاران لە سەرەتاي سالى نوپى ۱۹۷۸، لەگەلى قسەم دەکرد.

بۇ كۆكردنەوہى كەل و پەلەكانمان تەنيا رۆژيک دەرفەتمان ھەبوو. رۆژى ھەيىنى ۱۵ ديسامبر پيئش ھەلاتنى خۆر لە لاين دەستەيەكى بچووک لە پاسەوانانەوہ لە ھەك لەند- ھوہ بەرەو فرۆكەخانەى كىلى فيلد بەرپنكرين. لەويىدا فرۆكەيەكى بارھەلگىرى C۹ى ھيژى ناسمانى ئەمريكا چاوەرپى بوو تا ئيمە بگەيەنيته پاناما. كەميك لە ۷ى بەياني لاي دابوو كە بەريكەوتين. بەلئىنەكانى ئەمريكييەكان ھيشتا لەگويمدا دەزنگايەوہ.

ھەوتووي يەكەمى مانەوہمان لە كونتادورا بە خۆشى تپپەرى. ئەم شويئە تۆزيك لە دوورگەى بەھەشت دەچوو. مالىكى چوار ژوورى كەنارييان بۆمان تەرخان كەردبوو كە ھى لوئيسى بانويژ بوو. ئەم دوورگەيە لە سى مايلي كەنارى پاناما لە زەرياي ھيئمن دا ھەلكەوتبوو. لە مالەكەى ئيمەوہ ديمەنيكى جوانى كەنارى زەرياكە سەرەنجى رادەكيشا. گەرماو شينى ئەوي بۆ گەرروم كەلە ئاكامى دەرمانكردنى بە راديۆم ئازارى ھەبوو، زۆرباش بوو. لەگەل چەند كەس لەسەر كەردەكانى پانامادا چاوپيگەوتنم ھەبوو: سەرۆك رويۆ ھات بۇ سەردانم و بە زۆريش ژەنرال توريوخوس بۇ خواردنى نيوہ رۆژە لەو دوورگەيە دا دەبووہ ميوانمان.

ديقيد فراسست شانديكى تەلەفيزيوني ھيئا بۇ دوورگەكە بۇ وتوويژيک كە چەند مانگ پيئشتر لە مەكزيك دا لە سەرى ريكەوتبووين. لە مەملانى و وروژاندينكى ھەزرى كەلەم وتوويژەدا ھەبوو چيژم وەرگرت. لە ماوہى ئە سالانەدا ھەميشە لە مشتومپى دۆستانە لەگەل دەزگاكانى راگەيانندا چيژم وەرگرتووہ. زۆر كەم بوون ئەو ھەوالئىزانەى دەزگاگەرەكانى راگەياندن كە ماوہيەك لەتاران دا بوو بيتن و نەيان توانى بيت لەگەل من وتوويژيک بكەن. وتوويژ لەگەل رۆژنامەنووسانى دەرەكى، بەدەر لەوہى كە پرسىيارەكانيان چەندە ناھەزانەو نەيارانە بوو، ھەميشە

ئەو دەرفەتەي بۇ من دەپەخساند كە بۇچوونەكانى خۇم سەبارەت بە پرسەگرنەگانە بىخەمەرەو.

هەرەھا، چاوپىكەوتن و مشتومر بىرى مرۇقە تىژدەكات و يارمەتى دەدات تا روانگە و بۇچوونە كانى خۇي پوختەبكات. فراست و تووئىژكارىكى كارامەيە. زۆر بەباشى خۇي نامادە كەردبوو، زانىيارى زۆرى دەربارەي ئىران هەبوو و تووئىژكەرنەكەيشى چىژى بەخشى بەمن.

زۆربەي ئەو كەسانەي كەلەدەزگانى راگەياندەنەو دەهاتن، سەبارەت بەو شتەي كە ئىران دەبىت بىت، نە ئەوشتەي كە بوو و دەبىست بىت، كۆمەلىك شتى دارىژراويان لە مېشكدا بوو. ئىران لە ناكاو لەناخى سەدەكانى ناوهراستەو بۇ ناودونىاي تەكنۇلوجىاي ئەمروپى پالى پىوهرابوو. بەراوردكردنى مىللەتتىكى بەمجۆرە لەگەل ئەو ولاتانەي كە چەند سەدە نەرىتى دىمۇكراسىيات ئەزمون كەردەو مىژرويان لىوان لىو لە زانست و خويندن ونوسىن، وەك بەراوردكردنى سىو پرتەقالە. بەهېچ جۆر بۇ بەراوردكردنى ناشىن. ولام نەدانەو بە پرسەئالوزەگانە باشترە لە ولامە فرىو كارانەگانە.

مىژروى پاش شەپرى ئەمريكا دەرىپرى داخوازي بەردەوام بوو لە باقى دانىشتوانى جىهان بۇ لاسايى كەرنەوئەي ئەو ولاتە، بى ئەوئەي كە هەلومەرجى مىژروپى و رامىيارى و ئابوورى و جفاكى هەر مىللەتتەك لەبەرچاوپىگىرىت. نمونەي قىتنام هېشتا بىرمى مژولكەردەو. بە پىچەوانەي فەرەنسىيەگانە، كەبە پىنى ئەقل لە پرسەكانىان دەپوانى، ئەمريكا وىستى لە قىتنام دا مىللەتتىكى نوئى لە بىچمى خۇي دروست بكات. كاتىك نگوئين دىم نامادەنەبوو رىبازى خۇي بە پىنى ئارەزووتكى ناروون بگورىت، كە رۇژنامەنوسانىكى گەنچ و دەمارگىرى وەك دىقىدەاسترام بانگەشەيان بۇدەكەرد، دەسەلاتى ئەمريكا بىريارى كوشتنى دىمى دا. پىويستە بوترىت كە ئەو لەو رۇژەي دا كە مرد، دەورىكى سەرەكى هەبوو لە هېرش كەردن بۇسەر كۆمۇنىستەگانە، بەلام رۇژى دواتر دەست پىشكەرى چالاكىيەگانە كەوتەدەست وىت كۆنگە و قىتنامى باكوور. بە درىژايى پازدەسالى

پاش به سه رها ته كه، ئەمريكییه كان و باشوورییه كانی قیتنام هه رگیز نه یان توانی له چالاکییه كاندا دهست پێشخه ری بکه ن.

له رۆژی ۱۲ی جه نیوه ری دا، کاربه ده ستانی نوێی ئیتران قو ناغی دوه می شه پری بی به زه بیانه یان له دژی من و میژوو ده سپیکردو داوایان له ده ولته تی پاناما کرد که من ده سه سه ربکات ئەم ره فتاره منی سه رسام نه کرد به لآم دوودلی خانه خو یکانم تووشی سه رسوورمانی کردم. به رپرسیانی پانامایی له جیاتی ئەوه ی که ولامیکی نه رینی شیار به م داواکارییه بده نه وه، په رهیان به م ده نگۆیه دا که له گه ل تاران له په یوه ندیدان و تووویژ ده که ن تا ریوشوینیکی با شتر بگر نه به ر له وه ی که ریخراوی نه ته وه کان پێش نیاری کردوه. ده یان ویست من له گه ل بارمه ته کان بگۆر نه وه. ئەمه سه ره تای یارییکی دوولایه نه ی شووم و سه رسوورپه ی نه ر بوو. چونکه هاوکات له گه ل بلاو بوونه وه ی ئەم چیرۆکانه، پاناماییه کان گورج ئیمه یان دلنیا کرده وه – به نه ینی – که ه یچ ریگایه ک بۆ نار دنه وه ی من نییه، له به ر ئەوه ی وه ها نار دنه وه یه ک پێشیل کردنی یاساکانی پانامایه. چه وتوو یه ک پاش وتوو یژی من و فرا ست، قوتب زاده درۆیه کی دیکه ی بلاو کرده وه. ئەو رایگه یان د که من له ماله وه له پاناما له ژێرچاودیتری دام. له ۲۴ی جه نیوه ری دا ده ولته تی پاناما به فه رمی ئەم شته ی به درۆخسته وه، به لآم له ماوه ی رۆژانی دواتر دا سه باره ت به م درۆخسته وه به دوودلی و ناروون قسه ی کرد. له رۆژنامه كاندا باسیك له باره ی "ئه گه ری ته کنیکی" نار دنه وه ی من نووسرا، به لآم دیسان به شیوه ی تایبه تی ئیمه یان دلنیا کرده وه که بایه خیک به م نووسرا وانه نه ده ین.

له مانگی فیه ریوه ریشدا ئەم یارییه بی به زه بیانه به رده وام بوو. له ۷ی فیه ریوه ریدا وه زیری کاروباری ده ره وه ی پاناما گوتی که : من "به کرده وه" له زیندان دام، له به ر ئەوه بی ره زامه ندی پاناما ناتوانم له دوورگه ی کونتا دورا بچمه ده ره وه. به ره به ره راسته وخوو ناراسته خو پاله په ستۆی ده ولت زیاد ده بوو. وادیار بوو ئەو نزیکه ی ۲۵ که سه ی ئاسایشی پاناما که پانتۆلی جین و تیشیتری ره نگا وره نگیان له به ردا بوو وچه کی ئیم- ۱۶ و یووژی یان پیبوو، له جیاتی ئەوه ی پارێزگارو

ئاگادار بن، چاودىرى ئىمەن. كەسانى دەروبوهرم بۆيان دەرکەوت كە ھاوكات لەگەل بى شەرمانە گويگرتن لە تەلەفوونەكانمان، چاودىرى كردنى پاراستنى ئىمەش كەم دەبىتەوہ.

جاريك، لە كاتىكدا كە يەككە لە ئەفسەرەكان بە تەلەفوون سەبارەت بە تىچووى گرانى مانەوہمان قسەى دەكرد دەنگىكى نەناسراو قسەكەى پىپىرى و نارەزايەتى نىشان دا كەنايىت زياد لە پىويست وردەكارىيەكانى تايبەت بە پارە لە تەلەفوونەوہ ئاشكرا بكرىت. سەرئەنجام دەنگ تۆماركەرىكى شەش سەد دۆلاريان- كەناچاركرين پارەكەيشى بدەين- لە مالەكەماندا دانا بۆئەوہى وتوويژە تەلەفوونىيەكانمان تۆماربكات. پالەپەستۆئابوورىيەكانىش ئەوہندە رىك وپىكىيان تىدا نەبوو. ئەندامانى ناوہندەكەم لە بەرزبوونى ئەو تىچوو و خەرجيانەى كە داوايان دەكرد سكالايان بوو و دۆستانى ژەنرال تورىخوسىش بەمنيان دەگوت كە فلان دوورگە بۆ فرۆشتنەو نرخەكەى دەمليۆن دۆلارە. راست وەك ئەوكاتەى كە لە باھامادا بووين، مال و سامانىك يان بە ئىمە نىشان دەدا بەنرخىكى چەندقات، بەلام شتىك كەبۆ ئىمە باش و گونجاو بىت نەبوو بۆ فرۆش.

رۆژ بەرۆژ زياتر ھەستەم بەو ھەولانەى دەكرد كەلە گۆرپىدابوون بۆ ئەوہى من لە باقىى دونيا دابېرن. ھەم كۆشكى سىپى و ھەم تورىخوس دىنياييان بە ناوہندەكەم دابوو كە ئىمە ناخەنە داوى فرىوكاران. تورىخوس بە بۆنەى پىراگەيشتن بە سكالاکانى ئىمە كەوتبووہ زەحمەت. كاتىك ھامپراكانم لە بەرزبوونى نرخەكان سكالايان كرد، كۆشكى سىپى بە لىنى دا لەم كىشەيە بكۆلىتەوہ بەلام ھىچكات جىبەجى نەكرد.

جاريك بۆچاوپىكەوتنىكى نەينى لەگەل بالويزى ئەمريكا رۆشتم بۆ پاناماسىنى بۆ ئەوہى پەيامى سەرۆك كارتىرم پىراگەيەنىت. راويژكارەكەم، رۆبىرت نارمانو دەيوست لەگەل مندا بىت بۆ پايتەخت، بەلام كاربەدەستانى پاناماسى نەيانەيشت. پەيامە كەى كارتىر دەتوانين بلين مانايەكى نەبوو. بەمنى وتبوو كەخەم نەبىت، ئىشەكان بەباشى دەروات و دروست دەبىت.

بەللام ھېچ شتېك دروست نەبوو. پالەپەستۇ بۇ سەرکارگىرپانى ئەمىرىكىم زىيادى كىرد. كارىبەدەستانى پانامائەوانىيان تۆمەتباركىرد كە ھەۋالى ناراستىيان داۋە بە رۇژنامە كانى ئەمىرىكا. بەللام ئەوان شتېكىيان بۇ وتن نەبوو. ھەرچەشەنە چىرۇكىك لە بارەى منەۋە پىدەچوو لەلایەن بەرپىرسانى فەرمى دەۋلەتى ئەمىرىكاۋە بلۇبكرىتەۋە. بەمچۆرە بوو كە كاتىك سكالامان لە بەرزبوونى نرخەكان كىرد، لە رۇژنامەكانى ئەمىرىكا چىرۇكىكى دوورو دىرژسەبارەت بە ئۆگرى من بۇ گەرانەۋە بۇ ئەمىرىكا بلۇكرايەۋە. بىگومان من ۋەھا بەرنامەيەكم نەبوو، ئەۋىش پاش ئەم ئەزموونانەى دوایم لە ئەمىرىكا. بەللام رۇژنامەكان بەردەوام بوون لە سەر بلۇكردنەۋەى درۆۋ دەلەسەكانىيان ۋ خانەخۇيىيانى پانامايىش ھىدى ھىدى تەنگىيان پىمان ھەلدەچنى. بەرەبەرە روون دەبوۋەۋە كە ئىتر پاناما ناتوانىت پەناگەيەكى ھەمىشەيى بىت.

دەۋلەتى پاناما بەردەوام بوو لە سەر يارىيى ناردنەۋەى ئىمە بۇ ئىران. دووپارىزەرى دانىشتوۋى پارىس، يەكىيان فەرەنسى ۋ ئەۋى تىران ئەرجەنتىنى لە لایەن رژىمى تازەۋە بە كرىگىرابوون تا كاروبارى ياسايى ناردنەۋەى من جىبەجىيى بكن. ئەوان نووسراۋىكى ۴۵۰ لاپەرەيىيان ئامادەكىرد ۋ چواردەۋرى دونيا گەران ھەتا بۇ بەلگە نامەيەك كەمايەى پىكەنن بوو لە دادگاي ھەر ۋلاتىكى پىشكەۋتوۋدا، پىشتىۋانى خەلكانى ترراكىشن. بەم حالەش، روون نەبوو كە پانامايىيەكان ئەم تۆمەتانە بە ئاسانى رەت بكنەۋە. پارىزەرەپانامايىيەكەى ئىران بەلگەى دەھىنايەۋە كە ئەگەر دەۋلەتى تاران بەلن بىدات من ئىعدام نەكات ناردنەۋەى من كىشەيەك نىيە.

لە سەرەتاي مارس دا، يەكىك لە ئەفسەرانى ئەمىرىكىم بە ھۆى كارىبەدەستانى پانامايىيەۋە دەسبەركر ۋ چەند كاترمىرىك لە زىنداندا مايەۋە، سەرئەنجام بە ھۆى پالەپەستۇى بلۇبىزخانە ئەمىرىكاۋە ئازادكرا.

ئەۋىيان بە دەستىۋەردان لە كاروبارى ھىزى ئاسايىشى پاناما تۆمەتباركىردبوو. لە راستىدا كارىبەدەستان لە پىداگرى مورس لەسەرسكالاكانى دژى گرانى ۋ خەرجى

زیاتر نووسین تووڤرەبوون. بەمجۆرە، پاش دەسبەسەرکرانی مورش، نیگەرانی ئەوہبووم کہ نەوہک نەتوانم لە کاتی خۆیدالە پاناما بڕۆم.

نەخۆشییەکەم چارەنووسی گۆڤی. لە مانگی فەبرووەریدا شێرپەنجە دیسان سەری ھەندایەوہ و سێلمی گرتەبەر. دوکتورکین بوو پشکنینی من و راویژکردن لەگەڵ دوکتور فلانڈین، پزیشکی فەرەنسیم، چەندجار لە نیویورکەوہ ھات بوو پاناما. ھەردووکیان نەشتەرگەرییان بەباش زانی و پشکنیاریان کرد کہ پزیشکی بەناوبانگ دوکتورمایکل دوپیگی نەشتەرگەرییەکە لە نەخۆشخانە ی گورگاس لە پینگیی سەربازیی ئەمریکا لە ناوچە ی کانال ئەنجام بدات. پێویستە بۆ ئەم کەم پێشتر لە دانشتنیکدا کہ لەنیوان ئەندامانی ناوہندەکەم لەگەڵ کاتلیرو جۆردەن لە ھەک لەندەدا بەرپوہچوو، باسی نەشتەرگەری کردن بوو لەم شوینەدا کرابوو. دیسان ھەرایەکی دیکە سازبوو. وادیار بوو ئەمریکا دەپھەوێت نەشتەرگەرییەکە لە نەخۆشخانە ی ئەمریکی پای تی یا ئەنجام بدریت.

ھەنگاوی دواتری ئەم شانۆسەرسوورھینەرە لە زنجیرەییەکی تەلەفیزیونی پزیشکی دەچوو. لە سەرھتای مانگی مارس دا، دوکتور کین و ئارمانو لەگەڵ دوکتورگارسیا (پزیشکی تاییبەتی ژەنرال توریخوس و پشکداری نەخۆشخانە ی پای تی یا) و بەرپرسیانی ناوہندی پزیشکی پای تی یا لە پاناماسیتی دا دانیشتیان کرد. گارسیا پێداگربوو کہ نەشتەرگەرییەکە لە نەخۆشخانە ی پای تی یا ئەنجام بدریت. دوکتورکین باوڤی وابوو کہ کەل و پەلی پزیشکی ئەو نەخۆشخانە یە وەک پێویست نییە و ئیئە ئامێریکی زۆرگرانبەھای جیاکەرەوہ ی خڕۆکەسوورەکانمان لە ئای بی ئیم کړیوہو لە نەخۆشخانە ی گورگاس دامان مەزاندووہ.

پێویستە بە پەلە خوین لە پای تی یاوہ ببەین بوو گورگاس بوو ئەوہ ی خڕۆکەکانی جیاکەینەوہ. دەنگی مشت و مڤ بەرزبووہوہ. پزیشکانی پانامایی بەدخوو بوون و زوو ھەندەچوون. پیاوہکانم تینەدە گەیشتن کہ بۆچی پزیشکیک ریگا دەدات لە خۆبایی بوونی درۆینی نەتەوہ پەرەستی لە سەروی لە بەرچاوگرتنی حالی نەخۆشەوہ بیت. لێرەدا بوو کہ دوکتور گارسیا بە راشکاوی رایگەیاندا کہ " ئیئە

له فرمانه كانى كارتير پهبه پرهوى دهكەين"، له كاتيكددا كه ئەوان گرنگييك بهوه نادەن ئيمه بىر له چى دهكەينه وه و ده يانه ويئت هه رچى كه ده لئين ملكه چيان بين. يه كيك له ئەفسه ره كانم دواتر به منى گوت كه له كاتى باس كردن له سه ر يه كيك له خاله كان، پيى وابوو كه پاسه وانانى پانامايى ده يانه ويئت ده ست بؤ چه ك ببهن. سه ره نجام دوكتور گارسيا به بريارىكى يه كجارى كوتايى به م باسه هينا: "هه ر ئەمه يه، ريگايه كى ديكه تان نيبه. يان ده رۆن بؤ پاي تى يا، يان بؤ فېرۆكه خانه. پيوسته له نه خووشخانه كه ي ئيمه كه لك وه ريگرن."

دهور وبه ره كه م له م قسه يه توو په بوون به لآم له وكاته دا هيجمان پينه ده كرا. ئاشكرا بوو كه ئەمريكا ده يه وه ويئت ئيمه له پانامادا به يئيت وه تا به رده وام بيئت له سه ر يارييه كه ي له گه ل ئيراندا و له من وهك چه شته يه ك بؤ ئازا دكردى بارته كان كه لك وه ريگريت. ده بوو وهك "زيندانى يكي خو شه ويستى ئەمريكا" له دوورگه ي جوانى كونتا دورا دا بمينمه وه.

له ۱۱ى مارس دا بريارماندا ئەم نه شته رگه ريبه پيوسته ئەنجام ده ين. دوكتور دويكى رازى ببوو كه نه شته رگه ريبه كه له نه خووشخانه ي پاي تى يا ئەنجام بدات. ريشويى پيوست بؤ گواستنه وه ي هامراكا نم له كونتا دورا وه بؤ پاناماسيى گيرايه به ر. سى كه س له خوشكه كانم رۆشتن بؤ پاناما تاله گه لم بن. رۆژى ۱۴ى مارس له نه خووشخانه دا خه وانديان.

كه ميك دواتر، دوكتور دويكى و دوكتور كين و تيمى پزىشكى ئەمريكىيان هاتن. پاسه وانانى ئاسايش له هاتنه ناوه ويان ريگرييان كرد. يه كيك له پاسه وانه كان و تىبوى: "ژه نپال تورىخوس فه رمانى داوه كه هيج پزىشكيكى ئەمريكى مافى نيبه شا ببينيئت. فه رمانيان به ئيمه داوه." پزىشكانى سه رسوورپماوى ئەمريكى كه وتنه مشت و مپ له گه ل سه ر بازه كان كه له سه ره تادا بى ئەنجام بوو.

سه ره نجام سه ره ههنگى به رپرس رازى بوو كه له گه ل ژه نپال تورىخوس دا قسه بكات. ئەم و توويزه سپيڤردا به دوكتور گارسيا و ئەويش فه رمانى به سه ره ههنگ كرد ريگا به ئەمريكىيه كان بدات. قسه و باسيكى پىر له ناكوكى و

دوژمانانە بەرپۈەچۈۈ. گارسىيا لاسارى دەكرد بى رەۋشت بوۈ. دەىگوت " ھىچ پىۋىستىيىكى " بەدەستەى پزىشكى ئەمرىكى نىيەو پزىشكانى پانامايى بۇ ئەنجامدانى نەشتەرگەرىيىك كەبە قسەى ئەو نەشتەرگەرىيىكى سادە بوۈ، " بەتەۋاۋەتى شىۋا " ن. ئەۋان دەىان گوت كە لا بردنى سپل تەنبا چل خولەك ئىشى دەۋىت، ئەمە نەشتەرگەرىيىكى " ئاسايىيە " و تەۋاۋى ئەو پزىشكانەى كەلە نەخۇشخانەكەى ئەۋدا ئىش دەكەن " لە ئەمرىكا فىركراون " و زۆرىك لەۋان لەناۋەندى پزىشكى كورنىل كەلە ئۇكتوبەرى سالى رابردودا لەۋى چارەسەرم بۇ دەكرا، خولىان بىنيۋە. بە دوبيكى يان دەۋت " نەشتەرگەرى گەروك " كە " چەقۇ بەدەستىەۋەيە و ئەم ۋلات و ئەو ۋلات دەكات. "

دوكتور دوبيكى تەنبا ۋلامى دايەۋە كە بىگومان لە زۆر ۋلاتدا نەشتەرگەرى كردۈۈە بەلام لە ھىچ شوپنىك ۋەما رەفتارىيىكى دوژمنكارنەى بى ھۋى لە ھاۋكارانى پزىشكى نەبىنيۋە.

گارسىيا و ھاۋكارەكانى مليان نەدا. خۇھەلكىشان و بەخۇنازىنيان كەۋتبۈۈە مەترسىيەۋە. دەستپان ھەنەدەگرت لە قسەيەك كە كردبوويان. نەشتەرگەرى كردن بۇ من بەدەستى نەشتەرگەرانى ئەمرىكى مەيسەر نەبوۈ، ئەمە دۋا قسەيان بوۈ. گەرچى پزىشكانى پانامايى تا ئىرەى يارىيەكە سەرنەكەۋتبۈۈن و راستە كە ھەلۋىستى ئەۋان بە شىتانه دەزانم، بەلام رەفتارەكانيان سەرنەنجام بەقازانجى من تەۋاۋبوۈ. تىگەيشتم كە ژيانم لىرە لە مەترسى دايە و ئامادەنەبوۈم بە ھۋى پزىشكانىكى متمانە پىنەكراۋ و مام ناۋەندەۋە لە دەستى بدەم. دوكتوردوبيكى و دوكتور كىن پاش راۋىزكردن، بەئەنجام دانى نەشتەرگەرى لە نەخۇشخانەى پاي تى يا رازى نەبوۈن و گوتيان تۆزىك دۋاخستنى مەترسىيىكى نىيە. بەيانى رۆژى دۋاتر، نەخۇشخانەم بە جى ھىشت و گەرامۈۈە بۇ كۈنتادورا.

باۋرم وايە كە ژەنرال تورىخوس ئەم بىرارىەى منى بە شكستىكى گەرە بۇ خۋى زانىبوۈ ھەستى خۋىشى بەو كەسانە نىشان دابوۈ كەببوۈنە ھۋكارى ئەو شتە. لە ماۋەى ۲۴كاتژمىردا زۆر پزىشكى پانامايى سەردانى دوبيكى يان كرد

له هوتیله که ی و لئی پارانه وه تا راکه ی بگۆریت. به لآم ئیت زۆر درهنگ بوو. ئاماده نه بووم ژیان و ته ندروستیم بدهم به دهست که سانیکه وه که خۆپهرستیان له سه رویی ئاسووده یی نه خوشه وه دانا بوو.

دوو رۆژ دواتر، له ۱۶ ی مارس دا، له شوینیکه وه که چاوه پری نه دهکرا ده رویه که کرایه وه: رۆژنامه ی واشنگتۆن پۆست له ته نیشته سه روتاره که یه وه بابه تیکی هه بوو له جۆرج ویل که له ودا به شینوه یه کی چزدار باسی هه لئس و که وتی پاناما یه کانی له گه ل هاوپه یمانیکی ئەمریکا کردبوو. چهند رۆژ دواتر، ده سه به جی پاش گه یشتن به میسر، و آستریت جۆرنالیش وه ک واشینگتۆن پۆست له سه ر وتاریکی دا به پینووسی سه ر نو سه ره که ی - که خه لاتی پۆلیتیزیری به دهست هینا - ریکه وتنه کانی له ک له ندی شیکرده وه. سه ره نه نجام ئەمریکیه کان به هه مووشتیکیان زانی.

پاشان بپارمدا به خشینی په نابهری له لایه ن سه رۆک ساداته وه قبوول بکه م. بانگه یشته که ی ئەو له کاتی هاتنه ده ره وه م له نیشتمانه وه وه ک خۆی ما بووه وه. سالانیکی زۆر بوو که من و سه رۆک سادات پیکه وه دۆست بووین. هه میشه ئەوم به دۆستیکی نه جیم و پیاویکی به شه رف ده زانی. له و رۆژه ناخوشانه ی دا که به سه ر من و بنه ماله که مدا تیده په پری، ئەو سیفه ته مرۆبیانه ی ئەو له ناخه دا به ته واوه تی چه سپا. له و ماوه یدا که له پاناما بووم ئەو و هاو سه ره که ی ده توانم بلیم هه موو رۆژیک ته له فوونیان ده کرد. په یامه که یان هه میشه ئەمه بوو: کهنگی دین؟

له ۲۱ ی مارس دا هاملتۆن جۆردن هات بۆ پاناما. هه ر که گه یشته پاناما ته له فوونی کرد و گوتی که ده یه وه ییت من ببینیت. رۆبیرت نارمانوی راویژگارم، به ناو براوی گوت ئیت زۆر درهنگه و ئیمه ده مانه ییت له پاناما بپوین. سه ره نه نجام جۆردن رۆشت بۆ ئەوی چاوی به ژه نپال توریکوس بکه ویت. هه ر له و کاته دا ته له فوونیش بۆ لویدکاتلیر ده کات و ئەویش له گه ل ئارنۆلدرافیل، یه کیک له یاریده ده رانی پله به رزی وینس (وه زیری کاروباری ده ره وه ی ئەمریکا) دیت بۆ پاناما. کاتلیر هه ر که گه یشته پاناما ته له فوونی کرد و پرسى که ئایا ده توانیت بۆ

گەياندىنى پەيامى سەرۋك كارتىر سەردانى كونتادورا بىكات. ئىمە رازى بووين،
 ھەرچەند كەدەمزانى شاپابانوۋ لەگەل خانىمى سادات دا قسەى كردوۋە و دواين
 بانگەيشتى ئەۋى بۇ پەنابەرى قىبول كىردوۋە.

كاتىك كاتلىر گەيشت پىداگرى كرد كەمن بەتەنيا بىنىت. ھەرچەند ھەزم نەدەكرد
 سەرنەنجام رازى بووم بە مەرجىكە رۇبىرت ئارماتۇ لە شوينىكدا بىمىنىتەۋە كە
 دەگى ئىمە بىسىت. پىشتەر لەكاتى دانىشتنى لەك لەند دا كاتلىر لە نىكەۋە
 دىبوو.

ئەوم بە پىاۋىكى لە سەرخۆۋ پەسەند و بەتوانا و پىشت ئەستور بە خۆى لە رىگى
 دژۋارى و توۋىژە دىپلوماتىكەكاندا زانى. ھەنوۋكە ئەو لە كونتادورا بە كارامەيى و
 بەبى خوشەۋىستى و رىق بارودۇخى ئەمىركاى بۇمن شىدەكردەۋە. دەىگوت كە
 رۇشتنى من بۇ مىسر پىدەچىت بارودۇخى سەرۋك سادات و لەگەل ئەۋىشدا
 تەۋاۋى رەۋتى ئاشتى لە رۇژەلاتى ئاقىندا بخاتە مەترسىيەۋە. ھەئەت
 لەھۆستون دا دەكرىت نەشتەرگەرىم بۇ بكرىت. لەبەر ئەۋە ھەل و مەرجى
 رىكەۋتنى لەك لەند لەم بارەۋە زۇر روۋنە.

بە لەبەرچاۋگرتنى ئەمانە، ۋەھا كارىك لەم بارودۇخەدا كە دانوستانى ھەستىارى
 چارەسەركردنى قەيرانى بارمتەكان لە گۆرپىدايە دەتوانىت دانوستانەكان توۋشى
 مەترسى بىكات. لە روانگەى كارتىرەۋە، باشتىن رىگەچارە بۇمن، ئەۋەيە كە ھەر
 لەپانامادا بىمىنمەۋە. ئەو قانائەى كەدەيان دا خىرا روۋن دەبوۋەۋە:
 نەشتەرگەرىيە كە بىگومان لە نەخۇشخانەى ئەمىركى گورگاس دا ئەنجام
 دەدرىت و پزىشكانى پانامائىش زۇر ھەزدەكەن داۋاى لىبورن لە دوكتور دوىكى
 بىكەن. قسەكانى كاتلىر ھاندانىكى پىۋەدىاربوو، بەلام من بىرىارى خۇم دابوو. بەم
 ھالەش رازى بووم لە پىشنىارەكانى كاتلىر بىكۆلمەۋەۋە بەيانى رۇژى دواتر ناۋبراۋ
 بىنىم.

پىۋىست نەبوۋ زۇر بىرېكەمەۋە. لەماۋەى يەك سالۋىنىۋى رابردوۋدا بەئىنەكانى
 ئەمىركىيەكان بايەخىكى ئەۋتۆى نەبوۋ. تائىرە لەبەر پەيمان و بەئىنەكانى ئەۋان،

تاج و تهخته كه م له دهست دابوو و ئه گهري ئه وه هه بوو بهردهوام بووني ئه م
 متمانیه به قيمه تي گيانم ته واو بيئت. به ياني رۆژي دواتر، كاتي كاتليز گه پرايه وه
 بو ماله كه م به ديستني كه ل و په لي پيچراوه مان و لامه كه ي وه رگرته وه. ئيتر هه و لي
 نه دا پراي من بگورپيئت. له به رامبه ردا له گه ل كۆشكي سپي قسه ي كرد تا ناماده كاري
 بو پۆشتني ئيمه بكات. ئه و گوتي به سه ره نجدان به گرفتي سووته نه ني گرتن و
 ياسا و ريساي فرۆكه خانه كان، ئاقلانه تر نه وه يه كه له فرۆكه يه كي ئه مريكي
 ده ربه ست كه لك وه رگريئت و چاوه پيئي ئه و فرۆكه ي نه كه ين كه سادات ده يني رپيئت.
 ته له فووني ديكه ش كرا. كاتليزو هاوكاراني توانييان فرۆكه يه كي DC.10 به كروي
 بگرن. بريار بوو فرۆكه كه ئيمه له فرۆكه خانه ي نيو نه ته وه يي پاناماسييه وه
 سوار بكات.

هه ر ئه وه ي كه برياري خۆم دا په فتاري پاناماييه كانيش گۆپا. زۆر زۆر يارمه تيان
 دا. ئيستا ئيتر پاسه واناني پاراستن چه زيان ده كرد خزمه ت بكه ن. له پوانگه ي
 پزيشكييه وه كات به نرخ بوو: تا - م كرد بوو، ژماره ي خرۆكه سووره كاني خوينم
 زۆر دابه زي بوو. ژماره ي گه رده كاني خوينم له سه دا ده له ئاستي ئاسايي كه متر
 ببوه وه. له م رووه وه فريين به ئاسماني زه ريباي ئه تله س دا ده يتواني مه ترسي دار
 بيئت. چونكه ئه گه ر له و به رزاييه زۆره دا شوينيكي له شم بريندار ببوايت پينده چوو
 به هۆي خوينرپييه وه بمرم.

له پاناماسييه تي دا سواري فرۆكه يه كي كوئي DC.10 بووين. گه شتيكي دوورو دريژو
 به ئازار بوو. له گه ل هه لاتني خۆر دا له دوورگه كاني ئازوردا نيشتي نه وه، ژه نراليكي
 پورتوگالي و كونسولي ئه مريكا له فرۆكه خانه ناماده بوون. هه رچه ند نه خووش و تاو
 له رزم هه بوو، له شوينه كه م هه ستام و بو پيشوازي كردنيان خۆم ناماده كرد.
 سه ره نه نجام له قاهيره دا نيشتي نه وه. سه رۆك سادات و خاتوون له ژيبرگه رماي هه تاودا
 چاوه پيئي پيشوازي كردن له ئيمه بوون. گاردی ريزلينان له پشت سه ري سادات دا
 ريزيان به ستبوو، ده مزاني كه به چ ريزلينانيكي سه ربارزيه وه پيشوازم ليده كه ن.

ۋەك لە خۇبىيى بوۋان بەرەۋ سادات و خاتون رۇشتىم بەگەرمى لە ئامىزىانم گرت.

سادات بە ئىنگلىزى گوتى: " سوپاس بۇ خواكەلە ئاسايش دايىت. " و منىش بەراستى ھەستىم بە ئاسوودەيى دەكرد. لە فرۇكەخانەۋە بە ھىلىكۆپتېر رۇشتىن بەرەۋ نەخۇشخانەي سەربازىيى معادى ھەلكەۋتوۋ لە كەنارى نىل لە دەۋر و بەرى قاھىرە. پزىشكان خىرادەست بەكاربوون بۇ ئەۋەي تاكەم دابەزىنن و ژمارەي خرۇكەكانى خويىنم زيادبەكن. چەند رۇژدواتر دوكتوردوبىيىكى و تىمى پزىشكانى خۇي بە كەل و پەلى پىشكەۋتوۋەۋە گەيشتنە قاھىرە. پىويست بوو خىرا نەشتەرگەرىيەكە ئەنجام بدرىت. ئەۋ وئانەي كەبە تىشك گىران نىشانىدا كە سپلم بەشىۋەيەكى ترسناك گەۋرە بوۋەتەۋە.

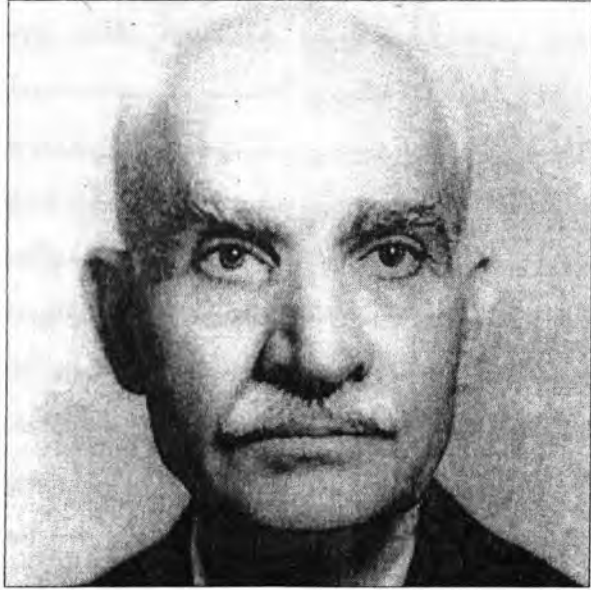
لە ۲۸ ي مارس دا نەشتەرگەرىيەكە كرا. سىپلى شىرپەنجەلىدراۋ. كىشەكەي گەيشتىبوۋە چوار پۇند و نىۋو و بەقەي تۇپىكى گەۋرەي فوت بۇلى لىھاتبوو. سىپل لە بارى سرۇشتى دا بەقەي مۇشتى مرۇقىك دەبىت.

كاتىك ۋەك پىويست حالىم ھاتەۋە سەرخۇم و توانىم لە نەخۇشخانە بىمە دەرەۋە، گەرامەۋە بۇ ناۋ بىنەمالەكەم بۇ كۆشكى قوبە لە شەش مايلى باكوورى قاھىرەدا. ئەم كۆشكە شوئىنى پىشوازيكردن لە سەركردەي ئەۋ و لاتانەيە كەسەردانى مىسر دەكەن. كۆشكەكە لە ناۋ پاركىنى گەۋرە و چوارلاگىراۋى پىر لە باخچەۋادارى مىۋەدا ھەلكەۋتوۋە و بەتەۋاۋەتى پارىزراۋە.

ئىستا بۇ يەكەم جار لەۋ كاتەي كە لە ئىرانەۋە رۇشتووم، ئەم خانوۋەجوانە، ئارامى و ئاسايش بۇ ئىمە داين دەكات. جوانى ئارامىيەكەي لە سەردەمى بەرەۋ چاكە چووندا توانايى پىم بەخشىۋە. پاش ئەۋ ماۋەيەي كەلە مەكزىكدا بووم، ۋەھا دەرەفەتتىكم بۇ بىركردنەۋەۋە تىفكرىن دەست نەكەۋتوۋە.

بىگومان بىرم بەلای پوۋداۋەكانى ئىستا و رابردوۋى نىشتمانەكەمەۋەيە. تا ئىستاش باۋرپم وايە كە ئىران دەبىت بە خىرايى لەۋ گەندەلى و زەبوونىيەي كە بەھۋى پىكھاتەيەكى سەرەتايى جفاكى و ئابوورىيەۋە پەيداۋوۋە بەرەۋ رىزى

پېشەۋەي پېشكەۋتنى پېشەسازى ھەنگاۋ ھەلېگرېت. پېۋىستە ۋلاتەكەي من تا كۆتايى ئەم سەدەيە ئەم پلەيە بەدەست بېنېت. چۈنكە تا سالى ۲۰۰۰ سەرچاۋەنەۋتېيەكانمان چۆپى لىدەبېرېت. پىدەچىت زۆر بە خىرايى بۇگەيشتن بەم ئامانجە ھەنگاۋم ھەلگرتېت. بەلەم چارەيەكى ئەۋتۆم نەبوو. بى گومان لەم رېگەدا ھەلگەلېك پۈۋى داۋە بەلەم ناتوانم خۆم رازى بكم كەئەم ھەلەنە بوونەتە ھۆكارى رووخاندنم. ئەگەر ھاۋپەيمانەكانم تۈزىك پشوو درېژى و پشتيوانيان نيشان دەدا. دەمتوانى ئەم ھەلەنە راست بكمەۋە. نيشتمانەكەم لە بەرەبەرى گەيشتن بە شارستانىەتېكى مەزن دابوو، بەلەم دەرکەۋت كە ھىزەنەيارەكانم بەھىزترن. پىدەچىت شكستى ھەۋلەكانى ئىران بۇ چۈۋنە ناۋ سەدەي بىست نيشانەي شكستى گەرەتر بۇ ئەۋ ۋلاتانەي بىت كەمن ئەۋانم بە دۆست و ھاۋپەيمانى خۆم دەزانى .

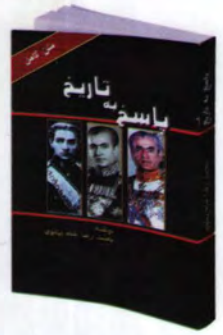

پاسخ به تاریخ

ئیسقا زیاتر له سالیك به سهر بلاو بوونه وهی دوایین
کتیبم دا له تاران تیده په ریئت. کتیبیک لیوان لیو له هیوا،
که له ودا بره و بوو چون و ئا مانجه کانی خو م دهر باره ی
داها تووی خه لکی ئیران دهر پری بوو. داها توویک که
هیوادار بووم تائه و جیگای که ده کری به خته و هرو
دواروژ روون و پرشنگدار بیئت و شیایوی ولاتیك بیئت
که به رابردووی چه ند هه زار ساله یه وه، به رده وام یه کیك
له بنیاتنه رانی سه ره کی شارستانییه تی جیهانی بووه.

له "پیشه کی کتیبه که وه"

نرخ (۷۰۰۰) دپنار